Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dımılı-Kırmanc-Zaza
Zaza Dili ve Kültürü Dergisi
Zeitschrift der Zaza-Sprache und Kultur
Periodical of the Zaza Language and Culture

ISSN 0946-4573

Amor 13 Gulane 2000

www.arsivakurdi.org

Elifba Zazaki

Herf	IPA	Zazaki (ocr)	Türkçe	Deutsch	English	Français
Aa	[a]	amar	ay	Mond	moon	lune
Bb	[b]	bizi	keçi	Ziege	she-goat	chèvre
Cc	[dz]	cay	yatak	Bett	bed	lit
	[ʤ]	cenike	kadın	Frau	woman	femme
Çç	[tsʰ]	çira	çıra	Lampe	lamp	lampe
	[tʃʰ]	çêla	başörtüsü	Kopftuch	kerchief	foulard
Dd	[d]	dest	el	Hand	hand	main
Ee	[e]	exmes	kara üzüm tanesi	Rosine	raisin	raisin sec
Êê	[ɛ]	mêşe	arı	Biene	bee	abeille
	[ø]	lê	kazan	grosser Topf	large pot	pot gros
Ff	[f]	fek	ağız	Mund	mouth	bouche
Gg	[g]	gaz	kulak	Ohr	ear	oreille
Ğğ	[ɣ]	ğezna	hazine	Schatz	treasure	trésor
Hh	[h]	hak	yumurta	Ei	egg	oeuf
Ii	[i]	ast	süt	Milch	milk	lait
Ll	[l]	lepik	boynuz	Horn	horn	corne, bois
Jj	[ʒ]	jîl	filiz	Sproß	sprout	pousse
Kk	[kʰ]	kon	dağ	Berg	mountain	montagne
Ll	[l]	lenge	ayak	Fuß	foot	pied
Mm	[m]	mamîye	annat	Mama	mom	mère
Nn	[n]	nun	ekmek	Brot	bread	pain
Oo	[o]	ostor	at	Pferd	horse	cheval
Pp	[pʰ]	pelge	yaprak	Blatt	leaf	feuille
Qq	[q]	qiaçike	saksağan	Elster	Magpie	pie
Rr	[ɾ]	ri	yüz	Gesicht	face	visage
	[r]	mar	yılan	Schlange	snake	serpent
Ss	[s]	sare	tarak	Kamm	comb	peigne
Şş	[ʃ]	şêre	gölge	Schatten	shadow	ombre
Tt	[tʰ]	tîre	oklava	Nudelholz	rolling-pin	rouleau
Uu	[u]	ustuxa	direk	Säule	column	colonne
Üü	[y]	tüye	tilki	Fuchs	fox	renard
Vv	[v]	verg	kurt	Wolf	wolf	loup
Ww	[w]	wara	yayla, otlak-yava	Sommerweide	summer pasture	pâture d'été
Xx	[χ]	xapo	yular	Schlinge	noose	noeud coulant
Yy	[j]	yâpo	koyun	Schaf	sheep	mouton
Zz	[z]	zon	dil	Zunge	tongue	langue
Çhçh	[ts]	çhem	nehir	Fluß	river	rivière
	[tʃ]	çhêl-çaq	çoluk çocuk	Haushalt, Familie	household, family	ménage, famille
Khkh	[k]	khaçke	kaşık	Löffel	spoon	cuillier
Phph	[p]	phit	küçük çocuk, bebek	Säugling	infant	petit enfant
Thth	[t]	thevenr	ses	Laute	lute	luth
Rrrr	[r]	berr	ağaçlık, ormanı	Wald	woods	bois

www.arsivakurdi.org

Wendoğê hewli!

Ebe Warê newey ma ancia bime meymanê şıma. Axırı, helmê bo ki, ebe boa zon u zagonê ma şıma teynabiyaene ra fime düri. Wa nia tenê rüyê şıma bıhuyo.

Şıma nıka vanê, ›Nê bao, no sene halo nia? Şıma defê ênê meymaniye, dıma sonê, handê serrê veng u vacê şıma nêvecino. Ewro hao şıma ancia danê çêberi ra.‹

Heqeser ma ki zê şıma wazenime serre de teyna jü dolime nê, dı dolimi, hirê dolimi, heta serheb bibime mordemê de çêi. Ebe na qeyde bibime dermanê derd u khulanê jübini. Çıke ma musaê teynabiyaene nime. Ma, şıma vacê, sebebo ke çımê ma teyna serre de reê gıneno ra jübini, çıko?

Hurendia lom u gazinanê derga de, dı-hirê çimiyanê raşta kılmeki ra vacime, ravêrime.

No amor de ancia xeylê nustê weşi estê, hem ki zaf heta ra, zaf feka de amê nustene: Sarız, Çermug, Çewlıg (Bıngol), Zera, Erzıngan, Varto, Mamekiye ra nustey reşti be ma dest.

Raştiye ke persenê zerrê ma tam renet niyo. Şarê ma ke zon, zagon u welatê xora hes bıkero, wayirine be Warey bıkero, wendoğ, roştber, baqıl u bilanê şarê ma, raa şarê xo roşti kerê, ma ke phıştia xo jübini şanime, o taw kemere bıteqo, hard yaqılaşiyo, şew u roc, puk u gedeb bo ki, qe kes ne şikino vengê ma bıbırno, ne ki zon u namê ma serê hardi ra wedaro.

Eke na vatena mara çiyê kewt serê şıma, xêrê xo, gamê, dı gami hetê ma ser bêrê. Wa u bıraenê, şıma gereke hebê lerze bıkerê.

De bıwanê, ma bıwanime; de bınusnê, ma bınusnime...

Frankfurt, Gulana 2000i

TEYESTEY – İÇİNDEKİLER – INHALT

Mektuvê Wendoğu/a – Okur Mektupları – LeserInnenbriefe 2

Zazaki:

Destqılêrın..... Bertalê Qeremani 4
Dewa Bistin..... Egit Eskarij 7
Mı Nêzana na Roje (kılame).. İbrahim Doğan 12
Pelga Jüru (Zuran)..... Heseno Jiret 13
Raunê Welati ra..... X. Sefkan 14
Ap İsmail u Berbisê Gay... C. Çarekız 20
İleyna (kılame)..... Ali Himmet Dağ 21
Hetê Çermugi dı Kay..... Roşan Hayıg 22
Mesela Rençberi 'be Toxım u Hardi İncili ra 27
Gırotena Roci..... Mesudê Keşki 28
Siyaçermı (kılame)..... L. Hughes 28
Qewğa Alu 've Demenu sero... Eve Alê Morri Reprotaj 29
Varto ra hirê Meseley..... Ali Kızılgedik 33
Cengê Riye de Gaffar Dırvetıno..... M. Tülek 34

Halê Ma u Nê Ondêrê Teknoloji.. Haşo Dızd 40
Meberve, Buko, Meberve! H. Çağlayan 41
Gavarê Çhemê Muzırı..... X. Çelker 42
Ro Dersimi ra dı kılami..... 43
Şanıka Divdivi be Dêve ra..... Arêker: H. Özyurt 44
Bengiboz (sanıke)..... Arêker: U. Pulur 45
Serbestiya Koanê Ma (kılame) Tornê Ğeyali Uşên 47
Mesela Bava Gelê Çüliye Hesenê Keşki 47
Sanıka Saê Moru Arêker: H. Tornêcengi 48
Hewa Bava Şükri u Mexbula Çê Pori ra Bava Şükriyê Çüliye 57
Mezelê Ma Çinê / Wir haben nicht einmal Gräber M. Aslan 57
Mori 'be Ewliya ra Munzır Comerd 58
Her Çi Zamanê xode Sait Çiya 70
İsanetêni..... Can Yücel 72
Raa Demoqrasi..... Mehmet Tülek 73
Zar u Zon..... K. Xamırpêt 74
Eve çımê Khuru Zazaki Ali Gültekin 75
Seminerê Zazaki '99: Projê Qesebendi 78
Nisanê Çhekuye..... C.M. Jacobson 80

Qeseo Pêrabeste (Zz./Trk./Dt.) Hesenê Reqasa 88
Pia-Cia Nustene Asmeno Bêwayir 94
Persê Estêbiyena Heqi B. Brecht 105

Türkçe:

Zazaca'nın Tarihsel Gelişimi Prof. Dr. J. Gippert 106
Kurmancî Nezanî (Türkçe / Zazaca) K. Kahraman 114
Yeni bir Dönem, Yeni bir Dersim U. Pulur 118
Yılan ve Tarikat Değneği Munzır Comerd 121
Bebeğim/Yeğenime (şiir) O. Gültekin 129
Düzgün Dağı..... Nehir Gökçe 130
Dersim-Otonom bir coğrafya Dr. Hüseyin Çağlayan 131
Veng u Vaz/Vac-Kısa Haberler-Kurznachrichten 143

Deutsch:

Iranische Religionen und iranische Sprachen 147
Tschapachdschur und Dersim 148
Dersa Zonê Ma – Zazaki für Anfänger..... Rozşêne 151

Resmê qapağê veri: **Şair Sılemano Qız** (Arşivê Cematê Dêrsımi yê Kölni ra)

www.arsivdersim.org

Mektuvê Wendoğu/a Okur mektupları Leserbriefe

Değerli Asmen arkadaş,

Gönderdiğin dergiler için çok teşekkür ederim. Yokedilmek istenen bir kültürün dergilerine, "cılız" seslerine ilgimin oldukça derin olduğunu bilmeni isterim. Bu bakımdan sevindim.

Hakkımda çıkan eleştirilere haksız da olsa hoşgörüyle yaklaşmaya alıştırıyorum kendimi. Toplum, benim içkili, kadınlı, kızlı, kumarlı bir atmosferin dışında olduğumu biliyor. Keşke birden çok sevgili olsaydı, herbirinin derinliğinde yatan sırları, felsefeleri keşfetmeye çalışsaydım, değişik güzellikleri yaşasam, özümleseydim. Tüm içkileri tadabilseydim keşke. Kumarcıların dünyasını çok yönlü tanıyabilseydim. İnsanın tüm eylemi, akla gelmedik çılgın düşünceler romanın alanına girer. Roman kaçamaz bunlardan. Kaçarsa roman olmaz.
İnsanı afallatmayan, ayağa kaldırmayan, tartışma anaforuna sokmayan, insanın çelişkilerini çoğaltmayan, insanı buhrana düşürmeyen, berraklaştırmayan sanata ilgi duymadım hiç.

Dergilerin sürekli çıkmasını dilerim. Arkeolojik kazılarını sürdürmesini, yaşayan aksakallı sözlü kültürü yazılı hale getirmesini...

Muzaffer Oruçoğlu
10-4-1999

Wendoğê delali

Zon u zagonê Kırmanc-Zazau sero kar u gurê roştber u doskarunê ma, zonzonağ u nustoğunê ma rae fişta ra xo ver, sono. Bergeo ke Ware u Tija Sodıri kerdo ra, eve Vêjiyaişê Tiji/Tij Yayınları hao dewam keno. Endi Kırmancki-Zazaki de kıtavi vêjinê. Kıtavê des u çarine na nejdi de vêjino.
Pi-khalıkunê ma: „Kemera çengi hurêndia xode gırana" vato, na qesa de raştia. Bızonime ke, mordemi ke karo de rınd ard werte, mıletê xorê, zonê xorê wayir vêjiya; namê dey wertê qomê dey de vind nêbeno.

Hama çı esto ke taê zafzonağı(!) wazenê ke kar u gure ra jêdêr name u vengê dine bıvêjiyo. Her ca de i bêrê qeseykerdene. Mordemê nianeni her ca de yenê diyaene. Faydê mordemunê nianenu coru qomê xo nêreseno. Mordemê nianeni peyniye de bêvın çarnenê ra arêyê sari ser.
Mordemunê nianenu ra jü ki Daimiyo (Daimi Cengiz). Derd u talasê dey; kam se keno? Aceba se bıkero ke, verva jüy çiyê vazo! Pisikologi na hali jü nêweşiye ra say kenê.

Bêrime mektuva ke Daimi redaksiyonê Warey rê rusna, dae ser:

Ware, amorê 12ine de na mektuve ke vêjiye, ez sas biyu. Mı va, na alvozê maê redaksiyoni, ya xevera xo çiyê ra çina, ya ki zerreweşiye ra nia kenê. Hama i ki nıka vênenê ke na mektuva ke Daimi rusna, mektuva de thala. Serva veng u namê xo rusna. Mı hata nıka nêwast ke ververê Daimi bine. Hama hên axseno ke, taê eke cüav cı nêda, zonê xo beno derg.

Wendoğê delali!
Sıma ki zonenê ke na zon u kulturi sero kar u gurê mı des u phonc serru ra ravêri sıfte kerdo, hona ki dewam keno. Ez wayirê de taê prensibune. Ninu ra jüyê ki Zazaki de nustena mına. Qelema mı 'ro tırki nêcêrena. Coka zonê xode nusnon, zonê xode qesey kon. Waxtê de Daimi ame lewê mı, vake; "Mırê yardım bıke, ez tenge deru... Nia... Hên..." Mı ki cırê (her het ra) tenê yardım kerd. Qapağê kaseta dey vırast u filmê qapağı day vetene. Bado vake, "Mı resmi ontê, filmê (negatifi) xo nêjdi de kunê ra mı dest u tı şikina i resmu ra tayine bijêrê." Filmê resmu ke ardi day mı dest, mı pêro berdi day vırastene. Nêjdiyê 700,- Marki mesref ke mı da, resmi gureti. Mı ke tey niada, di ke; ses-hawt resmu ra qeyr resmê rındi tey çinê. Jü resmê de kêmaneci, resmê de jüna mordemio ke thamır dest dero, o mırê rındek ame. Zovina têde resmi; resmê çê dey, resmê sarê dewa xo u resmê çhepçiyunê tırku bi ke, têde "yürüyüş-mürüyüşu" de ontê. Mı ki, i resmê dey pêro - eve negatifu pia- peyser day cı. Xeyle waxt ra têpia, mı i ses-hawt resmi perloda Berhem'e rê rusnay. Mustafa Düzgün ki i resmi Berheme de têwerte ra vêti. (Dı resmi ki wertê nustê Cemşit Benderi de veti vi). Kılmek ra, M. Düzgüni resmi kerdi vi têwerte ra. Taê resmê ke mı ve xo onti vi, bınê dine de ki "Foto: Daimi" nusnay vi. Bado ke vêjiya, na qesey ra pêda bi. Endi Daimi vake "kaynak fotoğraflarım" zovina thawa nêvake!
Mı ke Daimi caê de di, qesa ke reyna amê ra; mı cıra vake, şêro Mustafa Düzgün ra pers kero. Eke ke kerdo, ey hên kerdo. Alvozu ra tayine xuya Daimiya nianene zonıtêne. Ez ke şine xuya dey ser, mı xoxode: "ne xêrê dey, ne ki şêrrê dey!" va u alaqa xo cıra bırrnê.
Daimi zoneno ke, arşivo ke mı ardo werte, eve resmunê dey nêjêdiyo. Mı ve xo emeg do cı, cêvê xora pere kerdo cı, ardo werte. Na riwal ra beno ke, M. Düzgün "arşivê Tornêcengi" name kero. Hama Berhem'e ke tırkiya de kerde yasağe/tomete, endi reyna nêşikiayme vêjime.
Daimi ni resmi day mı ke, ez caê nustu de vêjine. Nêday mı ke, ez ine arşiv erjine, va bıpoyiyê! Nae sero, mı ki jü nustê xode "Folklorê Dêrsımi de Caê Lawıku" Tija Sodıri, amor 1 de sıfte kerd; uza resmê kêmaneci u resmê jüna mordemi ca da cı. Daimi oncia vake "kaynak fotoğraflarım" Nae sero Tija Sodıri amorê 4ine de ma cıra "Haq raji bo" va u namê dey ard ra zon, mesela "Foto: Daimi" ki uza qapa biye.

www.arsivakurdi.org

ğım, daha etkin bazı kültür dergileri ile günlük gazetelerde .....yayınlama olanağım olduğu halde, yayınlamayı düşünmedim"
Ez vaji, na "daha etkin....günlük gazete..." o ke vano, çikê? Eke name bikerdêne, dayna rind biyêne. Na qezetunê ke o vano, qezetê tirkunê ke o dima nêvişino, perlodunê mara cora u hewl vêneno, iyê. Hata nika faydê qezetunê tirku "zof sikir!" qomê ma nêresto. Zerar u asimilasyon ra qeyr, thawaê dergi u qezetunê çhepçiyunê tirku hona hata nika qomê ma nêresto.
Ware, amorê 11ine de ke jü lawika Ali Aydini mi eve di kilamunê Ahmed Arifi ra çarnê zonê ma u eve namê "Veyvika Dêrsimi" vete; Daimi oncia vêjiya werte. Her kes zoneno ke, a lawike sifte xeyle namu ra vêjiye. Xeyle sayiru, "dengbej" u gurubê muziku na lawike kasetunê xode vate. Ni vatoğu ra Şivan u Daimi ki jê taê mordemu namê "Kürdün Gelini, Buka Kurdistani, Munzur Kizil" ra vate. Hama rozê vengê Daimi seveta na lawike nêvêjiya ke, ma ki bizonime ke qeydê a lawike ey virasto. Ez ve xo ki lawiku nêvan ke, vajine muzik/qeyde yê ney u yê deyio. Mordemo jê Ali Aydini eke ke kilame vano, qeyde ki eve xo vezeno tiro.

Wendoğê qedirgirani!
Ez nêwazon ke na çiyê çhirt-phirti sero sare bideznine. No çiyo nianen ki karê Warey niyo, nara têpia ki Ware de ca nêcêno. Çike çiyo nianen qedrê Warey dano waro, faydê xo zovina thaway rê nêbeno.

Biwanê u bimanê weşiye de!

Gulane 2000
Hawar Tornêcengi

Sehr geehrte Damen und Herren!

Von einer Bekannten ekam ich das Exemplar Amor 9, Gucige 1996 Ihrer Zeitung "Ware".

Seit Mitte Februar kümmere ich mich um eine Familie aus Bingöl, die Zaza spricht. Bisher hielt ich sie immer für kurdisch, bemerkte aber, daß die beiden kurdischen Alewite-Familien etwas Abstand hielten. Dies führte ich auf die Religion zurück.

Durch ihre Zeitschrift weiß ich nun, daß Zaza eine eigene Sprache ist und daß sich hinter Zaza ein anderes Volk verbirgt, von dem ich keine Ahnung habe.

Ich würde mich sehr freuen, wenn ich ein neues Exemplar der Zeitschrift "Ware" bekommen könnte. Die Familie aus Bingöl würde sich sicher auch freuen, wenn sie Kontakt zu Ihrer Organisation bekäme.

Ebenso wêre es für den Rechtsanwalt dieser Familie sehr hilfreich, wenn er mehr Informationen über die Zaza hätte.

Mit freundlichen Grüßen, ***H. Kramer***

Dersim sermaye olunca, talancılar paylaşmaz mı?

Asırların bitmez tükenmez sermayesidir Dersim. Kimi onu korumak için canını vermiş. Kimi bu uğurda namusunun kirletilmesini önlemek için Dersim'in yalçın kayalarından kendini Munzur'un kanlı akan sularının derinliklerine bırakmış. Kimileri idam sehpasına çıkarken Dersimli olmanın sorumluluğunu bir an bile unutmadan ak alın ve dik başlılığın en yücesini sergilemiş. Kimi Buyer Dağı eteğinde kopup gelen kışın gazabına uğrayıp sürüklenen gerilla çadırına sarılı kalıp tam 17 gün kar altında yaşam mücadelesi vermiş.
Kimileri Dersim'e saldırıken canından olmuş. Kimileri deli fahri gibi sonuçsuz bir istila seferinde dayanamayıp kriz geçirip ölmüş. Dersim'de yaptıkları katliamların boyutuna göre rütbe alanları, Dersimli Kızılbaşa ve Kürde yaptığı düşmanlık sayesinde politika sahnesinde kalanları, Dersimi "çapulcu, eşkiya, sergerde ve haydut yatağı" olarak yazan tanıtan kalemşörlerin taltif edilmelerini, Dersim'deki kelle avcılarından, meclisteki Dersim asıllı kan tüccarlarına kadar bu sermayeden pay alan nicelerini gördük ve duyduk.
Tarihimiz bu sermayeden pay almaya çalışan yeni tüccar tipine tanık olmaktadır. Bunlar kitapları üzerine cilalı bir Dersim cümlesi yazarak işe başlarlar. Ve bu ürünlerin alıcılarının yüzde doksandokuzu Dersimli, Kürdistanlı ve Türkiyeli ezilen, sömürülen rejime muhalif kesimin insanlarıdır.
Diyeceksinizki bunda garip olan ne? Bu tür kitapların kapaklarıyla okuyucular arasında bir çelişki göremiyebilirsiniz. Ancak; kapağı açıp içine baktığınız zaman, kapak ile içerik, okuyucu ile yazar arasındaki dünyaların farklılığı karşısında şaşkına uğrarsınız. Bakınız Muzaffer Oruçoğlu diye biri neler yaratmış.
Adamın hayal dünyasındaki seks fantazileri normal insanın asla hayal edemiyeceği boyutta ağır bunalımlı bir kişilik arzetmektedir. Tabii ki bu bir kişilik sorunudur, fantazilerinin boyutu dünyanın en çarpık ve çelişkili porno filmlerine taş söktürecek boyutta rezaleti sergilese bile.
Yahu böyle düşünemezsin veya yazamazsın diyemeyiz. Ne var ki bay Oruçoğlu sapık fantazilerinde kullandığı kahramanları Dersim'den seçmiş. Hayal dünyasının pornosunu Dersim'de canlandırmış. Üstüne üstlük seçtiği dönem insanlık tarihinin en belirgin dramlarından birinin yaşandığı 1938 jenosidi dönemidir.
Bay Oruçoğlu yer yer sinsice Dersim düşmanlığını satırlara dökerken, yer yer pervazsızca açığa vurmaktadır. Sözü Seyid Rıza'ya getirdiğinde ise onur ve haysiyet kavramlarının zerresini bile düşünmeden onu küçültmek ve çirkinleştirmek için elinden geleni yapmıştır.
Seyid'in can düşmanı İhsan Sabri Çağlayangil dahi Seyid'i nasıl darağacına çektiğini anılarında anlatırken onu küçültme cesareti göstermeyip ipi boynuna geçirirken söylediği son sözlerin bir kısmını doğru yazacak kadar dürüst davranmıştır. Sözde "devrimcilik" adına Dersim'de kalan Diyarbakır zindanında İbrahim gibi bir değeri yitiren bu kişinin Çağlayangil kadar dürüst olmasını bekleme hakkımız olmalıydı. O, bu haktan bizi yoksun bıraktığına göre her onurlu Dersimli'nin ona söyliyeceği bir sözü olmalıdır diye düşünüyorum. En azından onurlu Dersimliler'in bulunduğu her alanda bu kişinin yazarlığından asla ve asla bahsedilmemelidir.

Memê Jêle, Almanya

www.arsivkurdi.org

D E S T Q I L Ê R I N

Bertalê Qeremani
bertalz@usa.net

Şodır şewra domananê dewı zê hergı roc onligê siay gureti pıra, yaxalığê sisi kerdi vılê xu, kıtab-defterê xu kerdi bınê çengê xu, voşti, şiy mekteb...

Dewa Prodiyan (Sarız-Qeyseriye) dewa Kırmancana. Jü dewa dı qıcı biye. Hata serra 1957i mektebê xu çinê bi. Dewıcan domanê xu ruşnêni dewanê nezdiyanê kı dewê Kırdasanê. No ki domanan ra çetın amêni. Seba kı domanê Prodiyan Dımılki qesê kerdêni, Kırdaski nızanêni, waxto kı i dewê kı Kırdaski veng kenê (qesê kenê), inan dı qesê kerdêni, hetê jüy ra Kırdaski musêni, hetê bini ra ki Tırki. Mekteb dı mecbur Tırki musêni kı dersanê xu bıwanê, dewı dı ki mecbur Kırdaski musêni kı dewıcan dı, çêo kı tedı meymanê, inan dı qesê kerê. No ki seba domanan waxto dı teng dı xêlê zor amêni.

Peyda dewıcan pêro pia ebı êrğat guriay, jü bon vıraşt, şiy hukumati ra muracat kerd kı mektebê inan hazıro, va dewı ra malım bıruşnê. Jü serrı ra tepia inan ra malımo dı vekil ruşna. A rocı, na roca; dewı ra tımı jü vekil ruşna. Qa, tu vana qederê na dewı vekilan sera biyo ya. Hata a serrı jü malımo kı mektebê malımi ra veciyo, nesibê Prodiyan nêbi bi.

A rocı jü malımo dı newe amay bı dewı. Malımo verên vekil bi. Dı hefti veyra şi bi esker. Tatilê mekteban ra ki dı aşmi mendi bi. Malımo kı şi bi esker, Tırk bi. Hetê 'Çuxuraba'ra amay bi. Dı serri dewı dı mend. Serra sıftêni, tenê ebı ters dewı dı mend. Seba kı dewı dewa Kırmancana, yanê dewa Elaviyana, zerrê malımi dı tenê ters o xof bi. Dewıcan ki pê yi leqê xu kerdêni, o tersnêni, pê huyêni. Peyda, gıran gıran dewı nas kerdı, xu da re cı, musa dewı. Kêfê xu ama hurendi. Dewı ra, dewıcan ra xêlê ki hez kerd. Hama seba kı kara xu ebı raşti malımiye nêbiye. Roca xuya eskeriye kı ama, ruşna esker. Dewı oncia bêmalım mendı.

Mudurê marifi, yê qeza; Kırmancê dı Qoçgırıc bi, ebı Kırdaski qesê kerdêni. Jü werazaê yi dı serri ravêr mektebo wertên, serra dıdını ra wendeni ca verday bi. Ebı raşti nışikiay bi kı bıwano. Marif mudıri o laceko des o heşt serreo kı nêşkiay bi kı mektebê xu bıqedno, zê vekili, malım ruşnay bi na dewa Prodiyan.

Domanan ki zof merax kerdêni kı hala malımo dı çıtono. Jüyo dı zanao yon nê? Jüyo dı hêrsıno yon nermo? Welasıri domanan en zof ki, iyê serra peyêni, yanê hao kı phoncını wanenê, inan merax kerdêni. Çıkı a serrı, serra inana peyêna. Ekı mekteb ra vêrdi ra, kunê imtanê 'Pazarören Muallim Mektebi'.

Dewa Prodiyan de jü çê *resm: Bertal*

Ae ra tepia i ki benê malım. U waxt dı çımê dewıcan dı karo en mexbul malımını say kerdêni. Xerca malımını ra kesi zof thaba nızanêni. Hetê bin ra ki wendena „Malim Mektebi" bêpere biye. Yanê ebı vatena verêni „Meccane" bi. Na sebebi ra ki çımê domanan pêro mektebê malımini dı bi. Çênê dewı, yê ozeban ki, ğeyal kerdêni kı jü malım dı bızeweciyê, mal mulk o kar o hêga o reçberiye ra raxelesiyê.

Ha rocı roca pey yeniye (şeme) biye. Yanê hata peroc mekteb bi, peroc ki bayrağı ontêni.Yanê darde kerdêni, mekteb kotêni tatil.

Zıngılê dest pê kerd, cınıt. Domani pêro koti zerre, Her kes caê xodı nişt ro, raa malımê newi piyêni (pitêne). Seba kı teyna jü malımê mektebi bi, phonc sınıfi jü oda dı pia wendêni. Malım kot zerre, dom-

www.arsivakurdi.org

ani pêro uşti rı pay ser.
Malımi ebı Tırki va: „Günaydın“. Domanan ebı vengo dı berz va: „Sağol!“. Ae ra tepia, malımi sond da werdenı. (Sondia Tırkan hao kı vanê „ez Tırko, raştio, gureoğo...“ Nêzon çı...) Peyda ki emır da, va kı; „ronişê“! Domani nişti ro. Malımê newi jü bı jü namê domanan wend, „Yoxleme“ kerd. Peyda tenê xu ser qal kerd. Namê xu, nêzo domanan ra çı wazeno çı nıwazeno, nêzo çıxa serto, çi-miyo nahanên. Yanê ebı raşti, tenê ters da domanan kı domani vacê: „Nu malım çiyo dı zof serto, ma hadarê xu bimı, kotegan mewerimı“.

A rocı, dersa sıftênı, yê 'phonc'an bi. Matamatig de 'ponc koşe' o 'şeş koşe' çıton yeno vıraştenı, nêzo rüyê xu çıton hesab beno, çiyo nahanên. Malımê fıqarê 'gureoği' şond ra xu hazır nıkerdi bı. Belkia ki omrê xo dı qe nımusay bi. Domanan rew ferx kerd kı malım nızaneno kı şeş koşe çıton vırazino. Serê textê siay dı nata, bota qeyret kerd. Ebı pergel cedvel xeceliya, nê! Nêbi. Ae ra tepia domanan ra pers kerd, va kı: "kam wazeno kı şeşkoşe vırazo? "
Domanan pêro bêçıka xu dardi we, yi venga Çaqoy da. Çaqo tenê ki ebı kêf o çalım, şi verê textê siay, hem şeşkoşe vıraşt, hemı ki, ze kı o be xu malımo, jü bı jü, tarif kerd. Xu bı xu guman kerd kı malım xêlê ebı yi qail biyo. Ae ra tepia şi, caê xu dı nişt ro. Malım jü het ra baro dı gıran ra reiay bi ra (xelesiay bi ra), jü het ra ki çımê domanan dı 'mılamet' bi bi. Se kerd kı nu naha (nia) nêbeno, phoncan ra va kı: „kıtab o defteranê xu vecê, xu bı xu bêveng tenê matamatig bıguriyê !“

Na rae cêra rı çoran kı ebı inan ra dersı bıkero. Oncia malımo 'pêt' xêlê tenganiye dı mend. Sêr kerd kı domanê 'phonc'i yi goş danê, bınê çıman ra ki pê yi huinê, phoncan ra va kı; „şıma şêrê teber ! Hata kı mı veng da şıma, mêrê zerre ! Hadi şıma serbestê“.

Domanê phoncını kı veciay teber, pırqi koti rı inan. Hergı jü hetê ra pê malımi huino. Texlidê yi vecenê, pê leqanê xu kenê. Domanan hama nae ser nameo dı newe na rı malımi. Seba kı ser destanê malımi tenê qılaşiyo ra, sia oseno, namê yi kerd „Destqılêrın“. „Nêrow“ vatênı, „nu destqılêrın hondê ma nızaneno, hona nızaneno çıton şeşkoşe vırazino, nu çıton ma ra malımını bıkero?! Ekı naha bi, ma emser qe jü ki nişkinimı kı pazar ören kuyimı.“

Ebı na hal, hata dersa çorinı, yanê hata dersa peyênı, domanê phonci teber dı veti. Kesi veng nıda kı bêrê zerre. Dersa çorini nême ra tepia, malımi zerre ra jü doman ruşna teber kı venga domananê phoncını do. Laceko kı ama teber, va kı; „Malımi başqan pers kerd kı jü rae „İstıqlal marşi“ wendenı do, prova bıkero, ma cı ra va kı: ‚Domanê phonci teber derê. Başqan ki inan ra jüyo'. Nu hêrs bi, qariya, barra, qirra, va kı; 'çıton yi xu ser tebera manenê? Herbi şo, venga inan dı'. Malım zof qariya, nıka şıma pêro kueno“.

Ters kot zerrê domanan. Ama 'çı fayde', destbera inan ra thaba nêna. Domani şiy verê çêberê sınıfi kı çı bıvênê: „Destqılêrını“ çüyo kı bayrağı kerdênı pıra, domanan cı ra vatênı „Dımê bayrağı“, o çü gureto xu dest, verê çêberi dı vındeno. Domani jü bı jü amay verê çêberi. Destqılêrn ki honde kı quweta xu esta, honde dênı bı dı destanê domanan ra. Hergı dest dı reê dênı pıro. Domanan dı hal nımendêne. Hao kı çü werd, beno zibı ziba xu, kuno zerre, destanê xu mişt dano, berbeno hama çı fayde, thaba desberra nêna. Çaqo başqanê mektebi bi. Xu bı xu qariya, Destqılêrını ra xeberi da. Hama thaba rae nêdiye kı raxelesiyo. Sıra kı amê yi, destê xu kerdi derg. Çımê xu tikmişê çımanê Destqılêrını kerd. Hurdmêni destan ra dı çüy werdi, waxto kı vêrd ra kı şêro zerre, reyna cêra ya, çımê xu ebı inad çarnay rı çımanê Destqılêrını, gıran gıran şi caê xu, nişt ro. Hama ne berba, ne ki vengo dı bin fist rı xu.

Na çeşıt domanan pêro kotegê malımê newey werdi. Şiy, caê xo dı nişti ro. Destqılêrını va kı „Başqan ra urzo, ma reê zerre dı „İstıqlal marşi pırova kerimı!“ Çaqo cao ronişte dı va kı;
„Ez nızanono ha marşı çıton yena vatenı, hem ki ewro ra tepia ez başqan niyo. Ez başqanê malımê verêni biyo. Tu jüyo dı bin xo ra bıvênı!“ Qe caê xo ra ki nılewiya.

Destqılêrın hesiya pê kı „isyan“ nezdiyo, vengê xu bırrna. Domani veti teber. Verê ustına bayrağı dı arê day. Be xu marş da vatenı. Domanan ra tu vana qe veng nıveciya. Malım bı vengo dı nerm „Paydos“ va. Domanan ra oncia vengo dı gıran „sağol“ veciya. Ae ra tepia domani vıla biy.

Domanê phonci ze kı veyra qerar gureto, qe kes caê xo ra nılewiya. Dormê Çaqoy dı amay pêser. Çaqoy va kı:
„low nu leyrê kutıki ewro nışono Koyri? Ez şono ware dı raa ni bırrnono, ramon dı gırnastê piyê ni yeno. Kes kı mı dı nêno, va qe ki mêro“.

Hergı fek ra qesa veciyênı. Jü vano: „zorê ma nışono cı“. Jü vano: „maa mı, mı nıverdana kı ez bêri“. Jü vano: piyê mı, mı kueno“. Her kes çiyê vano. Axıri, Çaqoy va: -"Va se beno, bıbo. Ez şono çê, kıtabanê xu non ro, sapana (kılasınga) xu ba çüyê xu

www.arsivakurdi.org

cêno, şono ware. Hata kı „Destqılêrın“ dewı ra veciyo, ez raa kılmı ra xu erzono ware. Qe kı thaba destbera mı nêama, ebı sapanı kemer kono, qafika yi şıknono. O düri ra mı çıton nas kero? Haê kı mı dı yenê, va bêrê, kam kı terseno, o mêro! Hama kami kı dewı dı jüyê ra vat, ez yi ra ki peyda pers kono..“

Nae sera domanan tainan meraxi ra, tainan ki jonê destanê xo ra, qerar da kı şêrê. Gorê qerarê domanan uca pêro vıla bê, şêrê çê, kıtabanê xu çê dı ca verdê, sapanan o çüyanê xu bıcêrê, peyê bonê 'Şeman'dı bêrê arê, pêro pia şêrê ware.

Raa Koyri (Sarız) zerrê wari ra vêrena ra. Kam kı şono Koyri, mecbur wertê wari ra ravêro. Domanan hini qerar da kı şêrê ware, holıkan dı xu wedarê, key kı Destqılêrın ware ra vêrd ra, yi kemeran ver şanê. Pilanê domanan naha bi.

Domanan dest dı 'sapan'i biy. Sapanı yon (ya) muyı ra munenê, yon ki tenê parçê dı çermey bırrnenê, hondı kı jü kemera dı zê gozı bıcêro. Ae ra tepia dı het ra, dı lonan kenê ya, dı laanê dergan koşan ra gıre danê. Lao jü ebı jü helqa, bêçıka destê raştia wertênı ra gıre danê. Kemerı kı kerdı sapanı, zerrê caê verını, yê çermey yon ki muyı, laê hetê bini ki cênê destê xuyo raşt. Laan rınd kenê verane. Boziyê xuyê raşti ebı quwetı zê helqa çerexnenê. Ae ra tepia, key kı waşt kı kemerı berzê, lay verdanê ra. Seba kı heto jü bêçıkı ra gırê daiyo sapanı dest ra nıveycina, hama kemerı zê qurşını virrena, şona. Jüyo kı rınd kemer ebı sapan erzeno, şikino kı di-rê sey metro düri berzo. Ekı rınd raşt qafika mordemi bêro, beno kı mordemi bıkişo. Domanê dewı pero ki hetê sapanı ra kemer eştênı, xêlê hostay bi.

Zerrê dades deqan dı domani pêro amay peyê bonanê Şeman. Teyna lacê Ezizê Ali Heydi Mıstafa niamay bi. Domanan va: „Low, işê ni 'Fısto'y beli nıbeno“. Domanan leqemê yi „Fısto" nay bi pa. Jüyo dı 'tersonek' bi. Tainan va: „tersa, niama". Tainan va: „piyê xu nıverda". Daha kı çıra niamay bi kesi nızanênı. Oncia ki domani pê guvan niardênı.
Vat kı: „Seba çıki beno, va bıbo, ma fireqet (hadar) vındımı. Belkia ki xainiye keno, dewı ra vano. Ekı dewı dı jüyê eşna, Destqılêrın teyna nêno. O çağ ma ki nişkinimı kı thaba bıkerımı."
Domani rae ra nışiy. Dürê raa wari ra tenêna kese (raa kılmeke) ra şiy ware. Diarê wari dı bınê jü darı dı nişti ro. Hetê dewı dı rae piay kı, malım kı düri ra osa, şêrê zerrê holıkan dı xu wedarê. Key kı malım ama zerrê warey, tenê kı inan ra vêrd ra, domani düri ra hem xu wedarê, hemı ki kemeran ver şanê. Ekı naha bi, malım nışkino kı domanan bıvêno, nas kero.

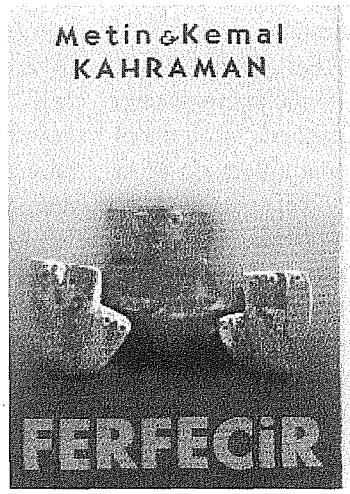
Domani bınê a darı dı saatê ra zêde mendi. Rae ser kes nıosênı. Domanan endi rınd qenat ard kı, xebera dewıcan domanan ra esta. Werte ra zof nıvêrd, domanan di kı phonc mordemi hao hetê wari ser herbi herbi yenê. Domanan xu şaş kerd. Vat „Low ni Fıstoê namusızi xainiye rı ma kerdı. Ma ixbar kerdimı. Destqılêrını ki dewı ra çor ciamerdi guretê lewê xu, yeno. Ma nişkinimı kı thaba bıkimı, nae sera ki şondı kı şimı dewı, ma o piyê xo ra kotegan wenimı. Şıma di, ni mızewıri çı ardı rı ma ser!?“

Domanan qerar da kı ware ra tenêna düri kuyê. Bınê merxanê puncıkan dı xu wedarê, hela kam yeno.
Domanan di-rê deqi peyda di kı dewı ra çor mordeman Destqılêrın şano wertê xu, hao ware sera yenê. Ninan ra jü ki Ezizê Ali Heydio. Mesela daha bi bi roşti.

Caê xu dı xu dard we. Peyda ki, hata kı roc şi dorri, nezdiyê dewı dı xeceliay. Peyda jü bı jü şiy çê xu.

Ha şewı çond domanan çê dı kotegi werdi, çondını nêwerd, kesi jübini ra pers nıkerd. Roca Phoşembiye domani şiy mekteb. Destqılêrını kesi ra thaba pers nıkerd. Teyna jü rae tenefus dı şi lewê Çaqoy, ebı vengo dı gıran va kı: „waxto kı mı da destê to ra, ez hesiyo pê kı tu çiyê bıkerê“.
Zobina qe kesi ra thaba nıvat.
Lacê Ezizê Ali Heydi „Fısto“ sorepişte o çımemosae ama mekteb. Yi ra ki kesi thaba pers nıkerd.
Ezizê Ali Heydi kami ra pers kerd, se kerd, peyda nıkerd kı kami lacê yi ardo o hal.
Hama dewı pêro ki zanênı sebeb çık bi... "

17/7/94
Melbourne AUSTRALIA

www.arsivakurdi.org

BİSTİN

Egit Eskarıj
eskarij@hotmail.com

Vato Verin

Zon u zagoni ma, êru zê ju (yew) xızinêka nımti veri çımon ra qelb dê (thalde derê). Ma ra nîêsêni (nêasenê). Zeni gı merdumêk lıngê xuı erdi sero nu, vaju; gelê mılet! -ju xızinêk honya bını lıngê mı da (dera). Ma bawer kêni, xızina bını lıngê yı dıra, labelê ma ra nîêsena. Çı qêdı a xızina ma ra nîêsena, zagon u tarixi ma zi, êru veri çımoni ma ra qelb dê. Ina ju ra, gueri (gırwey) nuştoğoni ma zaf zuari, çımki veri yın ıd (verê inan dı) orıjini çini. Gere yı bı xuı, bıbi orıjini xuı. Xuera mesela tiya dıra; êg (eke) ma tiya texıryê (vêrdi ra), ma resêni xızina, têna vetışi kup monenu.

Ma veri ciyon dewon ra dest ke pê. Dewon ra destpêkerdışi ma ju plonêko vıraştı nyeb. Ze gı ez dewoni Çêrmug ra dewê Bistin dı biya, çiko (çiyê do) nêwin omı mı vir. Mı va, gere ma coğrafyê welati xuı bınus, vej mêdon u mı dest kerd pê. Co gu (cao ke) ez tedı biya, mı wıja ra dest kerd pê, a ju ra mı Bistin nuşt.

Gani ma welati xuı, şarıston (suk) bı şarıston, dew bı dew, mezra bı mezra, ku bı ku, deşt bı deşt, çem bı çem, guel bı guel, kılmê qısi, gom bı gom bışınasnı u bıdı şınasnayiş (naskerdiş). E (ez) bawer kena ku, şınasnayiş, pê gêrayiş u wendış, şınasnayiş dayiş pê nuştış benu. Ina ju ra, gere her nuştoği ma, çı cê (caê) welati di, gere cad (herbina) bınusu. Şarıston, dew, ku, çem, deşt, ça (koti) benu wa bıbu ferq nikenu. Ma şi ça, çı ca di, şınasna gani ma diyayişi xuı, weri (werdişê) qelemê xuı kı (kerime), pê weri mezgi şari bu, pê ma bêşkı (bışikime) coğrafyê welati vejı mêdon. Zaf wêxti ma çinu, gani ma ıka ra (nıka ra) dest pê kı.

Ma bawer kên, zon u zagoni ma Zazon guerêko nêwin ri mıhtacu. Aga, ma ri kuena; gere ma, ına mıhtaciyê zon u zagoni xuı vını kı. E texmin kena ku guerêko newo (karê do neweo) . In nuştê xuı dı vêr ciyon ma, cê dewo coğrafi da şınasnayiş. A ju dıma nıfusi dew, baciyon muessesê dew, cıra dıma cıt u tucarêt dew dê şınasnayiş. Rêk pêni dı zi ma têk (taê) edêti dew nuşti.

1. COĞRAFYA

a. Cê (caê) dew: Dewê Bistin, dewoni Çêrmug ra dewêka delala. Xuı ser ju muxtarika, bestê Çêrmuga. Tırki cı ri voni Aynalı. Bınatê Çêrmug o Sêwreg da. Wext, tı Çêrmug ra şını, kilometrê desınê rıyê (raa) Sêwreg ra, kıştê dewê Nişnig ra, çep ser gêrena, dı kilometrê rıya hêryina gı miyoni yegon (hêgaan) ra bena derg, teqip kêni, şını miyoni dew. Rıya tom miyonciyê dew ra vyerena ra, Belwon ra şına Qelecux, oja ra zi şına resena rıyê Alos. Dew, gılyeşoni kuy Ziyar ser biya ava. Paştiyê xuı şawa Kuy Ziyar. Co gu (cao ke) dewıjon tedı boni vıraşti kendalu (çengelo), raşti ser bon çinu, raştê Bistin zê her dew piyêru yegê/ğelê (hêgaê).

Varueji (verocê) dew dı yegê (hêgay) esti, tênê yegon ra cyer, ju la (çhem) esta, cı ri voni Lê Qızılçıbux. Zımê dew ıd, Kuy Ziyar estu. Kuy Ziyar zımê dew tyedır qêwno. Ruejawoni (ğerbê) dew ıd, rıyê Sêwreg u dewê Nişnik esta. Ruejvetişi (şerqê) dew ıd, mezrê Belwoni, tenê cı ra wet zi, dewê Qelecux esta.

Pê dew ıd, ju ku estu. Cı ri voni Kuy Ziyar. Pyêşi kuyi gı rıya (rae) ser kuenu, cı ri voni Kaş, piyêşi bini rı voni Kerı. Oja dı, miyoni keron ıd şıkêfti (kafi) êsti. Pê ın kuy id ju mêdonêko hira estu. Xuêrti tedı top kay kêni, hêl kay kêni. Rê rê musaoği (talebê) dewê Bistin o dewoni binon - ê dewoni nızdi- şını, ıtya piknik kêni. In kuwa Bırri Mazyêri estu, labelê zaf tayo.

b. Mezêli: Mezêli miyoni dew ıd fêki rıya dê. Ruejawoni (ğerbê) dew ıd, pyêşi dewê Belwoni ser kuêni. Mezêli zênginon u feqiron zê pi ni (zê jübini niyê). Ogo imkoni cê (cı) estu, mezêli xuı vırazenu. Berkolon donu vıraştış, ser nomı donu nuştış, dorpê mezêli dı cağlemo asının donu vıraştış, sêri mezêli pê çimonto vırazenu. Êgı imkoni cê çinu kı, dorpê mezêli nivırazenu, têna dorpê mezêli dı ryezêk

www.arsivakurd.org

(rêzê) keron nonu ru u dı hêb keron tatkinon (phanan) kenu berkolı, sêri keron ninusenu. Sêri mezêli pê her gueroni vıncyewêk-dı vıncyewon kenu berz. Rınd dawesnêni pê her vıla nyebu, mezel ra nişyeru. Dorpê mezelcê (gueryston) pê dyes omo guretış. Miyoni mezelon ıd têk dari êsti. Dewıji, niverdêni pes (maldawar) şyeru miyoni mezelon. Mezelon sera gêrayiş guına hesıbyenu. Dewıji mezelon ri gelêk hurmet kêni. Wext şıni miyoni mezelon, yon zi vêr mezelon ra vyerên ra, duon wonên. Şew, ço (kes) miyoni mezelon ra nivyerenu. Tari dı şar mezelon ra tersenu, niftonu (nêthawreno) nızdi ra ravyeru. Eğleba (zêde waxt) ın qêdo, labelê têk merdumi tom têna pêkiyê ına ju; wext, tari dı tebera mêndi, xuı hêt mezelona kaş kêni. Voni; mezêli ma pawêni. Rueşonon ıd (rocşêna de), her kes mıheqqeq şınu mezelon ser. Sêrsıbê ro, badi nımaji rueşoni ra şıni mezelon ser. Şeker bêni mezelon sera noni ru, qıji (domani) şıni, doni ari. Mezelon ser dor wonên.

c. Ziyar: Pê dewı dı Kuy Ziyar estu. In kuwa (no koy ra) ju Ziyar esta, mılet ına ziyar tevrık qebul kena o cıri hurmet kena, cê ziyara ju dara sızyer esta, dewıji şıni, pa çırbulon gırı doni, xuı ri duon kên, Homê ra xuı ri rındi u reheti wazêni. Vatışon gueri; Şewê yêni ju ına ziyar ra vejyenu, ju çılêk desta wa, yenu yenê (hêniyê) kıştê dew ser desmaj gênu o rênê gêrenu a, şınu lewı, oja dı benu vin. Dew ra çend tenon diyo. Dewıji pê bawêrê gı, a ziyar dew pawena. Ze dewlet dêw kêrdin veng (thal), Bistin ti nida. Şarê mıntıqi vonu; ziyar dew pawıt. Ziyarê kuy ziyar mıntıqı dı menşura.

d. Mezrê dew: Mezrê gı bestê muxtariyê dewê Bistini, dı hebi. Nomê ını mezron hınê (niarê):

1. Belwon: Nomê mezra vêrin Belwonu. Tırki cıri voni Bereketli. Miyonê Belwon o Bistin 10-15 deqqê yon oncenu yon nioncenu. Belwon ıd, tyedır (tede) da çores-poncas ki (kê) estu. Belwon ıd mekteba vêrin esta. Daçoras heb musaoği (telebey) dew êsti. Vıjyayişi serê 1999 ıd da 50 rayê ına mezra bi. Belwon, hema hema vaj hemı hêtya (pêro het ra) monena Bistin. Itya zi boni kendala omê vıraştış. Raştê pyêru yegê (hêgaê). Şıkli bonon, idarê dewıjon uêb. hemı eyni zê Bistinyê.

2. Çopi: Nomê mezrê dıyınê Dewê Bisitin, Çopiwa (Çöplük). Çopi, mezrêka zaf qıja. Belwoni gueri Bistin ra gelêk durya. Mezra d tyedır des-poncyes (10-15) ki esti. Çopi dı mekteb çinya, qıji gı şıni mekteb, yon suk ıd yatli dê, yon zi şıni Bistin. Çopi zi monena Bistin; ju ferqiyetêko muhim miyoni yın dı çinu.

e. Aw: Dew ıd aw taya (kemia). Her ki dı aw çinya, zafi dewıji awê xuıy weri (werdene), comi ra
bêni. Çend ki awê xuy weri, awê Kuy Ziyar ra gêni. Dew miyon ıd ca ca bir (quyi) êsti, dewıji ınon ra zi aw bên, feqet ına aw eğleba qê şıtışi (şütena) çi-mi bêni. Awê wêr pês zi zaf taya, bıniyê (bınêniya) dew ıd lê (çhemê) Qızılçıbux esta, feqet a zi zaf durya. Eğleba (zêde waxt) dewıji, bironi miyon dew ra aw oncên, keni fıraqon, pê pêsi aw doni. Dew ıd zaf pes çinu. Ina dew ıd herındê pêsi, cıt guıreta. Dewıjon, bırr bırno, erd kerdu yega. A yo (ju) ra, erazi zafi cê zutu (ruto).

f. Rıyonti (Ulaşım): Rıyê dew esta, feqet hêrina. Her vıjyayiş ıd siyasi yeni dew, suezi asfalt doni, labelê çê taba ti nidyenu. Zaf zaf kardiyêk doni rıya ru, têk kêni umar, hındêk.
Ju dolmişê dew esta. Ruej dı hiri dori şına suk, yena. Dewıji sêrsıbê (şodıra) şıni suk, şond yêni. Têk zi şıni guri xuı vinên, rênê dolmiş dır gêrên a, yên dew. Têkı dewıji, ehtiyaciyê xuıwa ze suk ra gêni, pê dolmiş oni dew, têkı zi pê motor oni. Ma vajı, zê ardon, çay-şeker u zobi zêxirı.

g. Şıkıli bonon: Boni dew, pyeru dıqati. Qatê bını guemo, qatê diyari kiwu (kêyo). Cê desmaji (abdest) zi qatê bını do. Boni dew, eğleba hiri çımê. Wext, tı cyeru nêrdwonon ra şıni lewı, ju bersıfo (berge) hira estu. Tı ewıli şıni ın bersıf. In bersıf ra dı beri (kêberi) bêni a. Berêk benu a, şınu hêt ki (kışta keyi; banê çêi). Hêt ki dı enbari ardon, aldon, duy, pıxêri (qulba), saleb estu. Ê têkın (ê taine) hêt ki yın rakerdê (rafiştiyê), ê têkın aridayê. Ê gı hêt ki kêni ra, tedı palason kêni ra (finê ra). Berêk zı

www.arsivakurdi.org

(kêberê) benu a, wadê (oda) myemonon. Wadê miyemonon gelêk gırdu. Zerê wadi dı palasi (xali), cacımi yon zi xalçê rakerdê. Vervêri dyesi kulab rakerdo, kulabi sera têk kiyon dı xalçê barê rakerdê, têk kiyon ıd mindêr runayê. Pê yın ıd çarkenari wadi balişnê runayê. Dyesi, kerı ra u hira omê vıraştış. Zerê ın dyeson ıd dulabi êsti. Gueşê wadio zeni pencera ser kuenu Qur'on dardkerdo.

2. DEMOĞRAFYA

Dew êpê gırda, dew ıd da 300 ki êstu. Nıfusi dew, dorpê 1800 do. Vıjnayişi 1999 ıd tyedır 500 rayê dew bi. Da 300-320 heb musaoği dew êsti. Dewıji gı teberayi zi gelêkê. 1800 gu (ke) ma vatu, êgê dew ıd nışêni ru. E texmin kena ku êg ma ayi teberi zi ınon ser kı, ın reqem êpê şınu cuer. Dewıji zafi cê şını Edena, labelê biya Edena, şehron binon dı zi gelêkê. (zê İzmiri, İstonbueli, Onqarya, Mêrsin, Diyarbekır uêb.)

a. Tarix: Dewıji, esli xuı Çêrmugıj ni. Vatişoni extyaroni dew gueri, bakali (pi u khalikê) yın, tiya ra da 400-450 serri ver, miyontê Pali u Çolig ra, dewê Têwreg ra omê ıtya. Cê xuı bedelno (vurno) labelê esıli xuı nibedelno. Miyontê zoni yın u Pali dı, miyontê zoni yın u Çolig ıd ferqiyêti êsti. Labelê ını ferqiyêti zaf muhim niyi. Zaf rehet nyebu zi, rênê eşkêni, jubin fom bıkeri.
Dew, ıka (nıka) u cê xuıwo vêrin ıd niya. Co ewılinu gı dew tedı vıraziya ıka biyo xırabı. A herınd ıd têna ju bonêk pay ra mendu, ê bin şiyê ra u terk bi.

b. Eşirêt: Dew dı, dı ezbeti gırdi êsti, biya ın wırdin (nê hurdemênan ra qeyr) hiri-çar hêb ezbêti qıji êsti. Ini ezbêti qıji, eğleba xuı ser ti nigêrên, wırd ezbeton pilon ra hêt juy gêni. Miyontê ın wırdi ezbeton gırdon ıd, 100-150 ser ra nat guını esta. O wext ra nat miyontê ınon ıd dışmenati/nêyarti esta. Gerçi ınê tom bêlu nikêni, labelê ına nêyartiya nımti rê rê kuena teber. Zê temomi welati, ına nyeweşiyê mawa gıron tiya zi esta. Mesela; ri ına kindari ra vijnayişi serrê 1999 ıd, muxtari ser ju myerdı kışya.

c. Zon: Dewıji, Zazaki qısê kêni. Zazakiyê yın şivê Çêrmug ser hesıbyena. Semedu gı Sêwreg ra nızdi, zoni yın tay monenu zoni Sêwreg zi. Wextu gı xuı myon ıd mıjul bêni, zoni xuı ri voni Dımılki, xuı ri zi voni Dımıli. Wextu gı şari ğêrib dır mıjul bêni, Zoni xuı ri voni Zazaki, xuı ri zi voni Zaza. Qıji dewıjon, ewıli Zazaki musêni. A ju ra wext mektebê yın dest kena pê tay cefa oncêni. Zoni yın nibedılyo (nêvuriyo). Kelımon vêrinon/royinon ra bêlu benu gı zoni yın ına çend sê serra bêna zi çend hezari serra nibedılyo. Vêwoni dewıjon ıd lawukdari Zazakiwa.

3. MUESSESÊ

a. Mekteb: Dew ıd mekteb esta, ına mekteb vêrciyon têna vêrin bi (ilk bi). Ika miyonin (orta) zi kerda a (1998-99). Da 300-320 musaoği, 5 tên musnaoği (malımi) mekteb êsti. Ju baxçêkê mektebo zaf gırd estu. Baxçê meteb ıd tuyêri (darê tüye) êsti.
In tuyêri her serr bol bol tuyon tepşêni. Dewıjon ra, kom bıwazu, komu gı rıya ra ravyeru, eşkenu şyeru dar, tuyon bıweru. Mali dewê, zê mera. Baxçê mekteb ıd rê rê dewıji yên piyser, kay kên, nışên ru, diwon kêni. Dı lojmoni mekteb êsti, feqet êru wırdina oncax ju yena şıxulnayiş, a bin biya xırabı.

b. Comi: Dew ıd ju comi esta, malê comi estu, muezını comi çinu gı, têna qadro imomti estu. Comi bıniyê dew da. Awê comi esta, cê desmaji şıtişi (çırıki) estu. (zobi miyoni dew ıd çırıki çini), tuwalêt comi êsti.

4. CIT U TUCARET

a. Cıt: Dewıji zafi cê, pê motoron cıt kên. Dew ıd qe çini, hirıs-çoras heb motor esta. Dewıji wextu gı cıt kên, engazi kên pawa. Bacyon (badêna) wext, herqılon gırdon kên werdı, sak kên pawa. Dewıjon ra têkı zi pê gon cıt kên. Pê engaz keneni, pê sak kêni umar. Ê gı yegê yın qıji, eğleba pê gon cıt kên. Cıtê gon, cıtê motor meqbulêra. Bistin dı ço (kes) pê astueron cıt nikenu. Hema hema vaj temomi dewıjon pê cıt idarê xuı kên. Semedu gı dew ıd aw çinya, cıtê dew bêja, awi niya. Dew ıd rêzi engur zafi, engur ra bastyeq, dıms (rıb; bekmez), kesmı vırazêni. Dew ıd vomyêr (darê

www.arsivekurdi.org

vame) zafi. Zaf vomon tepşêni, ın vomon bêni suk (Çêrmug) ıd rueşêni. Wextu gı wesar vêrin ıd, newı newı vomyêr vomon gêni, cı ri voni çağala. In çağalon ra tırş vırazêni, yon ız kêni mıcyez. Zobi dew ıd tuyêr zi zafi. Erugyêr (darê heruge) zi zafi. Dew ıd hêcir (incir) zi bêni, dew miyon ıd gelêk hêciryêr êsti. Dew ıd ğelı (genım) karrêni (romêni), dorpê dew, pyêru yegaê. Yon ğelo, yon cew, yon beşila (qawun) yon zi zebeşu (qerpuze). Têk dewıji şını Sêwreg, Viranşehir u yınon ıd erd icarı kêni, pemı (pamux) romêni/karêni. Rê rê têkı şını Qerecdağ dı erd icarı kêni, çeltik romên. Dewıji mehsuli xuı yon xuı bı xuı beni suk rueşêni, yon zi tucar yenu dew ıd genu.

b. Malcıti: Dew ıd pes tayo. Dew ıd dewar, bız, myeşnê/mêy yêni pawtış. Dewıji bızon nipawên, têna sarê ki ju-dı hebın pawên, yın zı qê (qay, serba) rêbêrti pawên. Bıza gı miyoni mêyon da, kuena vêrni, rêbêrti kena. Dew ıd zobi zi têk merdumi; kergon, hındiyon, werdekon, qonzon (qaz) wêyi kên. Dew ıd, ê têkın heri, ê têkın zi astuêr/bêygir êsti. Şari dew, pê barberon eğleba debarê pêsi kıryeşenu.
Dew ıd; pêndir, tontur (thoraq), qatıx (mast), herış, run, du uêb. vırazyêni. Dewıji cı ra weri xuı vejêni, o gı zyedı bımonu, bêni suk (Çêrmug), rueşêni.

c. Dıkon: Dew ıd şeş hebi dıkoni (beqal) êsti. In dıkonon ra hema hema vaj tı çıta wazêni eşkêni pêda bıkêri. (mes, cığarı, tup, çay, şeker, sabun, hak, qatıx, şıt, du, çi-mi kayê qıjon uêb.) Heto lê dêrzin zaf çi tı êşkêni ın dıkonon ıd pêda bıkêri.

d. Qehwı: Dew ıd dı hebi qehwê êsti. Dewıji şını tedı nışêni ru, çay şımêni, kağıd kay kêni. Rê rê çay ser kay kêni, rê rê loqumi ser kay kêni. Hına çiyo qıji ser kay kêni. Şari dew omnonı eğleba zerê qehwi dı nê, vêri dyeson ıd nışên ru.

e. Fırun: Dew ıd ju fırun esta, labelê ına fırun ıka nixebıtyena. Dewıji eğleba ki dı non pojêni, êgê ki dı nipojêni, sêrsıbê dolmiş dır şını suk, noni xuı gêni yêni. Dewıjon ra ê gı noni xuı zafi cê pê toq/tir (saci) pojêni, ını non ri voni noni tir. Têkı pê têmsi pojêni. Tiya tendur çinya. Ê gı ki dı non pojên, hım ardoni cıt şıxulnêni, hım ardoni fabırqi şıxulnêni. Têkı ın wırdin kêni timiyona, newı alawên (lünê ra).

5. Warı u Ğurbet: Omnonı, dewıjon ra zafi şını warı, tay şını Ğurbet -Edena, İstonbuel, İzmir,
Mêrsin o caon binon- qê guıriyayiş (xebat). Xebata gı dewıji dıma şını eğleba, yon pemo yon zi inşatu. Dew ıd tay merdumi ıka Almonya dê, tay zi şi omê. Hot hebi warê dew êsti. Şari dew wesar, şınu warı, payiz têpya yenu dew.
Nomê ın waron hınai:

1. Bistinê Xırabê
2. Yêni Heci
3. Pê Kemerê
4. Kepuran
5. Golê Baxçi
6. Pê Mazyêr
7. Salıncı

6. Edêti:
Ma ıtya dı edêti pyêru ninuşti. Ma têna çend edeti gı ze xuı zaf bêlu kêni nuşti.

a. Diwon: Zımıstoni, eğleba şari dew hemı batalu (thalo). Badi nımaji eşê[1] ra, şını kik ıd (kêyê de) diwon doni peru. In diwonon ıd dewıji yêni piser, mıjlayi kêni. Çı hewadis êsti, pyêru tiya yên qısêkerdış. Çayi u cığarê şımyêni, vomi u eskıji weryêni, bını du-dukalık id diwon benu vıla. Eğleba xuêrti ciya yên piser, extyari ciya yêni piser. Wayêri ki pê beri dı nışenu ru. Xızmêti diwoni aidi wayêri ki do. In diwonon ıd êg cini bıbi, yı zi pêniyê wadi dı nışên ru. Labelê eğleba, diwoni cinyon ciyo (ciao). In diwoni, heton nimê şew dewom kêni. Diwoni xuerton ıd kayi zi êsti. Kayi gı xuerti kay kêni têkı cı ra ınê:
tomı, newık, hirık, çarık, mıft uêb.

b. Zewaj: Vêrciyon kêna vinên, bêlu kêni, bacyon (bad laji ra voni, zafi cê yon way yon zi vêwê lajêk lajêk ra vona; ma şını tı ri filon kêna wazêni, tı voni se? Êgı va „temom", yı şını wazêni.
1. Rıyê ki: Badi ına ju ra ju (eğleba zomaê ki)

[1] nımacê eşay: yatsı namazı

www.arsiv.kurdi.org

şınu ki babi (piyê) kêna, vonu „ma fılon Ruej yêni ki şıma. Êg zerê yın çinye bu Rwujê ewılı, yon voni kênê ma qıja yon zi voni kênê maya dayiş çinya. Êg zerê yınu dayiş bıbu, voni rê ma xuı miyon ıd mışorı bık, ma kênê xuı ra pers, ma şıma ri xeber şırawêni (ruşneme).

In yêw êgı qırari dayiş da voni, „wa lajek byeru, ma bıvını.“ Êg zerê kêna bıbu, vona şıma zoni. Êg xeber omi, va byerên, temomu, rıyê ki omya guıretış.

2. Waştış: Ki laji, şıni ki kêna, dakara (deker) oni ra, voni „ma kênê şıma laji xuı ri wazêni“. Êg yın da, rueji dewa noni ru. Ki laji helqêk kêni kênawa, şıni ki xuı.

3.Dewa: Ki kêna vên doni (veng danê) merdumoni xuı. Hêti laji vên doni eqreba u cirononi u nas duesti xuı. Voni, „fılon ruej byerên, ma şıni şironi şımên“. A şew babi kêna, engıştonı (nıştane) kenu zomê (zamay) dest, dadê (maa) laji zi engıştonı kena vêw dest. Ini engıştoni ri voni helqê nişoni. Zern wazeni, çi-mi zerê ki wazêni, heqi şıti wazêni, qalın wazêni, peru wazêni. Çi-mi ciyêzi wazêni. Merdumoni xuı ri fistonon wazêni.

4. Qalın: Bistin ıd zewaj biya (bê) qalın nibenu. Seni gueşt u nengı ciyo nibên, Bistın ıd zewaj u qalın hına ciyo nibêni. Babi kênek qalın wazenu. Babi lajêki têkı dewa dı donu, o bin vêw ıd donu. Qalın her serr zidyenu, bêlu ju rayişêk estu. Wext qalın omı waştış cem'et kuenu miyontı têkı kenu kêmi. Kêna ra kêna qalın bedılyenu. Kêna gı jiyat bu yon rınd bu yon zi ki babi ayi zengin ıb, qalını ayi zyedê qalını kênoni binonu.

5. Heqi şıti: Heqi şıti dadi nişon ıd gêna, pê ciyêzi kênê xuı hadırnena (kena hazır). Serr ra serr zidyenu. Zê qalını, rayişi heqi şıti zı estu. A serr şar pyeru zê pi genu. Dadi vaju çendêk, oqasu (hendero). Taba tera nyêni war. In heta zê qalını niyo.

6. Peru / Xelati bırê (bıray): Bırê kênek ju tıfing yon ız demonçı (debançe) wazenu. Ini rı voni *xelati bırê/peru*. Heton peru nyeru, henı nyedoni dêsti vêw ra.

7. Şewê heni: Şewê vewi (veyvi), şewê heniwa. Şewê heni ki babi kêna dı bena. Şironı vırazyenu, benu vıla. Guevend kay bena. Kelomi vajyêni. Destoni vêw henı kêni, cê vêwa guevend kên.

Heqi heni: Wêxti heni, ze wazêni destoni vêw henı bıkêri, vêw dêsti xuı a nikena, çımki gere heqi heni byeru dayiş. Ju zerdêk yon engıştonêk yon ız têk peron oni doni vêw. Badi heni ra ın yew henı kêni gılorek, mumon coni pedı u vêw sera mumon çarnêni. Tabi mumon kênê ezêbi çarnêni.

8. Vêwı: Yo bayreqêk suernê (sivıgê) ki lajya daleqnên (darde kenê), dı laji dı kênê miyoni dew ra gêrêni, voni „emşu vêwo, biyerên vêwı.“

Sêrsıbê non doni, mala (mıle) comi ra veyn denu, vonu, „byerên, non bıwerên!“ Badi noni ra, têk kay kêni u sıra yena berdışi vêw. Taxım doni pera.Yı sera zi, zê monti zê fistoni puetêka siya doni pera, ınê rı voni çarşef. Çita sur/xolı oncêni sare, labelê vêw nidoni. Çımki heqi kêberi wazêni.

9. Heqi beri: Çita sur oncêni vêw sare, la vêw nidoni. Çımki heqi beri (kêberi) gere byeru dayiş. Heton heqi kêberi nyêdi, niverdeni vêw teber kueru. Vıstorı heqi kebêr donu, newı vêw bêni.

10. Heqi Sonduq (Heqi Quti): Vêw bêni teber, yêni qê (seba) quıti, quıti bêri, bıraê vêwo qıj, quıti ser nışenu ru, heqi sonduq wazenu. Heton heqi sonduq nyêdi bıra quıti sera niwırzenu. Vıstorı yenu heqi sonduq donu, bıra wırzenu hema newı quıti bêni teber. Wext doni ra, qıji yêni verniyê vêwi bırnêni, peron wazêni. Peron doni qıjon, viyerên ra. Heto peron nyêdi, qıji verniyê vêwi ra ca nidoni.

11. Xelê wêw: Wext şıni veri beri, vêw nyena war. Oja, yon mongêk doni cı, yon bız yon ız mêy/myeşna doni cı. La eğleba monga doni cı. Hına şıni, resêni ki. Wext şıni veri şêmıgı, şuşêk kêni pırr, şeker doni vêw, vêw şuşı dona erd ru, şıknena şeker benu vıla, qıji doni ari. Vêw şına zerrı, sêr ju kuırsi wa (ra) nışena ru. Vısturi, yena tera persena, vona; tı wazena qıjê tıwa vêrin lajin bu yon kênêyine bu. Ma vaj; vêw va laj, vısturi ju qıjêko lajin hiri dori nona vêw vera u vera gêna. Badi ına ju ra, vêw şına vêr bêr (verê kêberi) wadê xuı, hiri dori lıngê xuı erzena veri şêmigi u têpya oncena nar şêmigi.

A, wext hına kena, vısturiyê ay Quıron nona seri sarê aya, bena zerı. Vêw ciyêzi xuı kena vıla, komu gı omo vêwı, ciyez ra her ju çik (çiyê) cı ri kena hêdya.

www.arsivekurd.org

c. Cini - comyerd: Cini u comyerdi yega dı tyedır xebıtyêni. Cini vaş/ğelı çinêni, comyêrdi doni ari, kêni patos rı. Cini pes-i wêyi kêni, dueşêni. Qatıx hal kêni. Guri zerê ki cinyon sero. Cini onyêni qıjon ra (qaytê domana kenê). Cinu u conmyêrdi tyedır şıni pemı. Comyêrdi şıni ğurbet qê xebat. Wayêri ki comyerdu. Ki dı vatê comyêrdi viyerenu ra.

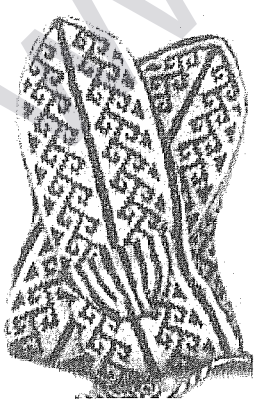
d. Vêw - Vıstori: Vêw vıstori dır non wena, qısê kena. Vêw vıstori het qıjoni xuı nona xuı vera. Zê têk con (zê taê caan), şermêko gıron miyontê yın ıd çinu.

e. Aw eştış: Wext varon (şiliye) nivaru, qıji miyoni dew ra gêrêni, çi-mi doni ari. Wext çi xuı guıret, koti vêri bêri, wayêr ki aw kenu qıjon ru. Dewıji bawer kên, êgı hına bıker varon varenu.

7. Teknoloji: Dew ıd cêron estu. Dew ıd ju tyel estu. Her ki dı radyon u têyip esta. Hema hema vaj, her ki dı televizyon esta. Dewıji pê antênon gırdon tv sêr kêni. Pê ın antênon êşkên televizyononi Avrupa zi sêr bıkêri. Dewıjon ra ê têkın video yın ız êsti.

Vato Pêyin:

Gelê wenduğonı ercyayon (wendoğê delali)! Ma ın nuştê xuıdı, dewê Bistin da şınasnayiş. Ma nişkên vajı, çi ko gere biyeru nuştış, hındêko. Labelê ma bawer kêni, çi ko ma ın nuştı dı gere bıomên nuştış. Ma qebul kêni ku kemoniyê ma gelêka. Labelê ın qebuli ma, gere lıngoni ma sıst nikeru. Gelê wendueğon, byerên, ma her kes dewê xuı, şarıstoni xuı, bınusı. Byerêni, ma edetoni xuı bınusı. Ma çarkenari welati ra, her ju ca ra resmêk bigı (bıgirime), ma ın resmon biya tyekışt dı ruenu. Ma o wext resımi mıletêk vinên. Kom kemoniyê ma, pê ma bıdu zonayiş ma zaf pê bêni şa. Ika ra ma cıri teşekkur kêni. □

MI NÊZANA NA ROJE

Mı nêzana na roje verniya mı dera
Ez Mecnunê to biyo, cêreno serê koa ra
Nas u dosta ra pers kerdêne, qıj u pilê Gadıja ra
Yara mı kotira, ama, kamci rae ra şiya

Ax, ap Mikail, tı çı heqıqi dost u yara
To va, lao bê, meşo, tı bena pêrişanê welata
Zeman xırabo, şar pexm dano nona to ra
Mı va, ez şono lewê yara xo, lew nano to dest ra

Ez biyo Ferhad, mı yare kerde Şirin
Axina mı cigerê mı kerdi khul u bırin
Aqılê mı vınet, çımê mı bi hêsırın
Heskerdena mı çinê biya lê zalıme de

Ne hevalo, ne hogıro, mendo bêçare
Mı bıraê xorê telefon kerd, bıruşnê pere
İnsafsız yara mı, ez do polisa, eşto zerre
Ebe bêbexti u zura ez kerdo gerre

Dılbırin mendo bêkes tebera
Hewar kerdo Memê Koêkorta rê
Vano, marê bıbo pi u bıra
Wa dost nêberbo, dışmen nêbo şa

Ez inam nêbeno ziar u diara ra
Tı zaf hes kena Xızırê cirani ra
Dawa to dano diwanê Usênè Kerbelay ra
Pers kero cirano Ermiş Ocağa Sey Caferi ra

Sey Nesemi pirê de pilo, pirê welatio
Mı hewnê xo di, çê khalıkê tode
Hêsirê çımanê mı biyo lasêr, verva cı şiyo
Mıra vano, talıbê mı meberbe, mı halê to diyo...

İbrahim Doğan

Pelgê maê interneti:

www.anamozaik.net/forumlar/VengeMa
tande.com/zaza
www.dersim.org
http://dersim.homepage.com/
http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/8944/

eMail-adresa Warey:

warezaza@hotmail.com

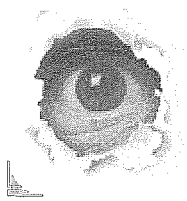
www.dersimvakfi.org

PELGA JÜRU

Meselê Musa Ustay

Peêkanê heru bısıknime![1]

Hetê ma de, Pılemoriye, Derê Balabanu de jü Musa Usta esto. Dewe de Musa Ustay zaf eştêne, peêkê heru sıkıtêne. Lazê amıke Heseni vati, mı ki ni dı meseley nısnay (yazmis kerdi).

Vatoğ: Çê Aliyê Uşênê Çorşi ra Heseno Jiret

Nustoğ: Asmeno Bêwayir

Hetê ma de tunel kerdi vi ra. Ez tunel de feteliyêne. Kutune tunelê xo, moğorbeo, çım çımi nêvêneno. Mı ki hona ağwe kerda xo re. Wertê na hermanê mı hurino, rıskê, aspızê, çıkê? Dest erzon cı bıkını, destê mı nêreseno cı. Neyse, mı tunel xelesna. Hevê roşti amê çımanê mı ver, mı şêr kerd ke Ekspreso, verêniya xo esta mı ser, tekero jü rae ra vejiyo! Makinistı k' vano „Musa Usta, sen Allah'tan hiç mi korkmuyorsun!?! Bu kadar yolcu şehit oldu mu ne yapacaksın?!!"

Esker derune. Çaus ame, vano „Bana üç tane korucu lazım, yalnız sert biri olacak! Sıraya geçin!". Pêro dizmisê sıra kerdi. Çauşi qasatura gureta xo dest, eke dano kami ro, o dêm dino, gıneno waro. Se ke sıra amê mı, xız guret qasatura ra, da şênê mı ro, va ke ‚zingg'. Çhiki perrenê! Reyna xız guret ame, da pure, qasatura biye zê çolıxe. Va ke „Bunu odama çekin!". Des u çar roji uza araşüne ra.

Heseno Jiret heni aseno ke çırağê dey biyo. Na ki mesela deya…

Mesela miya kokıme

Dewa Şindoru de veyve bi. Mı vat halete rê miya de mawa kokıme tey beri. Ma sanıt cı, kotime ra rae. Ez hona domanune, Muquf ra şiyêne Şindoru, cao düri niyo. Miye biya têsane, hard de kota ro, kuxais gına ra cı. Duman mı mecêro! Mı miye di-rê gami berde, qa gucê mı miye nêsono, hona domanune, da! Kuxena kuxena. Hata hope ver ma pia şime ke, pirê to bo, miye lınge este hard. Amnano, germo, endi nêşkina şêro. Nefes cao bin ra cêna. Bereket bo ke lınga Xızıri de *(kelê xo bırrneno)* hope esta, ağwa xo ki serdına; ağwa melmeketi zana. Hevıkê ağwe gurete, nata sanê miye ser, dota sanê sarê miye ser, mı vat: »qedaê to kon bıza kole ser!« Şêrê çımanê mı kerd, şêrê çımanê mı kerd, va ke: »ero, Hesenê mı; xatıranê to ra ki di-rê gamê bini son, hunde emegê to mı ser esto«. Hevêna mı berde; qayt büne ke çarê xo çino, kuxê, gınê waro. Vostune, xıla Xıdır Çauşi büne. Miye sona *(mırena)*, beme rejil. Apê mı Xıdır ame, rest miye, va ke: »Oğlım vınde, cigera m', ez na derjênianê xo berji ağwe, hevê bıgıriyo; tı na Aspirine bere miye de, hata ke ez restune! Des deqey ra tepia uzarune!« Derjêniu erzeno ağwa gıriaiye ke hevê bıgıriyo, mikrobê xo cı ra vejiyo. Mı Aspirine berde, dê miye, hevê ki ağwa serdıne dê cı. Ae va ke: »Heq to ra raji bo!«, o sıre uncia nişte ro. Apê mı rest, hirê derjêni sanıti cı. Ma nıştime ro, cığara xo sımıte. Tutınê ki miye rê pişte têra. Miye va ke: »Qaytê qusıri mebe, xora mı ke na tutıne sımıte, Muquf nêreson, wertê sari de rejil mebime«, qa aqıl dana mı.

Ma uştime ra, şime çê bonê kewraê mı Uşên Bektaşi. Heq rama xo cıdo, vengo berz ra va ke: »Têew, têew, têew, têw! Ocağ be kor bo! Dıdanê miye vezê, koliy dıdananê miye ra beli benê! Biarê çê Ali Bavay! *(Dıdani lewiyêne coka koliy kerdê werte. Dıdani ki Pılemoriye de avukatê day bi vıraştene)*. « Arde peyê boni, kote ro, vana: »ez nêson!«, düngürçiye biye mı vera, vana »Düngürçüne, mı astor ser de berê!« Ayağa bax, yer miyim! Halbıse miye de teqete nêmenda! Heq rama xo cıkero, Aliyê Gule zurne cınıtêne, va ke »thüüthiri thüüthiri thüüthiri«, cêro vejiya, ame. Miye hurmetu ra xo kerd top. Hesenê Demenıji qatırê ard, »imanê tüyê tersi..!« vat. Miye nê re qatıri ser, hata verê çêveri arde, nê ro, kerde axure. Şerefsızu, miye 47 serri dera. Vana: »hirê serri tepia kun teqawıt, mı bena koti?«. Mı va ke »hesabê xo makemê Pılemoriye de kena, mırê nêmaneno«. Ma düstê pilu de nêvejime, se vaji?! □

[1] made ke jüyê erzeno, yanê jüri (zuri) keno, cı rê vanê, *peêkanê heru sıkneno.*

www.arsivakurdi.org

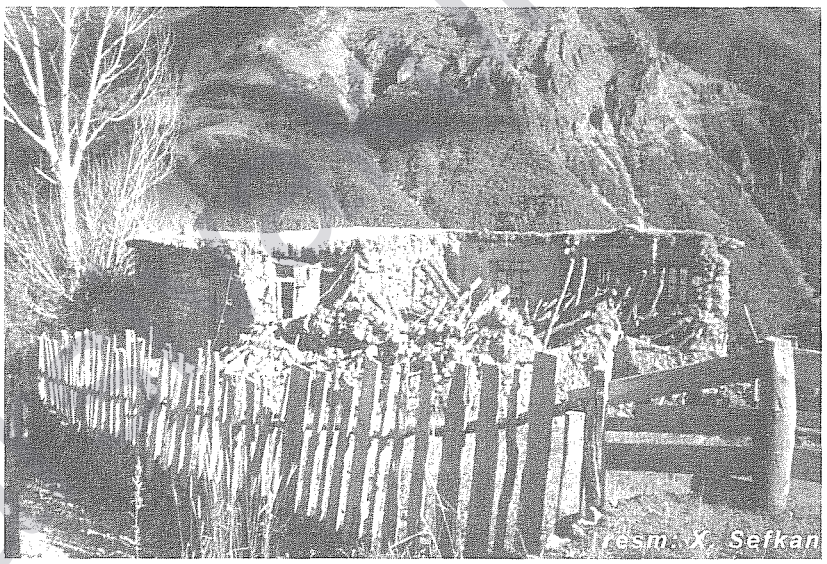
RAUNÊ WELATİ RA...

X. Sefkan

Seveta To

Divane olmuşum welat
Aşkına düştüğüm hasretim
İçimde kanayan bir yara
Cihan-i alem
üfrük olsa
Sönmez bu yangın
derin bir yara

Jü lawıke esta, vajina ya: „Ez qurvete de nine, qurvete zerrê mıdera!“ Ajiye dez dana isoni, zerrê isoni hencnena; çhikêlê perreno zerrê isoni, eve asmu, serru vêsneno. We nêsono, jê tırrami! Des u phonc serri ra dıme hona sıfte bese kon ke şêri welat. Dı-hirê roji ke hewnê mı nêamêne. Bijêku dıme bervaene, mali şiyaene, bırru tırru ra vostene sıng u rıvêsu arê kerdene, vas u hêgay çınıtene, cün çarnaene, arêe de hev raridene, vore estene, çığır rakerdene, arjêle ra vas warestene, koçên mali ver kerdene, mektevo vıren şiyaene, eyra dıme ki Mamekiye de lise şiyaene- ni pêro verê çımunê mıde amêne, şiyêne! Se ke na kasete ke qediye, eve ho oncia amêne ra vıreniye. Ez wertê dı dinau de vine: jü na dina, jü ki dina ma, dina welatê ma! Coru ke se kerdêne, ho 'ro na dina nêdêne. Adet u torê ho, ciraniya ho, dostênia ho jê yê ma nêviye. Hama ez çaê amey vi nazau, qeyvatê mı çık vi? Ğerza mıra ki xeylê mıletê ma welati ra vejiay vi. Hama qe keşi ki eve persê ho nêvejiay vi, eve zerrê ho nêvejiay vi. Coka nia ax u tasê welati mendi vi! Endi yê mı dırveti gome gıreday vi, mı hora guma kerdêne. Aqılê mı wertê i kou de kılıt na vi pa, hewno botın çıko ke, hewno botın de bile, day veterde, coru zovina caê hewnê hode nêdiyêne. Aqılê mı uza de bi, roê mı kou ra bi.

Resm: X. Sefkan

Ondêrê Estomoli de di-rê roji ke mendune, mı horê bileta ho gurete, nıştune rê tomofil, hetê Erzıngani ser bime raşti. Hewn coru muyunê mı nêkot. Şêvaji ra ke vêrdime ra, endi desta sodıri vi, asmeni ra astarey bereqiyêne; saê ke serê sarê mıde vi, destê ho 'ke berz kêri, pê cion. Koy gıran gırs qılatey vi, her ke şi, biyêne nejdi, beli biyêne. Ez hurendia hode nêtewetiyêne, lesa mı lerzêne. Eve na tore fejirê sodıri sana cı. Xımalê vazê, koê mınê! Ca ve ca geme para, ca ve ca vas pa khewe keno, ca ve ca vore pa sıpê kena. Bêveng u bêvaz sıpedera tijia sodıri 'ke est, kotime Erzıngan.

Qarajia Erzıngani de amune war. Ho ere raa terminali guret, şêri horê bilete bıjêri, şêri suka Mamekiye. Biletçi ra mı 'ke bilete pers kerde, dota mıde xori xori nia da. Vake, „Thıka ra vesait Mamekiye nêsono. Otobusê ma hetê Şêvaji ra cêrêne, sonê Xarpêt. Ses, hot sate de sonê!“ Ae de mı heni zona ke, tencıkê awa serdıne cor sarê mıde kerde pıro, cêr lıgunê mıde vejiye!

Teseliya mı 'ke kute, peyser cêrune ra, dı gami 'ke şine, peyser qaytê terminalu bine ke, hirê terminalu ra tomofili sonê Xarpêt, Diyarbekır u Edene. Hama namê „Tunceli“ tede çino. Mı heni zona ke, saê zoniyê mı şikiyê. Bêkeşiye, bêphoştiye, çinêbiyaiye koti vo, isoni sero beliya. Zerrê mı gırgıriya we, wast ke bıbervine, va vengê mı kou sera berz vo. Mı solıxê ho

guret, şine qerajia Pılemori u Pırdosuri. Şine ke, çı şêri, qerajê ip u ısıza, ne mıleto vıren esto, ne ki tomofilê vıreni. Ravêra dı otobusê şirketê „Tuncelililer"i, dı otobusê Pılemoriye u Pırdosuri, dades teni ki minibuşi gureêne. Şirketê „Tuncelililer"i otobusê ho dardê we, nesemê otobusunê ho wendene nino. Otobusê Pılemoriye u Pırdosuri ki çinê, eke hora jü minibuso gureeno. Na minibus ki hata Pılemoriye sono, cêr Pırdosuri nêsono. Çıke Pırdosuri de kes nêmendo, dewi butu tholiê. Xımalê dina! Ax! Waxtê de Pırdosuri Pılemoriye ra jêde gurlağ u şên vi! Nıka, qulê Haqi nêmendo, xan u xıraveo! Uza qeraji de mı jüyê ra pers kerd, thoa otobuşi thau ra sonê Mamekiye? Va ke, „Nê, nê, bıra, hora jü minibuso gureeno. O ki sodır sate hot u nêm de poste beno, zovi ki çinê."

Horê bileta ho gurete, nıştime re minibus, gıra gıra Erzıngan ra vejiayme. Rae asfalta, taf de ameyme Pırdê Muti. Muti de hetê raşti ser 'ke cêrayme, çê vêsaiya dina Haqi vuriye, saê ke kotime zovi jü dina, zovi jü astare; hewa ho vuriye, ray vuriay, koy vuriay. Ae de minibusê ma bi yawas, rae sere cendermey beli bi; eve çheku vi. Amey verê minibuşi, nıfisê ma mara gureti, ma ardime war, serê ma saê kerd; nıfisê ma ki berdi zerre de qeyd kerdi. Nêm sate ra

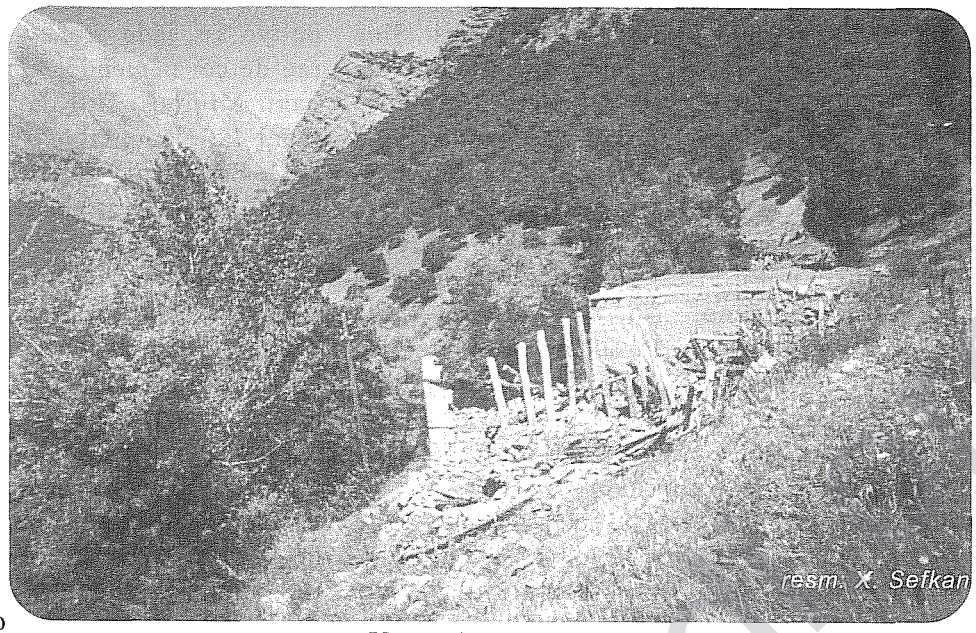
resm: X. Sefkan

dıme nıfisê ma peyser ardi, day ma. Ma kotime 'ra rae. Mı uza jüyê ra pers kerd, her roze nia vındarnenê, saê kenê? Va ke „Heya, daymêna ki niaro, endi ma bêzar kerdime."

Hudutê Tuncêliye de beliyo ke, hona orfi idare ronao. Ray çıqa ke vırastê, qum kerdê ki, beliyo ke, jêde arevey nêamê, nêşiyê. Dormê rae de çêi nêmendê, boni butu gınê pıro, biyê pagi. Minibuşi fıtıl da ho, vejiya Canqutaran. İsoni ke Canqutaran ra qayıt kerd, naym de hetê Erzıngani, doym de Pılemoriye jê tase asenê. Pılemoriye cêr saê ke bınê lıngunê isoni dera. Waxtê de na rae ra zofi otobus u tomofili, zofi makiney (qamyoni) vêrdêne ra. Çıke hetê Xarpêt u Diyarbekir, Erzurum, Erzıngan-Trabzon sere şiyaene rê teyna jü na rae biye, coka zof gurlağe viye. Canqutaran de ki cendermu ma vındarnayme, sae kerdime. O ra tepia ameyme Pılemoriye. Waxto ke kuna zerrê Pılemoriye, uza ki rae sere taê cendermu ve polêsu ra holıke sana pê, eve çheku bınê holıke de vi. Hama ine ma nêvındarnayme, vêrdime ra, şime zerrê suka Pılemoriye. A sewe Pılemoriye de mendime, uza oldığiye gurete. Vatis ra gore, raa Pılemori u Erzıngani par hirê asmi doros biya (arevey nêgureê). Yê serrune vırenu ki durum qe rınd nêbiyo. Hama esmer her sere ra rınd viyo. Gegane tek-tuk arevey yenê, şonê. Hama makineê ke yenê, sonê ki, yê Mamekiyê. İyê teveri qe ninê, nêsonê. Otobusê Tuncelilileri ya ki yê pêsey qe ninê, nêsonê. Çıke tivar nêkenê. Vatis ra gore, domanê koy nêverdanê. Na vatis ra gore, zerrê mordemi ra goni sona. Çıke aravey sonê Bingol, sonê Qereqoçan, Xınıs, sonê Qers, sonê Urfa, sonê Mardin, sonê Heqqari, velasıl sonê her suke. Her cay rê vatena huyê, caê Tuncêliye rê ambargo no ro. Tuncêliye ra çı wazenê, dawa çınay kenê? Sarê Tuncêliye (Mamekiye) çıwo, dewlete rê gureeno? Çıwo, qorucêni keno, çıwo, hetê dewlete dero? Dewro vıren ra hata nıka serbestiya Dêrsımi sero sare no ro? Nae ra gore mılet domanunê koy dest livaeno.

Sıpêdera uştime ra, ara ho kerde, arevê guret, mı va, şêri zerrê suka Mamekiye. Pılemoriye ra ke vejiayme, Revetê Pılemuriye de ki cendermu rae gureti vi. Ma vındarnayme ke, ma yê Pılemurime, saê nêkerdime, va ke, „Ravêrê!" Revet ra vêrdime ra Aliqerema, dewê yê dormu thıp-tholê. Pardiye, Tosniye, Yasa de butu gınê pıro. Ora dıme

www.arsivakurd.org

resm: X. Sefkan

Pırdosur de vejiayme. Cendermu rae gureti vi. Ma ardime war, nıfısê ma gureti, berdi, zerre de qeyd kerdi. Mara pers kerd, „Kata sonê, key yenê?“ Ma ki cüav da cı. Nıştime re areve, bime rast. Bınê Pırdosuri zof rındek têdust de vıraşti vi, heni hurendia hode vınetey vi. Boa binau saê ke kerre gureti vi. Rewra çıxae gurlağı bi, şên bi! Nıka bêveng u bêvaz vi, ho mınıti vi! Hêgao Derg, Zağge, Pırdê Markasori, Revetê Cêri, Yolçatiyê Najima, cafê Qutuderey (Çhemê Şêrxanu), taa hata zerrê suka Mamekiye butu xan-xırave vi. Jê vıreni ne rau ra otobus u tomofili vêrenê ra, ne makiney vêrene ra. Ravêra her ca aravey vınetêne, qul amêne war, qul nıştêne re cı. Rew ra mal u gay bi, qatırê barkerdey rau ra bi. Qe, qe thoa jê vıreni nêbi. Waxto ke kotime suka Mamekiye, eke uza ki rae sere cendermey 've polêsu ra estê. İne ki ma nêvındarnayme, şime zerrê suke.

Suke de amune war, sodır sate deşine ra hata verasoni sate phoncine zerrê suke, pêro malu feteline. Şine verê Lisa Mamekiye, verê Mektevê Senatiê Lazeku (Erkek Sanat Okulu), verê Mektevê Senatiê Çêneku (Kız Sanat Okulu). Bovera şine verê Mektevê Malımiye (Öğretmen Okulu); uza ra ke vejiay, biyêne malım. Butu bêveng u bêvaz vi. Mektevê Malımiye de hirê hazari, Lisa Mamekiye de dı hazar u phonc sey, Mektevê Senatiê Çêneku heşt sey, mektevê Mektevê Senatiê Lazeku de hazar u hirê sey televey bi.

Mektevê malımiye qapa kerdo, eskeri tey vındenê. Na mektevunê binu de ki, gos mede, dirê televey mendê. Zerrê suke ısızo. Hazar new se u hotae de, ma 'ke wendêne, zerrê suke gurlağ vi, şên vi. Eke postexane ra vêrdune ra, çımê mı bovera Mektevê Senatiê Lazeku de mend. Ma mektev de vime, kam vi, jüy va, „Yege nao cêro yeno!“.Ma domonu pencere kerd ra, waxto ke o kot verê pencerey, ma va „Yege, Yege!“ Avoro qayitê ma bi, va ke, „Yege de mae, Yege de wae!...“ Hama beno derd ke, ey xeveri day! Avoro şi. Ma ki şime tever, bovera Mektevê Senatiê Çêneku ser veng da. Çênu vake, „Sa vanê?“ Ma va, „Yege hao cêro yeno, cıra vazê, Yege!“ Çênu va ke „Ayvo, o xeveri dano!“ Ma va, „Eyra çı vejino, Haq kenê, cıra vazê, Yege!“ O çutır ke kot verê dine, çêney perperay ra, huyay, vake, „Yege!“ Qayitê dine bi, va ke, „Yege de sıma, Yege de uza!“ Çeney huyay, peyser remay. O ki avoro horê şi. Mozık bi. Camoka bi; perey dêne arê. Sey Uşên bi, ho 've ho qesey kerdêne. Heykelê dey Reisê Belediya Mamekiye Mazlum Aslani 've Qemer Gençi ra do vırastene. Azrail bi, o ki 20-25 serre de bi. Vatêne hirê rey çêney wastê, hiremena ki merdê. Ey ki qar kerdi vi, her roz sarav sımıtêne; jüyo de bari, lese ra derg vi. Fotera de Meksika nêne ho sare, zerrê çarşi de feteliyêne. Bava Bertal bi, jüyo de lese ra derg vi, budelaê Wayirê ho vi. Waxtê de Xarpêt de resmê Bava Bertali onto, Hezreti Eliyo, vato, roto mıleti. Jüyo mao Dêrsımız diyo, vato, „Lao nu koti Hezreti Eliyo, no Bertalo! Jü ki Feti bi. O ki lese ra mırd vi, hama quvetın vi. Çualê ardi (75 kilo) kerdêne phoşti, berdêne „Dağ Malesi“ de nêne ro, amêne. O waxt hona şirketê Tuncelililer çinê bi, namê ho Munzur vi. Verê qaraji de bırrêne, vatêne, „Munzurlar, Munzurlar, her tarafa gider Munzurlar!“ Bava Xıdıro Çolax bi, eyrê ki vatêne, Estemol de qevedaêni kerda, xeraz werdo. Bêçıkê ho ra nêbiyêne, her waxt jê gırmıke vınetêne. Mordemo de gıran vi. Polêsu ra qariyêne. Reê o şi qereqol. Ma ki dıma şime. Paskule ra çêver kerd ra, pêrune ra mılqi kerd, va, „Ero sıma kamê, mıra qesu vanê!“ Oncia bi tever, ame. Zerrê Mamekiye nia şên vi, kel-kelawut vi.

www.KurmancNet.org

Zerrê Mamekiye de xorti, gos mede, kemi vi; jêde mordemê qerti vi (orta yaşlı). Hama jü çi rê zerrê isoni beno şên, oroşino ra, o ki mılet pêro zonê ho qesey kerdêne.

„Kata sona?“ „Bê, şime!“ „Xiyari çond kağıtê?“ İyê ke kağıte kay kerdêne ki, eve zonê ho qesey kerdêne. „Phoncas u heşt, şeşt u dı, ez jü son, mırê jüyê bınusne.“ Sate amê devadevê phoncine, şine çê mordemê ho, destê boveri, leê mektevê malimêni. Uza ki pesewe hata sate des u jüine tevera niştime ro, horê qesey kerd. Çhemê Muzuri verê made rêzeno; bêveng şiyêne, hama yel dêne 'ra ma, honıkiya ho amêne ma. Uştime ra, şime zerre; endi sewe şikiay vi. Sodır uştime ra, lıngu ra amune zerrê suke. Bileta ho gurete, davacêr hetê Tepebaşi ser bine hira, reyna naver, bovera mırd nia da, amunê kotune minibus, hetê Pılemoriye ser bi rast.

Eke çetê raa Najmiya ra vêrda, koy ho seretik, benê berz, koy xofinê; senê roji na kou ra vêrdê ra!... Na kou ra ez ki zofi şi vi sayd. Camê aravi ra çıqa ke bese kerd, ho sere tik nia dêne; çıke endi reyna thau ra kam çı zoneno, key yen, son, key çımê mı reyna gınenê 'ra cı. Waxto ke televe vine, her hefte na rae ra amêne, şiyêne; her fitılê rae (viraji) jê zerrê kafa ho zonêne. Nıka ça nia bi, na ğerivêni çıka? Xof ame mı ro, ters ame mıre, tersê şiyaene, tersê dürikotene. Ca ve ca ho dıma nia dêne. Arave ma fitılu de dêm diyêne, boğazunê tengu ra gıra gıra onciyêne, şiyêne. Jüyo ke raa Pılemoriye ra şiyo hetê Mamekiye, zoneno, na rae taê zof tengê; honde ke raa makinawa, naverboveri ki koê. Koy ho sero vejinê re erşi, vejinê re asmen, zu asmen aseno; zovina thoa nêvinena.

Hotay u jü fıkır sarê mıde cêrêne, ez hode nêbine, ho 've ho ğeyal de bine ke, aravê ma vınet. Oncia cendermey asay. Ae de amune 'ra ho; thıka Pırdosur vi. Oncia ma saê kerdime, nıfisê ma gureti, qeyd kerdi. Şime Pılemoriye.

Roza bine Pılemoriye de taê seker, vasê çay, tenê zarzawut guret, va şêri dewunê Pırdosuri. Yê Pırdosuri nejdiyê vişt u phonc dewê ho bi. Na dewu ra Mazra de phonc çêi bi. Harşiye de çor çêi bi. Jü ki Aşkireg de nejdiyê vişt u phonc çêi bi. Ğerza na hirê dewu ra, dewê bini butu thıp-thol, xan u xırave vi. Pırdosur de peyê pırdi de cendermu ez vındarnu, araveo ke mı kompila kerdo ki saê kerdi, phonc kilo seker ve phonc paketi çay ra di. Mıra va „Ni yê tüyê?“ Mı va, „Heya.“ Va ke, „Nine honde se kena?“ Mı va ez son mazra, uza phonc çêi estê. Her sarê çêi rê kiloê seker 've paketê vasê çay ra tey bon. Va ke, „Nê, tı nêşikina nine berê!“ Dı kiloy seker 've dı paketi vasê çay ra da mı. İyê bini mıra gureti. Ora dıme ez guretu sorği. „Çaê sona Mazra.“ Mı va, „Dewa ma Mazra ra çewres u phonc deqa dota. Son, Mazra de manen; uza ra ki, musade bıderê mı, son dewa ho vênen. Son mezelunê ho ser!“

Qomutani mıra va ke, „Dewa sıma hawa hot serrio thola, boni gınê pıro, uza yasaqo, ma nêşikime to bıseveknime. To nêverdan. Eke bê xevera ma sona, na vıle de eskeri estê, nanê tora, ma mesul nime. O ra gore bızone.“ Mı fam kerd ke no mı nêverdano. Mı va qomutan, qomutanê thay tıya?“ „Ez heni iman ken ke, tı 'ke bıwazê, mı rusnena. Çıke idarê itay to dest dero. Kerem ke, ez şêri, horê dewa ho bıvini, uwo ke hata tha heware bine! Sandaley de ho vêzna ra, şênê ho dariya we, hermê ho bi berji, vake, „Meste so.“ Dıma ki qesê ho kerdi tamam vake, „Tı çond roji naza de manena?“ Mı va, „honc-ses roji.“ Ey ki qeyd kerd, nıfısa mı mıra gurete, va ke, „Key 'ke peyser ama, şiya, bê ita, nıfısa ho bıjê, so.“ Yanê kılmiye ra, viza esta, viza 'ke gurete sona. Aravey ra şine Mazra. Pêro kokumê, cênc kes çino. Heni ra awe sımıte, dormê hêgau de, dormê bonu de feteline, qaytê dewa ma bine. Bonê çatıli heni vınetey vi, iyê bini gınê pıro. Verva verasoni tiji kou ra gıra gıra şiye. Tiji 'ke kou ro şiye, şiya kou ki gıra gıra nejdiyê dewe biye, amê dewe ser de. Vengê lulıku bırriya, çızayisê themuji vışiya. Asmen qırrkhewe vi. Astarey heni zalal beli biyêne ke, belkia nejdiyê des u heşt serrio newe asmen nia khewe, astaru ki nia zalal vênen. Hama düri ra dewu de çıley nêvêsêne, dewe de vengê çhêl-çhuki nêamêne. Mı va, „Hewno vinen, ya ki raşto! Mı lewê ho fişt arê, heya, hewn niyo; dewi tholê, kes çino!“

Wayirê çêi nejdiyê neway u phonc serri de vi. Hetê bini ra ki, çê ağlerê aşire ra vi; mordemo de zonoğ, mordemo de baqıl vi. Ma zonê ma, kulturê mara ke qesey kerd, va ke, „Heya cigera m', qesê to butu heqo; waxtê de ma sıma cêncu ra vatêne, hama keşi gos 'ro ma nênêne. Zonê ma bi vindi, xortê ma şi welatu, dewê ma thıp-tholê. Tı bêkeşiya marê vaze, sonde qayt beme, çılê dewe nêvêsenê. Sıpedera urzeme ra, lozıni dü nêkenê. Beme wayirê meraxi, beme wayirê derdu. Na dewe de ma kokımime, qederê horê bime raji, se vajine!“

Ey 'ke qesê ho qedena, cêniya dey gula ho kerde pake, va ke, „Cigera m', na dewe 'ke biye thol,

www.arsivakurdi.org

thol nêbiye, zımustu' honde vore vorena, coru jü rêçê caê nêvinena. Ne coliyê, ne lüyê, ne theyrê! Ğezevê Heqio, eve asmu vore sere rêçê çina. Ma, ravêra thowa nia bi?. Tora se vaji!"

Sodır fejir 'ke sana cı, lêl ra ustne ra, kıncê ho kerd pay, heni de dest u riyê ho şüt, ho çarna hetê roji. Peyê koy ra tiji hona nêvejiya, hama koy ser de sur kerdêne. Gıra gıra tiji peyê koy ra vejiye, sewle da. Germênia tiji ison hode beli keno. Tenê 'ke tiji biye hira, horê uşire (çüye) gurete, hetê dewa ma ser kotune 'ra rae. Suse ra oncine, şine wertê mezelu de vınetune. Jü mezele biye, rameti khalıkê mı vati vi, „En mezela khane nawa, mezela khalıkê Butina, mezela Alê Mamia. En ravêr o amo naza, hama çond sey serro, kes tam nêzono. Leê a mezele de vınetune. Tı heni zona hona newiya, caê ho qe botıl nêbiyo, kemerê serê mezele hona pay raê. Mezelê butu solunê gırsu ra nımıta; her sole nejdiyê metreê esta, jê roza ewroêne beliya. Ae sere 'ke tenê eyle bine, amune vılê dewe. Uza ra bover koê Xıncoriye, Vılê Mexşi, taa hata Gola Buyere xeylê koy asenê. Koy khewe kenê, gemi khewe kenê, gıle kou ra vore sıpê kena. Oncia şine serê jü boni. Dunıke gına pıro. Oda pay ra viye. Lıngê ho kerdi ho bın ra, serê boni de amune hard, verê ho çarna ra kou tey qesey kerd. „Naza şine mali, naza şine gau, naza ra vas çınıt, ard, nazau ra feteline! Malê ma kuyo, çhel-çhukê ma kuyo, mıletê ma kuyo? Bonê ma ça gınay pıro? Sıma ça leê hode qarmis nêkerdi? Hem van, hem berven. Saê ke mı qersune werda, hemı ki serê zerria bele de; aciye sarê mıra onciye, ame qelvê mı, çımunê mı ra verdiye de, jê goni u rêmi! O bervais de wertê dızanunê mıra eve Tırki na kılami vejiay:

Dağlara baktım çocukluğumu hatırladım
Köyü gezdim kimseyi bulamadım
Başımı avuçlarıma alıp ağladım
Acıyı ve ölümü kucaklayan dağlarım

Ben burada şafakta güneşle doğdum
Dağlara baktım ve bir ah çektim
Ayrılırken
Tez davranıp ölümden önce
Ölmeden döneceğim

Ustune ra, wertê dewe de feteline. Boni butu gınê puro. Hama iyê ke çati kerdê, pay ra vi. Ray botıl bi vi. Wertê dewe de bırr uşti vi ra. Jê vıreni ne mirçıki, ne qılancıki çinê bi. Hama şüye ve şüye oncia phephugi wendêne, jê vıreni; eve vengê zalali bêkesênia ho u ğerivênia marê... O heni welağ de ca verda, ez peyser cêrdune ra.

Peyser cêrdune ra, amune suka Erzıngani. Şine qaraji ke, horê bilete bijêri, eke otobusê „Tuncelililer" tabela ho wanina. Vanê, „Sımarê mijdani, nara tepia otobusê ma sonê Estemol!" Mı heni zona ke perr u qenati nişti mı ra, sa bine, zerrê mı bi hira; Haqi rê mınete kerde. Namê Tunceli nara tepiya thıka wanino.

Zovi ki olvozê mı bi, ma çor bileti gureti, namliyê rae ki dacı, xeylê ki jüvini de qesey kerd. Domanê maê ke qaraji de vi, i ki sa bi. Çiyê ma guret, made bi raşt; ma jüvini ra xatır wast, nişime 're otobusê ho. Qaraji ra o waxt nejdiyê hot, heşt otobuşi pia bi rast. Olvozê ma marê destê ho sanêne ra. Çımunê mı mızğeley kerdêne, saê ke tiji cêriya. Dumano de şia nişto re kou, zerrê mı ra bervais yeno. Qe iman nêken ke, asmen raune ez, nazau raune. Jê merden u mendene! Otobusê ma Erzıngani ra vejiya. Qe keşi ra pızıne nêvejina. Her kes mırozuno, bêveng u bêvazo. Na ğerivêni, na qurvete şiyaene rê solıxê ho pılosno ho ro, pencerê otobuşi ra çıqa ke bese kerd, na heti ser, do heti ser, ho dıma, xori xori qaytê dormê ho keno; peyser qaytê Erzıngani keno, qayitê kou keno. Soforê otobusê ma ki, saê ke na bêveng u bêvajiye de zerrê ma wendo. Kaseta Enver Çeliki na vera:

Bir avuç toprağına hasretim
Ölürüm ben sana ölürüm Dersim
Zalim sebep oldu seni terk ettim
Ölürüm sana ölürüm Dersim

Koê Muzırio, Koê Muzırio
Koê Muzıri hesreta zerrê mıno
No ğerib, ğeribê welate suko
Koê Muzırio, Koê Muzırio, Kê Xızırio

Dilan dılan, Dilan dılan
Ölüm gerçek her şey yalan
Sensiz hayat bomboş yalan

Têdıma oncia vano:

Göğsümde yırtıldı çığlığın sesi
Boğazımda düğümlendi nefesim
Yüreğime akan şu kanı kesin
Yediğim kurşunu sezmedim bugün

Hora raşti ki, nejdiyê hırıs teney otobus de bi,

www.arsivakurdi.org

gula pêrune gıre bi vi. Pêrune sarê ho sanêne lawıka Enver Çeliki. Koê Sakaltutani rê 'ke vejiayme ser, kou ser de dêm diayme, endi Erzıngan ra kotime düri. Boverê mıra jüyê mıra pers kerd: „Siz nerelesiniz?" Mı zonê ma va, Pılemoriye raune. Çıke mı heni guman kerdêne ke, qulo pêse Tuncelililer nêniseno, ni pêro qomê mao. Hora raşti ke heni vi. Na haylime ki mı cıra pers kerd, sıma koti raê? Va ke, „Ma Kelkit rayme." Mı va, „Nê bıra, Kelkit de mıletê ma esto?" Va ke, „Heya, xeylê dewi zonê ma qesey kenê, butu ki Dêsım ra amê." Mı va, „Rınd ke na Tuncelililer kot na rae, gegane mıletê ma horê otobusê hora sono, horê zonê ho qesey keno. Vake, „Hora raşti ki henio, ez şine ke firma .... ra bilete bıjêri, çımê mı gına 'ra „Tuncelililer", ez a firma nêşine, şine „Tunceliler" ra bilete gurete. Ma ki phonc tenime, Alamanya ra ameyme izne, nıka peyser some. Wayirê a firma otobuşi ki Kırmancê, biyağki niyê, mordemê, pêra veyva mınê. Hama çımê mı 'ke gına 'ra nustê „Tuncelililer", zerrê mı tamıl nêkerd, şine „Tunceliler" ra bilete gurete. Mordem gonia ho nêerzeno, o nuste „Tuncelililer" esto ya, o her çi rê beso; seveta yê nusti ki vo ison canê ho dano." Qese ho cê nêvısna! Va ke, „Bıraê m', ez Kelkit de bine, uza bine pil şine Alamanya. Hama mı zonê ho ca nêverda, domanê mı ki zonê ma qesey kenê. İyê ma, khalikê mı, Xozati ra amê na dewa ma. Hama ma 've derezaunê hora jüvin vindi nêkerdo. Koti beno, bıvo, ez van, ez Dêsım raune, eslê ho inkar nêkon, no marê ayvo." Ma nia derga derg qesey kerd. Nêoz çond sate vêrde ra, otobusê ma mola dê. Gıra gıra otobuşi ra ameyme war. İ otobusê bini ki amey, mola dê. Hama çımê butıne otobusê made mendê, se 'ke ga kardi de nia dano! Hama çı beno, bıvo, kam sa vano, vazo, waxt ke ame, merdene thoay ver de niya. A sewe heni ğeyalê welati ra kerd ra sodır. Sıpêdera tomefile ma ame, rest Estemol. Her jüyê ma jü heti ser perra, bime parçey, reyna çımê keşi ve keşi nêgına; jê hewnê sewe...

20.09.1999

Kemera Qusağe mende

Xêri ra dı kılami

Vêrdu ra, ezo dewe vera
Bon sanıt pê dês u kemer ra
Surtmey ontê, kilıt no çêveri ra

Ağwe dêsu ra şiya, qusağı ta diyê
Dêşi rıjiyê, kemeri têser de şiyê
Olxey dêm diyê, ustını ver vejiyê
Boni gınê pıro, çêrangi tikmis biyê

Usaro, dina çê vêsaiya khewiye
Bılbıl waneno seveta ğeriviye
Dina mı sero biya xan u xıraviye
Ağme bime, eve şin u şiaiye
Ala koti phoşti saneme hardê vêsaiye

Şine Diarê Dewe

Nişıne re tomofile, şine Mamekiye
Usaro, dina khewiye
Terkıtu, şine huzurê yüzbaşi
Cıra ken reza u mınetiye
Reê şêri bıvêni Aynıga vêsaiye
Vano, a dewe çond serrio thola
Hawa hurendia hode ramerrediya
Mı dıhasê serrio ca verda
Şine sotmala ğeriviye
Ez domanê na welati
Tenê bê ramaniye

Çüya ho gurete
Sana Suse Yoluye
Vengê, vazê çino
Dina çê vêsaiye
İp u ısız u viraniye
Vılê qumi de dêm dine
Ondêra dewa cêreniya mıde
Boni gınê pıro, xan u xıraviye
Nata qaytê cı bine
Lesa mı rıcıfiye
Ondêr zerrê isoni tamil nêkeno
Pay amune hard
Çhoka zoniyunê mı şikiye
Çımê mı kou ra mendi
Bovera asena ondêra Xıncoriye
Çımunê mıra hêrşi gurrenê
Cêncênia mı sıma dıma vêsê, qediye

www.slakurd.org

Ap İsmail u Berbisê Gay

C. Çarekız

foto: interneti ra giroto

İsani ke zordariye, zuqimine u zorbajiye kerde, albazê xu benê kemi. Jü ferdi ke bêhed u bê hesab ra nêheqiye ke kerde, ciranê xu nêbenê. Mordem ke telefkerdoğ, bebext, xırav, bêderman, mızmız, nêzanoğ u bêserm bi, dostê xu qe nêbenê.

Xuya isani ke rınd u rast biye, i isani rê tebiatê isani wes yenu. Terbiya gureten u terbiyain, her daim çiyê de rındu. Vanê, "caê isanê rındi, her daim ebe rındiye ra biyu berz". Coka raa Heqi de ewliyay, piri, rayveri, jiari u diari pêru ebe rındiye ra mertebê xu guretu.

İsani ke isani ra hes kerd, weşiye (tebiat) u heyat ra ki hes kenu. Asme ra, roji ra, asmeni ra, kou ra, theyr u thuri ra, isanun u heywanu ra hes kenu. İsani ke hes kerd, awa qulencıne bena zelal...

Ap İsmail (İsmail Balcı), Dewa Pile ra bi. Heta merdena xu ki Dewa Pile de ebe araqê çarê xu guriya. Conu de, hêgau de, kou de, çê de ap İsmail tım guriya. Ap İsmail senık kotêne ra, sefaqê sodıri de ki hema ustêne ra u vatêne:

- Ebe sa biyaene isan ke kot cıle, eke isan zerr-reweşiye ra hewnê xu guret, i isani rê çar saati hewn ki besu.

Ap İsmail her daim sefaqê sodıri de ustêne ra, şiyêne wertê mal u naxırê xu. Mangi, mi, bıji, voreki, herê ap İsmaili, bızêki, kerg u gaê ap İsmaili, pêru jü ca de, jü axure de bi. Her sodır Ap İsmaili hal-mezalê mal u naxıre xu pers kerdêne u malê xora vatêne:

- Sodırê Heqi sıma sero wes bu.

Mal u naxırê xora ap İsmaili zof hes kerdêne. Namê bızu, namê miyu u namê mangu bi. Herg jü, jü name ra name biyêne. Venga kamci heywani ke da, i heywani veng vetêne u amêne lewê ap İsmaili. Heya, ap İsmaili jê kulfetê çê xu mal u naxırê xora hes kerdêne.

Eke biyêne son, ap İsmaili axure de mal u naxırê xu jü be jü saê kerdêne. Hal u xatırê malê xu pers kerdêne, kamci mal nêwesu, kamci naxır bêteqetu tey nia dêne. Tepia sonde hona ke nêşiyu cıla xu, mal u naxırê xora xatır wastêne u vatêne:

- Sewa Heqi sıma sero wes bu.

Herg usari ebe kulfetê çê xu, ap İsmail şiyêne ware. Jü asme Dasaxur[1] de mendêne. Tepia ki şiyêne Mendeke[2], Mendeke de hirê-çar asmi mendêne.

Jü roze Mendeke de cêniya xu Saraiye ra pia ap İsmail şi gorra mali ke malê xu bıdosê. Ap İsmaili vılê bızu pê guretêne, Saraiye ki bıji dotêne. Tepia dı tenê mori amay, koti bınê pêsê Saraiye! Domani moru ra zaf tersay bi... İnu ki domananê xora nia vati bi:

- Metersê, ni mori amê meymaniya ma, thoa be ma nêkenê.

Hazar u newse u heştae (1980) de dewa Mılku de ez meyman mendêne. Asma çeliye de xêlê vore vora bi. Dewu de zımıstani ki derg bi. A serre, serra 1980 de, sımerê ap İsmaili senık bi. Ap İsmail şi wertê qewaxanê xu. Şi ke mal u naxırê xorê koçên biaru. Ap İsmaili qewaxu ra xêlê koçên ard cêr. Peyê coy uncia apurê jü qewaxa derge da, wast ke qewaxe ra tenêna koçên biaru cêr. Qewaxe derg biye, ap İsmail ki endi kokım bi, uncia ki ap İsmail qewaxa derge ra şi cor. Şi u rışt nıkıle, rışt nıçıka qewaxe...

Çı hêf ke dewa Mılku rê xebere amiye u va ke: "bêrê, ap İsmail qewaxe ra gıno waro; reşto rama Heqi". Na hadisa ser dewızu ap İsmaili rê şin gıre da. Şin u şivan deguretene de cêni, ciamerd u domani ap İsmaili rê berbay.

Wefatê ap İsmaili dıma, mal u naxırê ap İsmaili, ap İsmaili dıma berba...! Halê i mal u naxıri ebe çımanê xu mı di. Wefatê ap İsmaili mal u naxırê ap İsmaili kerd pêrsan. Mi, bıji, gay wefatê ap İsmaili rê zaf bi pozxın. Ap İsmaili rê naxır kot şin...!

Wertê ni mal u naxıri de jêde ra gao Altun ap İsmaili rê vêsêne. Gao Altun wayirê xorê zaf berba... Heni berbêne ke çımu ra gurr-gurr hêsıri çarç biyêne.

Gao Altun kındırê xu rew-rew qurfnêne u ebe çolıxe ra xu estêne mezela ap İsmaili ser. Mezele seru berbêne, berbêne u berbêne..! Sarê xu kerdê-

www.arsivakurdi.org

ne mezela ap İsmaili ra ebe lıngu ra mezele kınıtêne. Wastêne ke cendegê ap İsmaili bıvênu.

Tainu nia va, "cendegê (meitê) ap İsmaili mezele ra vejime Altuni musnime". Tainu ki va ke, "gunao, cendeg mezele ra nêvejino". Peyê coy Altuni cendegê ap İsmaili nêdi.

Xebere amêne vatêne, "gao Altun uncia şiyu mezela ap İsmaili ser, mezele seru berbeno". Ma des ciamerdu gao Altun mezela Ap Ismaili sera jü saate de zor u bela kerdêne cia. Xortê dewa Mılku be xortanê Dewa Pile ra pia, ma dorme re Altuni guretêne, gao Altun ma heni kerdêne axure.

Hazar u newse u heştae de ebe şin u şivan gao Altun ap İsmaili rê zaf berba. "

[1] Dasaxur: Hete Koê Dındıle de (nejdiyê 2680m. berzo) jü cao. İta de holıkê ap İsmaili estê. Asma Nisane de ebe çê xu ra pia ap İsmail şiyêne Dasaxur u Dasaxur de jü asme mendêne.

[2] Mendeke: Hetê Koê Gurgu de (2688m) jü cao. Holıkê ap İsmaili Mendeke de ki estê. Asma Gulane de ap İsmail amêne Mendeke u ita de hirê asmi mendêne.

İLEYNA:

tarixê jü eşqê de kılmi

Ali Himmet Dağ

1-
ae ra mırê jü resmê de khan mend
sata de germıne kağıte ser
jü hüyaişê de sia o sıpê
hêdi hêdi beno çeqer

hona ke İleyna êna mı viri
jü dılopa aşme
gınena qenefçê şewe ra
hem şewe vêşena hemı ki ez

ae ra mırê jü çhik mend
wertê adırê cenemi ra
kristalê şewo cemediae
ebe tania çhiki heliya
letıkê sozê eşqi
kristalê şewe ra gınay wara
astıkê mı bêgoşt mendi

2-
İleyna jü theyre biye
jü theyra kaleka dengızi
perrê dae kefê awe bi
eke ae hes bıkerdêne
bê sindor hes kerdêne
bê lome hes kerdêne

çı waxt ke dengızê ruti
hewrê xo çımanê ma vera dardêne we
imga[1] canê daya sıvıke
zerê mara dariyêne we, şiyêne

3-
ma o amnan pia viarna ra
thamaranê mermerê awe ra
dı qelbê dırbetını kınıti
ebe zengenê de jengını
araqê ma beqanê çarfeke rê bi şiraniye
bêçıkê manê ke porê jümini de qefeliya bi
bi masi, reşti dengızi

ma seba hêkata marê
heserê newi day ardene
seba adırê dewrêşi
darê mazêniê huşki

wairê kerametanê khana Pandora
wele ra kupê şerabi potêne seba mara
ma hetê ra şerab şımıtêne
hetê ra cüaniyê[2] xuyê qemeri[3] ramıtêne
deyşta gunana derge de verba herami

ma be her guna taêna biyêne isan

4-
jü destê şodıri çıla şiye xo ra
a roja siae
dengızi İleyna xeneqnê
(taê ji vanê, ez biyo sebebê qetlê dae)
pey de jü kılama nême mende
a şiye, ez biyo kemi

a aşıqa dengızia rındeke ra
mırê jü resmê ğeyala mend
kıle ke lojıne ca verdana
atmosferi de bena lete lete
hardlerzê eşqi peyda beno
serê mermerê khewi de
na çend serri ra tepia hona
çıla çımanê İleyna şona xo ra

çıla rüyê dae
teyna zerê mıde vêşena
06-12-1998

[1] imga=*Trk.* imge, hayal
[2] cüani= tay
[3] açık kahverengi

www.arsivakurdi.org

Hetê Çermugi dı

TAYÊ KAY

Roşan Hayıg

LO LO ŞIWANE

Kaykerdena na kay dı çend merdımi benê, wa bıbê, kay bena. Merdımê kı qandê kaykerdenda na kay yenê pêser, inan ra zew beno Şıwane, zew beno wahêrê mali, ê bini zi benê mal, çarwey. Qandê kaykerdenı nê pêpey dı rêz benê. En verni dı wahêrê mali, ey dımı ê kı biyê mal u en peyni dı zi şıwane vındeno. Nê pêro pey ra perenê pê u pêdımı rêz benê. Zew peyra pereno wahêrdê mali, ê bini zi pey ra zew bı zew bı rêzêna pereno ey u şıwane zi pereno ê en peynıyêni. Bı no hesaba zey rêzıla (zıncıle) nê heme pêpey dı rêz benê. En verniyên, yanê wahêr kewno ray, nê zi pey ra, bı cı tepıştena (pêgırotena) cı dımı şınê. Labırê vanê çıçi beno, wa bıbo, zew zewi nêvırado.

Dı a çerxbiyayenı, doşbiyayenı, rayşiyayenı u geyrayenı dı wahêr veng keno a şıwani, veyn dano u vano:
- Lo lo şıwane!
Şıwane zi vano:
-Ey wahêrê mali, vajı!
Wahêrê mali vano:
-Çağo kı ma fılan ca dı mast werd, bahdê werdenı to koçıka mı se kerdı?
Şıwane vano:
-Mı torê dê zu qeylanı.
Wahêrê mali vano:
-To qeylanı se kerdı?
Şıwane vano:
-Mı torê dê pastêx.
Wahêrê mali vano:
-To pastêxê mı se kerd?
Şıwane vano:
-Ma da helawı (helwa)
Wahêrê mali vano:
-To helawa mı se kerdı?
Şıwane vano:
-Mı dê ıncili...
u bı no hesaba çıçi yeno şıwani fek, vano, wahêrê mali zi persê ê çi keno. En soyın dı şıwane fına ageyreno qeylanı ser u vano:
-Mı torê dê qeylanı.
Wahêrê mali fına pers keno u vano:
-To qeylana mı se kerdı?
Na persı sera şıwani rê dıha çiyê nêmaneno vajo, mı dê fılan çi. Qandê kı kay weş bo, germı bo, sere danê na ray ro. Tabi bol çi esto vajo u pêpey dı rêz kero. Labırê fına ageyreno qeylanı ser kı kay şêni bo u lejê nabêndê ey u wahêrdê mali dest pê kero. Wexto kı fına bahdoyênı wahêrê mali vano:
-To qeylana mı se kerdı?
Şıwane vano:
-Mı qeylana to kerdı pırrê fısa kunci (yan zi fısa şeytani) u kerdı to zınci (pırnıke).
Wexto kı şıwane wına vano, na vatenı sera wahêrê mali hêrs beno, çıwey xo, xo dest dı şaneno, lerzaneno u bı ê çıwedê xoya gan weno peyni, şıwani ser kı bı ê çıwedê xoya şıwani ro do. Wexto kı no çıwey xo, xo dest dı lerzaneno, şıwane zi xo keno hadre (hazır) kı ey ver xo bıpawo. Wexto kı no gan weno şıwani ser, şıwane zi cı ver remeno kı no cı nêreso u bı ê çıwedê destê xoya cı ro nêdo. Labırê wexto kı no wahêrê mali verni ra ageyreno peyni ser u nano şıwani dımı, vanê zew zewi nêvırado u a tepıştena inan bı o hala bıramo u dom kero. Wexto kı wahêrê mali şıwani fetılneno, kes kesi pê ra nêvıradano, pêt tepşeno u ê zi wahêrdê mali dımı bı eya remenê, bı eya çerx benê u o hetê koti ya şıno, nê şopa (rêça) ey ramenê. Şıwane zi destê xo ê vêrdê xora nêvıradano u o zi bı o hesaba cı ver remeno. Wahêrê mali şıwani fetılneno kı cı reso u ey koteki kero, şıwane zi cı ver remeno kı o xo cı nêresno u derbı pıro nêdo. Waherê mali na kışt, a kışt, na doşi ser, a doşi ser kewno şıwani dımı u ey fetılneno, şıwane zi naşt-daşt çıwi dano xo u cı ver remeno. Şıwane wexto kı cı ver remeno, tım xo çewt keno u zu zu fını zi xo nano ê kı, cı ver inan pey kı wahêrê mali fırsend nêvino u derbı cı nêresno. Zu zu fını wahêrê mali derbı erzeno cı, labırê o xo çewt keno u a derba ey gunena maldê cı ro. Zu zu fını zi ano fırsend u derba xo resneno cı. Wırna heti zi vanê bol çapık hereket bıkerê. Wahêrê mali çapık hereket bıkero kı, xo cıresno, şıwane zi çapık bo kı, bışo, xo cı ver bıreyno. Nê wırnayê kı roldê Şıwani u wahêrdê mali dı kay kenê, vanê bol şit u çımakerdey bê kı, kay germ u weş kerê u pê bıfetılnê u inanê peyni u vernida xo bı xo ya bıedıznê (bıqefelnê) u hêle ra

www.arsivakurdi.org

bıfînê. Wexto kı wahêrê mali çapık hereket keno yan zi şıwani xam keno u kıştê ra beno şıwani ser u xo resneno cı, bı ê çıwedê xoya çend derbi pêsero pey ra dano kulmekandê (gırmıkanê) şıwani ro. Hendê çend solıxan na kay bı no hesaba, bı pê fetılnaena, doşkerdena, çerxkerdena ramena. Wahêrê mali tım şıwani fetılneno, şıwane zi tım cı ver remeno. Bı no hesaba kes çend deqiqey bıwazo, hend na kay kay keno. Sinorê cı kes bı xo ronano u kes bı xo peyni dano cı.

Tabi govenda na kayda *Lo Lo Şıwan*i zi esta. Ferqê nay u Lo Lo Şıwani noyo kı, nay dı mal rol kay keno. Kay bı no hesaba kay bena. Na kay dı zi fına zew beno şıwane, zew wahêrê mali u ê bini zi heme benê mal u zey a kayda verênı pey ra pê tepşenê u pêpey dı rêz benê. En verni dı wahêrê mali, ey pey dı mal u en peyni dı zi şıwane pereno ê en peyniyêni u kay dest pê kena. Wahêrê mali şaneno ver, ê bini zi nanê ey dımı. No çerx beno, doş beno u geyreno. Dı a çerxbiyayenı u geyrayenı dı fınêna hêrs beno, çıwey xo, xo dest dı lerzaneno, bureno u qireno şıwani ser u gan weno cı ser. Wexto kı no fınêna bureno u qireno, ê kı biyê mal, ê heme fınêra bı rêzêna çewt benê u çok danê. Tabi vanê, na çewt biyayenı u çok dayenı bı usul u rêzêna, zey govenda bıbo. Kes destê kesi nêvırado u heme piya çewt bê, çok bıdê u werzê ze kı kes kay kay keno u govendı anceno, zey ey. Wexto kı nê çewt benê u çok danê, dı o mabên dı u o sıre dı wahêrê mali gan weno şıwani ser kı, bı ê çıwedê xoya derbi ey ro do. Wexto kı no xo resneno şıwani u dano şıwani ro, bena haho hahoya şıwani u şıwane cıver remeno kı xo kotekan ver bıreyno. Wexto kı şıwane remeno, şıno ê merdımandê çokdayan miyan kı xo jewi pey dı, yan zi inan miyan dı bınımno u xo kotekandê wahêri ver bıreyno. Şıwane xo bı inana mahfeze keno. Wexto kı şıwane kewno inan miyan u xo nımneno, wahêrê mali zi çorşmey ê mali şıno u yeno kı ey mali miyan ra teber do u pırodo. Wexto kı şıwane kewno inan miyan, ê ge werzenê pay, ge çewt benê u çok danê u ze kı govendı bancê, wını çok danê u werzenê. Labırê vanê na çokdayen u werıştena ninan bı duzen u usulêna bo. Qandê coy zi ewro bol merdımi na kay nêzanê u ameya virakerdenı. Çımkı rewnao keso na kay kay nêkeno u bol merdımi zi nêzanê, seni yena kaykerdenı. Qandê coy ameya virakerdenı u biya vını.

NIMITENA SİYA GERMI

Na kay şewı yena kaykerdenı. Wexto kı şêlıg yeno pêser u wazenê kı na kay kay bıkerê, veri şertê xo ronanê kı ka kam qezenc bıkero, do çıçi bıdê cı, ey danê bellikerdenı. Şertê xo ronay, tepeya, nê şınê siyênda sıpê gênê, anê a siyerı kozdê adırı miyan dı kenê germ u ay gênê, benê caê dı, taldeyê dı nımnenê. Siyerı (kemere) kenê germ kı kam bıvino, bızano kı a siya. Qandê ê hesabi, siyerı kenê germ kı kes hile nêkero u sinada sıpêya zey a siyerı niyaro u nêvazo naya. Nişanê a siyerı zi germkerdena a siyera. Merdımê kı şınê u a siyerı nımnenê, ê merdımi yenê koşeyê dı ronişenê, ê bini zi şınê geyrenê a siyerı. O kı a siyerı vineno, o a kay qezenc keno. Wext beno bı seatana geyrenê cı, kes nêşeno bıvino u bı no hesaba peyni danê kay u kes zi qezenc nêkeno. Na kay zi bı no hesaba kay bena.

HEREKA DERGI

Na kay kaykerdenı dı benê dı qefley, dı gurubi. Bi dı qefley tepeya nê xo miyan dı hi-zıwa (yanê yazı türe, qırş degrotenı, veng-pırr) kenê. Dı a hi-zıwa-kerdenı dı bi maya kê se, ê merdımê ê qefli heme pêpey dı, hendê di-rê gaman bınabêna rêz benê. Rêz bi tepeya xo çewt kenê, serey xo cınenê xo ver, destanê xo nanê xo kulemekan ser u bêhereket herunda xo dı vındenê. Merdımê qefledê bini zi zew bı zew bı rêzêna yeno xo zew bı zewdê ninan sera, ze kı kes nışeno herekı, bı o hesaba lınganê xo pêra akerde çıtme erzeno a kışta cıya bını. Zewi ra ravêreno zewnay, zewnay ra zewnay u bı no hesaba, çıtme çekerdena kaya xo rameno. Wexto kı zew nêşo, xo zewi sera çıtme çe kero, yan zi lıngê cı cayê dê ê çewtkerdi ro gunê u bıkewo, yan zi ey xo bın dı din do erd u bıvino, o qefleyo kı pay rao, yanê ê kı xo çıtme çe kenê, qefley inan pêro veşeno; no fın nobetı yena ê qefledê xo çewtkerdi u bena may inan. Qefleyo kı veri çewt bı bı u ê binan xo cı sera eştê, ê werzenê, no fın ê bini çewt benê u nê xo inan sera erzenê. Ninan ra zi zew bıkewo yan zi nêşo xo çe kero, no fın nê veşenê, nobetı yena e binan. Bı no hesaba na kay yena kaykerdenı. Qandê kı kes kesi rê neheqey nêkero u heqê kesi nêwero, zew-dıdı zi benê hekem. Na kay zi rewnao aya nina kaykerdenı dew u sukandê ma dı. [

www.arsivakurdi.org

ÇEKÇEK U ZIM

Dı kaykerdena na kay dı çend merdımi benê, wa bıbê na kay kay bena. Qandê kaykerdenda na kay, kaywani rêzêna pêpey dı vındenê. Kaywano en sıfteyên xo çewt keno, çok dano, o kı ey pey dı vınderdeyo, destanê xo dano miyanedê ey ser u xo ey sera çıtme çe keno. Xo çe kerd, tepeya o zi di-rê gami eyra duri xo çewt keno, çok dano, oyo kı ey pey dı bı, o yeno ê sıfteyêni u ey sera xo çıtme çe keno. Xo çe kerd, tepeya o zi çend gami inan ra duri çok beno, o bin yeno xo, ê hirê hemını sera çe keno. O en bahdoyên xo hemını sera zew bı zew çe keno. No fın o sıfteyêno kı en veri çewt bı bı u çok da bı, o werzeno xo ser, o xo ê hemını sera çe keno. No fın o kı ey dımı xo ey sera çe kerd bı, o werzeno xo ser u xo inan sera çe keno. Bı no hesaba nobetı vırnenê u xo pê zewbini sera çe kenê.

Babetna dê na kay esto. Dı na kay dı zi en veri kaywani xo miyan dı qırş degênê, bena maya kê se, o şıno xo çewt keno, çok dano, serey xo cıneno xo ver, destanê xo nano xo kulemekan ser u bêhereket vındeno, ê bini zi yenê, xo bı rêzêna, bı sıreyêna ney sera çe kenê. Kaywanê kı pêpey dı rêz biyê inan hemını bê kewtenı xo çekerd, tepeya no fın o kı çewt biyo, o tenekna dıha xo keno berz u nê fına dest pê kenê u xo ney sera erzenê. Wexto kı zew nêşo xo çe kero, bıkewo yan zi ê merdımê bındê xo bıfino, no fın bena may ey u o şıno çewt beno, çok dano u ê bini yenê xo ey sera çe kenê. Hendı kı hemını xo çe kerd u zew zi nêkewt, o kı maya cıya, o tım xo keno berz. Heta wext beno kı, bı xo berz kerdena, berz kerdena tam pay ra vındeno u nê xo cı serra çe kenê. Hetan kı zew nêkewo nê tım xo ê merdımi serra çe kenê u kaya xo ramenê. Kam kı nêşo xo çekero, ya bıkewo yan zi o kı o xo cı sera çe keno ey xo bın dı bıfino, no fın bena may ey u o kewno herunda ey. Nofın o kı veri çewt bıbı ey u ê kaywanandê binana xo ey sera çe kenê. Bı no hesaba na kay kay bena. Na kay hım qeçeki, hım xorti u hım zi resaey kay kenê. Na kay babetêdê kayda herekda derga.

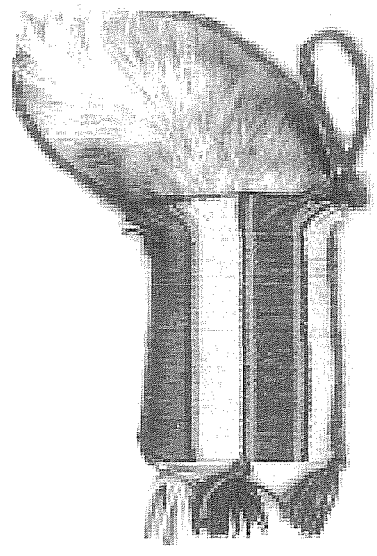
ÇALEK

Na kay en bolki qeçkan (domanan) miyan dı yena kaykerdenı. Qandê kaykerdenda na kay des çaleki hemverdê pê (pêqarşiya) vırazenê u panc si (kemeri) debenê hergı çalekı miyan. Si debyay çalekan miyan, tepya qandê kaykerdenı qırşek degênê, ka kam do en sıfte dest bıkay kero u kay bıkero. Qırşeko degırote kê (kami) rê kewno, o dest bı kaykerdenı keno. O kı en sıfte dest bı kay keno, o kışta xora zu çalê miyan ra panc si gêno u sıreyêna, rêzêna ê siyan zu bı zu çalandê binan miyan dı ronano. Siya soyını (peyênı) raştê kamcin çalı amê, kamcin çalı dı ronê, o ê siyanê a çalı pêrını gêno u bı no hesaba zu bı zu hergı çalı dı ronano u kaya xo rameno, dewam keno. Hendı kı siya cıya soyını raştê çalda vengı (thal) niro u raştê çalda si tey estan biro, o tım kay keno. Wexto kı siya cıya en soyını raştê çalda vengı yena, eger çalda qarşıdê (hemverdê) a çalı dı si bıbê, ê siyanê a çalda qarşi gêno, eger çınê bê se, o dest bı kay ra vıradano, no fın zewna dest bı kaykerdenı keno. O zi bı o hesaba, bı o babeta kaya xo rameno. Kes dı na kay dı si buro zi, nêwero zi heqê her merdımi yan zi qeçeki esto kı zu fını a kay kay bıkero. Kesi teberdê kay dı nêverdanê, hemını danê kaykerdenı. Labırê ê kı şexsê cı, sıhudê cı esto, ê raştê çalda si tey estan yenê u bol fını kay kenê, ê kı raştê çalda venga bêsi yenê, ê zu fını tenya kay kenê. Wexto kı si çalan dı qedenê, kay zi qedena. Zew zew qeçek sıhudê cı çınêbeno, raştê çalda vengı yeno, nêşeno si buro, bol hêrs beno. Zew zew zi raştê çalda pırrı yeno, bol kêf keno. Wexto kı çalekda kesi dı yan zi çalekda qarşıdê kesi dı si çınê bê, wexto ê siyê kı kışta ımbazdê kesyayê, ê si pêro ê ımbazdê eyrê manenê.

Çalan dı si heme qedyay tepya kê (kami) çend si werdê, ê siyê inan hemını amorenê, ê kı vêşi (zêde) bê, o a kay qezenc keno.

DERABUL

Dı kaykerdena na kay dı kaywani benê dı qefley. Bi qefley, tepya nê mabêndê xora xetê ancenê u hendê dergeyda a xetı xorê hendê dı wedan (odan) hera gewı vırazenê. Herayey u dergeya gewandê ninan vanê, zey pê (zê jübini) bo u xeta werti, xeta verdê ninan sinorê nê wırnan qeflan bo. Gewê xo zey pê vıraşti, tepya hergı qefle kewno gewda xo miyan. Bı no hesaba gewandê xodı pêvero, hemver pê, pêqarşiya vındenê u pê pawenê. Qandê kaykerdenda kay cayê xo gırot u hadre bi tepya, hergı qefle bı nobeta, sıreya merdımê xo rışeno kışta bını, gewda qefledê bini miyan kı, o destê xo zewi ro do u bıremo biro (bêro) gewda xo miyan. Merdımo kı do şıro kışta bını, o merdım fınê, dı fını "derabul" vano u gan weno

www.ersivaKurd.org

kışta bını ser. Vanê, o merdım şıro ê qefli ra destê xo zewi ro do u pey dı bıremo, biro gewda xo. Wexto kı merdımê ê qefledê bini ey dı gewda xo dı tepışê u nêverdê o xo gewda xo u ımbazandê xo resno, o merdım veşeno. Labırê wexto kı destê xo zewi ro do u bıremo, biro, xo gewda xo u ımbazandê xo resno, o kı ey destê xo dao pıro, o veşeno.

Wext beno o kı şiyo a kışta bını, ımbazê a kışta bını ey tepışenê, labırê o xo teslimê inan nêkeno, xo ver dano, xo kaş keno u anceno kı xo inan dest ra vırado yan zi inan bı xoya kaş kero u biaro nakışta xo. Wexto kı yeno, reseno xeta mabêndê wırnan (hurdimênan), yan zi destê ımbazandê cı nakışta xetı ra resenê cı, ımbazê ey zi şinê paşti dayenda ê ımbazdê xora u ey ancenê kışta xo. Labırê ê kı şinê armetey u paşti dayenda ê ımbazdê xora, vanê, lıngê inan xeta mabêndê inan nêravêrno. Wexto kı ımbazê ney, ney bancê gewda xo u ravêrnê nakışta xeta xo, ê merdımê ê qefledê biniyê kı pêraê, ey u waştê ey tepışê, zept kerê, ê heme u o kı ey destê xo da bı pıro, pêro piya veşenê.

Merdım yan zi merdımê kı veşenê, ê kay ra vezenê u şinê koşeyê dı roşenê, ê kı manenê ê kaya xo kay kenê. Kamcin qefle merdımanê kamcin qefli hemını bıveşno, o qefle a kay qezenc keno.

Na kay en bolki keynan u ceniyan miyan dı yena kaykerdenı. Na kay çımakerdeney, çapıkey, hereket u quwet wazena. Wext beno qefleyê zewdê bol quwetını xo miyan dı tepışenê, labırê nêşenê ey zep kerê, o ê hemını bı xoya kaş keno kışta xo.

KOLE (PÊ ANTENI)

Dı kaykerdena na kay dı kaywani benê dı qefley. Labırê vanê amora wırna qeflan zey pê bo. Zew zewi ra ne vêşi u ne zi kemi bo. Wexto kı nê merdıman weçinenê u inan kenê qefley, hewl danê xo kı merdımanê zey pê bı quwetınan biyarê hemverdê pê, taê werti bıvinê u zey pê pêra bara kerê kı, kay weş u germı bo. Kıştê bıquwet zu zaifı bo, kay çiyê rê nêbena.

Bi dı qefley, tepeya ne xetê (cığizê) ancenê. Qefleyê nakışta xetı dı, qefleyê zi akışta xetı dı bırêzêna pêvero, hemver pê (pêqarşiya) vındenê. Zu rewtêda derga weş qalına bêdırdeyını anê. Nê merdımê wırna qeflan, wırna kıştan pêqarşiya perenê a rewtı. Merdımo kı ninan u na kay idare keno, heta amorda hirını amoreno. Va hirê, tepeya hergı qefle hetê xoya pêzewbini ancenê hetê kışta xoya. Kamcin kıştı kışta bını banco kışta xo, a kıştı qezenc kena. Dı a antenı dı zew qefli ra lınga zew merdımi zi ravêro kışta bını, yanê akışta xetı, heme piya kay vını kenê u kışta bını qezenc kena. Na kay hım ceniyan miyan dı, hım xortan miyan dı, hım camêrdan miyan dı, hım zi ceni u camêrdana têmiyan yena kaykerdenı.

Wext beno herunda rewtı dı resen yan zi gılonc kar anê. O wext nıxteyê werte dı belli kenê, wertey reseni anê a nıxta ser, taê ravêrenê akışta nıxti, tay nakıştıdı cay xo gênê. Fına idarekerdoğ heta hirê amoreno u nê dest bı kay kenê u pê ancenê. Kamcin qefle zor bıdo kamcin qefli u ey ravêrno nakışta nıxti, yanê kışta xo, o qefle qezenc keno.

SİRQUÇ

Na kay bı dı merdımana yan zi çıhar merdımana kay bena. Kaywanê na kay benê dı heti. Qandê kaykerdenda na kay en sıfte nê xetê ancenê, nakışt u akışta a xetı bı gamana peymenê. Vanê heşt-des gami a xetıra duri cay salan ronayenı belli kerê. Cay wırna kıştan vanê hendê pê bo u zey pê duri bo. Cay salano kı belli kerdo, hergı zew gêno beno o cadê xo dı bı rêzêna salan pêsero ronano. Salê xo ronay tepeya nê yenê a xeta xoya werti sero vındenê u qırş degênê. Qırş kê rê bıkewo, o en sıfte destbı kay keno. O kı en sıfte kay keno, o a xetı serra siya xo erzeno, vırneno ê salandê kaywandê hemverdê xo. Dı a eşteni u vırnayena sida cı dı salı yan zi sali bıfino, heqê cı beno zuna si berzo, çe kero ê salandê hemverdê xo. Hendı kı sali bıfino hend heqê cı beno sina çe kero. Wexto kı si çe kero u nêşo salı bıfino, no fın kaywanê hemverdê cı a xeta werti sera siya xo çe keno salandê ê kaywandê hemverdê xo. Bı no hesaba kam kı en sıfte salanê hemverdê (qarşıdê) xo hemını bıfino, erd ro do, o a kay qezenc keno.

Veri kı dest bı kaykerdenda kayda xo nêkerda, nê xorê caê belli kenê u vanê mara kam qezenc kero, o do heta no ca ê bini nışo. O kı kay keno vını, o beno herek, o kı qerzenc keno o beno cınıştok. O kı qezenc keno, o nışeno ê bini u o cao kı veri belli kerdo, heta o ca, xo bın dı ey rameno. Zu zu fını 'ço' vano, zu zu fını 'deh', zu zu fını lınganê xo dano kulemekandê bındê xo ro, zu zu fını zi xo cı sero luneno, naşta-daşta çewt keno, ey xo bın dı lerzaneno kı ey hêrs kero u bıteqno. Qandê kı qılçıxı bıdo cı, nê hereketan keno. Wext beno cı sera pereno goşandê cı u vano raşt şorê, raya xo şaş mekı. Odê bındê cı zi zu zu fını tizıki dano xo, çıtmey erzeno u lınganê xo holkeno hewa kı ey xo sera bıfino.

Na kay hım qeçeki, hım xorti u hım zi merdımê resaey kay kenê.

PENCUWEK

Na kay en bolki qeçkan miyan dı yena kaykerdenı. Amora kaywanan çend bena wa bıbo, na kay yena kaykerdenı.

www.zerswaki.org

Qandê kaykerdenda na kay kaywani benê dı qefley, dı heti. Bi dı qefley tepeya qefleyê hetê kıştêna, o bin hetê kıştêna şıno. Vanê, nê qefley cay pê u pêzewbini nêvinê. Nê wırna qefley pê (jubini) ra duri, pê ra miyanıki (dızdiye), daldeyê dı, qordê daran dı, siya bın dı, kokdê daran dı, çal u zıman dı, qelaşandê siyan dı u herwına koti cayêdo nımıte esto, ê cayan dı xorê pencuweki ancenê.

Tabi wexto kı nê komê pêser benê, qandê anten u şa'tınayenda pencuwekan xorê wextê ronanê u wext belli kenê. O wextê antenda pencuwekan bi temam, tepeya nê heme yenê cadê xoyê veri pêsero kombiyayi. Heme arêbiyay pêser, tepeya nê hendê solıxê nefes gênê. Hebê solıx gırot tepeya, nofın qefleyo zew hetê cadê xoyê pencuweki vıraştenı nêşıno, no qefle hetê cadê qefledê biniya, o bin zi hetê cadê eya şıno. Nê şınê kı bıgeyrê, pencuwekanê pê bıvinê u ê pencuwekanê pê bıxerpınê. Qandê coy zew şıno cadê zewi, zew şıno ê zewi kı pencuwekanê qefledê hemverdê xo bıvino kış inan bıxerpıno. Qandê na geyrayenı u xerpınayenı zi xorê wext ronanê. O wextê cı beno temam, tepeya heme dest bı geyrayenı u xerpınayenı ra vıradanê u yenê ê cadê xoyê pêser amyayi. Heme amey u o ca dı arêbiyay pêser tepeya, no fın bı idarekerdoğdê kaya piya şınê geyrenê pencuwekan, ka cıra çend mendê. Pencuwekê kı dest pa nêneyao u nêxerpiyayê, inan zew bı zew amorenê. Bahdê amordenı, pencuwekê nêxılyaeyê kamcin qefli vêşi mendı bê, o qefle a kay qezenc keno.

ÇİLANQO

Na kay çend merdımi benê, wa bıbê, yena kaykerdenı. Qandê kaykerdenda na kay zew çilanqoyo lınginın u ê hergı kaywani vanê, zew çıweyêdê (çüyê) cı bıbo. Nê cayê do duzo hera dı xorê zu qintı vırazenê, qintı vera new-des gami peymenê u xetê ancenê. Vanê, a xetı pey ra kaywani çıwanê xo ê çilanqoyra vırnê u ey bıfinê erd. Qandê pay ra vınderdenda ê çilanqoy, en kemi vanê, hirê lıngê cı bıbê kı pay ra vındero. Heme çi xo kerd hadre, cay qintı u çilanqoy vıraşt, xeta xoya pey dı vınderdenı antı tepeya, qandê dest-pêkerdenda kay pışkı erzenê, yan zi hi-zıwa kenê. Kê rê bıkewo, o beno may u şıno a qintı vero ê çilanqoy paweno. Wertey a qintı u a xetı beno sedey (bölümê) pawıtoğdê may biyayi. (yanê o kı qintı paweno, ey).

Kaywanê kı do kay kaykerê ê heme a xetı pey dı bırêzêna vındenê kı nobetı amê kê (kami), o kay kero. O kı biya may cı u qintı sero çilanqoy paweno, o çelê (şıvê, çarê) keno xo dest u şıno ê çilanqoy beno a qintı sero ronano u paweno. Kaywanê kı peydê xetı dı vınderdê ê bı sıreyêna çıwey xo erzenê, vırnenê ê çilanqoy ra kı ey bıfinê erd. Wexto kı nêşê çilanqoy ro dê yan zi pırodê u nêşê vaz dê, şırê çıwey xo pey dı biyarê u xo peydê xetı resnê, o çıwey inan cao kı kewto u vınderdo, o cadı esir maneno. Hetan zewna çıwey xo çe kero çilanqoy, çilanqoy bıfino, qintı ra duri fino kı, o zi bışo vaz do çıwedê xo ser, çıwedê xo ro bo u bı çapıkeya, bı leza bı vazdayena, bıremo biro xetı pey. Labırê o kı çilanqoy paweno, o zi bışo bı lez u beza ê çilanqoy xo erd ra hewado, bero qintı sero rono u egey ro, o kı çıwey xo beno ey ser, ey bıfetılno, pey ra ey dımı şano u ê sededê xo miyan dı pey ra ê çelê xo ey ro do, ey veşneno. No fın o yeno paweno, o bin şıno beno kaywanê çıwe çilanqoy ra vırnayenı.

Wexto kı zew çıwey xo vırneno çilanqoy ra u çilanqoy fineno u qintı ra hebê fêno duri, ê kı çıwey ciyê uza dı ê vaz danê çıwandê xo ser kı, çıwey xo bıgirê u bıremê, birê cadê xo, xetı pey. Wexto kı ê çıwey inan ê sedey miyan dı bê, ze kı hepıs bê. Wexto kı çilanqo qintı ra duri kewo u çımê kaywani bıbırnê, vaz dano çıwedê xo ser, wexto kı nêbırno herunda xodı vındeno. Zu zu fını vaz dano çıwedê xo ser, reseno çıwedê xo labırê teqetê cı çınê beno yan zi çımê cı nêbırneno çıwedê xoro bo u vaz do, biro xetı pey, lınga xo nano çıwedê xo ser u paweno kı hetan zewna çıwey xo çilanqoy ra vırno, ey bıfino kı o çıwedê xo ro bo u vaz do şıro xetı pey. Çımkı pawıtoğ zi bol çapık hereket keno, bı lez u beza beno çilanqodê xo ro, ey beno qintı sero ronano u çeldê destê xoya dano ê vazdayan ro u inan veşneno. Pawıtoğ çeley xo sededê xo miyan dı kê ro do, ey veşneno, no fın bena may ey.

Wext beno kes bı seatana nêşeno, şıro çıwey xo ê sededê kay ra vezo u vaz do, biro peydê xeta xoya çıwe çilanqoy ra vırnayenı. Zu zu fını zi vaz dano, şıno reseno çıwedê xo ser, labırê nêşeno pırobo u pey dı vaz do, biro xeta xo pey, no fın zi bı seatana çıwedê xo sero paweno kı, hetan kı fırsend bıvino, pırobo u vaz do, biro. Wext beno bı zor u zahmeteya çıweyê xo vezeno teberdê xetı, cay vınderdenda çıwe vırnayenı. □

Hüseyin Yıldırım
DEREZA
Cafe & Bar
İstiklal Caddesi İmam Adnan Sokak No.: 28 Kat: 3
Beyoğlu - İSTANBUL Tel.: (0212) 293 49 21

www.zazaki.org

Mesela Rençberi 'be Toxım u Hardi

Eke zaf dewa ra xêle mılet ke dormê dêde êno pêser, o cırê jü mesela qesê keno: "Rocê mordemekê de rençber şono, toxım erzeno hêgaê xo. Eke toxım erzeno, tenê pışkino raê ser, bınê lınga de pelexino, çuçıkanê asmêni rê beno qut. Tenê toxımi ki çarçê hardê torjını beno, fırıg dano, hama hardê beji de vêşeno, maneno. Tenê toxımo bini ki çarçê wertê teli u tuli beno, werte de hakasino, maneno. Hama toxımo bin gıneno hardê rındi ro, beno khewe, jü ra sed dano."

Nae ke vano, vengê xo keno berz, vano: "Kamo ke heşnaene rê goşê xo estê, wa goş do!"

İsa manê mesela rençberi 'be toxım u hardi keno araze

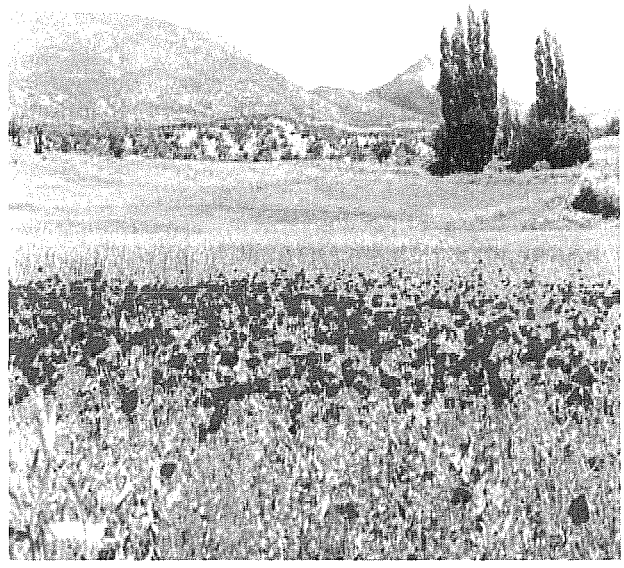
Şagırtê İsay cıra pers kenê: "Manê na mesela çıko?" O cüab dano: "Heq sırê Hukumdarenia xo şımarê keno ayan ke şıma bızanê. Ê bina rê ki mesela de ano ra zon ke,

'vinıtene de mevinê,
heşnaene de fam mekerê.'[1]

Manê mesela ki nao: Toxım vatena Heqia. Toxımo ke kewto rae ser, zê êwê ke vatene heşnenê, hama Şeytan 'ke êno, qese zerrê dinara fino ro duri ke iman ro cı miyarê u ra mexelesiyê. Toxımo ke gıneno hardê torjını ki, zê êwê ke vatene heşnenê, şabiyene ra cênê ro xo ser, hama bêbıngewê, şopê pê inam benê, hona waxtê cerrebnaene de imanê xora kunê duri. Toxımo ke gıneno ro wertê teli u tuli ki, zê êwê ke vatene heşnenê, hama rae ra derd u bela, kêf u eşqê dina u dewletenia dina de nêrewinê, nêresenê. Hama toxımo ke gıneno hardê rındi ro, zê êwê ke zerrepakiye u raştiye ra vatena Heqi heşnenê, qori kenê, xode vındarnenê u ebe sebri rewnenê, resnenê □

İncil, Lukas 8:4-15

Çarniş: C.M. Jacobson & Hesen Uşên

[1] Kıtabê Peyxamber Yeşaya 6:9

www.arsivakurdi.org

Gırotena roci

11ê Ağustosa 1999i

Mesudê Keşki

"...asmên de roc gêrino..." (M. Yılmaz)

Çarseme, roca 11ê Amnania Peyêne (Ağustose) 1999, waxtê peroci de roc gêriya. Na biyaiye zaf sêrek yena diyaene, vacino caê de se serre de reê. Çiyo ke zêdêr nasbiyaiyo gırotena asmo.

Gırotena roci de asme be tiricanê roci ra düştê dinya de ke amey têri, tici erzena riyê asme, asme ki kena şiye; peyê asme de gırzê şiye yeno werê, ya ki theza de şiye vırazina. Tawo ke asme kena şiye, a şiye ke gınena caê de dinya ro, o ca ra gırotena roci asena.

Ebe na qeyde heqe pers kenê, her caê de feza (universum) de tım asme gêrina, ya ki roc gêrino; sêrkerdisê nuqtê xora gıredaiyo. O cao ke asme be roci ra kunê têri, uca gırotena roci ya ki asme asena.

Almanya de tam waxtê peroci de, satanê 12:30i de roc ame gırotene. Sukanê zê Saarbrücken, Stuttgart, Ulm, München ra ke şiye ebe suretê sate de 2000 km vêrde ra, mordem şikiyêne ni caan ra seba deqaê bıvino, roce se bena tariye. Şiya asme ke vêrdêne ra, zê thezê da cacımia düze anciyêne.

Vanê sate 14:30 de gırotena roci sukanê Anadoliye zê Toqat, Çorum, dıma Sêvaz, Dêsım, Xarpêt, Çewlıg u Diyarbekır de ki ama diyaene.

Na biyaiye mıleti rê zaf bi bi qurdesan, kewti bi heyecan. Nae ra, her cao ke şiye vêrdêne ra, hurendia ke asme kerdêne tari, mılet şi bi uca. Taê ki düri ra şi bi ke, na hadisa bıvinê. Mordem ke gereke qaytê roci mekero, nae ra verçımıkê (gözlıgi, çavıki) rocgırotene kerdi bi vıla, iyê ke mendi bi ro verçımıkê qaynağı. No ki serba sermaye fırsendê do hewl bi. Çend deqiqa rê i caê ke şiye vêrdêne ra, bi be tari. Taê caan de, şirket u pawılka de ki nae ver partiye şên kerdi bi. □

SİYAÇERMI

siyawa ez,
gueroni tari şew-siya,
gueroni hiraiyê Afriqa siya
kuelı biya ez,
mı kerdên pak mêrdiwoni kueşkê Sezari
mı kerdên hadrı xêrci binonı berzon

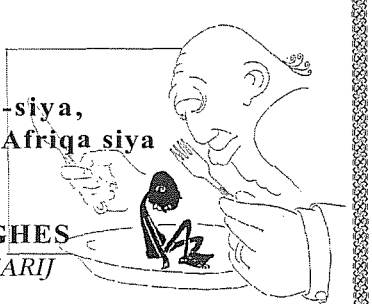
mışag biya ez,
piramidi sêri kueloni mıra bi berz
mı kerdên hadrı xêrci bınonı berzon

dengbyej biya ez,
Afriqa ra heyon Georgi
mı dêrdi kılomê xuı ont
ragtımê mı vıraşt

qırbon biya ez,
kongo dı Belçıqayijon dêsti mı tera kerd
nıka zi mı linç kên
Missisipi dı

siyawa ez,
gueroni tari şew-siya,
gueroni xuerıtiyê Afriqa siya

LANGSTON HUGHES
Açarnoğ: EGİT ESKARİJ

karikatur: Hamdi

www.arsivakurdi.org

Qewğa Alu 've Demenu sero

„Tavi, cüamerdi cüamerdê, tavi! Í cüamerd vi!...“

Vatoğ: Alo Morr
Arêker: Haydar Beltan
Waxt: 1996, Gulane
Ca: Mamekiye-Gazıke

Waxtê qewğa Alu 've Demenu de ez pil vine. Tam waxtê mı vi. '38 de ki ez 27-28 serre de vine. Çhêrê Alu apê mı Uso Mozık vi. Ez leê deyde bine pil. Domonê dey ki mı kerdi pili.

Qewğa Alu 've Demenu ra çıturi têra biye? Hirê teni Demenu, Çê Gulê Sılê Khali vanê, sonê, çor malunê Hemê Sımi benê. Tırenê haa! Tırenê, benê! Hemê Sımi 've bıraê ho ra dıma sonê. Sonê, meğel de pê vılê malê ho cênê, vanê, „Nu malê mao.“ Uza hirêmêna bıray cênê, danê ninu ro, kunê. Yanê sare u çımu kenê kurkoti. Kenê kurkoti, terknenê, yenê çê Hesê Alê Heşi; çê ağaê dine, çê ağaê Demenu. Vanê, „Hesen Ağa, mordemunê to malê ma ardo, ma ameyme, şime, meğel de pê vılê malê ho gureto; nia de, ma kuyayme, kerdime na hal!“ İ ki dızd benê, neq benê, xıravın benê. O waxt heni vi...

Ağaê dinu vano ke, “Sıma şêrê, ez meste qatıra ho bar kon, rusnon Areê Putıki (Putık wertê Alu dero); qatıra mı bıjêrê, berê, malê sıma rusnon, qatıra ho an.“ Yenê, sonê çê Mursa Ağay, çê ağaê Alu. Vanê, “Ağa, ma ameyme. Demenu malê ma berdo, şime pê sarê malê ho gureto, ma guretime kuyayme, kerdime na hal! Ma ameyme çê Hesen Ağay, Hesen Ağay va ke, ›şêrê, malê sıma rusnon, qatıra ho an‹.“ “Hêê“ vano, „Wela dey ve sarê mıro vo, hem malê ma beno, hem dano mordemunê mıro, hem ki rae ve mı salıx dano. Şêrê çê Tornê Hesê Seydi (Piyê mırê vano, hezbetbaşiyo, o ki; o zamu hen vi.), şêrê inura dadesê malu biarê; i malê ma raçarnê, ma ki malê inu çarneme ra!”

Terknenê, yenê çê piyê mı. Vanê, hal mezal nia. “Malê ma berdo, do maro, ma şime çê Hesen Ağay, Hesen Ağay mara nia va ke, ma ameyme çê Mursa Ağay, ey ki va ke, rae 'ra mı salıx medê! Şêrê çê Hesê Qıji. Şêrê, caê ra dadesê malunê dinu biarê; i malê ma raçarnê, ma ki yê dinu çarneme ra!“

Piyê mı vano ke, “Ewro nêbeno. Şêrê, heştê ra tepia, dès roji ra tepia beno sukıt, bêrê, ma ki some, caê ra dadesê malunê dinu ame.“ Urzenê ra, sonê, ho kenê pêsa ciniye ra. Piyê mı maa mı kerda tever, çêna apê İvraim Ardani arda. Sare kenê bınê pêsa ciniye. Ciniye vana, “Lêçega mı ve tore vo! Sar yeno,” vana, “çê tode sare keno bınê pêsa hermetu ra, tı vana ke, ewro şêrê, heştê ra tepia bêrê! Ewro 've heştê ra ferqe ho çıvao?” Tavi isono, mecbur maneno. Urzeno ra, veng dano ra mordemunê ho, keno top. Butu şirnebajiyê, pêro eve çhekiê, her jü xısmê tavureo. Usê Alê Beti, bıraê ho Hese, apê mı Usê Mozıki 've des, des u phonc mordemi heni çip vi! Keno top, sonê dormê Çhemê Sawını de vındenê. Mali ke anê bari ver, dosenê, mali kenê meğel, a uşire kenê wertê mali ra, letê mali sanenê ho ver.

“Malê ma berd,“ vanê, Demenu kunê 'ra ve dıme. Nanê jümini ra, qewğa kenê peyê bonunê ma, kenê Korta Sure. Gewreke ra apê İvis Yükseli 've piyê mı ra kışinê! Na het ra ni kışinê, lazê Sılê Hemi ki dot ra kışino; Demenızo. Jü dot ra kışino, dı ki nat ra kışinê! Ae sero gınenê hurê. Sero gınenê hurê, nat dot kışti; vişt nat ra merdi, des u hot dot ra merdi. Aşiri koti werte, va ke, “Bêrê hurê!” Goniê ho ki hesavnay; o waxt heni vi, tavi. Hirê gonê Alu, Demenu sere jêdiay. Alu va ke, „Hêgao Pil ma dê, gonia mawa hirê tenuna, yeme hurê.” Demenu va ke, “İyê ke biyê sevev, mal berdo, dinura hirê tenu kıseme, yê ma hurênaiso.” Peki va, heni qerar da ve cı. İ sevev ki, hirê bıraê. Hirê bıraê, her jü xısmê aşiro. Dızdê, wertê a geme derê; ardo, werdo.

Demenu va ke: “Ma nainu çıtur biarime hêsav, se keme?” Usê Sılê Lali, Khurêsızo, vinenê; wertê Demenu dero, bavao, Khurêsızo. “Bava Uşê',” vanê, “Tı 'ke na is nêkerê, kes nêkeno. Bese kena sola nainu biarê, era ma dest fiyê?” İ hirê bırau wertê aşire de tek verdanê. Çhêl-çhukê ho yenê yamaniye, geste qırr benê! Bava Uşê' sono leê dinu, vano, “Çê vêsaenê, çhêl-çhukê sıma qırr biyo, bêrê, sıma dı bıray bêrê. Her jü xêyle cew dan sıma, berê, ala roz ve roz se beno.” Vanê. “Ma, tı ke ae bıkerê, tı Haqê ma, ma

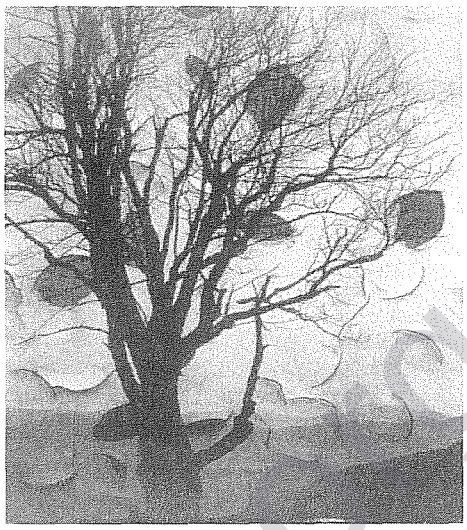
www.arsivakurdi.org

qulê tu." Vano, "Esmo bêrê!" Bonê de ho, gırso, werte bırrno ra sertme, Demenu ano, o pey de vındarneno. İ uşire danê ve lozıne ro, vanê "Marê çêver rake!" Vano "Ez nao çêver kon ra, ala bêrê!" Çêver keno ra, bırao jü yeno zerre, jü nino. Welê Alê Soy vındeno. Khurêsız vano, "Çı qotık kuyo ve sımara, bêrê parçê nun borê, cew ki dan sıma, bıjêrê şêrê." A, o ki yeno. Waxto ke hurdêna kunê zerre, peyê sertmi ra xıl benê, pê cênê. Rêsê nanê pa, gıre danê.

Nıka teko bin, teko hirêen tey çino! Ey çıtur biarê? Mordemê dey, Mırzê Hemê Khal Memi cıra vanê, mordemê dinuno, bêxetao, vanê, "Ma soz do Alu, gereke hirê tenu bıkışime. Ma 'ke hirê tenu nêkişime, Alu mara goni cênê." Dinera vano, "Son, Mırji ki an." Demenu cêno sono peyê çêveri, veng dano, vano "Kewra Mırzali, mırê çêver rake." Cüav dano, vano, "Bava Uşê', ça çêveri rakeri?" Vano, "Tenê isê mı tode esto." Çêver keno ra, ey ki cênê.

Hirêmine anê, gire danê. Hesê Avasê Khali 've Avasê Dılê Paşi ra ki benê uza danê we. Ni Alunê! Vanê, "Ma sımarê gire dame, sıma Alu ki panê." Hirêmine gire danê, ane tever verê çêveri. Beno 'ra roz. Vanê, "Alunenê, panê!" Alu nêthorenê panê. Vanê, "Ma 'ke nay pa, i ki nanê mara." Nêthorenê, pa nênanê.

Vanê "Ma berê çê Hesen Ağay, Hesen Ağa ma qırr kero." Anê verê çêverê Hesen Ağay; Hesê Alê Heşi. Eke anê, vanê, "Hesen Ağa, ma beme merrê xaşiya to, qori keme, beme her, verê çêverê tode zırreme, ma beme kutık, verê çêverê tode laweme, ma qırr meke!" Eke heni aci aci vanê, "Raverdê!" vano, Hesen Ağa. "Raverdê, Alu mara çond tenu kısenê, va bıkısê, raverde!" Hesê Usê Qılpi nano pa, dêm dano, hirêmine erzeno pêser. "Ha," vano, "torê!" Hirêmine uza qırr kenê. Sero amey hurê. Tam new serri pêrodais çinê bi. Kes qarsê keşi nêbi.

Serra newine dı teni Demenu, jü ki Alız -Khekê Qemê Niaji, Alo Dewrês, Lazê Usê Alê Şiay- sonê tholavê malê Kırığı, horê dı mali bıtırê. Dızdiê! O zamu' heni vi, eve dızdêni idare kerdêne. Sonê ke, dı bızu bıtırê, şüaney vanê "Dızdi, dızdi, dızd!" Qemo Porr mordemunê ho cêno, kuno 'ra dıme. Ha dızdi, ha dızdi, ha dızdi; anê, kenê Gewreke, çê Mıstê İlyaşi. Alız sera sono Kortu. İ hurdi Demenıji Paga Weli rê yenê Gewreke. Uza pê cênê. Qemê Alê Bıji, Heso Gew, Qemo Porr 've mordemê ho yenê pêser, rêsê nanê pa, gire danê, benê, kenê oda çê Hemê Mursay. Çardaxe de nisenê ro, qesey kenê, "Se keme, se nêkeme?" Qerar danê cı, "Jü ma Areizu kıseme, jü sıma Alu bıkısê." Alu namusızêni kenê. Vaze, "Yau, dızdê tüyê, bena, se kena, bıke, marê çı!" Alu gereke heni bıvatêne! Tey benê wertağ. Rêsê nanê pa, benê axpinê verê çêveri. Heni qerar danê cı, jü Areizu panê, jü ki Alu panê. Piyê İvraim Ardani, nano Alê Dewrêşi ra. Hesê İsme vake, "Mı na pa, loqley amê tever, nia amê pêser, loqle ho kerdi zerre, va ke, ›wuiy!‹ " İyê bini sera bos keno. Vano, "Aha, lazê kutıki cı nêsane!" Teka bine nano Usê Alê Şiay ra. Teka bine hard de nano i dırvetını ra. Hurdımine qırr keno. Vano, "Keşi de qal mekerê, na meitu ki beme, dame we." Mordemu kısenê, bene danê we, haa! Kenê phoşti, benê erzenê şikarê kemeri. Peyê Gewreke de Kemerê Nergiji vanê, şikarê kemeri de danê we. Vanê, "Xevera ma çina!" Kenê vindi, haa! Mordemu kısenê, kenê vindi, dı aşiri!

'38 de jü Dêsımıc. *Çıme: internet*

Khekê Qemi sono Kortu. Roza bine sono Demenu ra vano, "Horê şêrê, mordemê sıma Gewreke de qırr kerdê, şêrê meitunê ho biarê." Vanê, "Nêro, mordemi çıkê?" Vano, "Lazê Usê Alê Şiay 've Alê Dewrêşi ra Gewreke de kışti!" Xevera Kerimu çina ke, uza mordemi kıstê. Bêxeverê!

Na piyê Lali, jü ki Bava Tornê Hemê Usê Avaşi wertê Demenu derê. İ hurdımine rusnenê, vanê "Şêrê çê Tornê Hesê Seydi (rusnenê çê dedê mı), vazê, ›Meitê ma ke kotiê, meitunê ma berzê Merga Mewali, yeme, meitunê ho ame‹." Apê mı Uşê,

dinura heşiyo pê. Vake, "Senê meitiê?" Vanê, "Halmezal nia." Apê mı veng dano mordemunê ho, çorphonc teney sonê Gewreke. Vanê, "Sıma sayd kerdo, sar meitunê ho wazeno. Ma, sıma 'ke qırr kerdê, meitê dine kotiê?" Vanê, "Zur kenê, ma kes nêkısto!" Vano, "Nêro, ni mordemiê, bıze niya ke, kenê vindi. Haê yelçi marê rusnê, vanê, meitunê ma biarê." Vanê, "Ma berdê, estê felan ca." Apê mı mordemunê ho keno top, sono meitu cêno, beno, Esketê Merge de nano ro. Yenê, meitunê ho cênê, sonê. Meitunê ho benê, danê we. Demenu yenê çê Mursa Ağay. Ağaê Aluno. Vanê, "Ağa, Tornê Hesê Seydi made bêro, some, malê Kırıgi pêro dame pıro, ame. Thoaê ma Alu de çino. Yê ma u Alu hurênaiso. Dawa ma Areizu dera." Apê mı vano, "Qemê Porri hirê rey des u dı dê mı, ez nêson, tıfong Qemê Porri ra nênan." Mursa Ağa urzeno ra, yeno, vano, "Ça nêsona?" Vano "Ağa, hirê rey des u dı dê mı, ez nêson, tıfong lazunê deyra nênan." Vano, "Thoa ke tede esto, ita de kaleka mı sano, ita de bıperro; tı su!" Vano "Peki", mordemunê ho keno top, Demenu de sono, peyê Kırıgi cênê. Dadesê mordemunê ho ki rusnenê hetê Mazra. Mali bota benê. Mal ki senık niyo, dı hirê hozor mala; heni malo! Malê çor-phonc tağuno (malauno). Hirê şüaney tederê; hirê hermeti. Ciniya Qemê Porri ki tedera. Mali 'ke kenê i tholde, dorme ro yenê, pê i hermetu cênê. Mali danê arê, Şahamed ro, peê kemeri ro, eke çarnenê Kemerê Qıli, çarnenê ro Kırıg, "Qemer Ağa," vanê, "Perozo, mali bıdosê." A, veng kuno ra tıfongu, danê pêro! Mal ard, xelesna.

Xıdê Yeme çê ra Kırıg dero. Mal berd, dustê tuneli de kerd ve çêwlıg. Ma ki şime, i diaru, horê şêr keme. Kerd ve çêwlıg, Xıdê Yeme vejiya va ke, "Uşê, malê mı bıde!" (Mı hona o waxt çhek gire nêday vi, hama pilune.) Va ke, "Uşê', malê mı werte dero." Apê to Hese, Kheko dedê mı fişt 'ra Xıdê Yeme, va ke, "Şêrê, malê Xıdê Yeme rabırrne, biarê." Şi, malê Xıdê Yeme bırrna ra; dı bızê Qemê Porri ki tederê! Vanê, "Kewra Xıdır, malê hora qeyr malê keşi mebe, ha!" Mali bırrnenê ra, dı bızunê Qemê Porrri ki tey ano.

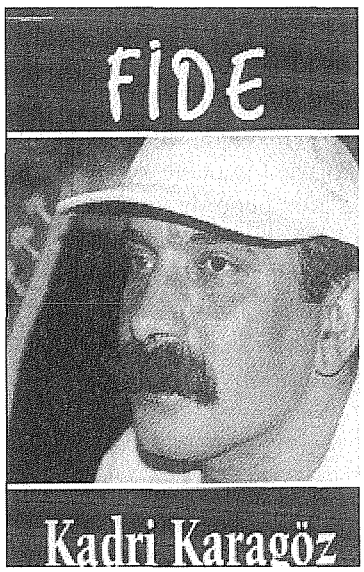
Malê Kırıgi berd, kerd kelepur, werd. Cıra 60-70 male Kerimu rê vezenê, benê çê Usê Murtê Heşi. Usê Murtê Heşi xevere rusnê, va ke, "60-70 malê nawa bara sıma veta, vera i mali cême, malê ho rusneme." Apê mı va ke, "Qeseo henen mevazê mara, qeytan jü male vazê, ma qewul nêkeme!" Nêguret!

Demenu heqli vi. Demenu va ke, "Uwo ke ine dızdi kıstê, ma ki gere ağaê dine bıkışime!" Mursa Ağa ağaê Aluno. Usê Qemê Qurçi vanê, ame şi; o 've Memê Dele-bıraê Alê Dewrêşio. Qemê Bazari, zerrnê dano Usê Qemê Qurçi, fino 'ra bıraê ho, vano, "Mursa Ağa hao wertê bostani dero, bıkısê, bêrê." Yenê, Mursa Ağay wertê bostani de kısenê! Kıst, terkıt şi!

Apê de Mursa Ağay bi, cıra Uso Hor vatêne; Kortu de vi. Jü dergo de gırs apê de ho bi, her roz amêne Kortasure, son sodır. O 'ke uza de vejiyêne, amêne lıngunê dedê mı, ey voz dêne. "Uso," vatêne, "Voz mede, so Murti bia, voz mede!" Yanê ke, "So hêfê Mursa Ağay bıjê, voz mede, so Murti bia!" Halê dey heni vi, her roz heni vi! Rozê 'ke teseliya ho kote, va, "Tı nıka mıra sa vana? So, çermê gay berze uwe, bia, domani hurdi kerê, çarıxunê ho bıderzê, ma şime tholavê çê Uşênê Xırancıke! Ma ki şime dustê Uşên Ağay de çê Uşênê Xırancıke, inura jü kıseme yeme!"

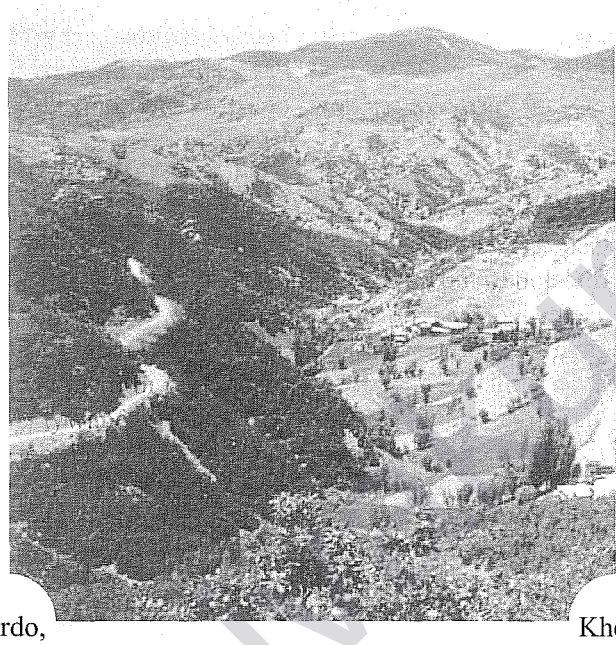
Vejiya, ame ke, çermê de gay ardo. Est uwe, kerd hurdi, veng da 'ra apê to Heseni, va ke, "Hese, bê, na çerme hal ke. Her jü cıtê çermu cıde, çarıxunê ho bıderzê." Çerme kerd hurdi, her jü dı parçey day cı, çarıxê ho deşti. Endi meste sonê tholavê çê Uşênê Xırancıke!

Apê mı sono çê Alê Kudi. Sono, uza ara ho keno. Ciniya Alê Kudi, sojia adıri seroa, nun pozêna. O 've Alê Kudi ra uza kurşi sero nıştê ve ro, qesey kenê. Cazıkê (diwanê) ho verê pençeri dero. Vano, "Uşê', so cazıki ser." Sono cazıki ser, niseno ro. Nia dano ke, hirê mordemi amey diarê gorti, diarê bonunê ma. Veng da apê to Heseni, "Kewra Hese', kewra Hese'!" Ey va ke, "Yeewo!" Va ke "Ala, bê ita!" Apê to Hese' sono. Sono, xeyle qesey kenê. Waxto 'ke urzenê ra, apê mı gos dano, tavi; dürio, qese araze nêbeno. Waxto 'ke ciniya Alê Kudi haku sıknena, vana, "Bêrê nun borê!" Uşê vano, "Ala honıke bia, cazıki ser rone; di-rê teney naê amê diarê bonunê ma, hem nun weme, hem ki nia dame, ala kata sonê." Honıke benê serê cazıki, eve Alê Kudi ra hem nun wenê, hem ki pençere ra nia danê. Nunê ho 'ke wenê, bas kenê, urzenê ra. Jü qese ke yeno apê mı gos de, vanê, "Kewra Uşêni ra vaze ke, niondê mı vindi nêkero, to rozê an honıka Mıhemedi ser." Na qesa yena

www.kurdiwakurd.org

gos de. Dota yeno ke, Khek hao kert de wertê hêgay de murcor onceno we. "Kheko," vano, "Ala, şime çê." Vano, "Qey?" Vano, "Ala hayde!" Tavi, Khek gurê ho ca verdano, yeno. Eke yeno, apê tora vano, "Hese', aê ke amey ha diar, i hirê teney kam vi?" Vano "Kes çinê vi." İnkar keno. "Ya," vano, "Ça mıra inkar kena, hirê mordemi amey, sıma serê dêşi de nişti vi ro, waxto 'ke uşti ra, va ke, ›Kewra Uşêni ra vazê, niondê mı vindi meke, to rozê anu honıka Mıhemedi ser.‹" Ma vake, "Ça nêvaji, Qemê Kheji vi." Bıraê Cıvê Khejio. Ao ke nano piyê mıra, bıraê deyo. "Wey," vano, "Ma, Qemê Kheji ça bêro, mezelunê ma sera bıfeteliyo!" Vano, "Tıfongê ho bıjê, ma era dıme kume." Vano, "Teêy, o nıka erjiyo doym, şiyo". "Hese'," vano, "Tı mı nêxapnena, o sono çê zeiya hode ara ho keno, hona sono."

resm: Tornê Bıray Eyub

Sonê Çırtane. Çê Seydi Çırtane de vi, maa Seydi Demenıza. Khek vano, "Ero, tıfongê ho mıde!" "Nêro," vano, "Ez cüamerdo, ero, ez tıfongê ho çıturi to di!" Khek bêçhek vi. Neyse, çhekunê ho cênê, eke yenê leê jiare, vano, "Hese', Qemê Kheji çı lınge de vi?" Vano, "Qemê Kheji lınge de khundurey bi, Lazê Hemê Khali lıngede çarıx bi." Rêça khundurey de nia danê ke, rêçe çarna ve Vırozê Suri. "Ha, mı nêva, sono, çê zeiya ho de ara ho keno!"

Veng danê Xıdê Yeme, o ki yeno. Vırozê Suri ra, apê to Hese' ve apê mıra, Gomê Hemi rê sonê. Khek ki heni sono. Xıdê Yeme hetê bini ra rusnenê. Cıra vanê, "So Esketunê Çırtane, eke tederê, ero serê esketi vejiyê, vaze, ›manga diya, manga, manga!‹ Ma o waxt zoneme ke esketu derê!" Kheki ra ki vano, "Xerxeline de vınde (i ki esketiê), dustê i esketunê bınu de. Xıdi 'ke va ke, ›manga, manga‹, tı ki xevere ma de." İ ki sonê hetê gêçuti. Xıdê Yeme ser Kheki lawukê vatêne. Vatêne, "Xıdê Yeme sono / Qemê Kheji vano, bê / lokmê nun buye / vano, pizê mı mırdo / tı nun buye"

Xıdê Yeme sono, wari vera vêreno ra ke, haê noni seroê. Ğee ra vano, "Erê, manga de ma nêama, Qemê Kheji i vanê, seveta miyu amê, manga ma teyra, tey niya?" Vana, "Tey niya." Vejino serê esketi, vano, "Sıma manga diya, manga, manga!" Dire rey ke vano, Khek xevere dano ae binu, vano, "Haê esket derê!"

Apê mı vano, "Hese, Qemê Kheji çı pa vi, Lazê Hemê Khali çı pa vi?" Vano, "Qemê Kheji qezeki pa vi, Lazê Hemê Khali sapıki pa vi. Qemê Kheji fose sare ra vi, Hemê Khali kule sare ra vi!" Yoxro ke, leê apê tora ke sonê, kule vurnenê.

Cêro çêwlig ro 'ke vejinê, çhek no 'ro hermunê ho ser, yenê. Tavi, apê to Heseni vato ke, "Qemê Kheji fose sare rawa". Yoxro ke, fose da Hemê Khali, kule ey gureto. Tıfong nano 'ro meterıs, vano, "Vınde!" Demenu ki yenê, Khela de bınê tağu de yenê pêser ke, meste danê mali ro, mal benê. Butu pêseroê. Vanê, "Eke koti uwe, hona name pa. Kunê uwe, se 'ke kunê uwe, vano, "Heso, Qemê Kheji kamciyo?" Vano, "ao ke koto sereniye, owo; owo bin, Lazê Hemê Khalio." Nano pa! Tıfongo vıre' nano pa, owo ke fose sare rawa, ey dano peyê dinu ro. Çhek-mek, kınci xeleşinê ra. İ hurdê bini kenê ke, şêrê, bıxeleşiyê. Eke sonê -uwe ki erzena serê miye-, uşira ho avê erzeno Qemê Kheji. Reê ho çarneno; eke ho çarneno, "Weeyy," vano, "Uşê', Qemê Kheji xeleşiya, o Lazê Hemê Khalio to kıst!" Vano, "O xeleşino!" Jüyêna nano pa, a, o ki gıneno waro. Hurdımine uwe bena. Demenu ğız benê. Xıdo Zeng diarê kemeri ra tıfongê erzeno, fosa Cıvê Kheji sare ra dano we! Veng dano lazê ho, "Hemo, Hemo, ewro roza mawa, Qem şiyo, va şêro," vano. Çhemi vera vozenê ke, meitunê ho biarê... A, sero gınê hurê!...

Alu seşt zerrni gureti, Usê Murtê Heşi apê mırê yelçi rusna, va ke, "Bedele to seşt zerrni kerdê top, hirê zerrni, mın u bıraê hora estê werte, şênê ma vi; haê amê, to kısenê. Mı na de astê piyê to! Eke to nêkısta, tu na de astê piyê mı." Ey ki va ke, "Zımıstono, her çiyê mı zerre dero, usar ki son çê Usê Sose." A, roza des u phoncine kışiya.

Mesela Demenu 've Alu ra nia viya!

www.arsiv.org

Naver u boveri ra 46 mordemi kışiyê. Vişt u hirê, vişt u hirê! Xeta, sıfte Demenu ra yena meyda'. Mali tırenê. Dıma yenê hurê. İ hirêmine dızdu kısenê, yenê hurê. Endi thoaê keşi, keşi de çino. O werte de ki namusızêni Alu ra vejina. Demi şiyê tholavê Areizu. Sımarê çı ke! Ça dızdunê sari gıre danê, kısenê? Yani, namusızênia qewğa vırene yê Demenuna, namusızênia qewğa peyene yê Aluna!

Vanê, "Gukê xape, gaê xapi ra nêterseno!" Awo ke nê ve apê mıra ki, Alızo! Owo ke tede lınga tıfongi onte! Hemê Thüye! Kheko dedê mı, Xıdo Zeng (piyê Hesen Cengiji), i tey vi. Ez tey nêvine. Mı o waxt hona çhek gıre nêday vi. Se ke o gıneno waro, i voz danê.

Cıvê Kheji lazê hora heredino, vano "Sıma Tornê Hesê Seydi kışti vi, ver bıçarnêne, puşiya ho ser estêne, çhek bıguretêne, biamêne. Çewr[1] pıro nêdêne! Usılê cüamerdu nia vi!"

Jüyo Heyderız-xınamiyê mı vi; ey qesey kerd, va ke „Dedê to 'ke kişiya, Dursê İvê Qıji vake, "Ero, Durso, çhekunê ho gıre dime, şime Kurvak." Va ke, "Eve piyê hora ma çhek gıre da, şime çê Savê Savri de nıştime ro. Eke Cıvê Kheji ki uzaro. Domani peyê made goge kay kenê. Kam ke kemera ho saneno goge, vano, "Tuurrr, qersuna mı yê Usê Mozıkia." Eke dıhirê rey ke heni va, Cıvê Kheji qariya, ust ra, va ke "Mı kırê nioz kam kami de maa sıma fişêne! Sıma ke vazê, Uşên Ağa, Tornê Hesê Seydi, bıza maa sıma bıjêkê neri ana; sıma ke vazê, Uşên Ağao Tornê Hesê Seydi, manga maa sıma gukê neri ana!" Ho çarna nişt ro. Eke nişt ro, va ke "Kewra İvraim!" Piyê mı va ke, "Ha!" "Ez nêzonen ke, na ciranê dorme ma," va ke, "bıraê mı kışiya, Lazê Hesê Alê Khuri kışiya, Hesenê Mırzê Sıli kışiya, butine rê wes ame! Uşên Ağaê Tornê Hesê Seydi ame kıstene, nia dan ke, na ciranunê marê wes nina." Piyê mı va ke, "Kewraê mı, vınde ke, ez cüavê to bıdi." Va ke, "Tornê Hesê Seydi, bıza ma mara nêguretêne, bıza ma nêtırtêne, thurıkê ma mara nêguretêne. Bıraê to gome kerdêne ra, bıze berdêne. Lazê Hesê Alê Khuri ki kotêne vıreniya ma, mara teliye guretêne. Hesenê Mırzê Sıli kotêne vıreniya ma, mara teliye guretêne. Coka ciranê dormê sıma, sımarê azmis nêbenê!" Vake, "Ooofff, a nia vaze ke, ez ret bıkerine!"

Tavi, cüamerdi cüamerdê, tavi! İ cüamerd vi!...□

Varto ra meseley

Nustoğ: Ali Kızılgedik

Ap Mamud u veyvıke

Rocê ap Mamud şono qasaba, raa qasaba sera jü arê beno. Eke ênо nezdiyê arêy, qayt keno ke, jü veyvıke arê ra vecina, nata bota qayt kena, ser u paê xo kena duz. Zafi ki rındeke bena, aera ap xo pê nêcêno, veyvıke ra vano: »Waê waê, ê kutıki qey yaxê to pê gureti bi, nêverdêne ra«. Veyvıke taê şermaina, cêrena re api, vana: »Apo apo, to ki di«.

Ap Hesen u Heze

Verde, dewa de pantori çêna rê zaf şerm diyêne. 1970 de teze dewe de çênê pantori pay kenê. Çêna ap Heseni Heze ki cıtê pantora cêna, dana xora. Ap Hesen ênо, qayt keno ke, çêna dê Heze pantori dê xora. Tabi nêwazeno ke çêna dê Heze pantora xora do. Heze ra vano: »Hezê, aybo, şermo. Çêna mı, bê nê pantora vece, nıka ke der o cirana di, nêvanê qaytê çêna Heseni kerê, ne aybo ne şermo?« Ma o pi hebe çêna xo nêşıknenê. Heze cêrena re piyê xo, vana: »Kam vano çı vaco, no modeo, mode!«
Ap Hesen teseliya xo cıra bırrina, ca verdano, şono. Oda de kıncanê xo veceno, beno rut, vecino wertê tağe de cêreno. Cêni, ciamêrdi, kam ke vineno, rüyê xo çarneno vanê: »Ap Hesen ayb niyo, tı na yaş de wertê dewe de cêrena!« Ap Hesen cêreno re mıleti: »Bıra bıra, ma şıma hona nêzanenê, no modeo, modeo!«

Bêkar

Hard lerzeno, dewlete serê çêê çüalê şekır kena vıla. Movete lacê xo Xıdıri ruşnena lê memura, vana vace ke: »Çüalê şekır bıdê ma ki.«
Xıdır şono lê memura, vano:
»Çüalê şekır bıdê mı!«
Memur pers keno:
»Sen evli misin, bekar mısın?«
Xıdır vano: »Ben bekarım.«
Memur o çağ nêdano cı, ênо çê. Maa Xıdıri pers kena. »Ero şekır qey nêda to!?«
Xıdır ebe Tırki qesê keno, vano:
»Daê, vano ke, ez bêkara, coka«
Movete cêrena ra Xıdıri vana:
»Ero ma, tı qey bêkara, to nêva ke, ma, karê ma kam keno!« □

CENGÊ RİYE DE GAFFAR DIRVETINO!...

Mehmet TÜLEK

Serru ra serra 1980 de asma paiza vırêne ra taqvim roza des u jüine nusneno. Dewleta Tırke generalunê xora jüyê hetê Dêrsım, Erzıngan u Bıngoli ser rusno teftiş! General ki teftişê xo qedeno, wasto ke oncia peyser racêro, hetê Anqara ser şêro. Hamaaa! Goni u rema feqır u fıqaru kuna ney ver, bınê qırtıkha ney de cêna, gula ney de bena gırê de olajiyae. Ge, ney jê gay qorrnena, ge ki jê pısınge mırnena. Saê ke cıra vana, ›sıma hondê goni itau de çarç kerda! Nıka na kerdenunê xora dıma heni ret kata sona?‹ Raşti ki rae ra zeredezo de henên generali cêno xo ver ke, na deji ver jê pısınge beno quncıl u dı qati nêşikino bile xo rast kero. Do dıma biyo areze ke generali hetê werden u sımıtene ser jêde gest kerdo!. Pizê xo mırd çırayno! Ney na zeredeji ver rae ra xo xerepno, eskerê ke lewe derê, ni wertê bo u gımari de verdê. Na halê generali ra dıma, tersê de têlmaşi eskeri guretê xo ver, kotê de ğeyalunê xoriyu. Na ğeyali, ni berdê 75 serri ra avêr u çerexnê, ardê hata roza ewroêne ser.

Mamekiye *resm:Tornê Bıray Eyub*

Çıke 75 serrio ke Tırkiya de çıtur ke fonksiyonê generalu yeno ke bıqediyo, ya ki nêmano, nine tafta eve bêçıku qefçıliya zerrê xo rınd têv da. Vırtis u gımariya xo ki kerda xêrê pi u khalıkunê xo, mıleto ke cumhurêtê naine de weşiya xo rameno, wertê naine de na bare kerda,verda ve ser! Peyê coy ki mıleti rê jü rae verda, kerda ve ver. Mecburi na qefçıliya naine vırênde name kerê, cıra vazê, lawantawa! Do dıma ki nae jê boa puney rınd boncê zerrê xo. Eke xora heni nêvi, se beno? Dina rıjina, dêm dina generalu ser. Sodır u son naine rê benê jü.

Generalo ke hetê welati ser şiyo teftiş, sıma vanê, no nine ra cêr viyo, çıko? Na mordemek saê ke heni ğeletiye ra biyo general? Aqılsenık, qafıkethol viyo? Nê, nê! Nêheqêni mekerê! Honde ki nêbeno. Ney ki xora nisa 75 serru, jê phizê Osmani qomu ser ro ramıta!

Zeredeji ke zor do ve generali, ney perno ra soferi ser bırro, vato;

- Mı rew bıresnê qarajia Xarpêti.

Soferi generali ra vato;

- Qomutanê mı, ita tu bıvındarnine, xorê bıvejiye tever.

Soferi ra mılqiyê na dina kerdê, şılpağê esto bınê goşi ra, vato;

- *Lazê heri! Ez ke tora sa vanu, gunê tu ey bıkerê.*

Eskeri tersu ver generali wertê jü saniya de resno qarajia Xarpêti. Eke nu cemsa ra ardo war, ni kotê bınê çengu, desınde resno tuvalet. Gaê İspanyoli çıtur ke veremino ro paçê suri, fek u pırnıke ra kıle erzena, yê ney ki jê dey hêrsu ver fek u pırnıke ra kıle esta. Zerrê tuvaleti de êndigê xo çerexno na heti ser, ge çerexno do heti ser ke xo pak kero. Uyo ke heni zerrê tuvaleti de lawatiyo vıneto, yek de çımê xo kotê ra dêsunê tuvaleti.

Damao bao, taliyo şiao!. Kemer u kuç sola sarê ney sero bıvoro! Qomunistu adırê welatê ney naza ki dardo we. Tırrami kerda hare, çhik verdo ve bınê naine. Nu zıqımat ke xora kata şiyo, nêşiyo, qomunisti reê kotê rıke, çêver de biye goni, xo soyno ve ney ra. Reyna çımu keno ra, xo dust de nia dano, dêsunê tuvaleti ra rınd çerexneno. Hama çı hêf ke ezel ke ame, ters fayde nêkeno! Dêsu ra "Pêro qomu

www.sivakurdi.org

rê têdusteni u bıraêni, iqtıdarê faşistu rê ki merdene", "Wes vo cengê xelqi", "Meste nê, ewro heqa xo wazeme" u jê naine hona zof nustey nuşiyê. Wertê naine ra tek teyna jükek Genarali re bêguna u ğeriv amo. "Ayşa, ez tora zof has kon, tu ke mıra has mekerê, tu ken parçe u kesegi".

Generali her ke ni wendê, jê hesê dırvetını biyo har. Xo xode vato, ›na ra ke xeleşiyaena dewleta gırse çina! Hama hama senık mendo ke, ma dest ra bıvejiyo.‹ Lerjiye ra tumonunê xo heni nêmezet onceno ra, jê Arşimeti vozeno tever, vano:

- Mı di!.. Mı diiii... Mı eve çımunê xo di!.. Mı her daim netekim Pasay ra vatêne. Ey mıra iman nêkerdêne. Dê şêro, va se keno, bıkero! Eke dest u bare ra yeno, na ra dıma vırêndiya qomunistu bıjêrrooo!!

Eskero ke dormê tuvaleti de novete gureta, sas biyo , mendo. Halo ke general koto cı, ne xêr u alameto, ne ki aqılkariya! Nine wertê xode dıjdiya jümini de qesey kerdo, vato:

- Nu senê halo! Neyrê se biyo yaw? Kami neyrê se kerdo? Na tumonê ney ça nême raê?

Eskeru ra jü dormê xode nia dano ke çımê mıleti dine seroo, axırı qomutanê xo biyo, ar kerdo. Vosto ke şêro tumonunê qomutani rast kero. Oncia cırê bonco cor. Xafılde qomutani vato şırp, şılpağe onto bınê gosê ney ro. Eskeri ra vato:

- Kutıki de nia dê, reê ki verva mı zıq biyo, vıneto. Nêro, ez tora nêvanu, rew so, mırê telsıji biya? Dewleta Tırka peyêne ki hao ama serê jili. Jü ke pasquli da pıro, gındır bena, sona serê sıli. Ez u waxt sıma vinon! Halê sıma se beno? Kes çino, xevere dısmeni do. Cıra vazê, va rınd hene caunê xora kerê! Endi mırd bıreqeşiyê. Seyta' vano qarsê cı mevvêê!..

Ey heq kerdo, deyreê heni rındo. Eke henio, va Netekim Pasa ki na ra dıma kafa xo bılêso.

Eskeri pê bınê gosê xo gureto, vosto şiyo telsız ardo, do ve cı. Qomutani eve telsız xevere da generalê generalu Netekim Pasay.

- Pasaê mı! Awa ke sıma vanê, nafa endi a niya! Halê dewleta Tırke qe rınd niyo. Ez ve xo nıka rae raune, yenu haa. Sonde ma jümini vineme. Olvozu ra vaze, bêrê pêser. Gunê ewro sonde na mesela hal kerime.

General Netekim ki xora vijêri ra hazır u nazır viyo, vato:

- Dê bıra rew mevınde, bê! Ha qeyret! Tenê lerze bıke, xora ez ki wazon na mesela reê koke ra hal kerinê!

Yi sonê, o sonde resenê pê, qerarê cunta vezenê.

Gaffar ki xorê dewa Yozğati de na meselu ra bêxever, sodır sewe ra urzeno ra, mali saneno xo ver k,e bero bıçırayno. Ciranê de ney kuno vırêndiye, vano:

- Xevera tu çina, yasağê teveri esto!

- Ça? Çınay rê?

- Bıraê mı, bıraê mı! Netekim Pasay emır do. Vato, nara dıma idarê dewlete sivilu dest de nê, endi ma dest dero.

- Ma, siyasu rê se viyo? Baqıl Sılema' ve Azaut ra nıka koti derê?

-İ pêro pia estê zerre. Vanê, axırı qıleriya Baqıl Sılemani hetê werezay ra tenê vejiya. Hama yê Azauti thowaê xo jêde nêvejiyo. Gıredaiyê Tırku ve dewleta xo viyo. Netekim Pasay waxto ke idare naine dest ra gureto, ni her het ra kerdê men!

Azaut ki o sıre xorê hetê Bodrumi de ware de viyo. Can bêzariye ver, yasağê Netekim Pasay xo vira kerdo. Şiyo, xo çütu (hurdêmena saqu) ser jê mıxi esto dengızê Bodrumi, azna kerda. Ondêr çê nêvêsae, qe ke nê Netekim Pasay ra pers bıkerdêne u bıvatênê; ecava saqu ser ya ki vêrey ser xo berjine ğuwe (awe)!.. Belka ki cıra thowa nêvatêne, na ki nêamêne ra sarey ser! Tavi qezeteciyu nu na hal de diyo, qe vındenê? Resmê ney desınde onto, berdo, do ve mordomunê Netekim Pasay.

Vanê, Netekim Pasay ki vato: *›Dê bêrê haaa, ala reê nia derê! İmami ke thiz kerd, camat ki ci keno. Nıka ke qom na mesele Azauti pêheşiyo, xora maney sereê. Yi ki verva na qerarê mı sonê numaisê xo kenê. Eke henio, ma ez ita kamune? Wezifa mı çıka? Tavi mırê zor yeno, hal ve hal zonê mı na heti ser dêm nêdino ke vajine, hasa, hasa, ma ez ostorê başçavuşüne, çıko? O sıre ez çı wele sarê xo ser kerine! Kami na bom u qafike seqeti ra vato, şêro xo saqu ser berzo dengız, azna bıkero? Nıka dora xuya? Rew bojiyê Azaut de bıjêrê, berze zerrê. Çımê mı ney mevinê. Çütu ser xo jê mıxi ğuwe estenê çıka, va bıvino! Rew xevere hakımunê pilu derê. Cıra vazê, ceza na suji, des serri ra sıfte kena.‹*

Netekim Pasa heni vano, hakğmi ki qe vındenê. Nu pê gureto, berdo esto zerre.

Mordemek reê nia dano ke gosê Gaffari qese kerdena ney sero niyo. Gaffari uza ca verdano, terkneno sono. Gaffarı ki sabiyaisê xo ver, mordemek şiyo, ya ki nêşiyo, çı cırê qesey kerdo ferq de bile niyo.

Bom ke işliga sıpiye diye, çıtur kuno tewt, Gaffar ki jê ney desmale cêvê xora veta, koto ve reqıs u tewt. Hetê ra ki bırro, zırço vato:

- Nafa ke fermanê qominist vejiyyaaa!. Bımırrêêê qomunisti!. Bımanê Tırkiii!

Zıqmati heni i mal u gay uza ca verdê, vosto şiyo çê. Esqu ver jê serxoşi ta diyo, qafika xo da ve şêmiga çêveri ro, pê sarê xo gureto, koto ve zerre.

- Daê, bao sıma zonenê, Netekim Pasay idare gureto xo dest?!?

- Heya, heya! Ma ki nıka xeveri de gos day, raşti ki jê vatena tüyo.

Mo u pi ve Gaffari ra kunê cos, dewleta xo heni goy-

www.arsivakurdi.org

nenê, heni goynenê ke sımara endi sa vajine.

- Pilê ma u dewleta ma delaliê, khulêlikiê, haydar u hesarê ma Tırkunê.

İyê ke heni kotê cos, xafılde çêver eve gılê tufongu cınino, vano req u teq. Gaffar urzeno ke şêro çêveri rakero, eskeri eve paskulu danê çêveri ro, surtmê çêveri sıknenê, kunê zerrê çêi. Vanê:

- Ero, ewro yasağê teveri esto! Ma honde anons kerd! Kenan Pasay televizyon u radon de qesey kerd! Xevera sıma çina? İdarê dewlete endi ma dest dero! Na ga u malê tu ça teveraê, qorrenê? Bêvengiya na welati remnenê lan!!

Eskeri na qeseykerdena xuya nazıke ra dıma, destunê Gaffari kelepçe kenê, yenê ke bıjêrê, berê. Mua xo nia dana ke Gaffar verva eskeru vılê xo roy no ro, i ki hao Gaffari hetê ra kas kenê ke berê! Mua Gaffari xo erzena lazê xo ver, kelacêrê lıngunê qomutani bena, vana:

- Wuuy cigera mı! Wuy lazê mı! Sıma ve Haqi kenê pêskarê lazê mı mevê! Guna lazê mı çina? Gaffaarr!.. Gaffaarrr!.. Jükekê mı. Ez zonen!.. Ez zonen, miyê ma ki jê ma verva qerarê Netekim Pasay de niyê. Xora Haq ra oseno ke, i ki jê ma bêveng u melaimê. Eke esto, na herênia nianêne, gau kerda. İ qorrêêê!.. Gay qorrêêê!. Ez vajine ine yasağê Netekim Pasay lone kerdo, bêvengiya na welati remna. Nıka lazê mı se kero? Ma xora, Gaffar kerdo ve bavokê dewlet u Netekim Pasay.

Na qesunê cênıke ra tepia qomutan hêrsu ver yeno ke jê beqe bıteqo. Xo gızgızneno, sono ra cênıke ser.

- Ala na zonederge, lesa vizoê de nia de! İyê ke lesa xo kılma jü vizoê, qına xo ki hard ra nejdiya, coru nêvo nêvo, sıma tivariya xo dine rê biarê. Her waxt naine ra xo bıseveknê, bıtersê! Na reê ki na halê xode nêvındena, pê ma u Netekim Pasay kaê xo ana. Sıma di? Dest c kerê, heqa na çêi de tutanağ bıjêrê.

1- Na çêi yasağê Netekim Pasay lone kerdo!

2- Mal u gay tever ra ca verdê, i ki xorê mırd qorrê! Na sevev rao ke, naine bêvengiya welati remna. Na mordemeki rew berê berzê zerre.

Qerarê qomutani ra tepia, eskeri Gaffari cênê, benê qereqol. Hasa sımara basçavusê qereqoli eskeru ra pers kerdo, vato:

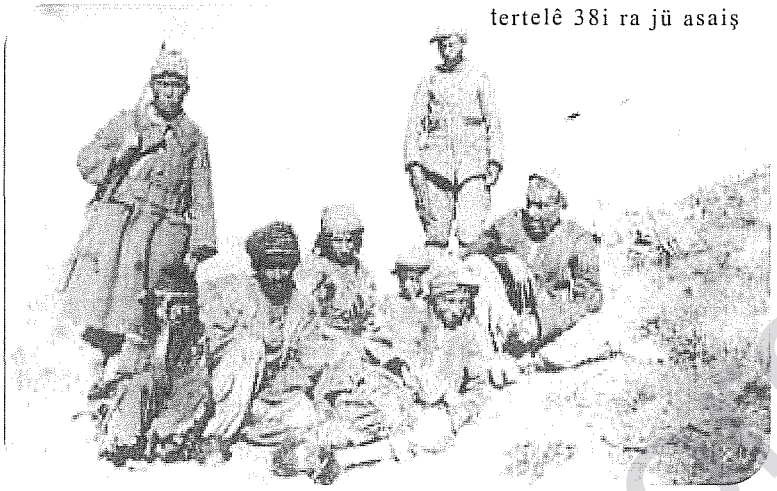
- Sıma nu ça ardo?

Eskeru vato:

- Gaffari yasağê Netekim Pasay lone kerdo, hem ki mal u gay tever ra caverdê, qorrenê.

- Hımm, nêro lazê kelp u kutıki. Dêma ke tu heni kerdo hiıı! Eke henio, nu hetê teroristu dero! Ney berê berzê nezaret. Hata ke her ğuye (awe) ra, ci ki fek ra ame, pırodê!

tertelê 38i ra jü asaiş

Na qesunê Basçavuşi ra dıma, Gaffar tersu ver beno zerd u çeqer rezefino, jê dakhıla xo pıloşino ro nıngunê Basçavuşi ro, vano:

- Mı kerda, sıma mekerê, na kar de ğeletiye esta. Ez koti, teroristi koti! Eke xora jü naine ra mı dest kuyo, ey vırênde eve dıdonu parçey kon, dıma ki jê xoji xorê wenu. Ez vajine sıma nêzonenê, xevera sıma çina? Khalikê mıno rameti, Hüsrev Kaniçer kamo? Thowa zonenê? Serra 1938 de Dêsımıji verva Kemal Pasay vejiyê. O waxt ki, nine jê nıkaêni Tırki nê, zonê xo, dewleta Kemal Pasay nê, idarê xo wasto! Kemal Pasa ke na qerarê naine heşiyo pê zof qariyo, ordiyê xo rusno ve naine ser. Vato:

›Nafa kok u rıçıkê naine rınd bıne ra rêç kerê! Heni vo ke ni reyna riyê na dina sero rıçık u az medê!‹

Khalikê mı ki o waxt eskerê Kemal Pasay viyo. Tertelê Dêsımuzu de biyo dırvetın. Herv ke qediyo, oncia peyser cêro ra, amo Yozğat. Dı-hirê asmi ra tepia biyo sehid. Ney piyê mıra vato: ›Ma raşti ki jê vatena Kemal Pasay i lete ra jêde qırr kerdi, kok ard! Hama mara ki taê merdi, taê ki bi dırvetını, va bıvo! Canê ma Tırku wes vo!‹ *Pasaê ma Kemali sa vato:* ›Jü Tırk bedelê dinao‹.›Xojivê dey vo ke, vano, ez Tırkune‹. *Ez tornê kamiune? Tornê Kemal Pasay, Netekim Pasay, Calp u Culp Pasay u Hüsrev Kaniçeriune. Mı heni mordemo de qolay mevinê. Nıka sıma ke izne mı derê, vazê, so eskeriya xo jê khalikê xo Dêsım de bıke! Na wezifa u emrê sıma, sarê u çımunê mı sero vo! Qaza ma, va ma Tırku rê bımbarek u xêr vo! Xora nae zerreweşiye ra van u wazenu!*

Na qesunê neyra dıma axıri tenê itımat yeno ro basçavuşi *(name na zıqmati ke vêrd ra, ez endi nênusnen. Sıma wertê xode bıdekerne u vazê hasa mara u sımara)*, beno ğais. Xo xode vano, nu belka ki rol nêkeno, raştiye vano. Ez reê nufusa neyde nia dine. Nu raşti ki tornê şehid Hüsrev Kaniçeri nêvo? Nufusa Gaffari cıra wazeno. Gaffar nufusa xo keno ra derg, dano basçavuşi dest. Basçavuş tey nia dano ke raşt ki nufusa Gaffari de nameo peyên Kaniçer (Gonewer!) nuş-

www.zazaki.org

iyo. Mordemek hao des u new serre dero, hama hama ke çêverê viştine bıcıno. Basçavuş cêreno ra Gaffari, ra vano:

- Eskeriya tu ki ama! Tu kağıtê xo kerdê hazır?

Gaffar vano:

- Başçavusê mı, na het ra qısaweta tu mevo. Mı kağıtê xo hao heştio ke do ve qereqoli.

- Eke henio, nıka so çê. Hazıriya xo bıke, heştê ra dıma tu rusneme eskeriye. Na dewleteu welati jê sıma zof çhêri resnê, na hêgau de hona zof resenê. Nıka senık mendo ke welat hem zerre ra, hem ki tever ra hetê dısmenu ra bêro guretene. Welat, Saqarya u Mılet wertê tengiye derê. Na sate de ferqê xort u kokımi çino. Gunê her Tırk, novetçiyê dewleta gırs u mıletê gırşi vo. Tırk ke mua xora ame dina, esker yeno! Ero Gaffar naê coru xo vira meke! Ğuye kuna ra, hama dısmenê Tırki nêkuno ra!

Gaffar qesa basçavuşi bırrneno, oncia kuno ra cos.

- Başçavuşê mı, ahhaaa! Mesela nıka ke biye areze. Wezifa mıletê Tırki verê coy fermanê maunê teroristu vezo, do dıma ki naine qırr kero u kok biaro!.. Eke heni nêvi, moê ma her ke eskeri ardi dina, moê teroristu qe vındenê?! İ ki verva ma, her jüyê marê ses tenunê xo, jü rae de anê dina. Teroristu jêdnenê. O waxt ki Tırkiya gırse de, coru bêvengi u rehetiye nêbena. Ma hucmatê malê xo vejime. Besê keme jü gore de meğel bıkerime. Hamaaa, teroristu se kerime?! Basçavuş nia dano ke Gaffar deyra jêde goniwero. Meseleê ke lesa Gaffar ra gırşiê, pırnıka xo kerda cı, hao têv dano u fino hurê. Qesa Gaffari bırneno, perrneno ra ser.

- Lazê xoji de nia de! Na ra ki aqıl dano mı. Nara dıma fekê tora jü çekuya de bine ke pêheşine, serva tu rınd nêbeno. Tu honde ke emrunê ma ana hurendi. Hero famkor, nêro tu nêzonena? Jü sılondi rê jü dik beso.

Endi Gaffari uza ra rusnenê çê. Heştê ra tepia cırê sılaiye rusnenê, oncia wazenê qereqoli. Hurendia eskeriye cıra vanê, dı roji ki mudet danê cı. Çıtur ke qalê Dêsımi vêreno ra, Gaffar beno çewt, hirê rey lew nano ponçıkunê qomutani ra. A sate xatırê xo naine ra wazeno, terkneno sono çê. Xevere desınde wertê der u ciranunê neyde bena vıla. Vanê, ›nafa ke hêfê şehid Hüsrev Kaniçeri hard de nêmaneno. Drsımıji wa şêrê şêru çıtur beno, eve çımunê xo bıvinê.‹ Sarê uzay beno top, dı roji, dı sewi Gaffar rê jê veyvey saz u daulu cınenê. Peyê coy ki Gaffar ve sarê mala xo hata verê qereqoli pia reqeşinê. Vala Tırku ki pılosnenê ro qafıka Gaffari ro, cıra vanê;

- Dê hayde şêrê şêru, tu bivinime! Na satê torê oğır vo, nara dıma çımê ma xeverunê tu seroê, xeverunê tu pineme. Tu ver de hard u asmenê Dêsımi bılerzo! Uza ra rusnenê Dêsım.

Gaffar ke şiyo, resto hurendia xo, qomutani nu berdo, esto wertê guruba acemiyu (xeşimu). Şêrê "şehid Hüsrev Kaniçeri" vırênde do ve dunıka alaiye, endi nu kerdo qav u piazu ver. Roza haqi phoştia Gaffari ra qavê alaiye amê şütene, piaji amê hurdikerdene. Hêştiri çım de, fıraşqoy ki dest de kei nêviye. Eskerê ke nu na hal de diyo, taine vato, ›lao, lawo! Nu ğeriviya welatê xo keno.‹ İyê ke hal u mezalê khalık Hüsrev Kaniçeri zonenê, ine ki vato; hêfê khalıkê xo hard de mendo, cokao hêştiri jê torg u torjiley çımunê neyra yenê war, kemi nêbenê. Gaffari ki xora her daim goşi kerdê vit, xo no ro qeseykerdena eskeru ser. Nia do ke nafa qesa dey sero çerexina, xo ve xo vato:

- Ala sıma reê ki bêrê, mıra pers bıkerê. Roza haqi fıraşqi sıma dest de kemi nêvê, qavu buşiyê, jüa kerê, piaz u kartolu hurdi kerê. U waxt ma jümini vineme. Serva çınay yeno bervaene.

Axıri hirê-çor heştu ra tepia tufong ke do ve dest, nara ki Gaffar rusno novete. Rozê dora noveta sodıri ke ama cı, qomutani veng do ve Gaffari, berdo oda xo, mıletê Dêsımi sero birifing do ve cı.

- Gaffar, çımunê xo rınd rake u gos mı sernê! Tu newe ama, mıletê itay nas nêkena. Ninu imparatoriya Osmanu ra hata roza ewroêne ne hukmê dewleta Tırke ardo ve çımunê xo ver, ne ki say kerdo. Eke bese bıkerê, fırsend bıvinê, dewleta Tırke jü bêçıka xo sero danê kaykerdene. Nine pêrune pia wendo. Hem ki qominstê saresurıê (Qızılbaşiê). Ala mıletê na zerrê suke ca verdime. Meseleê ke na dina sero peyda biyê, jü ke xo Haqi ra bıkero dewızunê naine ra vazo, bêrê halkerdena na meselu tek teyna riyê na hard de sımarê menda! Haq ra nêtersenê! Nêvanê, ma na dewıjênia xo ver çıtur bınê na meselu ra vejime. Desınde dey sero fıkır ramenê u siyaset vırazenê. Tu, nêvo nêvo, mıletê itay de qesey bıkerê! Na zıqmati isoni tafta cênê bınê tesirê xo. Karê tuyo ewroên, pırdê Muzıri seroo. Çıqa ke mılet u tomofili yenê, sonê, heve ve heve gunê inu saê kerê u mezal cı medê!. Heni bıkerê ke meverdê, çımu rakerê!.. De hayde şêrenê! Sıma bıvinine! Topê adıri vê, çımunê sarê Dêsımızu ver çhiku vay derê! Werdene, sımıtene, kınc u kol, çık beno va bıvo, çı ke qarna de nuşiyo, lista de rınd nia de, gunê ey bijêrê! Zovina rae nayine rê çina!.. Her çi naine rê yasaqo. Waxto ke sıma eskeru ra jü wezifa xo rınd mekero, reyna mêrê itau. Sıma vêsnon!

Qomutan terşi dê Gaffari, rusno pırdê Muzıri. Gaffar ki xora fırsend dıma viyo. Wasto ke reê dest kuyo, hêfê khalıkê xo jü rae de mıletê Dêsımi ra bijêro. Tezeli rê, Dêsımızu ra uyo ke a roze pırdi sero amo, ya ki şiyo, zulmê Gaffari ra bara xo gureta. Gaffari qama gureta xo dest, çı ke amo ver, endi sıma torvunê ardi vanê, torvunê pırınc u sekeri, çı ke yeno ra aqılê isoni. Ni eve na qama pısqıtê, çarçê ver u vırar-

www.arsivkurdi.org

du kerdê. Zıqmati na torvu sero xo rınd esto we, koto ve çırre. Tornê "sehid Hüsrev Kaniçeri" nia do ke, hao kokımo de Dêsımız vêrd ra cı, wazeno ke şêro. Tafta dıma biyo pukeleke, vırendiya kokımi gureta. Kuyo ve çenıkunê kokımi ra, vato:

- Heyyiii terorist! Tu heni bêveng vêrena ra, kata sona? Rew nufısa xo bımısne mı!

Kokımê ma ki vato:

- Bıkkooo! Nêro ne oldi? Benim arka da pukelek olmissın, geliyor. Tu eznawur-meznawur olmıs, çıko? Beni yer! Ezele etmemis, ezele etmemis. Ha nıka ke thurık ra nufişi çığarır sana verir; ma, dinanin soni gelmemiş.

Kokımo fıqare, hata thurık ra nufise vezeno, dano Gaffari ke, di-hirê tenunê xo oncia neyra weno. Çıtur ke nufısa kokımê ma cêno xo dest, tafta beno pur u gız, vozeno, sono leê qomutanê xo. (Yoxro ke ney nufisa kokımê ma ters gureta xo dest, xora wenden u nusnaena xo ki jêde çine viya). Vano:

- Qomutanê mı!.. Qomutaannn nufısa na teroristi saxtewa.

Qomutani cıra vato:

- Nêro, herê Mısıri!... Ma tu ça terorist ca verdo? Teyna nufısa teroristi ana, dana mı? Ma kuyo teroristê tu?

Gaffar sono, bojiyê kokımê made cêno, hard ra kas keno, ano lewê qomutani. Qomutan reê kokım de, reê ki nufisa kokımi de nia dano. Ne nufise de têlmaşiye esta, ne ki kokım u zar şiyo ro "teroristu". Kokımê ma daymıs nêveno, uza de kuno ve qesa.

- Qomutan beg, tı alayi sever se, qe ben teroriste benziyor! Qusuruma bağmıyor sa, sana bir şey söyluyor.

- De haydeee!.. Tezel u qusır rê, nu koti ra vejiya yahu? Mordemeki de nia de!.. Ma mexezclne, rew çı vana, vazê ke, kar u gurê ma esto.

- Hasa, senden u benden, hasa bu dormeden. Senın bu esker safi lazê mewran oğli mewrandır. Nam u şanê aşıra mı, na homete bilir. Ben burda hotae serriodır ke yaşıyor. Tı belka ki beni tanımaz. Hamaaa, senin baba ya ki khalık, belka ki waxtê de bana rastlamıs!?!.. Beni rınd tanır.

Qomutan hêrsu ver dıdonunê xo qırısneno, yeno ra kokımê ma ser:

- Ez vajine, canê ney hurino! Tu ke jü qesa de bine fekê xora vezê, mı xora od ki kerdo! Gunê ni zonê sımao derg, koke ra cıra kerine! Tora van, sevevê canê xo meve! Ha torê nufise. Çımê mı reyna tu nêkuyê. Rew itay terk bıke.

Qesê na qomıtani, jê qerqesuna kore nata gına ro zerrê kokımê ma, dota cıra nêvejiya. Fıqare u zar reê nat dotê xode nia dano ke, çımê eskeri endi dey sero niyo. İyê haê pırdi sero, mıletê mara qelfo de bin pê gureto. Kotê ra ver, hêşiriya na dina anê ve ser. İne ke heni vineno, xafilde lese rıjina qorru ser. Nêşikino ke gamê avêr berzo. Pê sarê xo cêno, hurendia xode deqê niseno ro. Çımu kounê Mamekiye ra çerexneno, xo xode vano:

- Hey wax, hey! Ax erê lemınê aax! Tırku her çi ma dest ra vet. Jê ğuya dengıji sana xo ver berd. Ne Kırmanciye, Kırmanciya vırêna, ne ki mılet! Ma koê Dundıle?.. Tu kotia?.. İsala na sate marê goşi ca nêdê! Xo nêno ro kherriye? Nıka sata xuya, se veno! Xofê Hemê Cıvê Kheji, Sılê Pıti, Aliyê Gaxi naine sero fiye, cırê araze ke!..

Gaffar reê xo pey de nia dano ke, hao kokım xo xode mılmılneno, hona uza roniştao. Eve bêphêzniye gıra' çerexino sono, peê ney. Paskulê dano ve wertê qoncıku ro, kokımi meredneno ra hardi. Kokımê ma hard de tenê dezunê xo ver ke lavatino, do dıma urzeno ra pay. Gıra gosê Gaffari de vano:

- Ero lazê mı! Sana darê Xızıri indirdim, onca ki kar etmedi. Dê tu ve xo söyle bu zulım dinanın neresında böle çekilir! Ma sen burayı dönderdi roza Kerbelaya! Eke öyle dê vınde, sen hona terorist görmedi. Hamaaa sen qorqmamış!.. O ki sen burda görür ke görür!

Hetê ra vano, hetê ra ki lerze keno, reê uza ra düri kuyo. Haylemê qomıtanio, teyna mendo, yeno ke xo boro. Bırreno Gaffari ra, vano, rew bê. Gaffar ke uza ra kuno ra düri, kokımê ma ki xorê pırodaena peyêne ra xeleşino.

Eke noveta Gaffari pırdş Muzıri sero qedina, olvozunê xora pia oncia rae cênê xo ver, hetê alaiye ser terknenê, sonê. Çıtur ke çêverê baxçê alaiye kenê ra, kunê zerre ke çı bıvine! Hewrê şiayêke hata nıka Dêsımi sero nêzon çondi serrio fetelinê, tı vana nine na ra adrese vurna, alaiye sero amê pêser! Eve bıluskunê xo jê topê Çewres Asparu alaiye gurata xo ver, cor de vornenê ro.

Zerrê alaiye de dina biya zulomet u tariye, haylame u hurhurıto. Telsızu mezalê eskerunê uzay bırrno, jê vaê zemperi wanenê. Nine heni zono ke endi peyniya dinawa. Albay a deqa de borazane dano puro, eskerunê alaiye keno top, vano:

- Domonê welati, Saqarya u mıleti!.. Khalıkê sıma na hardu de coru asparu ra nêamey war, itau de zof kar u gurey kerdi! Thowa sıma zonenê!.. Vizoe ve vizoe na hardu de goni çarç kerde, nazay heni gureti ve xo dest. Vala ma ki na goni ra rengê xo guret. Sımarê şindorê Tırkiya gırse tenêna kerde hira! Wezifa sımawa vırênê, nisa dine xorê rêçe bijêre, gunê sıma ki nıka jê dine tank, top u helikopteru sero mêrê war. Dısmenunê Tırkiya jê morê kobray jü reê de bıqulotnê ro. İtau dısmenu ra pak kerê. Esmu samia soni ra tepia, hetê Koê Muzıri ser vejime operasyonê şehid Hüsrev Kaniçeri. Na operasyonê ma, namê xo şehidê mao ke zomonê ita de verva Dêsımızu do pêro, deyra gureto. Gunê her esker hazıriya xo nıka ra

www.arsivakurdi.org

bıkero. Çhekunê xo rınd bısevekno. Heni bıkerê ke, dısmeni bıteqiyê, dosti ki bıreqeşiyê. Na qeza marê bımbareke vo!

Eskeri qesunê albay ra dıma ağme benê, hetê dunıke ser lerze kenê u kunê jü rêçe. Wertê na eskeru ra jü Zazaê mao de Sêwregız o waxt aşxanê alaiye de guriyo. Eke raştiye pers kenê, na qesê albay nêame ra cı. Çıke Sêwregız u Dêsımıji axırı jü koke ra yenê, jümini ra düri niyê. Na Zazaê ma, hona ke eskeri nêamê, hirê qalıvi sovunê xo estê ve wertê şorvıke. Şorvıke rınd fişta hurê, dest-paê xo ki piy şütê. Do dıma eskeri ke amê, restê dunıke, eve pilunê xora na şorvıke ve zovi werdena bine dê ve koçıku ver, naine ra rınd pizê xo kerdo mırd.

Werdene ke qediya, albay hirê rey reyna borazanê xo cınıta. Na borazane ra dıma her qomutan, çıtur ke tu mali gorre ra vezena, kena tever, jü ve jü morena. Jê dine eskerunê xo tek ve tek morenê, alaiye ra kenê tever. Eskeri eve cemsu, tank u topunê xora pia, benê rêzê hetê Koê Muzırı ser sonê. Tenê ke şiyê, cao ke cemsey, tank u topi nêkunê cı, nêşikinê şêrê, uza de qomutani cemsu ra eskeru anê war. Endi ni kunê ra ko u gerisunê Dêsımi ver. Bêveng xo xode vanê, ala, allaaa, alllaaaa, allllaaaaaa, rae cênê xo ver, vozenê. Bınê sakil u bırıku de phêznê ke heşiyay pê, na ra ki jê kesıke xo hard ra ğızğıznenê. Vanê, ha qudret, ya Allah, bısmıllah!...

Endi eve na hal ra hama, hama ke bıresê hurendia operasyoni. Onder şorvıka sovunêne mezal nêdana naine. Çıqa ke esker u qomıtan vejiyê operasyon, naine pêropia yek de dest esto tumonunê xo, her jü hetê ser vosto ke xorê caê bıvinê. Hardê Dewrêşi bıxerrepnê. Sipero ke nine xorê diyo, her kes bara xo ser rınd nıqo, tıqo. Hetê ra ki xofunê "teroristu" ver jê awreşi goşi kerdê viti, nat - dotê xode nia do, vınetê. Gaffar gurê xo ke qedeno, dormê xode hurendia vaşi ra dırrıka mori qırfna, xo nae ra kerdo pak. Dırrıka mori kıle verda ve lesa ney, eve na kıle ra nu vêsno-pêsno. Xafılde zırço, jivo, vato:

- Wuuuyyy daaaêêê ez vêsune-pêsune, merduneee!

Na vengê ney ser, eskeri jê cengê cihaniê vırêni kunê têwerte. Zırçenê u bırrenê, jümini ra vanê, teroristu qol esto ma ser, rew mevınderê! Nat-dot ra zıngiye kuna ra tufongu, endi jê phephugi wanenê. Pilê na operasyoni (binbaşi) eve telsız xevere tafta dano waliyê Mamekiye. Neyra dıma ki qomutanê ke alaiye de mendê, dinera vano:

- Bulıskê jüine, ero bulıskê dıinê cêreno, tamam.

- Bulıskê jüine, qesa tu amê famkerdene, tamam.

- Rew mevınde! Dı-hirê alai esker u cepxanê burusnê. Teroristu dormê ma gureto, wertê adıri derime, tamam.

- Tamam amê fam kerdenê, buluskê jüyinê tamam.

İ heni kotê têwerte, ala uza vınderê!

Gaffarê Yozğati ki tersu ver jê mirçıka dêva, sarê xo kerdo ve bınê sakili, zutıke ki thil kerda. Ey heni zono ke, eve na hali xeleşino. Şêrê şehid Kaniçeri nêzono ke qerqesunê adrese pers nêkena! Na qerqesunu ra taê qalçê Gaffari ra sotrağ vêrenê ra, cıra thıfleu danê we. Dırvetiu ver canê ney ke zon do, Gaffar her ke şi, vengê xo kerdo ra berz u zırço:

- Kes u kusi, qulê haqi çino? Na mılet kotio? Qomutanımm ez merdunê!!

Zırçaisê neyra dıma, qomutano ke nejdi dero, eve telsız emır do ve eskerê dormê xo, hetê ney ser rusneno. Şêrunê qomutani qerqesunu ver, axırı zor-bela çhiv danê, xo erzenê leê ney. Lambunê deşti ney sero çerexnê ke çı bıvinê. Gaffar lese ra cor wertê ci de, lese ra cêri ki wertê goni dero, naleno. *(Sıro ke qerqesuni gınê ve cı, yoxro ke Gaffar sari ser gıno ve wertê qefçıliya xo ro)* Ney kenê wertê batanya, guçıkunê batania de cenê, benê xeyma qomıtani. Qajiyê welati, ci u goni ra ke kenê pak, dırvetunê ney pisenê têra. Dıma ki Qomutan Gaffari cêno ve xo dest, endi hurdi, hurdi kuno ra ver, dano ve qeseykerdene.

- Nêro, torê se vi? Sıfte ke, rew her çi heve ve heve bıvaze. Xora ez bızoni ke tu raşti nêvana, qerqesuna peyêne ki mıra wena.

-Qomutanê mı inam bıke!.. Haq vo ke, ez raşti vanu. Ma teyna ez ve xo nê, sıma ki vejiay tever. Mı tenê vas hard ra qırfna ke xo neyra pak kerine, kıla na vaşi ez cêr ra guretune xo ver vêsnunê. Dıma, tu ve xo ki zonena, qerqesuni voray, ez bine dırvetın. Ez vajine vasê na welati ki jê mıletê xo teroristo. İsoni cêno xo ver vêsneno, pêsneno.

- Nêro, kutıkê na ver u vıradu! Dêma ke werte de terorist-meroristi çinê! Na honde qerqesuni ke voray, nıka tu vana, ni raa thole ra şiyê, çıko? Tu hem xo, hem ki namê na operasyoni xerrepna. Nıka ez wali u qomutani ra sa vajine? Sımara vanu, lazê xozzuuu!.. Rew mırê telsıji biarê. Ero, xora mı ke na torê verdê, ez jê heri bızırrine.

Qomıtan vırênde eve telsıji xevere dano nat dotê xo, adır bırrneno. Do dıma ki xeverê dano Mamekiye, vano:

- Bulıskê jüinê, ero bulıskê dıinê cêreno, tamam.

-Tamam, bulıskê jüinê, amê famkerdene.

- Ters u xêğênia jü eskeri ra, ma ita kotime têwerte. Senık mend ke, kokê jümini biarime. Eke sıma hona esker u cepxane nêrusno, wa mêrê. Çıke ma peyser cêreme ra. Tovê haqi vo, nia serva dermani jü terorist ke bıfeteliyê, oncia ki nêvinena. Ceng ruwalê Gaffari ra vejiya. Gaffar ki na cengi ra bara xo gurete, hetê pey ra dırvetıno. Bulıskê dıinê, ame famkerdenê, tamam.

- Nıka ez sa vajine. Sıma hao her çi kerdo mılameti. Dê bê, mırê nê, çımesuro ke Anqara de niseno ro, derdê xo deyrê vazê...

www.grsiyakurd.org

Halê Ma u Nê Ondêrê Teknoloji Se Beno?

Haşo Dızd

Zımıstan çıqa çetın beno bıbo, peyniye de lamanê wısari ver nêxelesino ra. Hewri ke guray, şiliye ke varê, cemedê ağwe ke dolımê bıjiya ra, êndi vırêndiya lasêri nêna guretene. Şopa lasêri ke dolımê gınê de, zımıstani zê koka dare qılaynena ra u şanena xo ver, bena. Êndi ne teng u çinêbiyaene manena ne ki serd u şawat. Wertê çand roja de ma honde nia da ke, dara aj do, tumi, deşti, koy biyê khewe.

Kam çı zano, na çanda u çand serrio ke zımıstan u wısari jübini de gulaşe cênê. Hatani nıka, qet jü nêşkiyêne ê bini berzo bınê xo. Feqet na gulaşa nê hurdımina hevala êndi zê veri çetın niya. Nê serranê peyêna de hama se erziay jübini, wısar cade nınga zımıstani şamatneno ra. De, zımıstano feqir se bıkero! Êndi vare nêvarena, puk nêbeno, huşkaiye nêna. Zımıstan êndi teqete ra kewto, xorê wısar ver de biyo vıleçewt. Tı vajê, qey nia bi? Yanê zımıstan qey êndi zımıstano verên niyo?

Çê zımıstani ondêrê "global ekolojik kriz"i vêşna! Şıma nıka vanê, ba bao no çıko?
De vınderê, ez şımarê hurdi hurdi qesê bıkeri. Hatani nae ra sed serri ravê, serê harda ra qasê ewroy "teknoloji" çinê bi. Zımıstani, wısari, amnani, paizi, ge ebe pêrodaiş, ge ebe haştiye jübini de derbaz kerdêne. Wertê hard u asmêni de çı esto çino, nê çar hevala jübini de zê bıraa pare kerdi bi. Çaremina ki ebe hêsa xo qail bi. Dınya roja rojêne de, qoncanê nê çar hevala sero bi bi şên. Feqet teknoloji ke vejiya, cirantênia nê çar hevala êndi xerrepiye. Teknoloji vırêndiye zê meymanê de ğeribi amê. Hama se ke taê ca da nınga xo dest kerd be fesadêni u nê çar hevali vırday pê. Çağo ke ê biliya pêrodaişi kewti bi, teknoliji ebe fasale hardê dina fişt re xo dest. Hatani ê heşarê xo bi ke, her çi vêrdo ra, şiyo. Çarmina ki êndi kewti bi bınê çüyê teknoloji. A roje ra tepia, teknoloji bi ampaê (sermianê) hard u asmeni. Koy, deşti, bırri jüver şana xo ver. Teknoloji qet çiyê ca de nêvırda; koy qılaşnay ra, tumi kerdi phon, vırêndiya çema gurete, goli kerdi züay, dari koke ra qılaynay ra. Çı sarê şıma bıdajni, teknoloji dınya ser u bın kerde!

Tı vajê, no ondêro teknoloji çıko? Bıngê teknoloji çımevêşanênia. Aqıl u vêre jübini de zewejiyê, cıra no bêmırad biyo! Domantênia xode honde şeytanêni nêkerda, feqet eke taê biyo pil, destê xo çü gureto, ver çarno be ma u piyê xo. Kerdo, nêkerdo, êndi pê nêşikiyê. Teknoloji ebe na qeyde biyo sermianê çêi. Çımê teknoliji ebe çêi ki nêbiyo mırd. Nafa ki çım vırdo caanê bina. Vırêndiye dewa xo, peyjo welatê xo, daera tepia ki welatê bini. Vılê mêrıki ebe na qeyde wertê sed sera de, serê harda ra çı esto, çino pêro fişto re xo dest. Her çi zê qılma doy supıto we. Hona hona ki mırd nêbiyo!

Teknoloji çiyê de henêno ke gere her çi zê vatena dê bo. Bê xebera dê, gere serê harda ra muye nêlewiyo. Teknoloji gere her çi bızano, her çi nas bıkero u her çi bıpêmo. Gere qet çiyê tari nêmano, qet çiyê serbest nêmano! Çıke serbestiye dışmenê teknolojiya. Hurdmina ki jübini ra bêhemd xuye kenê. Wertê serbesti u teknoloji de dı ferqê gırsi estê: Serbestiye de her çi hem kuno têmiya hemı ki oncia jübini ra bırrino ra. Feqet teknoloji heni niyo. Teknoloji de dı çi ke dolımê kewti têmiya, êndi jübini ra nêbırrinê ra. Serbestiye de hem waştene hemı ki nêwaştene esta. Feqet teknoloji de waştene teyna esta. Waxto ke waşten u nêwaştene jübini ra kewti düri, o çağ mejburêni kuna kar. Xora mejburêni ke dolımê vejiye, êndi qimetê waşten u nêwaştene nêmaneno!

Gorê hesabê ilmdara, insananê zê ma, na 2-3 milyon serrio ke serê harda raê. Wertê nê 2-3 milyon serra de, emrê insantêni de zaf çi nêvuriya ra. Serbestiyê de bêhemde biye. Dewleti çinê bi, teknoloji çinê bi, kes bınê emrê kesi de nêbi, wertê cêni u cıwamêrdi de ferqe çinê biye. İnsana tar dêne arê, ebe dê vêrê xo kerdê mırd. Yanê insani weş u war bi u kêfê xo ca de bi. Emrê insantêni 2-3 milyon serri ebe na qeyde vêrd ra. Feqet naera 8.000 serri avê, çiyê de henên bi ke, emrê insanatêni koke ra vurna ra. No "çiyê" reçberiye biye. Verê reçberiye, insani zê malê sevinalay her ca ra feteliyêne. Feqet reçberiye insani zê mini jü cade kuyay. Se ke tı ostori bena caê de tawl kena. Wayirê çiyê biyaene, mordene, pêmıtene, qesêkerdene, wendene, nıvısnaene; nê pêro reçberiye ra kewti kar. Nê çiyanê newiya çıqa vajê, hondê haceti fişti kar. Her haceti, hacetê de bin xo dıma ard. Rojê amê, nê haceti heni bi zaf ke, emrê taê insana êndi ebe vıraştena haceta derbaz bi. Yanê nafa ki hostatêni kewte kar. Hostatêni ke vejiye, êndi vırêndiya haceta niamê guretene. Welhasıl, wertê 6-7000 serra de, insani reçberêni ra amey, reşti sanayi. Xora sanayi her çi serhev (ser ra hata bıne) vurna ra. Êndi haceti bınê emrê insana de nêbi, insani bınê êmrê haceta de bi. Her hacetê newi, letê de serbestiya insana berdê. Serbestiye ke ebe na qeyde werte ra dariye we, êndi manê insantêni nêmend. İnsani ki êndi bi zê haceta!

Heya gelê wa u bıraa, teknoloji ma kerdime zê haceta! Emrê ma êndi ma dest de niyo, ma bime xulamê "ekonomi". Ma bime bırra mali, ekonomisti ki biyê şüane; se bıwazê, ma heni çıraynenê! Roja ewroêne de êndi rınd u

xırabe çina, "zaf" u "şenık" esto. Teknoloji mara nia vano: "Çiqa tora êno, hande zaf bıherinê, burê, bışımê!" Feqet seba naera gere ma çiyê bıkeme. O "çiyê" xebato (karo). Xebat çıko? Xebat, hêga çınıtene, mal çıraynaene, vae vetene niya! Xebat emrê de derg de "jü çi têyna" kerdena. Yanê , tı gere 40-50 serre de her roj her roj jü saate de wurzê ra , jü rae ra şorê, hatani şan jü kar bıkerê u şande ki oncia eyni saate de, eyni rae ra bêrê çê, eyni saate de rakuyê. Emrê insani ke nia ebe jü çi vêrd ra, o çağ insan her çiyê bini ra vısino. Şıma nıka vanê "wa bıvısiyo, ma se beno?" Ez şıma ra vaji se beno: İnsan mexluqatê de henêno ke, çağo ke insananê bina ra vısiya, o be xo ki insanatênia xo keno vindi.

Teknoloji ebe xebati ma jübini ra vısnayme. Ma ere jübini kerdime ğerib. Roja ewroêne de, radyoy bêhemdê, televizyoni erzenê qırtıke, "internet" êndi kewto her ca. Feqet oncia ki, qe waxtê de ma qasê ewroy ere jübini ğerib nêbibime. Xebera ma her çi ra esta, ma her çi zanenme, feqet ciranê verê çêverê xo nas nêkeme! Her çi vinenme, her çi heşnenme, feqet çiyê "nêkeme". Raştê Taqsimi de çênekê de azeba delale kişta, makinê vırdiye re jübini, 50 pia (mordem) merdo, Afriqa de ğela (vêşaniye) vejiya, Çeçenistan de insani zê pese amê sarebırrnaene; qet ğemê ma niyo! Hetê ra nê "xebera" sêr keme, hetê ra ki çaê xo şımeme! Cırmê teknoloji no be xuyo: Ha insana nê xeberi sêr kerdê, ha kemeri. Çı ferqa xo esta!
Teknoloji se ke ma nia insantêni ra fiştime düri, honde ki hard u asmên xerrepna. Qet çiyê de êndi tham nêmendo. Nê hondê makina, raanê asfalta, thiyara, fabriqa u "telefonanê cêba" emana dınya berda. Çırtık u pırtıkanê teknoloji, serê harda kerdo zê sılondi! Şenık mendo ke teknoloji asmêni ki qule kero. "Global ekolojik kriz"o ke mı qalê cı kerd, no be xuyo. Eke ma xo melewnime, insan insantêni ra, dınya dınyatêni ra vejina. Çıke teknoloji ostoro xêğo, ma ki asparê dêyme!
Tı vajê, ma şikime kaşıka teknolji ra raxelesime? Wılay raştia heqi, na mesela mesela de bêkesa. Ewro ma êndi ameyme caê de henên ke, nêşikinme teknoloji xaftıla ca vırdime. Çıke teknoloji zê dırrıke zeleqiyo mara. Çiyo ke esto, ma hona aqılê xo serhev taxayir nêkerdo. Taê de ma hona hemdê xo seroê. Eke ma cat bıkeme, eke xainêni nêkeme, ma şikinme na rae ra vejime, xorê rêçê de teziye rakeme. Ê ma, bê teknoloji beno? Qey nêbo! Teknoloji hona domanê vızêr u perêo. Emrê insantêni 2-3 milyon serri bê teknoloji verd ra. Hem vêrê xo mırd bi, hem kêfê xo ca de bi, hemı ki insani serbesti bi.

Gelê wa u bıraa! Hard u asmêni cara marê thamakarêni nêkerde. Her çiyê xo made pare kerd. Serê harda made dırxısiya (dırğênia) çiyê nêkerde. Feqet ma bêbextêni kerde! Ma hard u asmên xora mıradna. Gere ma na mıxenetênia xo êndi ca vırdime. Hona ke waxt waxti ra nêverdo ra! □

Çıme: Ateş Hırzısı, Sayı 10. No meqale ebe izna bıra Haşê Dızdi ame gırotene.

MEBERVE BUKO, MEBERVE!

Vanê, pasa amo
belkia yeno comerdiye
fek ra vejina jü qesa de
xêre

Meberve, çêna m',
meberve!

Vanê, pasa amo
belkia ma sare nêbırrnenê
jê mal u gay

Meberve, bıraza,
meberve!

Vanê, pasa amo
adır nêkenê isoni
esket u mereku de

Meberve, wereza,
meberve!

Vanê, pasa amo
endi sungi nêkenê
domonu zerrê mae de

Meberve, bıra,
meberve!

Vanê, pasa amo
biyo ramani
„fırr düdügü" do pıro
„ef" veto
ma qırr nêkeno
top u tıfongu ra

Meberve, ciranê m',
meberve!

Vanê, pasa amo
top ke domonu
ma verva cı şime
tersa mı
mara herediyo
mesımo qewa thole
bıdosê, cırê beme
sıtê miya şiae
belkia xelesneme
jü-dı domonu

A viye ke
ma endi tever biyêne
rap u tap,
phoşti ser day ve ma ser
çêver u dari

Eskerê pasayo
Zırrçeno
Tırkiyo
fam nêkeme, sa vano
Dest u paê ma gire day
rapoçi kerdi
berdi
verê deri

Meberve, buko,
meberve!

Hêştiriyunê ho pak ke!
pasa hers biyo
mırozıno
mara meherediyo
cor tap de nişto ro
durde ra isoni moreno

Meberve, buko,
meberve!

Meberve, çêna m',
meberve!

Vanê, pasa amo
beno ke yeno rame
Ma resnayme der u ciranu
wa u bırau
Zalım herediyo
riyê ho mara dezo
yoxro ke pılanê ho
zof berzo
Dêma dina ma hata tha
çerexiya
Endi xatır 've to,
buko!
Pê destê waa ho bızê
verê ho bıçarne tijia sodıri
hêştiriyê to bırışiyê
uwa Munzuri
dawa ho bıde
Koê Duzgın Bavay
Vêsneno inu adırê wela
made

H.Çağlayan
Gağane 1999

www.arsivakurdi.org

Gavarê Çhemê Muzıri

X. Çelker

Guman ken ke xebera zafine gavarê ke çhemê Muzıri sera vırazinê, ebe nustê Celal Turnaiyo ke pêseroka Dersimi de veciya "Munzur Vadisi ve Barajlar Sorunu", ê taine ki ebe qeseykerdena dêa Heştê Dêsımi Kölni ra esta. Nustê Celal Turnay be qeseykerdena dêra nat xêlê waxt vêrd ra. Nia dan ke hona sebeta na mesela caê çiyê nêbiyo. Ya mılet hona tam nêşiyo ser ke ebe nê gavara çhemê Muzırio ke çewres çıma ra pêda beno, ya ki hardo dewrêşo ke tıro vêreno ra, der u dorê dê keno şên, se beno, çıxa vurino.

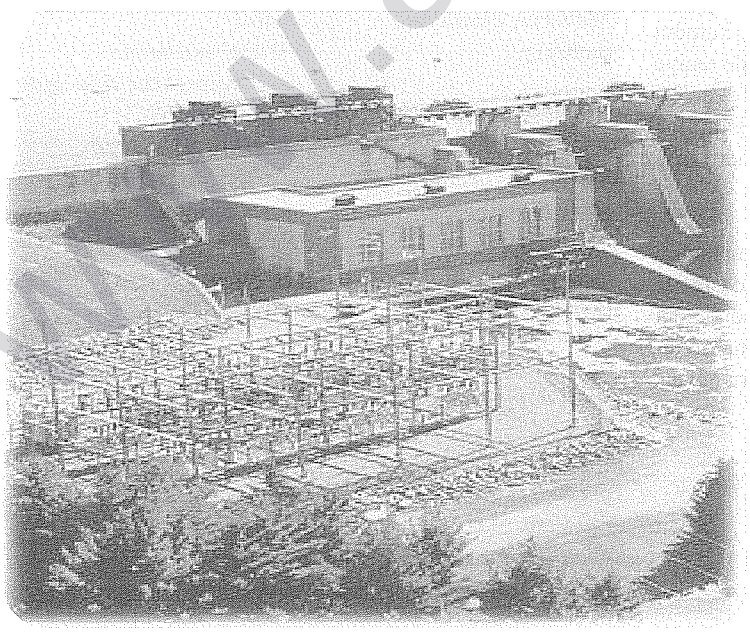
Celal Turnay gurê xode ardo ra zon ke çhemê Muzıri sero hawt gavari vırazinê. Dı gavara dest kerdo cı, o jü serra 2000i de, o bin ki serra 2002ine de qedino. Bê nine ki pilanê phonc gavara vıraziyo. Mordem ke sero fikıriya, vineno ke kara nê gavara ra zêdêri zerarê xo reseno tabiyat u mıletê ma. Ebe nê gavara golê heni gırsi vırazinä ke ebe kilometrea hard bınê ağwe de maneno. Dıma ki ne a rındekiya tabiyati, tore be tore çiçegi, vaşi, dar u ber u hêywani manenê, ne ki ê ziareti. Sebeta jü gavari ki 15 km çhemê Muzıri kenê züa, ebe tunelê boriya ağwe dêm danê hetê bini ser. Raa wertê Mamekiye u Vacuğe ki darina we, raê de bine vırazina, her ke şoro bena derg.

Kılmek ra ebe nê projea dewlete wazena ke parçê de welatê maê rındeki werte ra wedaro, hazar u jü rındekiye bınê ağwe de verdo, mıleti welat ra düri kero, welatê ma ebe na qêyde ma dest ra bıcêro. Coka ma gereke çıxa ke ma dest ra êno, handaê na mesela her ca de biarime re zon, verba fend u dubara dewlete kar u zerarê nê gavara bıdime naskerdene, phıştdariya nas u dosta be welatheskerdoğa bıcime ke na ğeletiye bıvındarnime. Ez zanena ke no kar karê de çetıno, qeweta mara tevero, hama caê xode vındetene ra ki qe çiyê nêbeno. Kam ke destbera xora çı ame, ae ke bıkero, axırı veng vecino, dina alem pê hesino.

Keso ke vano ebe vengvetene çiyê nebeno, reê vengo ke sebeta proja "Fırtına Vadisi" veciyo, ê goş do. Çiyê bıkero ke qe nê vijdanê xo rehet bo! Vijdanê kami ke rehet beno bıbo, inam nêken ke vijdanê alvazê ma Özcani rehet bo. Çıke qalê nê gava-ra dewlete ra rew ê ard bi ra zon.

Özcani gegange yaraniyê de weşe kerdêne. Rocê ma Dêsımi sera qesey kerdêne, Özcani va ke:

- Lao qe metersê! Kes ke çiyê mekero ki Dêsım xo xelesneno ra. Têyna hetê siyasi ra nê, hetê debare (eknomiye) ra ki xo xelesneno ra, beno dewleti. Heni beno dewleti ke dewletê bini Dêsımi ver de dest kenê ya, cıra mınete kenê, phıştdariye wazenê.

Jü pers kerd:

- Çıtur?

Jüyê de bin persa:

- Ebe rotena tıftıka bıza?

Werhasıl her kesi çiyê va. Nae sero Özcani va:

- Vınderê ez fikrê xo vaci, hona şıma vatenanê xo vacê. Nia dê! Hêyan na dem petrol hurendia zerni de bi. Naera tepia ağwe hurendia zerni cêna. Ağwa ke vanime ki, hardê dewrêşi sero zafa. Zafêriya xo hardê made vecina. Dêsım ebe ağwa xo beno dewleti.

Jü va ke:

- Ağwa ke vana, êna, vêrena ra şona!

Özcani va:

- Verê ağwe cênime, gol gırê danime.

www.arsivakurdi.org

Domanina xode ma ebe punca u kemera golê henêni vıraştêne ke!
Jüyê de bino ke tenêna maşıqê tabiyatio, va:
- Tı kena ke tabiyatê Dêsımi bıvurnê, ebe gavara, teknik u makina xırabe kerê. Xora dewlete vêşnena bes niyo, nafa ki çiyo de nianên!
- Özcani va:
- Bıra Heq bone ke teknik lazım niyo. Ma ebe kemer u punca gol gırê danime.
Maşıqê tabiyati va:
- Hêya, rınd! Hela vace, tı ağwe ra çıtur pera qezenc kena?
Özcani va:
- Ma ağwa xo roşenime. Eke perêy nêday, ma ağwe nêverdanime ra.
Jü huya, va:
- Lao, lao! Gol ke bi pırr, tı se kena?
Özcani va:
- Têêww! Mı ki va, se vano! Ma ebe propaganda mıleti organize kenime, her jü ke jü kundêz, ya ki jü çemcık cına be ağwe ro, no kar ki hal beno.

Hêya, nıka ki dewleta Tırki be Hemilkana (Amerikana) haê wazenê, çhemê Muzıri sero gavare gırê dê. Guman ken ke qesê Özcani heşnê, coka ecele kenê.
Bêrê, karê xo ebe xo bıkêrime. Se ke Özcani vat bi, kundêzê bıcêrime xo dest, ağwa Muzıri yagozime, beno ke bıxapiyê, vacê, ağwa xo kemia, gavar gırê medê. A rındekiya tabiyati bınê ağwe de memano. □

NOTÊ WAREY:

Êyê ke wazenê, heqa na projey de wayirê malumati bê, şikinê inteneti sera ita qayt bıkerê:
http://www.stoneweb.com/news/press/news980320.htm
http://www.stoneweb.com

Kam ke wazeno heqa projê baraji de pers kero ya ki protesto bınasno, şikino nê mordemeki de ebe İnglêzki irtıbat gırê do:

Mr. Thomas L. Langford
Executuve Vice President & Chief Financial Officer
Stone & Webster Inc.
245 Summer Street
Boston, MA 02107, USA
eMail: thomas.langford@stoneweb.com

Bıra
Oncia zımustono
Vore gureto hardo şia
Fereze ke qam u sılami 've era morru cêbır riye
Govende gureta zarancu, wanenê wanenê
Perpeşino çısmê Khalê Sıpi Qawune sera
Kuo, kotio? Bıra!
Tiji nêvındena, yena, bêmeremeta
Xeyle ke vazê, wemê hometa
Asme pers kena
Asme pırrphoncêsa, bervena
Qılatiu ra qılatiu cêrena
Ze ke muae dergusa ho fetelnena
Bezna bıray kota ra ve viri
Ondêra Qawune de
Kuo, kotio? Bıra!
Yisıza, dewrê bêwayiriye de dewa Qawune
Bêwayir mendê vam u goji
Ne Mamedo, ne Khêkıl
Cendegunê ma wedaro, va laşêr 've çağıl
Ewro çond rojiyo kou ra bıray cêron,
Ne bırr verdo, ne ki sakil
Kuo, koti? Bıra!

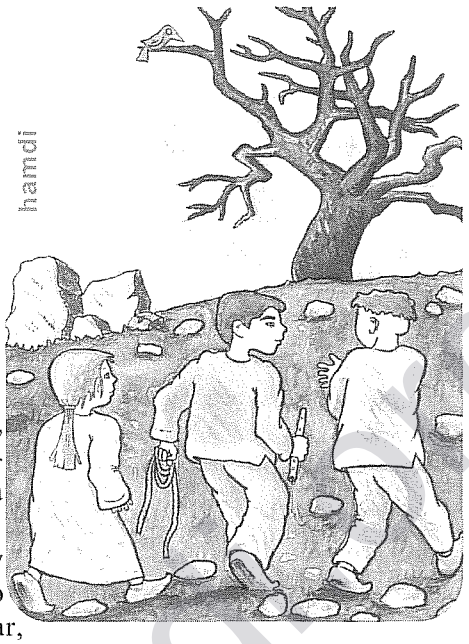
Ro Dersim, 20.07.1999

Ewro 'era çond rojiyo mı çiyê diyo
Hama, name nêvanu
Ça, çıra, çı, çıturi? Ez nêzonu
Mı vato
Pers mekerê, nêvanu
Hora hêni
Canê mı nêwazeno, nêvanu
Haq Haqo, nêvanu
Nêvanu
Belka tersenu, nêvanu
Belkia serm kenu, nêvanu
Belkia raşti nêzonenu, nêvanu
Hama hama nêvanu
Mı qarnena oncia nêvanu
Derdi estê; yê vatenê
Derdi estê; yê vatene niyê
Roê m, derdu pers kena
Yê mı hurdimena ki niyê
Se kena, bıke, oncia ki nêvanu

Ro Dersim, 30.12.1995

www.arsivakurdi.org

Şanıka Divdivi be Dêve ra

Arêker: Hamdi Özyurt
hamdi@post.netlink.se
http://hem.netlink.se/~sbe24071/

Rocê Divdiv u hevalê xo şonê ko ke dara arê dê. Heni ke kunê biliya meselan u qesa, roc sero şono, beno tari. İndi rae nianê dewe ser. Oca jü mığara vinenê. Xaftıla jü dêve kuna verniya ina, vana:
»Şıma na tari de şonê koti? Bêrê, meymanê mı bê, şodır şorê!«
Vanê:
»Heya.«
Kêfê dêve êno ca, dıdananê xo kena thuj, xo xode vana, ›ez nina emşo wena.‹...
Nê kunê cıle, kunê ra, hama Divdiv nêşono hewn ra.
Dêve vana:
»Hey domanenê, kam hewn dero, kam heşaro?«
Divdiv vano:
»Ez heşara.«
Dêve vana:
»Tı qey nêkewta ra?«
Divdiv vano:
»Maa mı her roc na taw ra mırê çıla sero haki potêne.«
Dêve xo xode vana, ›thawa nêbeno, cırê haka pocine ke xurt bo, ez mırdiya xo burine.‹
Haka pocena, ana. Divdiv weno, xo keno mırd.
Dêve vana:
»De Heq rehetiye bıdo to, ma indi rakume.«

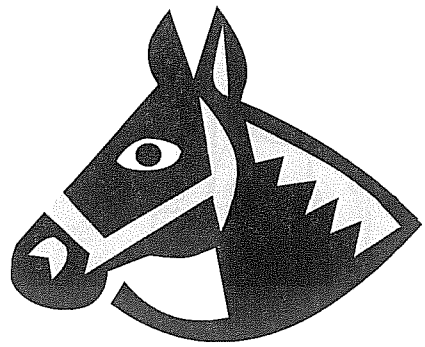

Taê maneno, dêve ancia vana:
»Hey, domanenê, kam hewn dero, kam heşaro?«
Divdiv vano:
»Ez heşara.«
Dêve vana:
»Tı qêy nêkuna ra?«
Divdiv vano:
»Maa mı her roc na taw ra şiyêne, ebe pırocıne mırê ini ra ağwe ardêne. Ez zaf biya têşan.«
Dêve vana:
»Vınde, ez şori torê ağwe biari.«
Dêve şona ini, pırocıne cınena ağwe ro, se ke ağwe ro vecena, pırocıne bena thal. Dêve kena ke pırocıne pırr kero, hama pırocıne nêbena pırr.
Divdiv hevalanê xo keno heşar, vano:
»Raurzê! Ma xo raxelesnime, dêve ke ini ra bêro, ma wena.«
Pêro pia urzenê ra, remenê şonê.
Xaftla êno Divdivi viri ke, bulura xo çê dêve de xo vira kerda, hevalanê xora vano:
»Şıma şorê! Mı bulura xo çê dêve de xo vira kerda, ez cêren ra, şona bulura xo ana.«
Hevali vanê:
»Meşo! Dêve to pê cêna, wena.«
Divdiv vano:
»Nê, wa se beno, bıbo. Ez şona bulura xo ana.«
Divdiv êno, kuno çê dêve ke bulura xo bıcêro, dêve ê pê cêna, vana:
»Tı kamta şona, ez to xorê wena.«
Çiyê êno aqılê Divdivi, vano:
»Nia de, ez tenê zara, tı ke mı nia burê ki mırd nêbena. Mı bı ke zerê jü çüali. Şo, jü çüyê de qalınd bia, mı zerê çüali de bıkuye. Tı mı çıxa ke bıkuyê, ez hande bena xurt. Key ke ze golıkê dêva bi ore-ora mı, tı bızanê ke, ez zaf biya xurt. A waxt mı çüal ra vece, bure.«
Dêve Divdivi kena zerê jü çüali, şona ke çüyê de qalınd biaro.
Divdiv kardia xo cêno, cüali bırneno, cıra vecino tever. Şono golıka dêve ano, keno zerê çüali, gırê dano. Dıma ki oca ra remeno şono.
Dêve ebe çüyê de qalınd êna, dana çüali ra. Heni ke zaf dana çüali ra, bena ore-ora golıke. Dêve vana:
»Tamam, tı nıka biya xurt.«
Dıma ki çüali kena ya ke çı yakero, do pıro, golıka xo kişta. Çê ra vecina, kuna re Divdivi dıma.
Hama, Divdiv şono, reseno hevalanê xo, pia remenê, xelesinê ra. □

www.arsivakurd.org

Vacuğe ra jü sanıke

BENGİBOZ

Arêker: U. Pulur
pulur@gmx.de

Waxtê dı pasaê beno u hirê lace xo benê. Werte ra taê kı vêreno ra, pasa çıman na beno pêrsan; beno kor. Nae ser laco pil sono lê piyê xo, vano: "Baba ızını bıdı mı, ez sêri doxtorê biari, çımanê tu wes keri. Pasa vano: „Lacê mı, doxtor çımanê mirê perey nêkeno. Belki, herra kı hona nınga mı nêkota cı, a herre ra çımanê xora keri kı, çımê mı rınd bırê!" Nae ser laik vano, „ekı henio, iznê bıdı mı, ez sêri a herre torê biari." Pasa iznê dano laiçi. Laik kono rae. Sono, fetelino, çerexino, vişt roce sew u sodır rae sono. Axıri caê dı vecino. Xo xodı vano, 'piye mı koti bêro ni herdu. Ez naca ra herre bıci, beri çımanê piyê xo rınd keri!'

Endi laik naca ra tenê herre cêno, peyser yeno suka piyê xo. Yelê pasay mijdani dano pasay. Vanê: „Pasa, lacê tu nou yeno!" Raştiye kı vanê, pasa zaf sa nêbeno, hama anciay pino. Endi laik herra kı xodı arda, beno keno çımanê piyê xora. Tenê pinê, hama çımê pasay thaba rınd nêbenê.

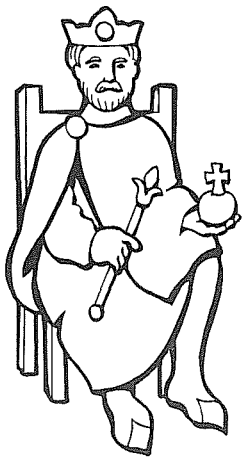
Nafay laco wertên yeno huzırê piyê xo. Cıra mınetê keno, izne wazeno. Pasa kı beno raji, laik nêfındeno. Tedarıçê (tıdarekê) raa xo vineno, kono rae. Hırıs roce rae sono. Ostorê xora yeno war, vano: "İnam nêkon kı piyê mı hata naca bêro. Ez na herre bıciri, peyser sêri. Taê herre xodı cêno u cêreno ya. Mıletê sukı ra taê kı se kı laiçi vinenê, sonê xebere danê pasay. Vanê: "Lacê tu nou ama!" Laik herre beno keno çımanê piyê xora. Ancia çımê pi nêbenê wes.

Ni hali ser nafay laco qıc sono lê piyê xo. Vano: "Bao, ekı bena raji, izne dana sa, na defay wazon kı ez sêri. Belki herra dermanê çımanê tu vinon, ano." Pasa vano: "oğıl, dı bıraê tüyê pili şi; herre arde, hama thaba çımanê mirê perey nêkerd. Tu koti herra kı çımanê mı yakero, biarê!" Laik vano: "Se beno, tu iznê bıde mı reê ez sêri. Beno kı herra çımanê tu bivinıri." Pasa endi beno raji, iznê dano cı. Laik bı nıngana kono rae sono. Zaf sono, tani kı sono, qefelino. Sono yeniyê ser dı niseno ro. Owka xo sımeno, nanê xo veceno wenno. Tenê pizê xo keno mırd. Têsaniya xo sıkneno, bınê jü dare dı meredino ra. Hewna sono. Hewnê xodı jü khalıki vineno. Khalık vano, „sazadeê mı, tu nia bı nıngana u bı meredisa thaba nêkena. Nêşiçina (nêşkina) herra çımanê piyê xo biarê! Ekı raşt kı wazena çımê piyê tu rınd bırê, mefındı, peyser so. Arra piyê todı ostorê esto, namê xo Bengibozo, i bıci. Belki herdo kı nıncê piyê tu nêkote cı, u tu bero uca. Bengiboz pê hirê axuranê tariyu dero. Verê çêberê axure dı jü Areb pino. Tu kı dızdêni ni ostori tırena u ana sa, belki tu sêrê, herre biarê! Laik xore cêreno ya, peyser sono. Dızdêni Arebi vêreno ra, kono axura piyê xo. Sono lê ostori, wazeno kı banco teber. Hama ostor nınganê xo sano herd, newazeno tey sêro. Laik cêreno ver ra, tey qeşi keno. Vano: "Wayirê tu piyê mıno. Nıka çıman na biyo, nêvineno. Jü ilacê xo esto. Oi kı, herra kı nınga piyê mı hona nêkota cı, oo. Gereko ma na herre bıvinime, biarime!" Nae ser ostor ni dı kono jian. Vano: "Ekı mı xodı bena, taê toz axure dı falan ca dı esto. İ toji bici heqbê xo kı! Tu kı ez veto teber, vaz de mı ser, çımanê xo pêrocıne! Ni toji kı nêcêna lê xo, toi kı, eji kı serı ra benime!"

Laik zê vatena ostori toji cêno erceno heqbê xo. Beno kı tari, dızdeni ostori veceno teber. Se kı vazdeno ser, çımanê xo cıneno pêro.

Ni zaf sonê, tani ke sonê, ostor vano, "çımanê xo nıka yake!" Laik çımanê xo keno ya, vano, „naca kotio?" Ostor ciab dano, vano, „naca cao kı bıraê tüyê pili herre cı ra guret bi, ucao." Ni qeşiyan na tepia ostor vano, "gereko tu ancia çımanê pêrocınê!" Ostor kono rem u laik çımanê xu cıneno pêro. Deyra raa kı sonê, ostor vano "çımanê xu yake!" Laik çımanê xu keno ya u pers keno, vano: "Naca senê herdo. Ma nıka koti dime?" Ostor vano, „naca ra bıraê tüyo wertein herre guret bi." Ostor ancia bı tef u dumana kono rae. Çıqa kı sonê, laik wazeno kı bıareşiyo ya. Ostor eglı keno, yeno war. Tenê owkı phısneno riyê xora, niseno ro. Deê sêr keno qarşi dı, serê jü kaşi dı çiyê bereqino, pêro sewle dano. Ostori rê vano: „Bengiboz tu naca dı fındı, ez deê sêri, helı nu çıko bereqino." Bengiboz vano: "Wazena sa, so. Hama tu kı deê şiya, i çi bıcirêy kı, mecirêy kı posman bena. Laik gos nênano ostor ser, çiyê bereqiay ser sono. Sono beno nejdi kı jü çêneka, ronıştaiya. Yelegı gurıta pıra, têdı bereqina. Laik yelegı çênekı ra veceno, cêno xu dest. Qotmış beno, yeno lê Bengiboji. Niseno cı,

www.arsivalar.org

kono rae. Zaf sono, tani kı sono, yeno verê jü bina dı vecino. Wazeno kı na sewe, naca dı meyman bıro. Yeno war, sono zerre. Sono kı zerre, museno kı na bina seraiya pasaê na suka. Nu endi na seraiyı dı beno meyman. Pasa nirê iqramê henêni keno kı, pers mekırê! Sazadı (şahzade) ni iqramê hewli ser yeno lê Bengiboji vano, „pasay zaf deger da mı, zaf iqramo dı hewl kerd. Kerdena pasay ser ez na yelegı xaletı don cı.“ Bengiboz vano, „xaletı rında hama, serba na yelege zaf xırabiye yena vera ma.“

Laik yelege cêno, dano pasay. Se kı lelê pasay yelege vineno, sono lê pasay vano: “Pasaê mı, na yelege nia hente hewla u rındeka, ma eceb wayira na yelege çıtona, senê çiya? Bê ma ni sazadi bıruşnime, sêro na çênekı torê biaro.” Pasa veng dano laiçi, vano: “Tu na yelege mıre arde, heq raji bo. Hama gereko tu wayira na yelegey mırê biarê! Tu xora kı arde, arde; nê kı tu nêarde, serê tu don pıro!“

Laik vano: “Pasaê mı tu rınd vana, hama koti ra wayira nae biari. Kam çı zano, koti dera.“ Verocêraena laiçi perey nêkena. Deê pasay qerar day bi! Laik texmın keno kı na bêbextiye bınê serê leli ra veciya. Nae ser laik vano, „madem kı qerarê tu qeraro, eji tora çiyê wazon. Lelê tu sêro saanê cenneti ra dı-hirê tenu biaro! Baduna eji sêri çêneke biari.“ Pasa lelê xo ano lê xo, vano: “Sazadı dı-hirê saanê cenneti wazeno. Se kena bıke, tuya kı ni sau biarê!“ Lelê, vatena xo ser posman beno, hama endi vêrd bi ra! Bêçare, uo kı waştena pasay biaro hurindi.

Serê sıma zaf medajnıri. Lele, bı zaf belana sono cennet ra sau ano. Hama sıto kı moa xora sımıto pırnıkan na amo. Lele sau cêno, ano dano pasay. Nıka sıra sazadı lacê pasay dera. Laik sau xodı cêno sono lê Bengiboji. Niseno cı, qotmış beno, kono rae. Zaf fetelino, çerexino axıri verê seraiya çêneke dı vecino. Wazeno kı sero zerre, hama thaba çêber-mêber nêvineno. Dormê seraiye dı yeno sono. Teseliya xo kı kona, sono lê Bengiboji. Bengiboz vano: “Tu nêşikina serê çêneke biarê! Ni saanê cenneti ra jü sae bıci, yalla, ya Xızır vace, berce cor. Dercênia çêneke nıka dest dıra, çiyê dercena. Xora kı saa tu gına dercênia destê çêneke, dercêni şiçina sa, a waxt qarlı xo ver çêneke yena cêr. Nê kı nia nêbi, ma nêşiçime çêneke pê cirime.” Laik jü sae cêno, ya Xızır vano, erceno cor. Sae, destê çêneke dı dano pıro. Dercêni şiçina. Çêneke bê hêrsa yena cêr. Vana, „nu kamci qulo dercênia mı destê mıdı sıkıte? Laik xafılsız xıl beno, pey ra bajiçanê çêneke dı cêno pê. Çêneke se kena sa, perey nêkena xo rareynıro. Laik nae cêno erceno pê xo, ano seraiya pasay dı nano ro. Pasa kı rındeçiya çêneke vineno, nêfındeno; wazeno kı herbi veyvê xo bıkero, tey bızewciyero. Çêneke qebul nêkena. Vana: “Hona waxtê xo niyo. Sıma kı hemamê piye mı şiçinê, anê sa, ez o waxt to dı zewcino. Gereko hemamê piyê mı biarê naca.” Kam ano, kam nêano? Vanê, ekı ano sa, sazade ano. Sazade vano: “Pasaê mı hemam ardene rê ano, hama eji tora çiyê wazon.“ Laik pasay ra çewres dêvu u çewres ostoru bê bar wazeno. Pasa emır dano. Çewres dêvi u ostori bar benê, dinê sazadi. Sazadı ni goligu cêno, kono raê. Taê kı sonê, bengiboz vano, „nınga piyê tu nêkota ni herdu. Hento kı ma virri dero, tenê herre bıci, berce heqbê xo. Zobinay, nıka jü golu dı gırs yeno ma ver. Zerre ni goli dı ostorê esto, keşi nêverdano zerrê goli. Tu ni goligu tek bı tek berce zerrê goli. Ostorê vecino zerrê goli dı, ninan dı dano pêro. Key kı ostor endi qefeliya, ma şikime kı waştena çêneke biarime hurindi.“

Laik ravêr dêvu, badunay ostoru tek bı tek erceno zerrê goli. Her gerengı dı ostor vecino, ni goligan dı dano pêro. Ninan na kes bı ostorê zerrê goli nêşiçino. Pêro zerrê goni u golasêr dı manê, gınê bınê i ostori re, xeneçinê (xenekinê). Peniye dı, ni çewres dêvu u ostoran ekê nêmano. Bengiboz vano: “Nıkay sıra ê mına. Hama u dano mı re, mı gon mian dı verdano. Ostorê bınê goli ki gına bınê mı ro, nêveşt ra, tozu kı tu axure ra guret bi, i bıphısne pıra! Ba xoy xo vindi ke!“

Laik remeno, kono pê jü kemere, xo dareno we. Bengiboz kono zerrê goli. Ni jübini cênê. Deê purişinê jübini re, deê gınê (gınenê) bınê jübini re. Bı na hala vecinê teberê goli. Hurdimını goni u golasêr dı manê. Bengiboz paskula dı bine dano pıro u ostorê goli meredino herdi ser. Laik vecino, toji ra phısneno ni ostori ra. Se kı ni toji phısneno pıra, çıton beno sa ostor beno hemam. Ni endi ni hemami kasê verê seraiye kenê. Pasa vano: Endi hemamê piyê toi ma ard. Gereko ma veyvê xo bıkime.“ Çêneke vana: “Raşto. Hama ez wazon kı ravêri bı destanê xuya sıma hirêminu (pasa, lelê u sazadı) bışüyi. Ae ra tepia xêrweşiye veyvê xo kenime!” Pasa beno raji. Hona kı ni nêkotê hemam, sono lê Bengiboji. Bengiboz cırê vano: “Tu u tozo kı xodı ard bi, i toji ra tenê lê xodı bıci. Çêneke owkı kena yinan no, yi benê wele, sonê! Tu nı toji

www.ezdiyakurd.org

ra dızdêni berce zerrê qurna owka xo. Torê thaba nêbeno!" Laik zê vatena Bengiboji keno. Pasa u lele benê wele, sonê. Laik dızdêni toz erceno zerrê owke. Çêneke owke kena laiçi re, hama laiçi rê thaba nêbeno. Laik daa beno rındek. Beno goştın. Çêneke sêr kena laiçi rê thaba nêbeno, vana, "dema ez ê tüyo. Xızıri tu mırê naşib diyo." Badunay "tu ê mı, ez ê tüyo." Vana u puruşina laiçi ro. Endi sazadı u çêneke pia vecinê teber. Laik niseno Bengiboji. Çêneke erceno pê xo, cêno sono suka piyê xo. Mijdani sona, resena pasay. Pasay rê vanê: "Lacê tu nou ama, hemi lê xo dey (ki) jü çêneke arda."

Laik qı nêxecelino, herra kı xodı arda, ae beno keno çımanê piye xora. Herre se kı keno pıra, çımê pasay benê wes. Pasa dorme xo re sêr keno. Se kı lê laiçi dı Bengiboji vineno, heni qarlı beno, heni qarlı beno kı, vezeno ra, wazeno kı laiçi ro dero. Bengiboz vano: "Pasaê mı, tu ça qarlı bena? Ça wazena kı laiçi bıkuyê? Tu endi biya kokım. Tora tepia ez kami rê bımani? Ez ni lacê torê manon. Nu lacê tu heqberê mıdı yeno. Mırê u layıqo." Vatena Bengiboji ser, pasa vano; "Lacê m', na deqa ra tepia tu pasaê na suka. İdarê na suka mı tu bici xo ser!

Pasa endi emır dano, howt rocu u howt sewana veyvê lacê xo keno. Laik beno pasa, vecino textê piyê xo ser. Endi ni resenê mıradê xo. Heqi sıma bıresno mıradê sıma! □

ÇİYÊ DE MI ESTO

Çiyê de mı esto
Çewres çıme ra gırino
Roê Dêsımio
Kami ke zona, çıko?
MUNZIRO

Çiyê de mı esto
Caê cenguno, merevuno
Pırrê astuno, cendeguno
Kami ke zona, çıko?
LAÇO

Çiyê de mı esto
Dı goli seroê
Zu hewzo, zu kesko
Kami ke zona, çıko?
MIRCANO

Çiyê de mı esto
Esto dare, kısto
Pilê welatio
Kami ke zona, çıko?
SEY RIZAO

Çiyê de mı esto
Wayirê neçaruno
Dısmenê goneweruno
Kami ke zona, çıko?
DUZGINO

Ali Gültekin

Serbestiya Koanê Ma, Heşirênia Qulê Ma

Zu dewa koê Pılemoriye de
Kotune hermê zu kokıme
Pers kerd mı cıra, „serrê to çandê?"
Va ke,
heştae, newae, seo, qe nêzanon!

Biye çewt, amê gosê mı, bêveng
İyê ke serranê xo de viarnê ra, ine ra mırê qal kerd...
Va ke,
ez ke çêneke büne, na koanê na boveri ra
mı k' miy çıraynêne.
Pörünê xortanê dewe qaytê mı kerdêne
mı ki zu qaytê zukeki kerdêne.
Nıka ez qaytê kuline kon
(büne heyranê kuline)
yê mı zu çêna mı qaytê kena!

Dewrê heqio, kokımiye, bêbextiye

25.01.99
Gılê koanê Estamoli ra
Tornê Ğeyali Uşên

Pılemoriye ra jü mesela

Mesela Bava Gelê Çüliye

Hetê Çüliye (Pılemoriye) de jü Bava Gel bi, yê dey ki jü herê xo biyo. Rozê herê xo beno kokım, gıneno pıro, mıreno. Bava Gelı ki zaf kuno ra merdena heri ver. Dewu ra na xebere bena vıla. Ağleri ke heşinê pê, vanê "şime xatır gormağiya (sareweşiya) Bava Geli", wazenê ebe na qeyde ey bıqarnê. Na xebere ki sona, resena Bava Geli.

Hona ke ağleri nêamey, Bava Gelo ke vatena xo zaneno, cêniya xo temey keno, vano: "cênık, ağleri xo de halete, çı-mi tey anê. Tı o taw herbina ine desta bijê, caê weda, eke bıqariyê, peyser mewazê"

Sureo ke ağleri yenê, kunê zerrê çêi, taê tutın tey anê, taê seker, taê ki çay. Se ke xebere kerda jü, cênıke haletu ine desta cêna, dana we. Qalê heri ke yeno ra, ağleri vanê: "Bava Gel, herê to gever biyo, sarê to wes bo, zerre o xatırê to, Heq weşiya xo to do.". Bava Gelı ki vano: "Sıma weşi bê, sıma ki mırê hurendia dey derê !" "

Arêker: Asmeno Bêwayir
Vatoğ: Hesenê çê Uşênê Keşki, Mazra Sılemanu

www.arsivakurdi.org

SANIKA SAÊ MORRU[1]

Arêker: Hawar Tornêcengi

Bi, nêbi, o taw waxtê Pêxamberu vi. Loqman Hekimi wastêne ke weşiye rê derman bıvêno. Rozê kut ra rae ke, merdene rê çare saê kero. Hora jü kıtavê de xo ki na mesela sero bi. Senê vaşi ra, çınay rê derman vêjino, kıtavê xode qeyd kerd vi.

Oncia rozê kıtavê xo da bınê çengê xoro, şi ke, şêro kou ra vaso ke merdene rê çareo, cıra kero, biyaro; ame fekê çhemi de vêjiya.
Kerd ke bover vışiyo, bıvêjiyo ro ko; hama çhem lezgê usari bi, nêşikiya şêro. Uza ververê çhemi de tenê nişt ro, kıtavê xo kerd ra. Remil de niada, hala çıtur bover vışiyo. Tam o sıre de Comerdi rê bi ayan ke, hao senık mendo ke Loqman Hekim şêro merdene rê çare bıvêno. Civrayil rusna vıreniye, vake:
"Hervina so, merdene rê çare diyaene kar u gurê dey niyo! Kıtav dest ra bıjê, i pelgê ke merdene rê dermanê, cırake, b'erze ağwe! B'erze ke, va o şêro na dawa ra bıtexeliyo."

Civrayil kut thonê de mordemê kokımi, ame, lewe de vêjiya.
"Ma ve xêr di Loqman Hekim!"
"Xêr mênde ve!"
"Nia sona koti?"
"Mı merdene rê çare diyo, son ke kou ra vasê dermani arê di!"
"Tı nêzonena, dina faniya?"
"Ma, çaê mezoni! Zonaene rê zonen, hama wazen ke eve na derman weşiya taê isoni hata qıyamete derg kerine."
"Ma, tı ke zona, naê ke tı weşiye hata qıyamete kena derg, rıskê kami wenê?"
"Rıskê kami wenê, burê, alaqedarê mı niyo!"
"Hımm! Deme ke hên!..
Ya Loqman, hona ke rewo, tı bê na dawa ra bıtexeliye! No kar u gureo ke tı bıkerê, qe rınd niyo! Nino ro tayine!" vake Civrayili.
Na qesey sero Loqman Hekim qe nêcêra. Saê ke, qese na gos ra kut cı, goso bin ra vêjiya. Hên xo dust de vake:
"Nêê! No dermano ke mı dos kerdo, gereke biyari, bıcerevni!"
Civrayili niada ke, Loqman Hekim vatena xora sono, qesa de bine pers kerde:
"Ya Loqman, ilmê hekmete ra qeyr zovina ilmu ki zonena?"
"Heya, remilestene rê ki maharune. Remilê ke mı estê, hata nıka coru ğelet nêvêjiyê."
"Madem ke hêniyo, remilê b'erze, hala Civrayil nıka kotiyo!"
Loqman Hekimi kıtav kerd ra, tenê ke tey niada, vake:
"Wey! Civrayil tıya!"

Se ke hên va, nêva; Civrayili perri day pıro, i pelgê kıtaviyê ke merdene rê çareberê, day ağwe ro. Ağwe gureti berdi, o ve xo ki werte ra bi vindi, şi. Axıri ni pelgi ağwe berdi, cêr caê hêgaê de cewi de veti.

---

[1] *Na sanike niajniya mı* ***Heyderize*** *amnonê 1997i de mırê qesey kerde. Serra 1998i de şiye heqiya xo. Eke dina xo vurnê, 90 ra jêde serrê xo bi.*

www.kurdiarsivi.org

Rivayetê ra gore, şifa cewi na pelgunê kıtavê Loqman Hekimi rawa. Awa- nawa ke, kam ke nunê cewi weno, beno rınd, kam ke ağwa cewi sımeno, cıra şifa vêneno.
Oncia rivayet beno ke, na ilmê kimya u remili gundê Loqman Hekimi ra mendê.

Ma niadime, hala Loqman Hekimi se kerd: Loqman Hekimi zona ke Heq na çi rê raji niyo, kıtavê xuyo nêmezet da bınê çengê xoro, cêra ra, tekıt ame çê. Ame ke çê, werte ra xeyle zeman vêrd ra, Loqman Hekim bi nêwes, kut roy ver. Cênıka xo o sıre de dıgani biye. Amê berjinê Loqman Hekimi de nişte ro, bervê. Loqman Hekimi kıtav bınê balişna xora vet, musna cı, vake:
"Helala m', hala gos 'ro mı serne, tora çiyê van!"
Vake:
"Vaze!"
Va:
"Na kıtavi bıjê, cao de rınd de weda! Beno ke lazekê tora bıbo, mıra têpia raa ilimi ra şêro. Name ›Camısan‹ pane! Rınd pil ke, bırusne mektev, va şêro bıwano. Axıri rozê beno ke, na kıtavê mı eyrê lazım beno.. O hata ke eve xo mewazo; ne na kıtavi cıde, ne ki qalê kıtavi tey bıke! De endi heqa xo ve mı helal ke!" vake, dina xo vurnê, şi heqiya xo.

Waxt ame, cêniya Loqman Hekimi kute ra, cıra lazekê bi. Name ›Camısan‹ na ve pa. Camısan bi hawt serre, da ve medrese. Ses serre şi mektev, hama thawaê nêmusa. Peyniye de maylımu xevere dê mae, amê Camısan guret, berd çê. Mae; tesela xo kote, Camısan rê herê hêrna, domanunê dewe de rusna bırr, koliyu. Camısan domanu de şiyêne bırr. Şiyêne koli kerdêne arê, herê xo bar kerdêne, pia berdêne suke de rotêne. Eve na tore tidarekê çêyi diyêne.

Oncia rozê alvozunê xode tekıt, şi bırr. Tezeli rê a roze ki şiliye hên vorê ke, bulıski hên est ke; Camısan ve alvozunê xora zar-zor xo est zerê esketi. Serde çiay, wast ke uza adır wekerê. İ dormu ra taê kolimoli, hêji-mêji kerdi top, adır kerd we. Çımê Camısani gına ra qilê. Şi, bi ve pıro, ard ke biyaro adıri ser erzo, bıvêsno, qile se ke fişte hewa, bın de solıkê berreqiye. Alvozê xo reşti, dormê solıke kınıt, dê ve ra. ›Hew! Na senê solıka de nia rındeka!‹ vake, fişte hawa ke kupê bın dero. Eke ke kupê bıne dero, zerê kupi ki hata verê feki pırrê hemgêniyo. Domani nêthoray ke tham kerê, Camısani ra vake:
"Hala reê bêçıka xo tafiye, no hemgêno ya ki çıko? Nêbo ağu bo!"
Camısani bêçıke fişte ta, tham kerd ke şireno, vake:
"Lao, no hemgêno! Mevındê, şêrê qavu biyarê, pırr kerime, berime, suke de bıroşime!"
Domani voşti şi, her jü qavê ard, hemgên kerd pırr, bar kerd, berd suke de rot. Rozê hên, dı roji ke hên dewam kerd, axıri zerê kupi de hemgên bi senık. Destê xo ke nêrest bınê kupi, alvozu Camısani ra va:
"Bê, miya tora kındır gırêdime, to roverdime, na qavu pırr ke, bıde cor. Eke qediya, to onceme ser."
Camısani va:
"Heya!"
Alvozunê xo kındır guret, miya Camısani ra gırêda, o verda ro. Çı hemgên ke bınê kupi de mendo, ont cor. Kup ke kerd thol, sıra ke amê avoro-ontena Camısani, nayine wertê xode qesa kerde jüye: "Nıka ma ke ney b'oncime ser, no urzeno ra, vano ›leto jü, yê mıno!‹ Lao bêrê, ma ney zerê kupi de caverdime, bara ke kuna ey ki, wertê xode barekerime!" vake, salıke dêma sêrê kupi dê, herre kerde ser, tekıti şi. Tekıti ke şi, herê Camısani ki koliyu ra bar kerd, mae rê tey berd. Mexsuna [berqesta] verê mae de bervay, zukay, vake:
"Camısan mara kut düri, cınawıri guret pê, berd qulva xo! Honde ke zırçaisê xo ame gosê ma..."

Maa xuya feqire nişte ro, bervê. Hên bervê, hên bervê ke, bervais u zukais ra hurdi çımu ra biye korre.
Camısani niada ke qesê xo alvozunê xode nêvêrd; nişt ro, sarê xo verda wertê qorunê xo, hên xora vêrd. Jêde mend, senık mend, ferqê cı bi ke tenê wele rışiye. Jü dımpıştıke kup lone kerd, hetê dey ser amê. Pasna nê ro cı, dımpiştıke heznê. A lonıka ke dımpiştıke tıro amê, ae ra reê şêr kerd ke, tenê roşti asena. Xo-xode: ›Na dımpiştıke mutlaqa dina roşti ra ama. Ez ke na lonıke radi, tıro şêri, nêşikiun vêji dina roşti?‹ vake, neketiya [nezeliya] cı, lone dê ra, xo 've roşti guret, şi.

Endi ke jêde şi, senık şi, şi welatê Saê Morru de vêjiya. Niada ke her ca merg u mergalo, bağ u baxçeo. Tenêna ke şi, niada ke wertê baxçey de taxtê esto, sırf zern u şêm ra vırajiyo. Dorme de ağwe bel bena, hewze defê kena pırr, defê kena thol. Camısani uza dest u riyê xo şüt, ›aceva no caê kamio?‹ vake, şi taxti sero nişt ro. Taxt de ke nişt ro, qefeliyae bi, hên pa şi. Zaf şi, senık şi, xeyle taw ra têpia sızına vay amê cı, hêsarê xo bi. Hêsarê xo bi ke, çı bıvêno! Eke ke amo mekanê Saê Morru de vêjiyo! Saê Morru ki amo ke taxtê xode roniso, Camısan hurêndia xode diyo, motê cı beno. Xo-xode vano, qulê Heqi koti ra amo...

Saê Morruno ke vana; sare ra isano, lese ra ki morro. Eve usıl sılam da Camısani. Morrunê binu ki lifi eşti pêser, dorme de bi top.
Camısani xo-xode vake: ›Ya Heq! No tezelê mı çaê honde bi şia, to ez ardu estu wertê nayinu!‹
Saê Morru vake:
"Beni Adem, tı xêr ama! Meterse, ma torê thawa nêkeme! Tıya ke ama, endi meymanê ma say bena! No taxtê mı, mırê hetê Heqi ra icaro. Ez padisaê ni

www.arsiwakurdi.org

morr u mılawınune. Heqi na taxtê mı sıma ademzau ver qasê raa hawtsey serre fişto düri, ardo naza. Nia de, oncia ki ez sıma dest nêxeleşiyu! Meterse! Sıma, cısnê ademzay ra ke zerar ma nêgıno, mara zerar sıma nêgıneno"

Nafa ard Camısani rê sıfreo de henên na ro ke, Camısani coru weşiya xode nêdi vi. Eke xo rınd kerd mırd, Saê Morru cıra perskerd:
"Beni adem, tı çınay rê ama naza? Kama, çıka, çı hewla?"
Camısani, çı ke amo sare, cırê jü ve jü qesey kerd; zerê kupi ra, - lonıka dımpıştıke ra ke çıtur vêjiya ame, cırê vake. Se ke hên va, nêva; Saê Morru va:
"Hey waax hey! Caê ma ki ademzay rê bi eskera! O kupo ke tı vana, ambarê hemgênê ma bi, zonena? Endi nara têpia marê ita ki rehetiye çina!"
Camısani vake:
"Meterse! İ -alvozunê xorê vano- nêthorenê şêrê caê kupi vazê. Çıke merdena mı ke vêjiye werte, padisaê ma ine erzeno ra dare. Na rivat ra i alvozê mı nêthorenê, şêrê hurêndia kupi vazê!"
Na vatena Camısani rê Saê Morru tenê bi rehet, hama oncia ki vake:
"Ademza qulo de dekbazo, eke bızono ke welatê ma itaro, eve dek u duwara yeno, caê ma mara cêno.
Waxtê de ezı ki reê kutıne ra ademzay dest, hama zarzor xeleşine..."
Camısan taê zaman ke lewe de mend, cêra vero, vake:
"Se beno, mı veze dina roşti!"
Saê Morru vake:
"Tı bê, na qesa ra omıdê xo bıbırrne! Dina roşti tı nêvênena! A qesa xo vira ke! Belxiya vanê, lazê de Uşênê Zeyni bi. Uşênê Zeyni padisaê de Xorasani bi. Zaf zonağ u alımo de berz bi. Rozê Kıtavo Pil ke wend, tey di ke ›pêxamberê axır zemani ‹ axseno. Vake: ›Amaena axır zeman pêxamberi rê xeyle waxt esto, beri na kıtav balê cao de rınd de wedari!‹ Heni ki kerd... Kıtavo Pil kerd zerê sandıqa şêmêne, zerê jü oda de dard we. Çêverê oda ki zerze kerd.

***

Jü lazê de xo bi, namê xo Belxiya bi. Belxiyay wend, bi zonağ. Piyê xo ke dina xo vurnê, şi heqiya xo, ey padisayêna Xorasani gurete xo dest. Rozê ğezna piyê xora ke feteliya, çêverê de oda zerze di. Merax kerd, çêver da ve rakerdene ke sandıqa de şêmêne teyra. Na sandıqe kerde ra, Kıtavo Pil tey di. Ney na kıtav guret xo dest, eve rozu wend, wend.. caê de rastê qesa ›axır zeman pêxamberi‹ ame. Taz u taxtê xo caverda, kut ra dıme ke ›axır zeman pêxamberi‹ bıvêno. Çıxa ke feteliya, caê de nêdi. Peyniye de ame mekanê mıde vêjiya. Mıra mınete kerde, mı xatırê i pêxamberi ra azad kerd. Hama ey ve xo ki pers da mı, ni serti qewul kerdi: Sertê mıno jü; ›caê ma keşi ra mevaze‹ bi. Sertê mıno bin ki, ›hora ke axır zeman pêxamberi vênena sa, ma vera riyê xo pêsê dey ra ke, vaze ›şefahatê xo mara morım mekero!‹ bi.
Nia de! Belxiya şi, dina roşti nêdiye, tı çıtu' şêrê bıvênê?"

***

Tesela Camısani kote. Uza, xeyle waxt lewe de mend. Xeyle ke mend, cırê bi qısawete, vake:
"Ya Saê mı! Ma, o Belxiya peyniye de kata şi?"
Saê Morru vake:
"Belxiya ita lewê mıde xeyle mend, mıra mınete kerde, vake ›mı veze dina roşti.‹ Mı cıra va: ›Tı dina roşti nêvênena, hama eke jêde wazena, bê so falan ca de mergê esta, werte de ki hêniyê esto. Roza yêniye so uza xo weda, dı vosnê qoçağı yenê, uza hêni sero danê pêro. Vosno jü şiso, jü ki qero. Tı xo uza weda, ›ya Xızır!‹ vaze, fireqet xo b'erze phoştia vosnê şişi, o to vezeno dina roşti. Hama tı ke xo b'erzê vosnê qeri ser, to hawt qati erzeno cêr dina tariye, reyna dina roşti nêvênena."

Belxiya ust ra, roza yêniye şi a merge. Niada ke çutê vosni amey, jü şiso, jü ki qero. Vosnu sana jümini, Belxiyay xafılde çınga vosnê şişi ser da, vosnê qeri xo kerd vera, guret Belxiya hawt qati bınê hardi ro berd...
O nêşi, ›pêxamberê axır zemani‹ nêdi, dina roşti nêdiye, ma tı şêrê koti bıvênê! Xorê bê, na mesela ra bıtexeliye,

Hawar Tornêcengi
ROZÊ YENA
(Kılami)

Persberê Vejiyaişê Tijiê Ewropa
Tel/Fax: + 49 (0) 69 - 54 80 19 12
İrtıbat: TijaSodiri@t-online.de

[2] *Na qesa ›ademza‹ mı hurêndia ›ademoğlu‹ de gurenê; Zazakiyê cêri ra gurete.*
[3] *Beno ke kıtavê Tewrati rê bıvajiyo. Jü vatene ra gore ki kıtavê İnciliyo.*
[4] *Ez vaji, Hz. Mehdi rê vano*

www.arsivakurdi.org

Camısan!"
Camısani vengê xo nêvet. Tesela xo endi dina roşti ra kote. Tenê ke hên lewe de mend, bado vake:
"Ya Saê mı! Ma, vosnê şişi o hawt qat bınê hardi ro berd, peyniye de se bi?"
"O şi, jü dina de vêjiya ke, a ki jê na dinawa. Şi lewê jü ağaê de bi xızmekar. Jêde mend, kêm mend, rozê ağaê xora vake: ›Ağaê mı! Ez amu, gınu' na dina ro. Tora rıza u mınete kon, tı mı vezê dina roşti!"

Ağay vake: ›Kes to nêvezeno dina roşti! Zaf ke wazena so falan ca de jü dara de merxe esta, ›Zumruda Anqa‹ vanê jü thêyre esta, yena her serre gılê a merxe ra halêni vırazena, serra Heqi leyru vezena. Morrê muso ve cı, her serre i leyrunê a theyre weno. Tı ke şêrê, a halêni bıpiyê, waxto ke morr ame ke leyrunê dae buro, bıkisê; belka a to vezena dina roşti. Zovina tesela xo her çi ra bıfiye!"

***

Bi sodır, Belxiya ust ra, tekıt şi. Tire u tirevan guret, şi a dare pite. Çond roji ke mend, endi Heq bızono... Rozê niada ke morrê hao cêro oncino ro dare. Qıştayis gına ve leyru ro. Hên qıştay, hên qıştay ke, vengê xo şi peyê kou de kut gosê mae! Mae se ke qıştayisê leyrunê xo hesna, o hêrs ra kemera de xırxe gurete wertê perrunê xo: ›No kamo, her serre yeno na leyrunê mı weno, şêri pırodi, dewna keri!‹ vake, helmê de amê, reste.
A hona ke nêama, nêresta; Belxiyay tirevanê xo ont we, tire de peyê vılê morri de sanê cı. Se ke tire gınê peyê vılê morri, morr cor de ğıra hardi bi, erjiya pêser. Zumruda Anqa amê ke o hêrs ra xırxa ke phoşti dera, kamo ke bınê dare dero, pırodo; leyru vake:
"Daê pıro mede! Pıro mede! İ ademzay ma xelesnayme!"

Zumruda Anqa ae de xırxa xo bota este, amê lewê Belxiyay, vake:
"Tı kama, ama na mırodê mı ard hurêndi, leyrê mı xelesnay? Tıya ke mırodê mı kerdo, çıko vaze, ez ki mırodê to biyari hurêndi!"
Belxiyay vake:
"Tı ke mı bıvezê dina roşti, mırodê mı ana hurêndi! Zovina mırodê de mı çino!"
Zumruda Anqa vake:
"To ez bêter guretu pê, se vaji..! Balê so, tenê goşt u meskê ağwe tey biya, perrunê mı sero ronise. Mı ke va ›vêsanu!‹ gost b'erze gula mı, mı ke vake ›têsanu!‹ ağwe gula mıro ke. Mı ke hora tı veta dina roşti; hêya! Nê, nê ke nêşkiyu to vêji dina roşti; qeder şia!

Belxiya şi çond liter goşt u çond meşki ağwe gurete, arde, nê ro perru ser. Eve xo ki perru sero caê xo guret. Zumruda Anqa perrê ra, biyê ra berz, xeyle ke şiye, vake ›vêsanu!‹ goşt est gule, vake ›têsanu!‹ ağwe kerde gule, axırı peyniye de Belxiya vet dina roşti."

***

Endi omıdê Camısani bırriya. Bê taw, so taw, xeyle ke mend, vake:
"Ya Saê mı! Peki Belxiya vêjiya dina roşti, şi uza se bi?"
Vake:
"Şêro, se bo! Şi sukê de vêjiya, uza xorê feteliya, çerexiya. A suke de ki cıra "Seymur" vatêne, jü Xoceyê bi. Ey ilmê hekmete de wendi vi ke: ›Heqi eve destê Civrayili nıştaneo de more do ve Sultan Sılemani. Sultan Sıleman ki eve qudretê ni nıştaney theyr u thuri rê, ins u cınsi rê hukım kerdo‹.
Kuto sare ke, kam ke na nıştaney xo dest fiyo, dina u dare rê hukım keno.
Heşiyo pê ke Sultan Sılemani ke dina xo vurna, theyr u thuru meiytê dey berdo wertê hawt deryau de, bınê jü mığarey de kerdo zerê tawuta zernêne.
Oncia heşiyo pê ke, caê jü dare esta, mordem ke velgê a dare bıjêro, bınê lıngunê xora kero, serê ağwa deryay ra xışt beno, sono. Hama a dare doskerdene rê ki gereke Saê Morru bıvêno, tey bero. Çıke Saê Morru ke tey berd koti, uza çıxa ke dar u ber esto, velg u vas esto, yêno ra zu ; çınay rê dermano, eve xo fek vano.

O Xoce amaena Belxiyay rê hêşiya pê, vost, ame lewe, vake:
"Kam ke mıde yeno; dar u ber, velg u vas têde made yeno ra zon! Kami ke velgê a dare kerd bınê lıngunê xora, ağwe cırê bena yorğuçe, o ağwa deryay ro nêgıneno! Hama doskerdena a dare rê gunê Saê Morru bıvênime, tey berime. Some mığareyê esto, morê Sultan Sılemani nıştanê dey serowo, meyitê dey ki uza zerê i mığarey dero..."

Seymur Xocey Belxiyay ra vake:
"Ez i mori con, tı ki sona cemalê ›axır zeman pêxamberi‹ vênena!"
Yanê, vano ke, ›kara to awa, yê mı ki na bo!‹ Mın u Saê Morru ki tey beno ke, dar u ber, velg u vas têde bêrê ra zon; i ke çınay rê dermanê xo ve xo vazê. Xoce ki eve na tore a dare doskero, pelgunê dae arêdo, bınê lıngunê xora kero ke, serê hawt deryau ra xo pano, şêro morê Sultan Sılemani xo dest fiyo.
Axırı, Seymur xocey Belxiya fişt ra xo, şi. Hama Belxiyay verecoy Xoce da sondi ro ke, Saê Morru rê thawaê mekero. Peyecoy kuti ra têpey, şi...

Xeyle şiyê, senık şiyê, amê welatê mıde vêjiyê. Kupê eve sıt-, o bin ki eve ağwa hengura sure kerdo pırr, ardê baxçê mıde nê ro, eve xo ki şiyê o pey de xo

www.arsivakurdi.org

dardo we. Çımê mı ke gına ra kupu, mı merax kerd, ez şine, mı şêr kerd ke kupê jüy de sıto, i bini de ki çiyo de suro. Ezo aqılsıvık! Nefsê mıno tenık! Mêrat mezal nêdano ke xorê wayir vêji! Şine, a ağwa sure mı kerde xo ser de ke, mêrate tırsore biya. Se ke hirê mı şiyo, ez gıno zerê kupi ro, Xoce resto, qapağê kupi no ro ser, gırê do, ez gureto berdo...
Mı çımê xo kerdi ra ke, ezo zerê kupi de hepısu. Mı zerê kupi ra vengda, vake:
"Lao sıma kamê? Mı benê koti?"
Seymur Xocey vake:
"Tı qe meterse, Saê mı! Ma çiyê fetelime, eke ke dos kerd, to oncia peyser beme caê to!"
Mı reyna perskerd, va:
"Çıko, sıma 'ro çıki cêrenê?"
Xocey vake:
"Serê na dina de darê esta, mao ero dae cêreme. Wazon ke velgê a dare arêdi, biyari bınê lıngunê xora keri ke hawt deryau sera ravêri, şêri morê Sultan Sılemani xo dest fiyi! Coka to tey beme ke, a dare dos kerime!"

Mı zona ke peyniya na lawatişi çina, xorê vengê xo nêkerd. İnu ez tey berdu, fetelnune. Koti ra ke vêrdime ra, uza velg u vas ame ra zon. Kamci dare, kamci vas, senê derdi rê dermano; jü ve jü ame ra zon. Vasê vake, ›ağwa mı ke bısımê, nêwes nêbenê, khal nêbenê; hata qıyamete wes u war manenê!‹ Hama nayinu gosê xo nay vi jükek a dare ser, vengê velg u vaşi nêhesnêne. Eve na tore, ez çewres roze bırr u tırru ra fetelnune.
Axırı peyniye de a rastê a dare amey. Rastê a dare ke bi; dare amê ra zu, vake:
"Kamo ke velgê mıra ağwe vezeno, keno bınê lıngunê xora, o deryay sero xışt beno, sono; pıro nêgıneno!"
Hêvetunê sabiyaişi ra Xocey nêzona ke se bıkero. Desınde velgê dare ruçhıkna, kerd çüalu. Çüali kerdi pırr, cêra ra mı, mıra vake:
"De beso, karê ma ame hurê! Endi to verdame ra!"
Mı va:
"Madem ke sıma mı verdanê ra, balê mı hata welatê mı berê ke tenê xêrê sıma ki mı reso!"
Neyse, ez berdune nejdiyê welatê mı.. Se ke qapağê kupi kerd ra, mı çınga teveri da, cıra vêjiyune. Vêjiyu ke çı bıvêni! Uyo bino ke lewe dero ki Belxiyao! Mı zona ke ademza tım bêbexto; coru cırê tivar nêbeno. Oncia ki cêrune ra cı, mı vake:
"Sıma bêrê na sewda morê Sultan Sılemani ra vaz bê, o mor sımarê nasıv nêbeno! Sımarê gunawa! Cêncênia xo telef mekerê!
Nia dê, ma nata ke şime honde velg u vas, dar u ber ame ra zu, dermanê xo vake, sıma reê gos naro ser? Nêê!
Vasê vake, ›ağwa mı ke bısımê, nêwes nêbenê, khal nêbenê; hata qıyamete wes u war manenê!‹ Sıma qe gos naro na qesey ser? Oncia nêê!.."

Bado, endi çıxaşi ke xoci vake, ›hadê, bê peyser şime lewê i vaşi‹ falan, mı gos pa nêkuya, ez xorê şine, i ki xorê...
Camısani vake:
"Ya Saê mı! Ma, ni şi, morê Sultan Sılemani fişt xo dest, ya nê?"
"Nine velgê dare kerd bınê lıngunê xora, xo na pa, deryay sero xışt bi, şi. Zaf şi, kêm şi, şi verê mığarey de vêjiay. Niada ke dormê xo gul u khulilıko. Her ca ra boa miskê amberi yena. Xocey hemen kıtav kerd ra, dua de ismê azemi wende, kot zere. Hama ke nıştane bêçıka Sultan Sılemani ra vezo, ejdayirê vêjiya, fekê xora kıle voznê ser. Xocey dua wende, adırê ejdayiri cırê kar nêkerd. Cenavê Heqi Civrayil rusna, vake:
"So vıreniye kuye, Xoce morê Sılemani xo dest mefiyo!"
Civrayil ame, zırça pa, o xof ra Seymur xocey dua ismê azemi xo vira kerde. Xo vira ke kerde, kıla ejdayiri voz diye ser, Xoce vêsa, bi wela adıri. Belxiyay peyser voz da, ame, xeleşiya.
Nia de, ey riyê ›axır zemani pêxamberi‹ nêdi, tı çıtur dina roşti vênena? Bê, a dawa ca verde!"
Camısani reyna pers kerd:
"Ma, Belxiya se bi?"
Vake:
"Belxiyay velg kerd bınê lıngunê xora, xo na pa, uza ra şi, kot düri. Ame mergê de vêjiya. Hêniyê sero oroşiya ra. Bi tari u muğurve, uza merediya ra ke hewna şêro. Tenê ke mend, niada ke taê morr u mılawını i dormu de vêjiay werte. Tersu ver vêjiya gılê dara de azgêliye ser, uza xo dard we. Morr u mılawını merge de bi top. Her jüyê jü almoste vırte ra, dorme bi roşti, i ki roşta almostu de merge de çerdi. Se ke sıpêdi est, bi sodır; werte ra bi vindi, şi. Belxiya ki dare ra ame war, dest u riyê xo şüti, tekıt şi, koê de vêjiya.

***

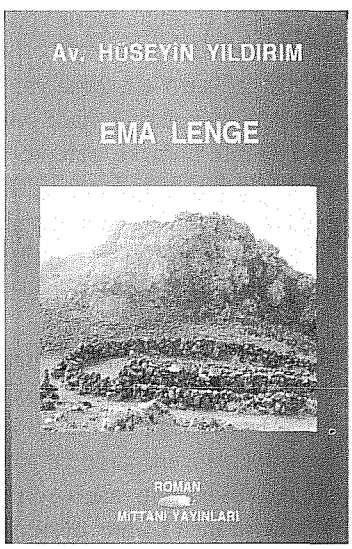
Ey Camısan! Belxiya hirêsey serro ke fetelino. Kınc u kol pa nêmendo. Hawt deryau sera vêrd ra, şi şindorê iklimê Khalsemi de hetê İstivatori . Şi welatê melekunê horiyu. Xeyle ke şi, rastê jü baxçey ame. Niada ke tey hazar u jü meyve esto. Çımê xo gına ra sae, vake ›cıra keri, jüyê buri!‹ Se ke destê xo kerd ra derg, saêre amê ra zu, vake:
"Saa mı cıra meke! Tı ki cısnê ademzay rawa! Heq u Talay pilê sıma Adem ceneti ra tever nêkerd? Meyvunê ma ancax hori-meleki kenê cıra! Sıma nê!"

[5] *Ez vaji* ***tırsore*** *ita de yena manê saravi ya ki sirkey.*
[6] *Jü duawa, na mavên de yena vatene.*

www.arsivakurdi.org

Belxiya sas bi, uza ra hevêna ke şi, rastê jü horiye ame.
"Ma ve xêrdi!" vake.
Vake:
"Xêr mênde ve, ya beni adem! O çı thono tı kota cı, çı şifeto!"
Belxiyay pers kerd, va:
"Tı kama? İta çı pina?"
Hori-meleke va:
"Heq u Talay ez tayin kerdu ke, kamci heti rê jêdaiye, kamci heti rê çinêbiyaiye lazıma, cıdine.
Belxiyay vake:
"Çond serri tora şiyê?"
Vake:
"Dısey serre esta!"
Vake:
"Tı qe namê ›axır zemani pêxamberi‹ heşiya pê?"
"Nêê, hata nıka ez nameo de henen nêheşiyu pê! Zaf ke wazena, so falan ca, uza waê da mı esta, aera çarsey serre şiya, belka a heşiya pê, tora vazo."

Belxiyay cıra xatır wast, tekıt şi. Zaf şi, tum şi, nêoz' çıxaş şi... Velasıl, şi koo de berz de vêjiya. Niada ke horiyêwa. Eke ke destê xuyo jü asmen dero, jü ki hard dero. Va, ›Ma ve xêrdi! Xêr mênde ve!‹
Hal-demê jümini ke perskerd, Belxiyay vake:
"Tı ita çı pina? Serr u sırrê to çıkê?"
Vake:
"Ez 've emrê Heqi ita nowete con. Thamara dinawa hazare mı dest dera. Dımê pukelek u guveleke pê con ke, zerar mederê dina u dare. Gorê ca ve cay, vao têjüane vay dan. Bereketê dina ken jêde, ken kêm. Karê mı ki nuyo."
Belxiya na hekmete rê ki sas bi: ›Hew! Hala na cerevunê Heqi rê niade!‹ vake. Horiye destê xo asmen ra na ro:
"Ya Belxiya, Heq u Tala, dina alem de hona zaaf-zaf çi rê wayiro ke ademza hona cıra bêveng u bêvazo. Hawt qati ser u bınê dina de çı esto, çı çino ison pê nêzoneno. Na hawtemêna ser u bınê dina, destê made jê hevıkê sae axsenê. Qudretê cenavê Heqi nayine hewa ra vındarneno. Wertê na hawt qatunê ser u bınê dina de new çerxefeleki estê. Newemêna çerxefeleki dewranê xode çerexinê. Dina sıma ki nayinu ra jü saêka de sura. Serrunê mı ke persena, çarsey serre mıra şiya."
Belxiyay va:
"Tı namê ›axır zeman pêxamberi‹ coru hêşiya pê?"
Vake:
"Nêê, ez pê nêheşiyu. Oncia ki, bê-so, falan ca de waê da mı esta, ae ra sessey serre şiya, belka a bızono."
Belxiya uza ra ki bırriya ra, şi. Şi, jü mekan de vêjiya. Niada ke her ca khulilıko, dar u ber reng ve rengo, perr ve perro. Bınê jü dare de nişt ro, xo-xode vake: ›aceba no mekanê kamio!‹ O sıre de vengê de theyre ame ve gos. Avoro dare ro niada ke, theyra de rındeka. Eke ke nişta ve gılê dare ra, habire zerre ra wanena. Hên neqeşiayiya ke, tı qayila ke motê cı bê! O tewr de theyre amê ra zu, sılam da jümini. Belxiyay pers kerd, va:
"Tı sene theyra de bımbareka!"
Theyre vake:
"Ez horiya Tawızewune."
"İta mekanê kamiyo, nia rındeko?"
"Mekanê Xızır Nebiyo. Nıka waxto ke vêjiyo, bêro!"
Vake.
Belxiyay pers kerd:
"Tı çıra honde zerre ra wanena?"
Vake:
"Derdê mı ki esto ke, zerre ra wanon! Çıke cenet ra vetu, estu ita. Cenet itau ra tayêna jêde rındek vi."
Belxiyay qesê horiya Tawıze nêbırna.
"Ez gegane çêverê ceneti ra biyêne tever, xorê hên feteliyêne. Son ke bi, cêrêne ra, peyser şiyêne. Rozê, oncia ke çêverê ceneti ra bine tever ke xorê bıfeteli, jü ame lewê mı, vake: ›Wiy! Tı çı theyra de rındeka! Hên tek-teyna mefeteliye, mırena haa!" Mı merax kerd, va:
"Merdene çıka?"
Ey va:
"Merdene çıka? Merdene: Tora roê to vêjino, tı 've xo sona hard, namê to peyde maneno; merdene awa."
"Ma, tı kama?"
Va:
"Ez Ferişteu, wazon şêri cenet bıvêni. Tı ke mı bena zere, to sero wanon, o waxt, tı ne bena khal u kokım, ne bena nêwes, ne ki mırena."
Mı va:
"No, karê destê mı niyo! Ez nêşikin to beri cenet. Hama beno ke morr to bero zere. Balê, şêri, ey de qalê to bıkeri!"
Xıtamqese cêrune ra, şine cenet. Uza, mı morri de qalê Ferişteyard ra. Bado morri rê beno qurdesan, no sono çêverê ceneti de i Ferişteyvêneno. Meger ke o Ferişte çık biyo, çık nêbiyo? Guvelek[10] ve xo biyo. Xo morri rê eskera nêkerdo. Guvelek - çêverê ceneti de- kuno bınê zonê morri, hên

[7] *İklimê Khalsemi = ez vaji, hardê Khalsemi rê vano. Khalsem = yeno manê duwele, ya ki "kıta"wa*
[8] *İstivator=yeno mana "ekvator"i*
[10] *Taê cau de "Seytan" ki vajino.*

www.arsivakurdi.org

kuno cenet. Gurê morri ki çıko? Ana Hewa rê ra u olağe salıxdaena.

Rozê Guvelek oncia kuno bınê zonê morri, sonê lewê Ana Hewa. Heq u Talay dara genımi Adem u Hewa rê kerdi vi tomete. Morr vano [yanê guvelek bınê zonê morri ra vano]:
"Hewa Ana! Niade! Heq nêwazeno sıma na cenet de vınderê, coka dara genımi sımarê kerda tomete. Sımara ravêr ey [Heqi] jü qul pêda kerdo, ey meyvê a dare werdo, hanıko hirêseyhazar serreo ke bınê a dare dero. Eke inam nêkena, sıkê to ke mıra esto; şime, tey qesey bıke!"

Guvelek bınê zonê morri ra xıl beno, ine ra ravêr sono, kuno thonê khalê, bınê a dare de meredino ra. Ana Hewa yena bınê a dare, niadana ke khalê hao uzaro.
"Tı kama, çıka, çıvawa?" cıra pers kena.
Khal [guvelek] vano:
"Ezı ki qulê de Heqiyu! Hirêseyhazar serre ra ravêr Heqi ez pêda kerdu. Pêdakerdene rê pêda kerdune hama, meyvê na dara reze ki mırê kerdi vi tomete. Hama, mı se kerd? Mı gos ro tometiya dey ser nêna, na meyve tham kerd. Hao hondae serreo ke mırê thawaê nêbeno."

***

Ana Hewa ki xapiye. Ae ki meyvê a dare tham kerd. Cırê ke thawa nêbi, şiye lewê Ademi, aqılê dey kerd tari, ›illa ke tı ki bêrê, na meyve ra burê!‹ vake.
Adem ki xapiya. Ame, ey ki o meyve ra tham kerd. Se ke werd, tazê sari perra, sare ra şi. Heq u Tala hêrs bi; Adem çêverê tovey ra, Ana Hewa ki çêverê rame ra, Guvelek ki çêverê naleti ra, Morr ki çêverê xısmi ra, ezı ki çêverê ğedevi ra; ma pêro eştime tever.
Nıka ki ita xorê na mekanê Xızır Nebi pinu. A, hona qesê xo nêxelesno, uza de Xızır Nebi vêjiya. Belxiya şi ve dest u lıngu. Cêra vero, derdê xo cırê jü ve jü vake.
Xızıri gos naro ser, dıma va:
"So serê ha koê serê made bonê esto, çar çêvero. Vaze ›Ya Heq!‹ hora ke ceremê to ke qediyo, çaremêna çêveri torê têdıma benê ra. Tı yena, ez to bon resnon welatê to; wertê qom u qewulê to. Nê-nê ke ceremê to nêqediyo; torê çêveri ra nêbenê. Tı gereke hondaêna şêrê bıfeteteliyê, bêrê."

Belxiya uza ra bırriya ra, gına ro ko, şi. Eke ke vêjiya gılê koy, niada ke bono de çar çêvero, uza gılê koy ra çıley tey vêsenê. Şi, vake, ›ya Heq!‹ dest est çêver, çaremêna çêveri game ve game têdıma bi ra, Belxiya şi zere. Şi ke zere, uza xeyle mend...
Xeyle ke mend, ame, destê xo da 'ra Xızıri. Xızıri no est phoştia astorê xuyê qırri, da ve ra. Belxiyay çımê xo kerdi ra -dayi ca, welatê Xorasani de vêjiya.
Ya Camısan! Belxiyay honde êjat di; ma, tı çıturi dina roşti bıvênê!"

Tenê ke mend, Camısani vake:
"Ya Saê mı! Niade, çar çêveri cırê bi ra, ze ke Belxiya şi zere, cemalê ›axır zeman pêxamberi di!‹ Çaê vana ke, ›..tı çıtur dina roşti bıvênê!?‹ Tora mıneta mına, tı mı vezê dina roşti!"
Tesela Saê Morru ke kute, vake:
"Tıya ke cısnê ademzay rawa, torê ne tivarê mı esto, ne ki tora xelasa mı! Tı ke sondi wena, tove kena ke suke de mevındê, hemam de ağwe xoro mekerê, ez to vezon dina roşti!"
Camısani vake:
"Kıtavê Pili sero sondi wen, tove ken ke, ne suke de vınderi, ne ki hemam de ağwe xoro keri!"

Saê Morru va:
"Bızone ke, canê to -jê ma- biyo phalangın, têde belekıno. Tı ke suke de ronisê, şêrê hemam de ağwe xoro kerê, jüyê nê jüyê to vêneno. Ademzay ke to nia phalangın diya, caê ma rew-herey dos keno. O waxt sıma qulê Heqi dest xelasa ma çina!"
Saê Morru axıri ame comerdiye. Venga çutê morru da, amey, Camısan lona kupi ro berd, vet dina roşti.

***

Camısan tekıt, şi çê. Şi ke, maa xuya kokıme merax u qısawete ra biya korre. Vırare fişte jümini ra. Maa xo pê lazê xo biye sa. Cênıke çaê sa mebo ke! Camısan tam hawt serriyo ke vindibiyaiyo.
Tenê ke mend, Camısani maa xora vake:
"De daê, mevınde! Cıl-corê xo arêde, ma ita ra şime!"
Mae va:
"Nê bıko, ma ve na feqiriye kata şime?"
Vake:
"Tove bo, ez endi na hardu de nêvındon! Bê, barkerime şime ko!"
Vake u hurdımine bar kerd, şi. Şi, koê de xorê wareê vırast, koti cı. Camısani xorê lê de ağwe nêne ro ser, kerdêne germ, çaxe de kerdêne xoro. Taê zaman uza hên weşiya xo ramıte. Veng u vazê çinê bi.

***

Rozê padisaê a suke de derd u marazê vêjiya. Khul u rışi lesa padisay guret ra xo ver. Padisay rê derman bi hesrete. Nêçe doxtor u cerru ra feteliya ki, tey çare nêdi.

›Seymur‹ vatêne, xoceyê bi; ey kıtavê ilmê hekmete wendêne. Kıtav de caê wend ke, marazê padisay rê goştê Saê Morru rınd yeno. Kıtav guret, ame saraiya

www.arsivakurdi.org

padisay, vake:
"Padisaê m', derdê torê derman esto! Goştê Saê Morru khul u marazunê to keno wes! O ke nêbo, torê wes-biyaene çina!"
Padisay va:
"Ma, Saê Morru koti bıvênime?"
Va:
"Ma, o zoro çıko! Venga mıleti de, biya, têdine bırusne hemam, va ağwe xoro kerê. Canê kami ke phalangın u belekın bi, dêmeke o hurêndia Saê Morru zoneno!"
Padisay telal da pıro, caê kes nêverda, ard hemam. Hemam de ağwe dê ve pırokerdene, hama keso de phalangın u belekın nêdi.
Va:
"Kam mendo, kam nêmendo?"
Vake:
"Filan koê de, falan lazek mendo."
Mordemi rusnay dıme, Camısan da ardene, vake:
"Tı gereke bêrê hemam de ağwe xoro kerê!"
Camısani vake:
"Mı sondi werdo, tove kerdo ke, ez hemam de ağwe xoro mekeri! Xorê lê de ağwe nan ser, kon germ, çaxe de konu xoro. Ez hemam-memam de coru ağwe xoro nêkon!"

Peyniye de mordemu zor kerd, Camısan guret berd hemam. Kınc u koli cıra kerdi. Kerd rut u rupal ke canê xo jê morru phalangın u belekıno. Seymur Xoce ame, vake:
"To ke Saê Morru koti diyo, gereke şêrê biyarê! Nêana sa, vılê to dame pıro! Gostê Saê Morru ke mebo, padisaê ma wes nêbeno!"
Camısani se ke kerd, xo dest ra nêxelesna ra. Berd ke vıle pırodê, sarê xo vera sırrê xo da cı. Camısani Seymur Xoce u taê mordemi gureti, berdi kupi ser. Va ke:
"Ez na lona kupi ro [tıro] şiyo, mı Saê Morru diyo. Sıma ki ita ro şêrê, Saê Morru bıvênê, biyarê!"
Xoce Seymur kıtav ard, na ve ro. Qulva kupi sero wend, wend, wend! Honde niada ke Saê Morru cêro gıra-gıra oncia ame ser. Eke vêjiya ser, Camısani voz da peyê dare. Saê Morru vake:
"Camısan, xo peyê dare mesane! To sondi werd ke, namê mı medê, nıka ki çaê voz dana peyê dare? Tı bêrê, gunê mı phoşti kerê!"

Camısan peyê dare ra vêjiya, ame, berva. Axıri Saê Morru kerd phoşti, -hêştiri çım de- hên taê ca berd. Saê Morru rae ra dızdêni vake:
"Ez zonen ke to sarê xo vera sırrê xo do. Nıka ke ez berdu, mı sare bırrnenê. Tora vanê, ›bê sare bıbırrne, ma ki bıpojime‹ Nêbo nêbo, tı mı sare bıbırrnê! Vaze ›mı hondaê ca kerdo phoşti ardo, sıma ki sare bıbırrnê!‹ Xoce mı sare bırrneno, o waxt o beno qetil, ez ki bon seyid. Mı keno xağ ve xağı, nano ro ser, gireneno. Sorvıka vırene dano to, tı nêbo bısımê! Vınde Seymur Xoce ve xo bısımo. Kefo vıren ağuyo. Kefo peyen ki dermano; kam ke bısımo, dina pêro yena ra çımu ver; beno jê Loqman Hekimi."

Saê Morru guret, berd... Seymur Xocey Camısani ra vake:
"Bê, sare bıbırrne!"
Vake:
"Nêê. Mı Saê Morru hata ita kero phoşti ardo, sıma ki gunê sare bıbırrnê!"
Teseliya Xoci kote. Xoci berd, Saê Morru sarebırrna, kerd hirê xağı, est ve zerê lêy. Eke kel ame ve pıro, giriya; kefo vıren kerd tasıke, da Camısani. Camısani vake:
"Hona suro. Uza rone, bado sımon!"
Xocey kefo peyen ki guret, kerd tasıke. Uza na ro, 'ke serdın bo, xafılde jü ame, [Xocey rê] vake:
"Padisa venga to dano!"
Seymur Xoce ust ra, şi lewê padisay, va hala se vano. Camısan rest, a tasıka peyene gurete kerde xo serde, bi jê Loqman Hekimi. Dina têde amê ra çımu ver; her çi axsa, cırê bi ayan...

***

Bado Xoce ame. Ame, se ke tase kerde xo ser de; hên hurêndia xode mosa, taşêle bi. Xoce ke taşêle bi, Camısan goştê Saê Morru berd, da padisay, ağwe ki kerde pıro, padisa bi wes. Padisa ke bi wes, her heti rê sılaiye rusnê. Mılet ame qorr ve qorr nişti ro, werd, sımıt. Camısan ki eve haletu, eve zern u şêmu kerd pırpang, kerd dewleti.
Padisay:
"Tı ke çı wazena, xorê ey dıma so!" vake, Camısan verda ra, kerd serbest u serveroz.
Camısan bi jê Loqman Hekimi, her çi verê çımu de bi eskera. Taê çimi-mimiyê xo guret, tekıt ame çê. Ame ke çê, maa xora vake:
"Daê, o kıtavo ke mırê piyê mıra mendo, hala ey mırê biya!"
Mae şiye, kıtav vet ard, da cı. Camısani kıtavê piyê xo ke wend, taêna ilmê hekmete cırê bi eskera...
Endi ser u bınê hardi zonıtêne. Dar u ber, velg u vas cırê amêne ra zon, kamci derdi rê dermanê, eve xo cırê vatêne.

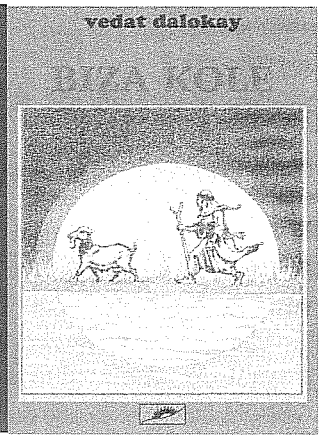
Camısan gundê xode hên bi vi alimo de henen ke; ilmê simya, ilmê kimya, ilmê hekmete u remili rınd zonıtêne. Namê xo vêjiay vi dina-homete. Hama peyniye de ey ki dina xo vurnê, şi axrete. Eve xo şi, hama namê xuyo namdar mend.

Sanıke şiye xoro, sıma ki bımanê marê! □

www.arsivakurdi.org

Vejiyaişê Tiji ra kıtabê newey:

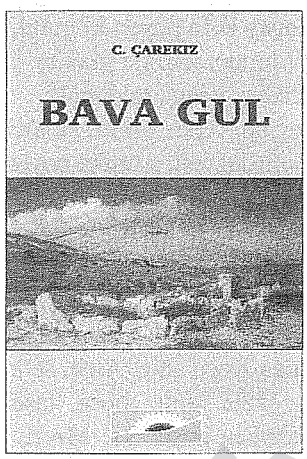
Vedat Dalokay:
Bıza Kole.
Hêkata Domanu.
Çarnekar:
H. Tornêcengi

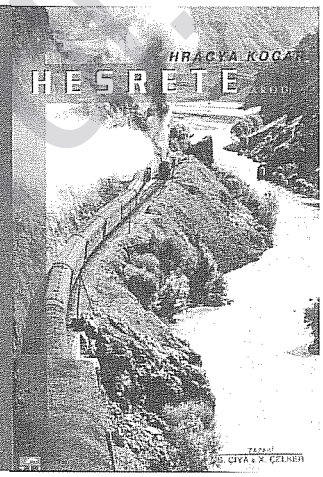
X. Çelker:
Duri Şiya, Nezdi Ama.
Kılami u sereşteni

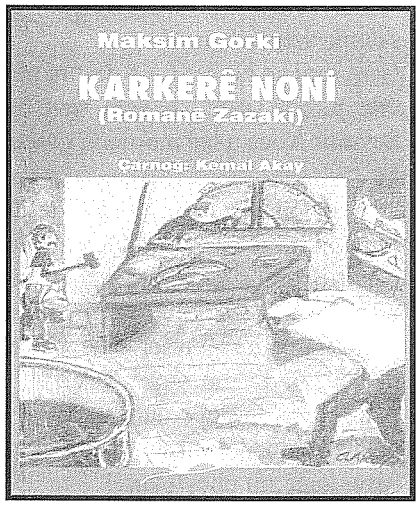
C. Çarekız:
Bava Gul.
Zera (Sêvaz) ra weşiya jü dewrêşi.

Hraçya Koçar:
Hesrete.
Roman.
Çarnekari:
S. Çiya&X. Çelker

Kıtavê ke nejdi de vejinê:

- **Samed Behrengi:**
Jü Şêftaliye, Hazar Şêftali (Hêkata Domanu)
Çarnekar: Hawar Tornêcengi

- **Koyo Berz:**
Begê Dımıliyan (Çêrmug u Sêwregı ra Tarix u Meselê Khani)

- **Memê Koêkorta:**
Reuka Doy (Reqasa [Varto] ra meselê dewe)

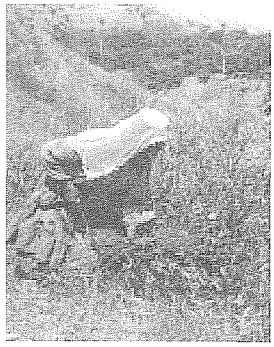
- **Efendi Yıldız:**
Vilikê Usari (Sanıka Domanu eve resmunê deşti)
Çarnekar: Hawar Tornêcengi

TIJA SODIRI - TIJ YAYINLARI

PF 70 12 40
D-60562 Frankfurt/M.
Tel./Fax: +49 - (0) 69 - 54 80 19 12
e-Mail: Tijasodiri@t-online.de

www.arsivamiz.org

Lawıka cêrêne ser:
Piyê Mexbula qolınd waşto, çêneke Bava Şükri nêda. Şükri pirê xo kerdo werte, vato „ez seane, perê mı çinê qolınd bıdi". Pir ke şêro pi de qesey kero, sono çêneke xo rê wazeno, qolınd dano, çêneke danê piri..

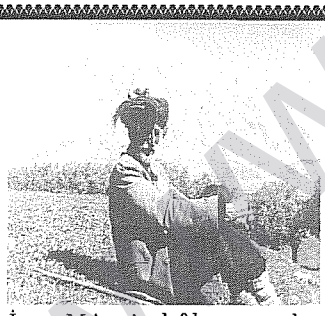
Hewa Bava Şükri u Mexbula

Gomosuro, Gomosuro, Mexbula mı
felek bêro sarê piyê to buro !
biyo ma vıle ra, vıleşikiao piro !
piri riyê zeweji diyo
riyê azê neri mevêno, bımıro

gêmê astorê Mexbula ra amo, gureto
bıraê xo Dewrêso
xebere marê bêro, vazê
„Bava Dewrês zaf nêweso"
çewres derece ra nêwes bo
Sılemanê Bağı gosu ra kherr bo
Memê Lole bılerzno
Uşên Ağaê Xatune sare bijêro
xoce Dewrêşi ser mereso

destê Mexbula ra cion
pia some verve dewe
ma ke merdime mezela ma bıkınê,
ma bıkerê zu mezele

Qeyde: **Çê Pori ra Bava Şükriyê Çüliye (Pılemoriye)**
Vatoğ: **Çüliye ra ApMemed Ali**
Çıme: **Miandonıke ra çêna Memed Ağaê Ğeyali Sultane**

İne, MA nia bêkes verdayme
SIMA, az u uzê MA
Zerrevêsaiya MA
Bêrê têare, sıxlet bê!
Endi her çiyê MA, sımarê emaneto
'Vas bınê kemere de nêmaneno!'

Hazarserra newiye, dina alem rê haştiye
mazlumo rê serbestiye tey biaro!
Jü kose de ki Kırmanciye zê xo, eve rengê xo heni belekın bımano
Ekrem

Mikail Aslan Agêrais

Mezelê Ma Çinê

Xılemalê Kırmanciya Beleke; Sıro ke ma Almanya de meitê lacê xali dard we, maa mı ey ser şiari vati: „Heqo, tı tenê sebır bıkerê, gêncanê ma ita mekise, herdê ma çino, welatê ma çino!"
Tengiya mae, tengiya de têlmasa. Meitê xo herdê xo berdene, cı rê kerde tomete. 38 de, iyê ke koti qırımi ver, xora şi; hama iyê ke pey de mandi, oncia peyser amay dewanê xo, pagê xo sanay pê, bostanê so ramıti. Nıka a ki destebera ma nêna; çıke dewi estê, isani çinê. İsan ke şi, thılsımê herdi ki remeno, xof beno têra.
Se ke pilanê Çini vato: „Xora ke caê de herd şi, isan mand, ver mekuye; xora ke isan şi, herd mand ki, hurdemêna ki sonê" Nae rao ke ağmebiyaena hometa Kırmanciye marê qısaweta de bêşindora. Hama se ke vacino, ocağa ma nıka endi kor niya. Derdo bêderman niyo, dermanê xo **agêraiso**.

Wir haben nicht mal Gräber

Meine bunte Heimat!
Als wir in Deutschland meinen Cousin beerdigten, sang meine Mutter Totenklage: „Gott, gib uns Geduld, laß' unsere Jugendlichen nicht hier sterben, denn hier sind wir ohne Heimat. Unser Schmerz ist sehr groß, denn es ist uns verboten, unsere Toten in der Heimat zu beerdigen!"
Im Pogrom von 1938 fielen sehr viele Menschen. Aber die Lebenden kamen danach wieder zurück in ihre Dörfer, bauten Häuser und Gärten. Heute ist das nicht möglich, weil unsere Dörfer entvölkert sind.
Ja, wenn die Menschen weg sind, dann verliert auch die Erde ihre Zauberkraft und dann kommt die Angst.
Wie ein chinesisches Sprichwort besagt: „Wenn die Erde geht der Mensch bleibt mache dir keine Sorgen, aber wenn der Mensch geht und die Erde bleibt dann gehen beide verloren."
Daher ist das Auseinandertreiben unseres Volkes unsere größte Sorge. Aber wir sind heute nicht ohne Mittel, das Problem ist nicht ohne Lösung. Die Lösung ist die Rückkehr.

A V
M E
O C
R İ
Ê Y
6. A
!!

tijaSodiri@t-online.de

İtıqatê Dêsımi de

MORİ 'BE EWLİYA RA

Munzır COMERD

Gorê itıqatê **Musewiyu**, rocê **Heq** Hz. **Musa**y vêneno, wazeno ke i **qewma İsrailu** rê bırusno.

"Ama **Musa** ciab dano (**Heqi**) vano ke, ma i eve mı inam nebenê ke, gos ro qesa mı ser nenanê, tersınê, mıra vanê, "**Heq** tora neasa!" **Heq** ira vano: "o çıko to dest de?" Vano ke "saboka". Vano "ae berze hard!" Eke ae erzeno hard, **saboke (çogane) bena more**, **Musa** tersu ver cıra remeno. **Heq Musay** ra vano: "destê xo derg ke, dım ra pê cê!" O ki destê xo keno ra derg, tey ke pê cêno, zerrê destê dide uncia bena saboke. "Eve nae inam bıkerê ke **Heq**ê khalukunê to, **Heq**ê **İbrahimi**, **Heq**ê **İshak**i, **Heq**ê **Yakub**i tora aso!"[1]

Ma ni qesi **Tevrate** ra gureti, wendoğê delali. Çıtur ke zanino Hz. **Musa**, eve qudret u kerameta ke **Heq** dano saboka di, na saboka xo cêno ge-ge erzeno verê **Firaun**i bena more, ge-ge dano çhem u ağwu ro, ni benê zehir, ge-ge ki dano hard ro, Mısır de mêşi ğılğılinê, hazar u jü neweşi benê pêda. Eve na kerdena xo wazeno ke **Firaun**i biyaro zoni ser, yanê **Firaun** bıverdo ke o qewma xo Mısır ra vecero.

Ez zanu, nıka fıkrê sıma zafine ra bavaê ke kounê Dêsımi sero saboka xo dest de bena more, ni bavau ra namê zafine vêrenê. Hem ni bavaunê Dêsımi, serba menfatê mıletê xo, mıletê bini pêro pia eve saboka xora ceza ver nesanıtê. **İtıqatê Dêsımi** de xora fıkrê de nianêni rê ca çino. O sarê Dêsımi niyo ke duwaunê xode **"Ya Heq / Xızır, tı sala tern u husk têworte de mêvêsnê"** vano. Eke heniro, sabokê Dêsımi, ya ki eve qesa bine ra çüyê Dêsımi çınay rê lazım benê?

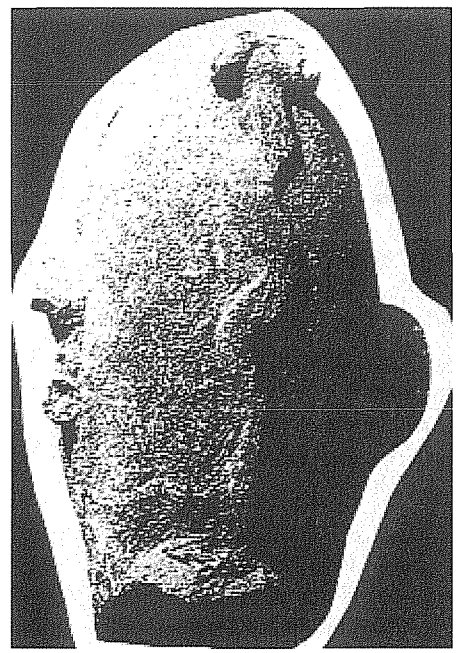
Xora ke şikiayme, ma ki wazenime ke ciabê na persi rê bıvênime. Yanê eve qesa bine ra, ma nustê xode **İtıqatê Dêsımi** de mor 'be ewliya sero vındenime.

Mor, çıqas ke dinê **İslami**, **İsewi** 'be **Musewi** ra waşt ke i zerre u can ra wedarê, uncia ki wena (hona) itıqatê zaf mıletu de mordem şikino ki i bıvêno. Taê inancê ke itıqatê xo eve zaf wayiru anê, mori benê dusê ni wayirunê xode nanê ro. Asya de en jêde Hindistan, ira tepia ki Afrika 'be Amerika de no jê tase aseno.

İnsanê ke mara ravêr amê na dina, şiyê, sewlê na itıqatê xo do ra eserunê xo ser. Ni ki ewro insanê na dina çım de ğezna kultiria. Mordem ke zımê Afriqa de qaytê **piramidunê Mısıri** beno, ya ki Amerika de **piramidanê Maya** de niadano, taf na itıqati ferq keno. Anadoliye de ki qılatiye mıletunê verênu ra taê pagi arkeologu veti werte. Ni cau ra jü ki nejdiyê Urfa de cıra **Nevalê Cori** vanê. Vanê, Anadoliye de cao ke insani en verên de mekan gureto, i cau rao. Naca jü page de, na page de verênde ivadet kerdo, heykelê de qafıke ama diyaene. **Peyniya na qafıke ra hetê seri ser jü mor vıraşto ke, gumano ke na heykeli ver de ivadet kerdo.** Mordem naine ver de sas beno, maneno.[2]

Na mısalê ke ma day, nine de ki aseno ke, itıqatê mıletu de mor hem mekano de zaf hira de, hemı ki zamano de zaf xori u verên de raştê ma beno. Yanê no teyna itıqatê de Dêsımıcu niyo. Ama çı esto ke, jê itıqatê her mıleti, yê Dêsımıcu ki hundê xo rengê xo, hundê ki ferqê xo esto tavi. No çutır sewlê xo dano ra **İtıqatê Dêsımi** ser? Nıka berê folklori ra eve mısalu na mewzuati areste kerime.

Çutır ke halê nusti ra ki aseno, mewzuyo ke ma naca cênıme ra xo dest, dı çımu de danime arê. Çımo verên de **İtıqatê Dêsımi** de caê mori 'be ewliya ra çutır beli beno, ni nusneme. Çımo dıdine de ki zobia ewliya ra **İtıqatê Dêsımi** de caê mori çutır beli beno, i anime ra meydan.

Nevalê Cori

www.arsiv.kurdi.org

I–EWLİYA (JİARE) 'BE MORİ RA

Qesa ke çüye ra biye ra, **İtıqatê Dêsımi** de en verên de çüya **Xızır**i yena ra mordemi viri tavi. **Xızır** eve çüya xo iyê ke feqiru rê wayir nevecinê, kokımu rê wayir nevecinê verva dine vındeno. Ya ki jü ke gına çığ ro, reseno imdadê di, eve çüyê destê xora dano vare ro, ine xelesneno ra. Yanê **Heqê** Dêsımi ne jê **Heqê Musa**yo, ne ki ne ki çüyê destê di, jê çüyê destê **Musa**yo. Vatena ma awa ke **İtıqatê Dêsımi** de heq 've neheqi, qebat u bêqebati 've tern u husk jü kefê terazi nekenê.

İşte sarê Dêsımi na çüya **Xızır**ia adıle sero **"Çüya Heqi / Xızıri bo!"** vano: sond weno. Ya ki **"Mı torê çüyê Heqi / Xızıri no ro ke..."** vano: jü çiyê dey xıravın ra peyser cêno.

Uyo ke ez naca çüyê **Xızır**i sero dekernenu, tam naca de namê jü şairi ame mı viri, jü ki destana ke namê xo koto çar kosê dina, na amê mı viri...

"Emrê tode nia hunde mılet esto
Saboke 'be qanunu ra **Zeus**i day ra to dest ke
pê mıleti idare kerê, bıçarnê bıçerexnê.
(...)
Qaê, tora vaci,
na saboke sero sondi wenu ke,
kou de daru ra bırrna, gureta na saboke,
nae ra tepia endi ae sero ne azê erjino,
ne jü pelge roina,
ne ki çiçege kena ra, nae ra tepia,
pelgê dae, thalê dae
jü kardi gına pıro; guretê, berdê.
Nıka nae, azê Akhau,
iye ke eve namê **Zeus**i heqe seveknenê,
i xo dest de fetelnenê, ae.
İşte na saboke sero sondê mı sond bo ke!..."[3]

Ni namê ğeribê ke tey mebê, mordemi heni zanıtêne ke Dêsımıcu ra jü marê mewzuatê de jü ewliyay (jiare) qesey keno. Ama ni çeküyu **Homeros** nusneno.. A no pirê şairu esto ya.. İste o, nae ra dıhazar u phoncsey serre ravêr desetana xuya ke eve namê **"İlyada"** nam do ae de. Tıvanê ke **Homeros** anine ano ra Dêsımıcu viri: İtıqatê made ki saboka **Zeus**i jiarge biye... Dest ve dest dêne juvini, pê ae idare kerdêne... Ma pê ae heqe seveknêne, pê ae qanuni ardêne hurendi... Ma ki ae sero sondi wendêne, hey sarê Dêsımi, çutır ke sıma **"Çüya Heqi bo!"** vanê...

Ma 've **Homeros**i ra yenime têri.. Jüvin diyo, coku zerrê ma zaf beno sa.. Ama gereke rabırrrime.. Saboka **Zeusi**a ke eve destana di biya ebediye tarix de ca verdanime, uncia xo çarnenime gerçeganê Dêsımi.

"Ewliya", zonê sarê Dêsımi de eve name **"Jiare"** ki zaf nas bena. Tavi hetê itıqati ra zaf senık bo ki eve namê **"Tarıq"**ı ki qal bena. Nae, çığas ke cemê ca-vatene de pırên ra vecenê, mıleti çım de cao ke itıqatê dine de na cêna, wena (hona) zaf zaf hirao.

Ewliya eke waşt, bena more, niyê benê mor, nine ra taê ki ge-ge benê gorgeçine; eke çiyê kuya pa, cıra goni yena; eke qusırê kerd, çêo ke tey ra ca verdana, sona. Yanê jiara de can u roya. Heni ke taine çım de qederê insanio ke dormê dae dero, aè dest dero. A, nêweşiyu kena wes u ware. Yanê jê wayiru, ine çım de bena jiargiye.

Cemu de bavay ae eve kılama heqiye zor bela vecenê. **Eke veciye, dılxê mori dera.** Bavay de pê cêna, dana hard ro... Ge-ge ki bavay pê cêna çêver ro, bena baca ra ana, baca ra bena çêver ro ana... Uncia eve kılama heqiye, zar u zor, reca u mınete kenê pırên. Pırênê xo ki ya postê pheskufio, ya ki kuraso kesko. Nine ra vıraşto.

Eke jü serre qe **cemê ca-vatene** nebi, ewliya ke pırên ra nevete, o taw Newê Marti ke ame, cıra vecenê. Vanê, **Newê Marti** de **hz. Eli** amo dina, coku na roce de vecenê. Tavi ke verênde qırvanu kenê, miazu pocenê, heni. Na ke pırên ra vete, şünê. Na ağwa ke pê ewliya şüta, hem loqmewa, hemı ki jê ilaca. Nae ra dıme uncia eve dua u recau kenê pırên. Verên de ustına çêi ra darde kerdêne, nıka ki endi dêsu ra darde kenê.

Zobina ki her heşti de, sewa yeni ke amê, verde çılu nanê ro; ge beno ke loqmeo de qıc, ge ki mizê ya ki qurvanê kenê vıla.

NAMÊ TAÊ EWLİYAU (JİARU)

Çêo ke ewliya teyra, sarê na çêi hetê itıqati ra zaf bariyo. Xora ke nia nebiyêne, nebeno. O taw ewliya naca ra vecina, sona. Mewzuatê nianeni zaf biyê. Ber ve berio ke qalê namê çanda u çand ewliyau beno ke, na sevev ra ni çêu ra biyê ra vindi, şiyê.

Ewliya ke kamci çê dera, cemê ca-vatene ki o çê de gıre danê. Yanê caê "Tarıq"i mordem neşikino ke bıvurno. Eke vurna, o taw guman kenê ke ewliya nae rê razi nebena, çêi terk kena, sona. **Bava Dewrês** qalê namê jü ewliya beno, vano **"na bêrıza berde, coku cıra xêr nedi. Çêna xo şiye, bıraê xo şi, bırazaê xo şi. Zaf cıra mordemi merdi."**

Çêo ke ewliya teyra, mühim niyo, yanê ister ocağzade bo, ister xam bo. Xora na ewliyau ra taê tenê, bava u dewrêsê ke weşiya xode kerameti vetê, heqiye ra, ra nebırriyê, ine ra mendê azê xorê; nıka ki çêunê ine derê. Nine ra taê ki uncia bava u dewrêsunê nianenu dê **talıv**unê xo, talıvê ke mordem itıqat u inanc ra supe nekeno, ewro wena

www.arsivakurd.org

nine dest derê. Taê ki uncia ni bava u dewrêsu dê **rayver** u **tikmu**, ewro çê ninu dest derê. Zaf senıkı ki mordem nezano koti ra amê, çutır amê ya ki xo vira kerdo. **"Tarıq"**ê nianeni ki estê.

Çêê ke Dêsım de tey ewliya esta, hundê senık niyê. Hama hama her dewe de, qender 'be mazrau de bile ki qe ke nê jükeke yena diyaene. Verende hetê ıtıqati ra **mısaivêni** gereke bıbiyêne. **Mısaivê** jü ke çinê bi, kesi eve çımeo wes qaytê di nebiyêne. Zaf rew cemê ca-vatene gıre dêne, coku ewliya ki zaf lazım biyêne.

Tavi her ewliya ki eve jü name nas biyêne. Ewro wena ki eve ni namu qalê dine beno ra. **Ma ni ewliyau ra namê taine en jêde hetê Erzıngan u Pılemoriye ra da arê**, ine sero çı zanino, çı ke vacino, pia naca de nıka nusnenime.

1–"*Ewliya (Jiara) Buki*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

No Tarıq, vanê Khurêsu ra saboka Dewrês Eylasia. Bava Hesenê Kolu marê nae sero no mewzuat qesey kerd. Ma ni tenê kenim kılm, heni naca nusneme:

"Vanê rocê **Dewrês Eylas** mali ver de beno. Cırê meymanê yeno. No jü beg beno. Çêna begi aqılê xo kerdo vindi, o ki derdê daerê derman fetelino. Namê **Dewrês Eylasi** heşiyo pê, coku mordemê xo 'be çêna xo gureta, amo mekanê di. Sarê çêi ra jü sono verê mali de xevere dano cı, vano:
–Bê çê! Raa düri ra meymani amê!
Dewrês Eylas **cêno dı vergu, keno şüanê mali. Malê xo vergu sero ca verdano, sono çê.**

Dewrês Eylas ke derdê çêneke museno, beno be hira vano:
–Ya Wayir!
eve saboka xo jüyê çêneke de onceno. Xaftıla mılaketê, dılxê kutıki de kuino ra çımunê ni ver. No vano:
–oşt, oşt!
çêneke ra na mılaketi fino düri. Ama saboka ni worte ra qılaşina ra. Çêneke desınde bena wes, aqılê xo yeno hurendi, lewê piyê xode baqıl baqıl nisena ro.

Ni sodır benê raşt ke şêrê çê, Beg vano:
–**Dewrês Eylas**! Malê dina çı wazena, danu to?
Çımê di mal u mılkê na dina de nebeno. Saboka xuya şikiyaiye dano cı vano:
–Ez thawa newazenu. Tı teyna na saboka mı bere, bilezık cıke ke, sala meşikiyo.

Beg saboka **Dewrês Eylasi** beno, dano ostaê, vano:
–Nae bıcê, hirê bilezıgunê zerrnênu cıke!

Osta, bılezugunê zerrnênu keno hazır, ano keno saboke sera. Serê nine ano pê, se ke mıxê kuyno pa, nae ra goni yena. No sas beno, maneno; ama mıxi cıra onceno, serê bilezugu gıreneno jüvini ra, uca ca verdano, sono çê. **Osta sodır yeno ke Bımbareke çina.**

Dewrês Eylas nine rê wesêneno, vano ke:
–Qe qısawete de memanê. Saboka mı 'be xo amê çê. Ez raziyane, sımara thawa newazenu!

Na saboka nıka Derê Balabanu de çê **Bava Buki** dera. **Bavaê Buki** jüyo Khurêsıco. Kundê xo sono, reseno **Dewrês Eylasi**. Jüya sura, derga, bılezıgi tederê. Çê **Bava Buki** de zaf venga **Heqi** danê. Taê bavay na ewliya pırên ra vecenê; bavay de pê cêna baca (qulba) ro bena çêver ra, ana; çêver ro bena baca ra ana! Na, kami çım de bena **more**, kami çım de bena **çêneka azebe** kami çım de ki bena **gorgeçine**."

2-"*Ewliya (Jiara) Çê Pori*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Bava Dewrês nae sero marê nia qesey kerd:

"**Jiara (Ewliya) Çê Pori** ge bena çıftê **gorgeçine**, ge bena **mor**. Çımanê nêçetenu de bena more. Coku nae ra vanê **"Jiara More".**

(Bava) Por leng bi. Na lınga xo yemê zerri ser amêne. Ae ki **(Bava) Por** locıne ra berdêne, baca ra ardêne. Sanıtêne ro, **"gım"** dêne hard ro. Venga **Heqi** ke dêne vetene. Ae eve ağwe şünê, ağwa dae danê mıleti."

3–"*Ewliya (Jiara) Gobırge*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Bava Dewrês:

"**Jiara (Ewliya) Gobırge** biye. Na çê **Seydê Deme** dera."

4–"*Ewliya (Jiara) Kistimi*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Bava Dewrês:

"**Jiara Kistimi** wayirê xo Kırdaşiyo. Nişêne na bêçıke ra, berdêne serê boni de, na locına worti de sanıtêne ra. Ge-ge ki verdêne ra, amêne war, xêr tey nemendêne."

Bavaê Qızılbêli vanê:

"**Na saboka destê Dewrês Murtezaya**. No

www.arsivakurdi.org

ki sono reseno Khurêsanê Qızılbêli. Hewsê **Dewrês Murtezay** Auge dero. Auge 'be Kistimi ra têlewe derê."

Bava Hesenê Kolu ki vano:

"**Ewliya Kistimi yê destê Xızıria**. (**Xızıri**) vato:
–Na çüya mı bıcê, hurendi de jü manga bıde mı! Manga gureta, çüya destê xo da."

(Khurêsıcê Qızılbêli nae qevul nekenê. Vanê, **Bava Heseni** koti ra ke no hesno, ğeleto.)

Nuri Dersimi ki, kıtavê xode **Ewliya Kistimi** beno, **Zerdüştêni** de resneno **"Ahiraman"**i. Qimetê na fikiri ma çım de qe çino, raşt niyo, coku. **"Ahiraman"** mitolociya İrani de qomıtanê mılaketunê xıravınuno; hukmê tariye ni dest dero. Eke mordem **İtıqatê Dêsımi** de jüyo de nianen ero cı fetelino, no **Evdıl Musao**. **Evdıl Musa** sono ra **"Ahiraman"**i, jê di qomutanê mılaketunê xıravınu 'be hukmê tariyo. Ma nustunê xuyê verenu de ki ni tenê sanıt bi têver. **Ewliya Kistimi hundê tarıq u jiarunê Dêsımi ra jüyêwa.**[4]

5–"*Ewliya Çê Morê Şiay*"
(Hetê ra Tarıqê Cemiya)

Bava Hesenê Kolu na xusus de vano ke:

"**Ewliya Morê Şiay** Pırdosur de çê **Tornê Api** dera. Nıka xode berda Astamol. Na ki saboka yê destê **Khurês**ana."

Xalıka Gülizare ki qesey kena:

"**Moro Şia**" namê pirê Kemıkano. Sondi ke wenê vanê:
–Moro Şia bo!"

Khurêsê Qızılbêli ki **Ewliya Çê Morê Şiay** sero nia vanê:

"**Bava Bavi** vato, çê **Morê Şiay** Kemanê. Ni ocağzade niyê, ama bavaêni kenê; taxıma çê **Hesê Çhali** nine dest dera.

Dewrê **Dewrês Eylasi** de azê Khurêsanê Qızılbêli ra dı teni sonê çê ni. Ni çêi nide kıramete vecenê. Cênıke ana ke nun poco. Saci nana ro ke adır wekero, **jü vazeno ra, lınganê xo keno bınê saci ra, adır lıngu ra vecino, cênıke nun pocena**.

Uyo bını ki vazeno ra, destê xo keno şênê xo vera, moranê şiau veceno, zerrê çêi de, meydan de nano ro, veceno, nano ro.

Peyco ni gınenê jüvini ro. Jü vano ke,
–Tı sala çê meresê!
No ke vazeno ra şêro çê, verê çêveri de gıneno waro, mıreno.

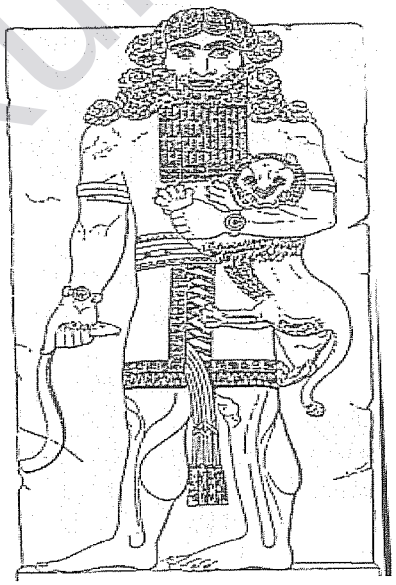
Kemıc hetê itıqati ra zaf bari beno. Ni beno, balıxê mêsu de nano ro, vano: "naca ra daha pak ca çino!"

Xevere rusnenê çê nine ke ni bêrê, berê. Ni yenê, sonê balıx de **qayt benê ke ni arax do, bınê lewu ra ki huyno**. Nia ke vênenê, Kemıc neverdano, na balıx de danê we.

Coku na çê ra **"Çê Morê Şiay"** vanê. **Ewliya Çê Morê Şiay** ki na çê dera."

6–"*Ewliya Dewrêsê Qıci*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Hetê Têrcani de dewa Pırnaşêli esta. Mazra Dewrêşi ki na dewe sero marina. **Ewliya Dewrêsê Qıci**, na Mazra Dewrêşi dera. **Dı teniê**. Hurdemêna ki çê jüyê Khurêsıci derê.

7–"*Ewliya Dewrês Heseni*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Apo Ali nia qesey keno:

"**Ewliya Dewrêsê Qıci** 'be ewliya rayverê ma **Dewrês Heseni** jüvini de way benê. **Ni ki dı teniê.** Yenê jüvini, sonê. **Ewliya Dewrês Heseni** jü namê xo **"Ewliya Meleke"**, jü ki **"Ewliya Sultane"**wa. **Dewrês Hesen** Areico."

8–"*Ewliya Çê Sılê Sadi*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

www.arsivakurdi.org

Mewzuatê na ewliya ki uncia marê **Apo Ali** qesey keno:

"**Qaz** 'be **Sadi** ra bıray benê. **Dewrês Hesenê Xozati** rayverê ninu beno. No çüya xo cêno xo dest manga keno tever. Talıvanê xora vano:
–Mıra çüye kam cêno, manga kam cêno?
Sad vazeno dest, çüye cıra cêno.

Beno zımıstan, no mal u gay keno xo ver, manga nevındena. No eve çüya rayverê xora jüyê dano manga ro. Manga desınde mırena.

Dewrês Khakıl vano:
–To çutır adır kerdo xo dest, nia feteliya!

Sad nae keno postê peskhfiye, dano we.

Na ewliya, **Ewliya Çê Sılê Sadi** hem bena **mor**, hemı ki **gorgeçine**.

Bava Baqır ke Yinkoye de di-rê rey cem gıre dano, nae pırên ra veceno. **Bava Rızaê Garşiye** kuyno, zor vındeno. **Bava Bavı** ki tey beno."

9–"*Ewliya Çê Dewrês Qemeri*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Ni ki Khurêsıcê. **Ewliya Çê Dewrês Qemeri** nine dera. Eke vecenê venga **Heqi** danê, bavay çêveri ra bena, locıne ra ana, locıne ra bena, çêver ra ana.

10–"*Ewliya Çê Sey Memedi*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

No jüyo de Bamasurıco. Cem de veta, çêrang biyo berz, astari asê. Na ki bena **more**. **Na Ewliya leyru ki vecena. Morê**. Verê locıne de vındenê, peyco benê vindi, sonê.

Hard ke lerzeno, her ca rıjino, teyna çê **Sey Memedi** nerıjino.

11–"*Ewliya Tızvazi*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Tızvaz dewa da Khurêsana. **Heyder Beg**[5] qolê rusneno, malê Tızvazi benê. Ni ki sonê verê Ewliya, vanê:
–Çı ke to dest ra yeno, bımusne!

Amnan beno. İyê ke mali remnenê, hawt mordemi benê. Ni mali cênê, sonê **Bağıre** het, Qeregol het. **Xaftıla naca beno serd, beno puk pey ra vaê yeno ni hawtemêna cemedinê.**

Tızvazcıku sonê ke **hawt vergê sisi (Vergê Kurêşi) verê mali de biyê**. Ni malê xo cênê, anê.

12–"*Ewliya Tadaiye*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Bava Hesenê Kolu vano: na ewliya dewa Gobırge de **Çê Gırıki** dera.

13–"*Ewliya Morê Suri*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Na ewliya sero ki uncia **Bava Hesenê Kolu** mara vano: dewa Xarige de **Çê Alê Rayberi** dera. Şix Memedanê.

14–"*Ewliya Pirê Peji*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Pirê Peji Bamasurıco. Tersu vera **Tertelê Dêsımi** de na ewliya beno keno mezela khalıkê xo. Ni hetê Qeregoli de **Qayıxa Seydu** de manenê. Cao ke mezela khalıkê di teyra ki, cıra **"Mezela Çar Bırau"** vanê. Khalıkê di naca de teyna niyo. **No ke keno mezele yeno çê, qayt beno ke ewliya hawa ama çê biya more pıroşiya dare ro. Pirê Peji** ano ver de qırvane keno, wena na yena kuyna qılıfê xo.

15–"*Ewliya Qızılbêli*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Na ki Khurêsunê dewa Qızılbêli dera. Sarê na dewe zor u qewğawa ke na mıntıqa de bena, nira zaf ont. Wortê herbi de bınê tazıki de mendê. Dewê ke Dêsım de en veren de rusnay goç, ine rawa. Eve zor u zulm çê khalıkunê xora erjiyay tefer. O taw jü **eskerê na ewliya cêno, yar ra erzeno war**. Peyco ama ra ma gos de ke, ewliya uncia veciya, ama. Raşti ama nêama, ya ki nıka kotira, ma na sate nezanime.

16–"*Ewliya Çê Ana Yemise*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Na ewliya, Bamasurunê dewa Taseniye dera. Qederê na dewe ki şiyo ra Qızılbêli. Sarê na dewe ki eve zor da goçkerdene, kerde ipalaiye. Çêo ke ewliya teyra, heralde ke Pılemoriye dero.

17–"*Ewliya (Jiara) Ausenê Sereni*"
(Hetê ra Tarıqê Cemia)

Xalıka Gülizare na ewliya sero vana:

"Auseno Seren de **Sey Mıstefa** cem gıre dano. Bava koto, jiare ni cêna, eve bêçıka xo fetelnena."

www.arsivakurdi.org

CEMÊ CA-VATENE DE EWLİYA ÇUTIR VECENÊ?

Çığa ke ma vanime, ewliya cemê ca-vatene de vecenê; ni ke tenê areste kerime, zaf rınd beno. Mısaivi çı cênê ra xo çımi ver, cem de se kenê? Bava eve tarıq çutır rae ra sono? Ciabê ni persu marê en rınd şikino ke **Bava Dewrês** bıdero. O hem hawtae serre ra coro, hemı ki hatan nıka jêde cemu de amo diyaene. Ma ira pers kerd.

İşte sımarê ciabê **Bava Dewrêşi**:

"Cemê Ca-Vatene de ewliya çutır vecenê? Ez bavau, no ki zakirê mıno (eve destê lewê mıde jü nasê ma musneno). Thamur cıneno, deyisu vano. Sıma ki amê mısaibanê xode caê xo vanê. **Moreki vera xo nekerdêne, nıştane destê xo nekerdêne. Kıncê xo vetêne jü pırên u tuman mendêne. Kemerbest sanêne miya xo.**

Zakir vıreniya dine dero. Sıma ki çar-phonc zewnciê. Deyisu vanê, jê sema usıl-usıl sonê. Yenê ita, vındenê. **Bava pers keno. Zakir delilê dinuno. Delil ciab dano:**

(**No pers u ciab eve zonê Tırkiyo**. Ma no nuste ke çarna Tırki, çutır ke **Bava Dewrês** marê va, ma heni ucka de **eslo oricinal nusna**. **Naca de çarnenu zonê mara ke, iyê ke zonê Tırki nezanê, no ine sare kuyo ki**.)

Sarê tode çı esto?
Tacê dewlete!
Çarê tode çı esto?
Yazıyê **Heqi**!
Buriyunê tode çı esto?
Qudretê qeleme!
Çımunê tode çı esto?
Roştia **Heqi**!
Pırnıka tode çı esto?
Mısk u ambero!
Fekê tode çı esto?
Lal u gewhero!
Gosunê tode çı esto?
Seper u sıper!
Mianê tode çı esto?
Kemer u besto!
Destunê tode çı esto?
Xêr u şêro!
Zaniyunê tode çı esto?
Rukuyo **Heq**!
Lıngunê tode çı esto?
Raa **Heqi** de menzil restene!
Kami ke **Heq** va, **Heq** bısevekno ra!

İ uncia heni sonê. Deyişu vanê.

Jiare vecenê, anê ağwe de şünê. Bımbareke vetene de zaf zor dêne cı. Dêne dês ro, dêne hard ro. (**Bava**) **Por** herdisın bi, kokım bi; deyişê heneni vatêne ke... Jê nıkay nebi, her çi camenda şiyo... Sari o sıre jü qurıs çıralığ dêne... Ez 12-14 serri de bine. Qurvani sare bırrnêne, miaji ardêne...

İyê ke caê xo vanê, çıfte be çıfte yenê. Mısaib 'be mısaibe ra yenê. Yenê verê bavay. Na şekıl de benê çewt (**Bava Dewrês** pau ra dare de vındeno, vılê xora hetê veri sero benê çewt). Hurdemêna têlewe derê. **O (bava) di-rê rey keno - Bımbareke- pê vıli ra.**

Eke pêro sıra ra veciay, nafa ki çıfte be çıfte meredinê ra. Hard de, têver de. **Nafa ki hard de hirê rey dano miane ro, vano:**
–Alle- Mıhemed-Ya Eli! Tarıq altından geçene sorgu sual yoktur! (Uyo ke bınê tarıqi ra vêreno ra, ira endi pers u ifade çino!)

Dano pıro, çıfte be çıfte urzenê ra.

Heq göstermiş mekero, yê taine pıro negıneno. İyê ke zerrê xo pak niyo. Se kenê ke nêamêne miane, nia berz mendêne (destanê xora musneno). Kerd nekerdêne ke, nekotêne ra cı.

Namê **Heqi** bo! Ma nia di bi!"

Ma naca de uncia wazenime ke jü detay sero vınderime. Çığa ke Dêsım de mıleto ke zonê ma qesey keno cemê ca-vatene de eve ewliya bınê tarıqi ra vêrêne, **taê ocağı ki estê ke destê xora "Pençey Ali" vanê, hurendia ewliya rê eve lapa xora kunê bınê tarıqi. Vacime, ocağa Ağuçanu nia kena.** Na sevev ra Dêsım de kes werê neno, xorê kami ke itıqatê xo 've çınay ra ke ardo, eve i ki koto bınê tarıqi. Ama taine ki waşto ke na huzırê sarê ma bısanê we, ine jüvini verdê.

Mesela **Nuri Dersimi** mara vano ke, ez 'be xo biyu şahidê werênaisê **Pençe u Tarıqi**. Gorê vatena di, **azê Hacı Bektaşi ra Cemalettin Çelebi Seyd Ezizê Ağuçanıci ra ki desteg u phoşti cêno, vano: ewliyawa ke bena more, nae ca verdê, hurendia ae de eve Pençe bıkuyê bınê tarıqi.** Serba na fikiri hetê Erzıngani de **Seyd Ezizi** saneno ravêr, Elewiyu cêno bınê tazıki. Eve nae ki nevındeno, **Nuri Dersimi** ra vano: so **Ewliya Kistimi** bıcê, bısıkne, ae de çı esto ke dara zelala. Ama **Dersimi** nae qevul nekeno. Peyco mılet ke nine heşino pê, veng kenê ra xo, erzenê ra xo ver. **Cemalettin Efendi** qayt beno ke no iş nebeno, cêrenê ra Erzıngan ra, sono.[6]

II–İTIQATÊ DÊSIMİ DE MORİ SERO ZOBİNA İNANCÊ BİNİ PÊRO PİA

www.arsivakurdi.org

Ma na nuste de hatan nıka çımo veren de **İtıqatê Dêsımi** de caê mori hetê tarıqi ra guret ra xo dest. Nıka wena ke ma nêverdime çımo dıdine, wazenime ke ana raştiye rêna biyarime qal. Tarıq, Dêsım de eke cemê ca-vatene de vet, hatan cemo de bin jü ca de jê hacetê xo vira nebeno. O, na karê cemi ra daha ravêr, çutır ke sarê Dêsımi eve zonê xo vano: jü **"ewliya"**wa, eve qesa bine ra jü **"jiare"**wa. Heralde no itıqatê dine zaf ravêr yeno ke, na qesa **"tarıq"**i teyna zaf senık iyê ke bavaêni kenê, ine fek ra ama zon. Ama ine çım de ki uncia raştiyo ke tarıq jü ewliya, jü jiare menda; i nira netexeliyê tavi...

Naca de xora mordem nae ki vaco ke, vao de hênen na dewrê moderni ra yeno ke, heyatê insani nira biyo têbın u têsera. Cokuna ewliya cemê cavatene de jê vereni rew rew pırên ra nevecina. Endi mısaivênia ke cemu de eve dua bavau, eve tarıqi yena guretene zaf biya senıke. Ama ewliya heto xuyo bini ra, yanê jiare biyene ra thawa vindi nekerdo. Ewro wena ki ewliya verde ne duwa u recay biye senık, ne ki qurvan u loqmu daene.

Na tesbite xora tepia, nıka **İtıqatê Dêsımi** de caê mori, zobina tarıqi ra hetê binu de ki saê kerime.

EVE MOR HUKIM MUSNAENE

Eve mor hukım musnaene... Eve qesa raştiye, mori bınê hukmi guretene.. Ge-ge na rivayetunê Dêsımi sero fıkır ramenime.. Fıkrê mıra heni vêreno ke, nine ra koka taine sona, resena dewrê yabaniye... Wayirunê sarê Dêsımi ra **Khurês** niseno aslani (şêr), jê astori rameno.. Eve nae ki nevıneto, jü ki mor gureto xo dest, kerdo qamçi.. Moro ke her insan zehirê dira terseno, i dest de biyo qamçiyo de bêzehırın..

İtıqatê Dêsımi de **Khurês** wayiro de hêneno ke hukmê di vergu sero ki esto. Tavi ni vergi qılauzê, **Khurêşi** de feteliyê, wena ki taê Khurêsu de fetelinê. İyê ke Dêsım de namê **Vergê Khurêşi** neheşiyê pê, çinê. Verê **Khurêşi** şisê, şiye ra vergunê Qutbê Zımey, vıle de qeytano de sur esto, emır u hukmê **Khurêşi** derê.

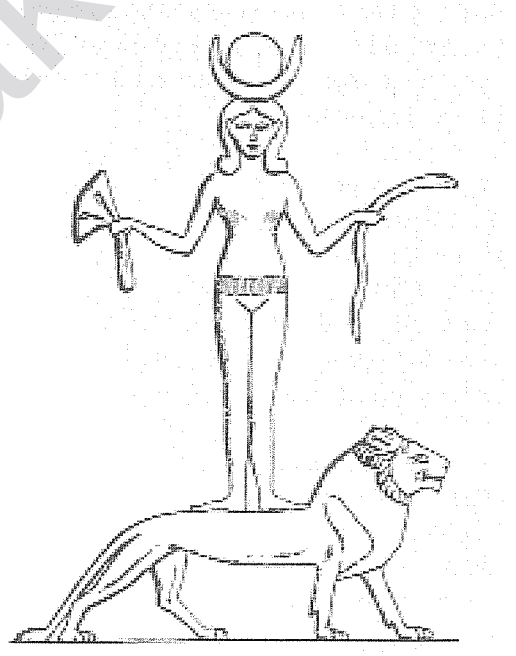
Gege ki vanê, **Khurês** nişto heşi, hes ramıto.

İnsanê dewrê yabaniye o taw vervê tabiyati de, vervê heywanê yabani de bêçare biyê. Mıradê na bêçariye sewlê xo dana ra na rivayetunê Dêsımi ser. İnsani ta o taw de waşto ke heywanê yabani bıcêrê bınê hukmê xo, jianê (zıyan) dine 've insani mebo. No mıradê insanu itıqatunê o tawi de ki, yanê dinê ke jü wayiri dıma sonê, ni dinu ra ravêr tey biyo. Hemı ki çar kosê dina de, her qıta de. Na itıqatu de dormê dine de kamci heywano yabani ke biyo, o koto itıqatê dine ki. Yanê çıra **medeniyetê Mayau de jaguar u mor**, çıra **medeniyetê Mısıri de ki aslan u mor** vecino ravêr, mordem ke qaytê dormê dine bi, şikino ke ciabê nine bıdero.

İtıqatê Dêsımi de ki, Dêsımıci **Khurêşi** gıran gıran aslani ra anê war, hao nanê ro heşi ser. Sevevê ni ki ya dormê xode neslê aslani bırriyo, hurendia di heşi gureta coku, ya ki sarê Dêsımi cao ke aslan tey biyo ucka ca verdo, amê wortê hesu, coku no rivayetunê inu de ki vurino.

Tavi na dinê ke jü wayiri dıma sonê, nine ra ravêr, kami waşto ke hukmê insani ine dest de bo, eve na rae kırameti vetê, i bınê tesiri de verdê. Yanê heywanê yabani guretê hukmê xo. Tavi na rae de, hem iyê ke wazenê mıleti idare kerê, hemı ki iyê ke wazenê mıleti hetê itıqati ra hukmê xo cêrê, i tıro şiyê. Mordem ke qaytê eserunê tarıxi beno, nine taf ferq keno.

Na hukım musnaene rivayetunê Dêsımi de zaf zelala. Ma wazenime ke nine ra taê mısalu naca de bıderime. Tavi na mewzuyê xode manenime. Yanê iyê ke moru sero hukım musnenê, kırametunê xo nia vecenê, ine cênime naca.

Astarte

Khurês Mori Jê Qamçi Cêno Xo Dest

No rivayet u itıqat ke **Khurês** mori jê qamçi cêno ra xo dest zaf cau de nas beno. Zaf varyantê xo estê. Ma ni varyantu ra hirê mısalu naca de danime.

www.arsivakurdi.org

Varyanto I-Bava Zeynel:

"**Khurês niseno heşi, morı ki cêno xo dest. Kamı ki vano, nişto aslani.** Muxındiye de ceddê Bamasuru dêsi sero beno. No rameno hetê i ser. **Khurês** xo xode vano **"nıka no beno macub",** eke yeno lewe, eve morê destê xo jüyê dano ra dêsi ro, dês telve Bamasuruci sono. Nira **"Dêsê Muxındiye"** vanê. Wena qılatiyê xo vınetaiyo. Cao ke **Khurêşi** eve mori do pıro, wena pa beliyo."

No varyanto ke **Bava Zeynel** marê qesey keno, nide, Dêsım de dı ocağê gırsi jüvini de kuynê têver. No verê çımu dero. Ama Bamasurıci bilasevet naera meşikiyê. Ne ke dı ocağu ra, qender be jü ocağe ra ki ge-ge jüvini de têver kuyaene ra peyser nevındenê. Çutır ke ma cor **"Ewliya Morê Şiay"** de mısalo de nianen nusno.

Varyanto II - Hesen Efendi:

Hesen Efendi, eve namê xuyo bin ra **Hesen Efendiyê Baskoiye,** Dêsım de zaf nas beno. Hem cırê zaf hurmet kenê, hemı ki hes kenê. Na serrunê verenu de eve zonê Tırki taê nuste u şiirê di jü kıtav de neşr bi. **Hesen Efendi** ki na kırameta **Khurêşi** eve na şiirê xo qal keno. (**Eslê xo Tırkiyo, ez çarnenu zonê ma ser.**)

"**Heci Khurêş** leqeba xo biye
Mahmud Heyrani name bi

Nişt jü aslani ser,
mor kerd qamçi, guret xo dest
Ame welatê Rumi,
vake **Heci Bektaşi** bivêni

Heci Bektaşi qayt bi ke
jü eren yeno
Seda xora
ko u gerisu qule keno

Keramete ver de keramete
Herbi musnê hekmete

Heci Bektaş nişt ro ser
ramıte kemera şiae
İ **Musaê Kazımi** rê,
hem ewladê safê, hem bıraê"[7]

Varyanto III - Bava Hesenê Kolu:

Varyanto ke **Bava Hesenê Kolu** cênime, kılama de heqiye rao. Na kılame i jü cem de eve zonê mara vate. Çığa ke na kılame de qalê mori nebeno ki, kam ke i nas keno, zano ke o ki eke qalê na kırameta **Khurêşi** bi, mori ki dekernenê. İşte na kılame ra çeküye ke rivayetê vêrena, niarê:

"Kemerê to rındo dari dari
Vano dari biyê nari nari
Ğerca Budelaê Khurêşi ra
kami zengi sana aslanê hari?!"

Na rivayeta ke **İtıqatê Dêsımi** dera, ma koka nae tarix de zaf xori de şikinme ke bıvênenime. Tavi çutır ke ma cor vat bi, aslan 'be mori ra tımsalê de wayir u qıralwayiruno. İyş ke ni heywanu cênê bınê hukmê xo, wayirê.

Gılgamış, hem namê qıralwayirê medeniyetê Sumerio, hemı ki destana ke eve namê di nas bena, naede serqeremano. Eserê hunerê i o taw ra mendê, nine de **Gılgamış eve jü destê xora bınê çengê xode jü aslani pê cêno, desto bin de ki jü mor pê gureto**. Uncia na hetê Suriya, Lubnan u İsrail de namê **"Astarte" de jü anawayire nişta ro aslanê, dest de ki mor esto**. Uncia nejdiyê Fılıstini de eve namê **"Kadeş"e jü anawayire aslani sero her destê xode jü mor esto**. Teswirê nine eve huner ra nia ardo ra meydan. Tavi ke **Khurêsı** ki jü wayiro, ma neşikinme ke na xusıs de inera rabırrnime.

Khalıkê Bamasuru Bırr ra
Eve Mor Daru Onceno

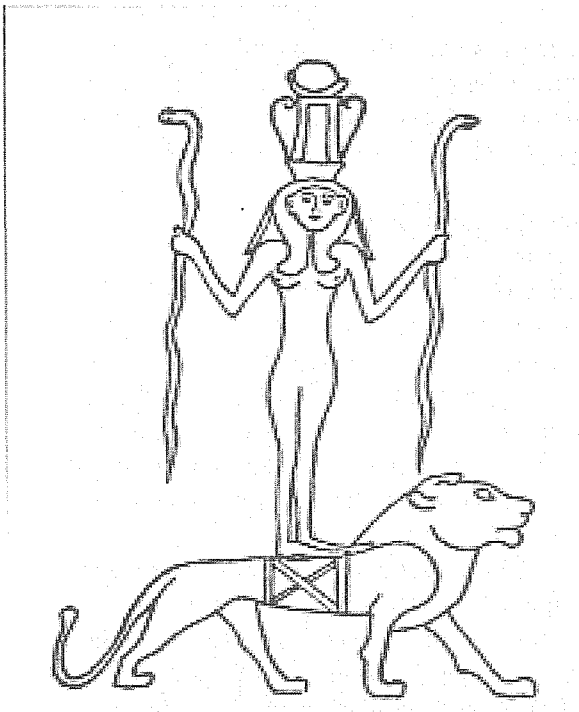
Bamasurê Taseniye, Muxındiye ra amê. Khalıkê Bamasuru ke Muxındiye ra veciyo, şiyo **Jêle** de, kami ki vano **Zargovit** de dari bırrnê. **Hurendia gau de ni dari eve moru dê ontene**. Vato, **"Vınde, mori daru boncê, qefeliay, koti ke vıneti, uca zengen danime pıro, bonê xo vırazenime."** Mori yenê Taseniye de cao ke ewro wena paga xo vınetiya, cıra **"Bonê Taseniye"** vanê, naca vındenê. Bamasurı ki naca mekan cênê.

Khal Ferat Bırr ra
Eve Moru Daru Onceno

Khal Ferat jüyo de Areico. Taê Areicunê kokumu mara vake, o dewrê **Khurêsê Qıci** de biyo. **Khurêşi** rayberêni da cı. **Xızıri** iqrar do cı, cırê biyo meyman. Jü vatene de, **Khal Ferati** bırr de koli bırrnê ke pê xorê bon vırazo. O ki jê khalıkunê Bamasuru **hurendia gau de eve dı moru daru onceno**. **Khurês** qayt beno ke no eve moru daru onceno, vano **"Khal Ferat! Tı kıramete musnena ma?!" "Hasa!"** vato **Khal Ferati** "**mı 'Ya Khurês!'va, heni eve moru onti.**"

Bono ke i vıraşto, wena vınetaiyo, vanê.

www.arsivakurdi.org

Kadeş

MOR HEM BENO QILAUZ HEM BENO SEVEKDAR

Bavaunê Dêsımi zobina mori ra qılauzê xuyê bini ki estê. Vacime bava esto ke qılauzê xo **hêliyo**, bava esto ke qılauzê xo **vergo**, ya ki bava esto ke qılauzê xo **masumo pako**. Masumo pak ke cıra bırrna ra; qılauzênia hêli, verg u mori eve sıfatê ifade kerdene de, sımarê ki eskera kerime ke zaf tenge de mendime. Deqê bi ke dıdıl de mendime; nira **"totemo sevekdar"** vacime, ya ki çutır ke na rivayetunê cêri de yeno wendene, **"qılauz"** vacime. Ma se ke va, uca sarê ma **"qılauz"** vano: coku ma ki **"qılauz"** de qerar da cı. No ifade ne manê ni rivayetu vurneno, ne ki karo ke ıtıqatzanoği nine sero vênenê, cırê beno engel.

Qılauzê Dewrês Sılemani Dı Mori Benê

Tornê Dewrês Dılı Bava Hesen Qesey keno:

"Dormê Qızılbêli de hal koto cı, neweşiye biya zaf. Verende ke hal kotêne, kes nêamêne lewê nêweşi. Xorê amêne bacıke ser de veng dêne. **Dewrês Sıleman** beno nêwes. **Talıvê** de xo amo baca ser. No talıvê xora vano ke,

–Buko! Meşte sodır ke tiji eşt, phoştia bonê pili, **zewncê mori ke bon ra veciay, şi** (hews), bêrê, mı berê, wedarê!

Ni vınetê, biyo sodır. Tiji eşto phoştia bonê pili. Zewncê mori bon ra veciyê, şiyê (hews). Eke şiyê, ni sonê, Pirê xo gorn kenê, kefen kenê hews de danê we.

Qılauzê Dewrês Dılı Uncia Dı Mori Benê

Ni ki **Tornê Dewrês Dılı Bava Hesen** Qesey keno:

"Qızılbêl de veyva **Dewrês Dılı** be domanu nêwes bena. Endi bena dığaskane, kuna buriyu ver. Yenê Tızvaz de cêniya **Bava Uşêni** dıma ke, ae berê pirıkêni bıkero. Vanê, "Destê dae rındo!" Cêniya **Bava Uşêni** sona, pirıkêni kena. Cênıke kuna ra, cıra laikê beno. Na cêrena ra, yena çê. Roca hirêine bıcıke pocena, venga çêna xo dana vana:

–**Gewa** mı! Çıçıkê to wenu! Meymani yenê, kes çê de çino. Tı na bıcıke bıcê, so diarê veyva çê api!

Gewe bıcıke gureta, şiya Qızılbêl. Na ke yena, kuna dusê Qızılbêli, cêni destê xo sıknenê, vanê:

–Meterse bê! Kutıki şiyê mali!

Ana Sultane nae cêna bena zerre.

Na sona zerre ke, eke **Dewrês Dıl** hewn dero. Bêsıga (dergusa) laiki bınê lınganê **Dewrês Dılı** dera. Maa xo ki lewe de roniştaiya. Hal u demê nae pers kenê. Nafa **Ana Sultane** 'be maa laiki ra sonê bon. **Gewe** ra vanê,

–**Gewa** mı! Tı itka lewê laiki de vınde, mao yenime!

Çımê **Gewe Dewrês Dılı** ra perrenê. Yanê ala thawa hasar beno, nebeno. Na qayt kena ke **zewncê mori bınê balişna dira veciay**. Ni tenê yenê, uncia oncinê, sonê. **Gewe** vişina pê. Na tersu ra lınganê xo kena berz, nana besıga laiki ser. **Nia dana ke i zewncê mori uncia veciay**. Nine rêna tenê serê xo vet, peyco ont dori.

Ana Sultane ke yena na vana,

–Veyvê! Ez itka nevındenu! Ez tersenu!

Na vana:

–Çıra tersena, çınay ra tersena, **Gewa** mı?

Gewe vana:

–**Peyê berzinê api ra zewncê mori veciyay!**

Ana Sultane zê tenê bınê lewu ra huina, vana:

–Meterse! Mı çıçıkê to bıwerdau! **İ qılauzê diyê! Tı masumo paka, i coku xo musnenê ra to!**"

Qılauzê Pirê Moru ki Mori Benê

Xalıka Gülizare vana:

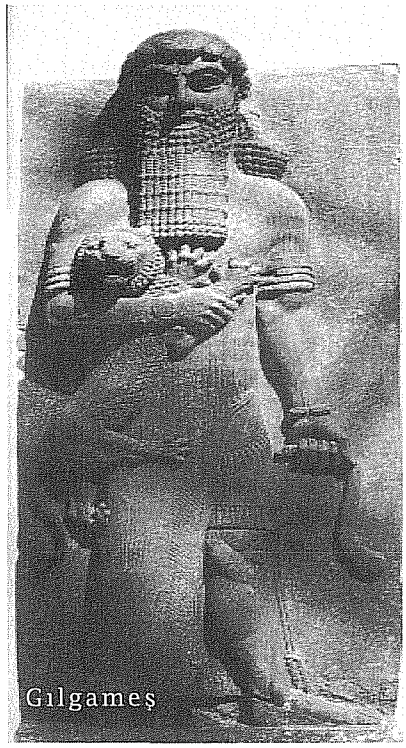
"**Pirê Moru**, cıra Bavaê Moru ki vanê, ni xode mori fetelnê. No hetê Têrcani ra bi. **Mori**

www.arsivakurdi.org

qılauzê ni biyê."

MAL U CAN SEVEKNAENE 'BE RIZQ DAYENE DE MORİ

İtıqatê Dêsımi de caê **wayirê çêi** zaf muhimo tavi ke. Ma na xusus de zobina jü nuste nusna, uncia naca de na itıqati sero heve ve heve vıneti bime. Na nusteo ke ma dest dero, ide irtıbatê xo esto coku naca de qal ard ra. Na nuste de qarakterê **wayirê çêi** sero ma nia vati bi ke; wayirê çêi, sarê çêi xıraviye ra sevekneno, mılaketunê xıravunu ra sevekneno, nêweşiye ra sevekneno, rızqê sarê çêi dano, mal u qısmetê dine keno jêde, nasivê dine dano. Uncia na nuste da ma vake, sarê Dêsımi morê belekê ke çêu de vecinê, nine **wayirê çêi** sero say kenê, ine çım de jiargeê, coku nejdiyê cı nebenê.

Gılgameş

Na letê nustê made mor uncia eve rolê sevekdarêni raştê ma beno. Ya taê cısmi vurinê kunê dılxê mori, ya ki taê qılauzi (mılaketê ke mordemi seveknenê) qılığê mori de asenê.

Nıka çutır ke sıma ki wanenê ge-ge tenga mordemi de mori resenê i seveknenê, ca be ca ki mal u mılkê mordemi sero sonê ya ki rızqê dine danê, eve karo de nianen vecinê ma ver.

Beno ke na leteo ke nıka ma dest dero nusnenime, leteo ke nira jü ravêr nusiya, ide ke bınusiyêne daha raşti biyêne. Leteo ke ma tey na qesê **"qılauzê bavau"** 'be **"şikinme ke nine ra totemo sevekdar vacime"** vati bi, eve ine fıkr u zıkrê xo nia kerdi bi eskera, ni hurdemêna letey jü zerrê cay derê. Ama ma waşt cia bınusnime ke mewzuyê na letey jü be jü bêro çımu ver. Coku eve leto bin guret ra dest.

Gılangê Ana Vilıke
Benê Mor, ae Seveknenê

Mordem naca de gereke qalê **Morunê Çê Aliyê Mıstefay** 'be **Ana Vilike** ra ki bıkero.

Çê Aliyê Mıstefay Merga Derge de manenê. Koka nine Derıkê Masuku de sona, resena **Dewrês Eylasi**. Ama **Hewsê Aliyê Mıstefay** Merga Derge dero.

Aliyê Mıstefay wayirê kıramete beno. Ama dewrı ki zaf xıravın biyo. Qole neverdana ke kes çımanê xo rakero. Rau bırrnenê, erzenê çêu ser, çı ke kot ra dest, cênê sonê.

Waa de **Aliyê Mıstefay** bena. Namê xo **Ana Vilıke** biya. Verê nae de jü gerdanlığo şêmên beno, zerrnê xo benê, morekê xo benê. Qole kuna vereniya **Ana Vilıke,** kenê ke naine pêrune cıra bıcêrê. Vana,

–Zerrnanê mı şêmanê mı mecêrê! Ez çêna falaniane, torna bêvaniane!

Ni qe gos pa nekuynê. **Ni se ke dest erzenê verê nae ke, nine bıcêrê biyarê, gılangê nae benê mor, sare danê we, pıroşinê destanê nine ro.**

Dua u recau de, zawt u zımu de ya ki eke venga **Heqi** da, qalê **Moranê Çê Aliyê Mıstefay** ki benê.

Vasê Khurêsunê Qızılbêli
Axure de Beno Mor

Dursınê Khali (cıra **Dursınê Muxtari** ki vanê) beno aspar, sono Qızılbêl. Verende astora xo beno axure. **Dest erzeno kamci vas ke astore do, vas beno mor.** Se keno ke neşikino vas astore ver kero. **Bava Baqır** yeno axure, vano:

–Tı çıra vas astore nedana?

Dursınê Khali:

–Sımara ke destur çinê bi, ez çutır cıdi!

Vano, wena şikino ke vas astore dero.

Nuno Hêga de Bêwayir
Ca Verdiyo, Jü Mor Sevekneno

Bava Zeynel:

"Hetê Quzverani de mormekê hêgaê xo çineno. Nuni mor keno, ca verdano, yeno çê. Dızdi sonê ke bıtırê. Qayt benê ke **moro de gırs nuni sero biyo gırıke, nine neverdano ke nejdiyê nuni bê.** Se kenê ke neşikinê ke bıtırê."

Rêsenê Dewrês Sılemani
Beno Moro de Gırs

Bava Rıza Qesey keno:

"Begê Qızılbêli ki begê Ağverani beno. No jüyo de Tırk biyo. Gaê **Dewrês Sılemani** ke xo hardê Qızılbêli de erzeno hard, O ki wazeno ke naca vındero. Beg eve destê **Dewrês Sılemani** reseno mıradê xo. Cêniya xo pê manena, no beno wayirê ewladi. Cirê xeverê xêri yenê. Eve xo çımi cıra kırametu vêneno. No beno razi, **Dewrês Sıleman** naca

www.arsivakurdi.org

maneno. İcarê Qızılbêli bırrnenê. Beg vano:
–Serê serre, jü rêsen 'be jü bıze ra!
Dewrês Sıleman ni qevul keno.

No rocê icarê begi dano talıvê xo **Sılemanê Ali,** rusneno çê begi. Çê begi bıze benê, erzenê gome, rêseni ki benê erzenê aldani ser.

Rêna xanıma çêi sona bon ke çı şêro, eke hao **moro de gırs aldani sero erjiyo pêser**. Çımê nae ke çutır gınenê mori ro, na herneu gınena uca ro. Vanê,
–Xanıme merde!
Têde vısinê, yenê zerrê boni. **Ni qayt kenê ke moro de gırs hao aldani sero lif biyo, vındeno**. Qubırti kuno kar, vanê:
–Çê begi de mor biyo pêda!

Wena na biyaene serdın nebiya, nafa ki heto bin ra qirenê vanê,
–Gome vêsa! Gome dü de biyo vindi!

Beg guman keno ke sevevê nine rêsen 'be bıza **Dewrês Sılemani** raê. No wesêneno **Sılemanê Ali** rê. **Sılemanê Ali** vano:
–Se biyo? Çıko? Çıbao?

Ni benê zerrê boni aldani sero mori musnenê ni. No nia dano ke eke uyo ke aldani seroo, rêseno. Rêseni aldan ra ano cêr, vano:
–Sıma na rêseni ra vanê? Metersê no mor niyo!
Ni **Sılemanê Ali** cênê, sonê gome ke, bıza **Dewrês Sılemani** dı çıli işitiriyu sero vêsenê.

Begê Ağverani rêseni dano **Sılemanê Ali**, bıze ki keno ni ver vano:
–Bıra! Na rêsenê Dewrêsê xo 'be xuya. Bıza Dewrêsê xo bıcê, xorê bıtekne so!
Sılemanê Ali nine cêno, beno dano **Dewrês Sılemani**, cırê heve be heve mewzuato ke biyo, qesey keno.

Mıti de Ardê Bava Doğani Fekê Morê Şiay ra Amê

Xalıka Gülizare vana:

"Hetê Mıti de çê **Bava Doğani** estê. Ni Şix Hemedıcê.

Nine qe hêga neramıto, reçberêni nekerda, cüin neveto. Ama ardi çê nine de qe kemi nebiyê. Ardê nine bonê jiare de benê. Naca kılit biyo. Vanê, ardê nine fekê morê şiay ra amê.

Nine jü veyvıke arda. Bayxaniye biye. Yanê xame biya. Na nia dana ke ni hêga neramenê, cüin nekenê, are nesonê, ardu nêrênê ra, uncia ki ardê xo neqedinê. Ni, na ardu koti ra anê?

Xevera veyvıke çinê bena. Na rocê bêveng sona, bonê jiare de nia dana ke, **ardi fekê morê şiay ra yenê**. Na ke vênena, naera tepia na kıramete bırrrina. Ardê ke uckarê ki, çarnê ro kepek u qum.

Uca ra nat sarê na dormi na kepek u qum hem kenê teberık, hem pê sıt hamêni kenê."

HETÊ UMUMİ RA MORİ SERO İNANCÊ MILETİ

Na çımê nustê made Dêsım de mori sero rivayetê kılmê ke qesey benê, vatêne ke, fek be fek vacinê, ya ki inanco ke mılet mori sero musneno, ma nine ra taine ki naca de nusnenime ke mewzu na nusti eve nine tamam bo.

Xalıka Gülizare:
*Pırênê mori kenê bınê sıti ra vêsenenê, vanê, ron kuno cı, nezer nekenê.
*Pırênê mori pê porê xo gıre danê, vanê, por beno derg.
*Şüanê mali qılasê hardi de dı moru vênenê. Ni jê çüye derga derg qılasê hardi de merediyai biyê. Şüani eve çüya xo kuynê nine ra. Ni xo lewnenê, ama heni manenê. Bese nekenê cıra vecê. Roca bine yenê ke, ni jê dare biyê gıncıkın. Ni venga bavau danê. Bavay vanê :
–Ni jiarê!
Sero venga **Heqi** danê. Ni xaftıla benê sırr, sonê.
***Saê Moru** kişto, ama mori nezanê. Eke bızanê, dina maf kenê.

Bava Dewrês:
*Taê mori ehliyê. Mordemi rê thawa nekenê. Taê çêrangu ra, lêê sıti ke na ser, cor ro çêrang ro xo verdanê ro ke bêrê, sıt burê.
*Khurêsicê de ma jü morê kiseno. A sewe hewnê xo vêneno. No zaf beno poseman.

***Muso Xêğ** dı moru de qesey keno. Vano:
–So!
sonê, vano:
–Vınde!
vındenê. Sarê xo kenê berz, ide nia danê. Dı mordemi yenê, kunê ra ni ser. Vanê:
–Muso! Tı i moru ra vace, raa ma sera şêrê, ma xorê sonime Pılemoriye!
Musa moru ra vano:
–İne ca verdê, i xorê oğır seroê, sonê Pılemoriye!
Mori nejdiyê nine nebenê.

www.arsivakurdi.org

Pılemoriye ra Muso Xêğ

Musa eve destê xo moru musneno, vano:
–Ez 'be na alvazanê xora ki yenime Pılemoriye!

Zobina iyê ke ma dê arê:
*Mordem ke nezerê jü ra tersa, ira **"Mor peyê tora şi!"** vanê ke nezer mebo.

***Xızırê Khali** dermanê vıraşto, no derman do qılançıke vato:
–Ni dermani bıcê, bere bıpırosne insani ser ke, emrê dine endi derg bo, rew kokım mebê.
Qılançıke no derman gureto, ardo; şiya, nişta **dara merxe** ra. Nae vatena **Xızır**i nekerdo, derman hurendia qulê dide pırosno xo sero, taê ki hetê ra çarçê dare biyo, hetê ra ki bınê dare de **mor** beno, pırosino ni mori sero.
Coku, emrê mordemi nia kılmo, ama emrê qılançıke, mori 'be dara merxe ra dergo.

*Varyantê na rivayeta cori zafê. Nine ra jüyê ki **Xalıka Gülizare** marê qesey kerd.
"**Saê Moru** derman vırazeno, dano qılançıke, vano:
–Bere, adem oğli ser verde, kokım mebo!
A ki ana **dara merxe** sero kena xora. Jü ki cêr **mor** beno, rışino di sero ki. Coku i qe kokım nebenê."

***Kemerê Saê Moru:**
Hetê Qırdımi de kemerê esto. Na kemer de mori ğılğılinê. **Memedê Mıkaili** sewê hewnê xode vêneno ke **Saê Moru** na kemer dero. Sodır vazeno ra, qırvana xo ano na kemeri sero keno. İtıqat benê cı ke **Saê Moru** na kemer dero coku nia hundê mori naca vındenê. Naca jiara de Dêsımia. Naca ra ke vêrdi kemer ra, kelê xo bırrnenê.

*Derê Balabanu de jü çê de mor vecino. **Cahilê vazeno ra, na mori kiseno. A roce verg kuno malê nine, cıra jüya wese neverdano.**

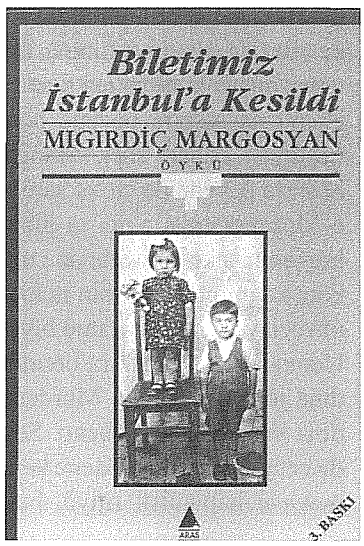
*Eke mor kişt, gereke hard kerê. Hatan ke roc necêriyo, tari nebi, riyê mori nevecino. Hatan ke astarey meveciyê, mor nemıreno.

*Dı mori ke pıroşiyê jüvini ro, nejdiyê nine nebenê. Vanê **"ni mısaibê jüviniê!"** Taê cênê, leçege erzenê ser, cıra mıradu wazenê. Vanê, to ke nia kerd, **Heq** çı mıradê to ke esto, ano hurendi.

*Mori ki esto ke kemera almasti tey esta. Nira **Moro Kor** vanê. Nevêneno. Ae nano ro, sande ver de çereno. Taê na kemere mori ra cênê, remenê. Gereke ağwe sera şêrê bover. Mor ağwe ra pers keno. Ağwe vana **"mı nediyo!"** Wela adıri gereke bıbo. Wela adıri de kemere roşti nedana.

***Bava Xıdır** Almanya de guriyo, şiyo xorê memleket de bonê vıraşto. **Aliyê Makıli** nira vano ke,
–Marê khavır sare bıbırrne!
Bava Xıdır vano:
–Mı wena bon vıraşto. Peri çinê. Ez koti ra biyari, torê sare bıbırrni!
Aliyê Makıli nira vano:
–Çê to pırrê moru bo!
Çê beno pırrê moru.
Sonê, gınenê niro, qırvanu kenê, cêrenê vero. Peyco no yeno rae, moru ra vano,
–Veciyê, şêrê!
Wena ke mori vecinê sonê. □

Çimey:
[1]Tevrate, Kıtavo Dıine (*Tr:* Çıkış), Çımo (Bap) 4'en ra bıcêrê.
[2]GOTT IN DER STEINZEIT, bild der wissenschaft, 6/1992 (Almanya.)
*İyê ke na nuste de marê qesey kerdo, nine sero ma nustunê binu de malumat do.
[3]Homeros, İlyada, Can Yay. S.225, 77.
[4]Nuri Dersimi, K.T.Dersim, Komkar Yay. s.29-30.
[5]Çê Sa Uşên Begi rao.
[6]Nuri Dersimi, k.n.v. s.95-98.
[7]Hasan Efendi, Varlığın Doğuşu, Yayına Haz. Pir Sultan Özcan, s.209.

www.arsivakurdi.org

HER Çİ ZAMANÊ XODE...

Sait ÇİYA

Jü vatene esta. Vanê: her çi zamanê xode mexbulo! Ya ki her çi zamani ra gıredaiyo. Zaman ke vêrd ra, şi, hedıle ke destê mordemi ra veciye, reyna peyser nêna. Sıma ke na nuste wend, ma kunime İsa ra tepia serra dı hazari. Nıka dina de pêro qomi manê ney sero fıkırinê, wertê xode nanê hurê. Her kes çiyê ke hata be nıkay biyê, dinê sero vındeno. Serba xo, serba sarê xo na biyaisu ra derse vecenê. Wazenê ke mestê-bêro rawa xo rakerde bo, xelef u ğeletiyê ke verê coy kerdê, reyna medekeriyê. Çıke zanino ke, na seserra ke yena, gorê seserra veri taê heti ra zobinawa. Dina de zaf çi vuriya. Dina biya qıckeke. Dina sero cao de xoser nêmend. Her ca guretiyo bınê qontroli.

Naca de dewrê newey sero nêwazon ke derga derg bıvınderine. Mordem şikino na lınge de naê vazo: Na dewrê newey de kamci qom ke xo organize nêkerd, hetê ekonomi de, hetê kultur u siyaset de ke irada xo nêvet wertê, qomunê pilu ver de vıleşino ro, sono.

Ma, halê ma çıturio? Na seserra newiye de şikinime, kar u gurê xo kenime rast? Ya ki jê taê qomu, na dina ser de darinime we, sonime?

Gunê seveta na persu tenê tarıx de nia dime. Wertê na dı hazar serre de çı biyo-çı amo sarê ma ser, nêwazon ke naza de qalê cı bıkerine. Xora no çiyo de qolay niyo. Heqa na serru de ma dest de jêde zonaiş ki çino. Tarixê sarê ma nahet ra lete ra jêde tari dero. Saê u dos nêbiyo. Honde serru ra tepia no karo de gırano. Zaman lazımo. Gunê her kes bıguriyo. Zonzanoği, folkloristi, tarixberi u iyê bini pêro pia raa ilmi ra bıguriyê, çıtur ke ebe derjêni quiye kınina, heni karê xo bıkerê. Axırı taye zonaişi kunê ra ma dest.

Hama na seserra peyêne honde tari de niya. Xeylê nustey u zonaiş estê. Mabênê sari de qesey beno. Seserra peyêne de tarixê sarê ma, tarixê Anodoliye be ê Mezopotamya nêjdi ra jübin ra gıredae bi. Ceng u hurêamaişi ke na werte de vırajiye, naine ra sarê ma ki bara xo gurete. Heto bin ra ki, na biyaişi heni xo be xo nêveciay werte. Dewamê biyaişê dina biyê.

Nainu ser de kılmek ra bıvındeme. Seserra peyêne de dina jê awıke gırıya. Mordem ke vazo şekıl u resmê dina vuriye, ğelet nêbeno. Seserra vişţine de dina ser de ceng u sarewedardaene kemi nêbiye. Taê welatu de dewletê kapitalisti rıjiyê, hurendia dine de dewletê sosyalisti saniay pê. Sarê ke bınê bandıra dewletunê koledaru derê, nainu ra hama hama pêroine leca xoseriye de koti ra ser. Afrika de, Asya de, Amerika Cêri de dewletê xoseri niyê ro.

Na mabên de dı rey cengê dina vêjiya. Cengê Dinao Jüine be dıdine ra tepia şindori vuriay, dina newe de ame serrastkerdene. Na des serra peyêne de ki dina reyna rüyê xo vurna. Dewletê ke nam u sanê xo sosyalistê, rıjiay, newe de kotê ra raa kapitalizmi.

Hona ke qesa xo naca ra ravêr nêberde, reyna tenê peyser şêrime. Cengê Dinao Dıdine ra dıma dewletê dina biyê dı qelfey. Qelfeo jü ê kapitalistu, uyo bin ki ê sosylistu bi. Amerika ağaê kapitalistu, Sovyet Rusya ki ağaê sosyalistu bi. Mabênê nainu de alozê de xoriye roc be roc biyêne gırsi. Haştihaskerdoği tersêne ke naca ra reyna Cengê Dina bıveciyo. Neyra ni dewleti be xo ki tersêne. Nêthowrêne ke şindoru bıvurnê, kemeru hurendi ra bılewnê. Daha jêde hazar u newse u şeştay ra tepia hal be hali şindorê dina nêvuriay. Amerika be Rusya ra dina wertê xode kerdi bi bare, cemednay bi.

Wertê na seserre de qomê ma koti [illegible] êrd ra, çı biyaişi bi, wazon ke kılmek ra bınusnine. Sarê ma seserra vişţine de xeylê est xo ver ke koledaru berzo teber, welatê ma serbest bo. Na leze de ser nêkoti. Dewletunê Awrupa be ê Dewleta Osmani ke hurêamaişê Sewri imza kerdi, sarê mao cor, wast ke Kırmanciye de idare bıcêro xo dest. Dewletunê Awrupay rê, Dewleta Osmani rê, Dewleta Tırkiyawa ke Anqara de newe saniyêne pê, aerê wastena xo ebe nuştişi arde be zon. Do dıma Qoçgiriye de, Erzıngan de, Dêrsımo Zerrên de idara xo ilan kerde. Dewleta Tırki be çeteê Topal Osmani amey ra sarê mar ser. Leze şikiye, Qoçgiriye de qetliamo de gırs kerd. Mabên ra jêde ra nêverd Zazaê maê cêri hazar u newse u vişt u phonc de sare dard we, Çewlıgi, Piran u Gênci, Xarpêti, Palu u taê caê bini dısmeni ra kerdi pak, idara xo nê be ro. No ki jêde dewam nêkerd, Dewleta Tırki idara sarê ma rıznê, sarê ma qırr kerd, Şix Said u Serverê bini ki Diyarbekır de eşti dare. Dora tepia Dêrsımo Zerrên teyna mend. Na qela mawa peyêne ki hazar u newse u hırıs u heşti de hetê dısmeni ra amê guretene, welatê ma cêrra be hata cori kot be bınê

www.arsivakurdi.org

destê dısmeni. Ebe des hazaru isanê ma qırr kerdi, ebe hazaru isanê ma surgıne şiwarê [ğerbê]Tırkiya bi, Sey Rıza, Usê Seydi be Serverê bini Xarpêt de eşti dare.
Sarê ma qey nêkot ser? Sebebi jêdeê. Naine ra dı tenê xo zaf muhimê. Jü, sarê ma mabênê xode jübiya xo nêvırast bi. Qeweta Dewleta Tırki be ê sarê ma dustê jübini de nêbiye. Ma ke jü têver-sanaişê de qıci bıkime, nae tenêna rınd vinenime. Dısmenê ma wayırê dewlete bi. Wayırê ordi bi. Sarê ma ca be ca estêne xo ver, xo organize nêkerd bi. Wayırê teşkilati nêbi. Qeweta xo jê qeweta gerillay qıc biye. Sarê mao Elewi be ê Sunni jübini ra cêser lez kerdêne. Dıde, mabênê sarê ma be sarunê binu de pia gurenaişê de pêt çinê bi. Hona ke tertelê Hermeniyu nêbi vi, mabênê sarê ma be ê Hermeniyu de jü itifaqo de sıst vırajiya bi. No ki zaf dewam nêkerd. Mabênê sarê ma be ê sarê Khurmancu de ıtıfaq qe nêvırajiya ke vajime, ğelet nêbeno. Saro Khurmanc ebe destê ağa u begê xora verê coy gıredaê dewleta Osmani bi. Dıma ki kote ra rêça Dewleta Tırki. Her çıqa ke werte ra taine wasto ke verba Dewleta Tırki bıveciyê, ni ki ser nêkotê. Dewleta Osmani be Cumhuriyetê Tırki her ke kotêne tengiye, vatêne; "ma ki mısılmanime, sıma ki mısılmanê". Neyra tepia saro Khurmanc reyna kotêne rêça Tırku.

Hırıs u heşti ra hata be hazar u newse u şeştae welatê made jêde veng nêveciya. Sarê ma guriyêne ke dırbetunê xo têrapiso. Ters u xofê dısmeni welatê made nêdariya bi we. Axıri şeştayera dıma gıran gıran wertê roştberu de lewiyaiş bi. Roştberê ma komelunê Khurmancu be komelunê çhepê Tırku de dest kerd be cı, guriay. Na guriyaiş roc be roc tenêna ravêr şi, howtae ra tepia xort u azebê ma koti ra çhepê Tırk be Khurmancu. Goni u qewete dê be çhepê Tırki be çhepê Khurmancu. çhepê Tırku seveta Tırkiya Demoqrat u Sosyaliste, çhepê Khurmancu ki seveta Kurdıstani leza xo phoştia mara her roc tenêna ravêr berdê. Na leze de teyna gonia ma nêrijiye, qeweta ma çarç nêbiye. Roê sarê ma ki cêriya bınê lıngu.

Ney ebe dı-hirê çekuyu rakerine. İyê ke çhepê Tırku ra pia guriyay, namê "enternasyonalizmi" ra nam u sanê ma, kamiya ma gurete berde, kerde doçıkê Tırku. Roc be roc insanê ma xora kot düri, zonê xora, zagonê xora serm kerd, peyniye de bi "demokrat Türkiyeli" ya ki "sosyalist Türkiyeli". Heni bi ke seveta welati gurenais bi tomete. Na leze ra teyna ma dest de "Tırkê moderni" mendi.
İyê ke komelunê Khurmancu de guriay, namê "welatheskerdêni" ra namey sanê ma, kamiya ma gurete berde, kerde doçıkê Khurmancu. Boa Heqi rocê namê sarê ma, welatê ma gılê zonê xo nêna, pesew u peroc guriay ke teoriyê lehçey isbat kerê. Honde can u ro da, honde zulm u zordariye diye, neyra qomê ma dıramê fayde nêdi. Ni, her ke nia guriay, propaganda kerde, haskerdena zoni tenêna peyser şiye. İnsanê ma xora, zonê xora, kamiya xora rema. Phoştia nainu ra sar u welatê ma mabênê sarunê teberi de nas nêbi. Hetê ra dewleta Tırki, heto bin ra ki ni, sar u welatê ma inkar kerd, nêverda ke sarê ma sarunê dina ra dostêni bıvırazo, wastena xo bıresno dezgê mabênê saru.
Naza de nêwazon ke kesi rê heqaret bıkerine. Çiyo ke zanino, aseno, resmê dey anune verê çımu. Oncia nêvan ke, her kesi ğelet kerd, mı/ma raste kerde. Nê! Çiyo ke veciyo werte, ê ma pêroino. Bara her keşi ki esta. Ma ki jê dine zamanê raa ğelete de şime. Hama vanê, insan kotê ğeletiye ra ke racêro, herey say nêbeno. Gunê mesela sari, mesela şexsi mebo. Heni mekerime. Mordem nêşikino ke vazo, ez her daim rast vanune. Qesa mı her waxt rasta. Weşiye de çiyê de nianên çino. İnsan gıneno waro ki, urzeno ra ki. Xora weşiye leza de raştiya. Hata ke ro cani ra nêveciya, insan fikrê xo, kerdenunê xo wertê weşiye de cerevneno.
Reyna racêrine persa xuya vırêne ser. Dina sona koti? Hal u hêkata sarê ma çıturia?
Mı vake, ni des serrunê peyênu de ki dina ser de zaf çi vuriya. Dina dı qelfe biye, biye jü qelfe. Dêsê Berlini rıjiya, paktê Varşava bi vıla. Dewletê Amerikaê Jübiyaey tek teyna biye ağaê dina. Amerika caê xo kerd mıqerem, hama politika xo jê veri nêmende. Vırende Amerika tersêne ke dewletê ke deyrê gıredaiyê, politika u şindorê dine bıvuriyê. Werte de "tersê komunizmi" est bi. Coka ni dewletu ser de recefiyêne, nêverdêne ke thaba bıvuriyo. Êndi na tersê Amerika dariya we. Amerika ki, Awrupa ki wazenê ke resmê dina tenê bıvuriyo.
Pêseramaişo peyêno ke Estamol de bi, oca de ki dewletunê Awrupa be dewleta Amerika na politika xo reyna kerde areze. Naca de ame ra zon ke, kamci dewlete ke wazena bıbo ezaê Awrupa, gunê zerrê xode zoni, itiqati, kulturi serbest bê. İdara xo bıvuriyo, bêro rêça demoqrasi ser.
Tırkiya ki wazena ke bıbo ezaê Awrupa. Hao çend serrio serba ney gurina. Nıka raa Tırkiya tenê biya roşti. Eke Tırkiya politika xo bıçarno demoqrasi ser, zon u kulturu bıkero serbest, qanun u zagonê xo jê Awrupa kero, a waxt bena ezaê Awrupa. Xora zerrê Tırkiya de ki serba ney çend serrio ke ceng u leze esta. Serverê Amerika Clinton ke Meclısê Tırku de qalê Kurdu kerd, Tırkiya de serbestiya Kırdaşki sero hurênaiş tenêna bi pêt. Tırkiya gurina ke hem dewleta xo bısevekno, hem ki wastena Awrupa be Amerika biaro hurendi. Na mabên de Demireli vake ke, "heşt zonê Kurdu estê, ma serbestiye bıdime ninu ra kamci?". Taê politikaciyunê Tırku ki vake ke, "ma ke zonu rê serbestiye arde, zaf çetiniye yena ra werte. Zazaki esto, Kırdaşki esto. Heto bin ra ki zonê Boşnağu, Lazu, Çerkezu estê. Ma ke heqe dê jü, iyê bini ki heqa xo wazenê. No ki nêbeno".

www.arsiwakurd.org

Verê coy vatena Demireli ser vınderime. Heşt tenê zonê Kurdu çinê. Demirel na vatena xo beno, resneno sanıka lehçeu. Hama tenê jêde esto. Miliyetçiyê Kurdu vatêne, "çar lehçê Kurdu estê". Demireli no kerdo dı qati. Naca de ğeletiya de bine esta. "Lehçê Soranki be Goranki" Tırkiya de qesey nêbenê. Mabênê şindorê Tırkiya de Zazaki be Kırdaşki qesey beno.

Raştiya xo awa ke gunê pêro zoni têdust u serbest bê. Demoqrasi be têduştiye, ya serba her kesi beno, ya ki nêbeno. No çiyo de zor ki niyo. Dina de taê dewletu de hirê-çar zoni têlewe de qesey benê, serbest u têdustê. Vajime İsviçre de çar zoni estê, çaremêna ki zonê dewletê. Serba ney İsviçre lete nêbiya, nêbena ki.

Naca de ğeletiya teoriya lehçey reyna xo musnena. Demirel be iyê binu ke va, "Ma heqe bıdime kamci lehçey? Bıdime Kırdaşki, ya ki Zazaki?". Politikaciyunê Kurdu ra cüabê de rast nêveciya. Honde ke vake, "heşt tenê Kurdki çinê. Kurdki serbest bo". No yeno çı mane? Ni nia sa vanê? Jü; nêvanê ke pêro zoni serbest u têdust bê. Dı; nêvanê ke Zazaki be Kırdaşki pia serbest bo. Politika nainu ke nia nêmecet bımano, dewlete ki phoştia xo sanena ğeletiya nainu, politika xuya korre dewam kena.

Nıka ma pêro pia bıfikırime. Heni aseno ke Tırkiya de taê vurnaişi çêber cınenê. Heni ya ki nia serba Tırkiya raa de bine nêmende. Gunê politika xo tenê bıvurno. Ma, serba ma çı esto? Kamci komeli, kamci parti, kamci rocname [qezetey] u perlodi heqa ma seveknenê? Hona werte de kes nêoseno. Komel u dezgeê ke namê ma ser gurinê, na lınge de jêde qewetın niyê. Nia ke şêro, beno ke oncia destethol bıvecime. Êndi dore reyna key yena ma, kes nêzaneno. Yena, ya ki nêna, a ki areze niya. Zanino ke, heqe nêdina, cêrina.

Taê newdar u roştberê ma ke çend serrio politika lehçey dıma sonê, çı ardo werte? Peyniye de çı veciya? Raştiya, ya ki dêlmaştiya jü teoriye çıtur areze bena? Raştiya jü teoriye çıtur pêmina?

Jü teoriye ke serba çıki vırajiyo, uca de çı vurno, çı nêvurno? Eyde nia dino. Jü teoriye ke zon u qom sero amê meydan, a waxt qomi sero, zoni sero çıtur teşir kerdo, eyde nia danê. Na teoriya "Zaza-Kürdü" be teoriy "Lehçeyê Kurdki Zazaki" hırs serri ra jêdero ke hukmê xo rameno. Se bi, çı ard werte? Peyniye de sarê ma, zonê ma ebe na teoriye ame inkar kerdene. Ni siyaseti weşiya qomê made çı vurna? Hondae ke taê isananê ma xora vake, "ma Kurdime". İyê ke na siyaseti ramenê, ine be xo ki faydê ni siyaseti nêdi. Faydê nainu ne gıneno ro Musay, ne ki gıneno ro İsay.

Seserra viştine de qomê ma bi bi dı letey. Mabên de jübiyaene çinê biye. Saro Khurmanc rüyê mısılmaniye ra hetê Dewleta Tırki de bi. Serba ninu be sebebê binu ra welatê ma serbest nêbi.

Ma nıka? Sarê ma biyo hirê-çar parçey. Letê de ma xo esto bextê Kurdu. Letê bini ki xo esto bextê Elevi-Bektaşi be çhepê Tırku. Leto de bin ki gos u kherrıkê xo guretê, qe thaba ki ğemê eyde niyo. Raştiye ke vacime, sarê mara hona se ra phonc (%5) hesar nêbiyê. Eke raştiya ma niara, her kes hesabê xo gorê nae bıkero.

Mı xora cor de vake, her kes ğeletiye keno. Marifet uyo ke insan ğeletiya xo bivino, aera racêro. Gunê insan kolê ğeletiya xo mebo. İnsan ke jü teoriye hırs serre ra jêde cerevna, faydê dey nêdi, ala fayde uca de bımano, zerarê dey di, gere bıgıno pıro, siyasetê xo bıvurno.

Bêrê, pêro pia bıfikirime. Siyasetê xo, serbestiya sarê ma, serbestiya welatê ma ser bıvırazime. Nıka hedıle (imkan) esta, ma ke est xo ver, wastena xo arde werte, serba nae komelê xo sanay pê, leza xo dê, eke pêro heqê ma ki mebê, axırı taine cênime. Ewro zamanê xuyo. Meste hereyo. □

Asma Paiza Peyêne-99

İsanetêni

Can Yücel

I

Tatyosê Lekeci albazê xuyê domanêni Ercani rê yaraniya de khana ke wertê dine de vêrda ra, eke sero vato
"Ero, tı key mırena?"
Ercan hetê sili u sepeliya Nisane ra amo warkerdene,
a sodır muso ke qanserê pısıku nişto eyra yoxro ke...
Tatyosi ke nai vatêne, çımê xo pırrê hêstıru biy hona,
pêsero ozır waşto, cêro vero, cêro sero...
Tatyoso ke jü Hermeniyo
mılliyetê isanetêni çino, çıke...

II

eceba nıka bıdi Tatyoso Lekeci
ke pakkerdene do, na suka gımarıne

Tırki ra çarnais: Asmeno Bêwayir

www.arsivakurdi.org

RAA DEMOQRASİ

Mehmet TÜLEK

Mı ke na nuste nusna, reê xo pey de nia da ke dı serri u nêmo ke welatê xora, Dêsım ra vêjiyune. İnson hata ke düri nêkot, kesreta dey zerrê xode nêheşiya pê, qedr u qimetê welatê xo rınd nêzoneno. Welat de, wertê ax u waxi de, bınê zulm u zordariya dısmeni de, ma fırsed nêdiyêne ke zerreweşi u haştiye ra zon u zagonê xora thom bıjêrime.

Her çi bi vi têwerte. Cengê de qılêrını hukmê xo ramıtêne. Mordem nêşikiyêne ke reet u serbest helmê bıjêro. Dewi vêsnay, mılet kerd tever, qom u qevıl kotê ra raa ğerivi u surgıniye. Gemi, bırr u hêgay vêsnay, mal u melali tolan kerdi. Werdene ve sımıtene eve qarne dêne. Roza Haqi xort u ozevi guretêne pê, estêne zerre, wertê izrav u zulm de vi.

Welatê mao şirin u delal, pag u warê maê şêni rijiay vi, dina ma koti vi têwerte, bi vi têser u têbın. Hetê dewlata Tırke ra xeylê insonê ma ame ve kıstene. Xepısxaney eve qomê ma bi vi pırr. İson bese nêkeno ke zulmo de nianen tarif kero. İyê ke tever ra amêne, na halê ma diyêne, fek u zonê xo biyêne jüa, nêşikiyêne ke thowa vazerê.

Mordem ke dormê xode nia da, teyna tank u topi, helikopter u panzeri diyêne. Her çengê Dêsımi de, her vizoa Dêsımi de esker u polês ğılêne.

Oncia ki ma tavat kerd. Welatê xora nêvejiayme. Destê ma welat ra nêbiyêne. Senık-jêde, rast-çewt çı ke ma dest ra amêne, verva nehequ welatê xo seveknenê. Roze amê, marê zovina rae nêmende, welat ra vejiayme.

Nıka nia don, qe thowa nêvuriyo. Ambargo nêdariyo we, dewi tholiê. İnsonê ma sukunê pilu de, Avrupa de per u pêrisan xo ver danê ke pay ra bımanê.

Nıka Tırkiya wazena ke bıkuyo Cematê Awrupa. Rınd, eke wazena, va cıkuyo. Hama usıl u qeydê her çi esto. Awrupa de çıqa ke kemi vo, demokrasi esto. Pêseramaen u kombiyaene serbesta. Zon u zagonu ser de yasax çino. Zonê binu ra çımşiaine nêkenê. İşkence u zulım çino. Serbestiya fıkri esta. Verê qanuni de her kes têdüst dero. İnsoni gorê zonê xo, ıtıqatê xo jübini ra cêser nêkenê. Helvet ita ki baxçê gulu niyo. Derd u persê itay ki estê. Ni eve zor nê, wertê demokrasi de raa demokrasi ra hal kenê.

Hama Tırkiya de heni niyo. Tırkiya de jü zonê resmi esto, no ki Tırkiyo. Tırki ra qeyr pêro zoni bınê bandır u yasax derê. Zazay, Khurmanci, Lazi, Çerkezi, Aravi mecburê, Tırki bımusê. Reê bıfıkrime, ma na welat de çond hozor serrio ke weşiya xo rameme. Tırki peydena, nejdiyê hozor serrio ke amê. Welatê ma, ma dest ra gureto, biyê wayırê her çi. Demireli a roze vake, "Tırkiya de Tırki ra qeyr zonu de televizyon u radon nêbeno". Qey? "Kırdaşki de, Zazaki de televizyon u radon ke bi, Tırkiya bena lete". Nu raşt niyo. Ğeletiya de gırsa, demegociya de gımarına. İsviçre de çor zonu de radon, televizyon esto. Belka ke phoncas zonu de qezete u perlodi vejinê. Çor zonu de, mektevu de musnaiş (eğitim) esto. Nıka İsviçre lete nêbena. Naza Almanya de, Almanki ra qeyr zonunê binu de ki dersi estê. Domonê ke Alman niyê, welatunê binu ra amê, zonê ma u piyê xode derse cênê. Dewleta Almani kesıka xora peru dana; kıtav, malım u çı ke lazımo, pêroine tedarık kena u cêna. Nıka jü ke vazo, ›nia ke şêro Almanya lete bena.‹ İta de na qesunê nianenu ra huinê u vêrenê ra. Qey lete bıvo ke? Demokrasi ke bi, têdustiye ke biye, insoni eve zerreweşiye têlewe de jê wa u bıray weşiya xo ramenê.

Gunê Tırkiya yasağo ke Zazaki, Kırdaşki u zonunê binu ra ardo, neyra bıtexeliyo. Zonê ma Zazaki ki u zonê bini, jê Tırki mektevu de, daira dewlete de, qezeta u perlodi de caê xo bıjêro. Pêro ıtıqati serbest vê. Dewlet destê xo ıtıqatu ser ra bonco. Tırk, Zaza, Khurmanc, Arav, Çerkez, Laz, pêro mıleti têdüst u serbest vê.

Endi Tırkiya rê raa de bine nêmenda. Ya xuya xo, qanunê xo vurnena, kuna raa demokrasi, u waxt bena parçeê de Awrupa; ya ki oncia jê vıreni, raa xuya khane ra sona. Zon u ıtıqatu cêna bınê bandıra xo. Zulm u zordariya xode dewam kena. U waxt ki caê Tırkiya Awrupa niyo. Xorê jê xo, caê bıfeteliyo.Vajime jê Saddami, jê Hafız Esadi çêverê xo dina rê cadero, seserra vişt u jüine de ki zerrê tariye ra mevejiyo.

Hama dewleta Tırki ke xo nêvurna, naede inat kerd, çiyo de arezeo ke her ke şi, peyser manena. Rozê yena, bınê pers u derdunê xode xenekina, sona. Qomê Tırkiya ki feqıriye ra, peysermendene ra nêxeleşinê ra. Heni iman kon ke, Tırkiya de demoqrasi, têdüsti u haştiye ke bıvo, qomi oroji ra vejinê.

Asma Paiza Peyene 99, Almanya

www.arsivakurd.org

Zar u Zon

K. Xamırpêt

Zar vengo, zonı ki letê goştio ke fekê isani de, wıyo. Bê zonı ki isan şikino veng vejo, bıqêro bılımo, feqet nêşkino qesê bıkero. Qesêkerdene ê letê goşti lewnena, hona perse qesa fekê isani ra vejina. Hurdmênay ke resnay pê, beno qesêkerdene u isanı ki ebe nê ornegi jübini fam kenê. Bê zar u bê zonı ki şikinê, isani jübini de qesê bıkerê, jübini serwaxt kerê. Ebe teknikanê teziya, ebe desta, ebe bêçıka u ebe hereketa jübini danê famkerdene. Feqet qe çiyê qasê qesêkerdene jübini ra hondae nezdi niyo. Qey vanê 'zar u zonê xo amo guretene'; yanê, ne vengê xo vejino, ne ki qesê keno.

Mılet u qomê ke dewletê xo estê, sed sere dısê sere ebe zonê xo qesê kenê, zonê xo kerdo zonê teknik u teknoloji, onci ki sero vındenê ravê benê, vanê ke; zonê ma wertê zonanê dugela de vindi mebo. Eke ma zonê xo goranê teknik u teknolojiyê ewroy de ravê meberime, qesanê newiya mevejime, pey de maneno. Ebe no qeyde zanaê ma, ilmdarê ma meşte bira ebe zonanê dugela nüstanê xo nüsnenê. O waxtı ki qomê ma nê zoni ra fam nêkeno. Gereke onci ma nê zoni bıçarnime, se ke qomê ma fam keno, heni bınüsnime. Beno dı kari. Eke roştberê jü qomi ebe zonê xo nê, ebe zonanê dugela de nüsnenê, faydê nê ilmi u zanoği qomê xo de hondae nêno zanıtene. Qomo ke seba dêra nüsnena, gere ebe zonê dê bo, ebe zonê de ğerib mebo. Ewro teknik u teknoloji her zoni sero hukım keno. Zoni, ilmi her roj ravê şono. Eke rojê ravê nêguret xo dest, peyniye zaf çetın êna.

Ewro ma zonê xo de nia dame, Zazaki (Kırmancki) hona zonê dewıja ra ravê nêşiyo. Her kes zonê dewa xo qesê keno, fekê dewa xo qesê keno. Hemı ki inat keno, vano ke: »en raşt ez qesê ken.« İnat keno, vano: »ê mı raştia, ê bini ğelet qesê kenê, ğelet nüsnenê.« No koti de kıvş beno? Hatani nıka perlod u percemê ke vejinê, dina de êno asaene. Helbet ferqe wertê feka de esta, nae kes inkar nêkeno.

Orneg:

Hatani nıka gere jü persok (sözlük) bıvejiyêne, biyamêne vıraştene. Çımke xêlê havala vati bi ke, ma hatani dı-hirê hazara ra zêdêri pers u qesê dê arê. Eke nê jü dest de bêrê têlewe, çiyê de xurt vejino. No ki gere ebe no qeyde bo.

Varto	Dêsım	Bingol	Sêwrege
Jü	Zu/Jü	Jew/yew/yo	Jew/ju
Heq	Haq/Heq	Homa	Heq/Ala

Ebe no qeyde ke bêro vıraştene, percem u perloda de mıheqeq nê persi ênê nüsnaene. Waxto ke jü fek de namê na perse çino, ebe rehetêni fekê dê bini ra cêno. Ebe no qeyde:

Jü:ğezna persa hem bena dewleti u hemı ki herç ke şoro, jübiyaena zoni ravê şona.

Dıde: Çand fekê ke estê, nüste u perloda de verva jübiyaene şonê. No ki peyniye de zonê de standard waxto ke amê vıraştene, imkanê de rehet dano zoni...

Hatani nıka çiyo ke zoni sero amo qesêkerdene, kes hona ebe no qeyde nê, onci ebe qeydê fekê xo, ya ki ebe fekê dewıja nüsnenê. Nia zon ravê nêşono. Hem ğeleti benê zaf, hemı ki kesê ke teze bınüsnê bıwanê, onci benê wayırê nê ğelete.

Orneg:

Xeta en pile nawa ke kes goş pıra nêkuno. Nüstanê Dêsımıja de tımi nia nüsnenê:

Vanê ke, *'eke Dêsım **xelesiya,** waxto ke Dêsım xelesiya?'*

Na nüsnaene de êno no mane:

Eke Dêrsım qediya, waxto ke Dêrsım nêmend.

Feqet êyê ke nüsnenê, ebe na mane nüsnenê.

Gere nia bêro nüsnaene, hemı ki nia bêro qesêkerdene:

*Eke Dêsım xelesiya **ra,** waxto ke Dêsım xelesiya **ra.***

Eke no fiil niame nüsnayene (ra); qesa, perse bena çiyê de bin. Bena xeta bêkare (olumsuz cümle).

Fiilê ra'y zonê ma de zaf cayê de ferz cêno:

***Xelesiya**, manê xo: qediya. nêmend.*

Eke va *xelesiya ra*, manê xo vurino, beno çiyê de bin.

*Xelesiya **ra***

Kewt ***ra***	*Uşt **ra***
Amê ***ra***	*Bi **ra***
*Urze **ra***	*Guret **ra***

Eke fiilê *'ra'* niame nüsnayene, se ke tı çiyo ke seqet kerê, heni beno.

Ma çand dolımi nae sero qesê kerd onci ki, xeta haybıro heni ramena.

Percem u perlodanê ma de nüsnaene, hona gıraniye feka u zarava serowa. Zonê de standard u vıraştena jü zoni prensiba u o qeydanê zoni sero. Gere tenê çiyê ferzi bêrê werte ke hona ebe no qeyde piya nüsnaene bıcerebnê. Perlodanê made hona no niamo werte u sero qerarê niamo guretene...

Helbet ecele kerdene çiyê nêana werte. Ebe konferans, seminer, ya ki komisyonê de seba nê kari ra bêro temsil kerdene..

www.zazakurdi.org

Eve Çimê Khuru Zazaki

Ali Gültekin

Mesela Zazaki u zonê Khuru ser Khuri sa vanê? Fıkrê Khuru çıko? Ya ki zu fıkrê de Khuru esto, çino? Eke esto, senê fıkro? Eyra gore çond lehcê zonê Khuru estê? Zazaki wertê ninude morino ya ki nêmorino? Cüavê ney eve doskerdena fıkrê Khuru yeno daene. Yê her qomi mesela zoni ser zu fıkrê ho, zu politika ho esta. Yê Khuru ki gunê zu politika ho, fıkrê ho bıvo. İson nêşkino ke vazo, ›nê, fıkrê Khuru çino. Khuri nêzonenê zonê ho senê zono, lehcê ho estê, çinê!‹ Helvet zu fıkrê de Khuru esto. Vırende ki bi vi, ewro ki esto. Nıka nae sero helmê vınderime.

İson şikino ke na mesela dı periodu de bıcêro 'ra dest:

1- Vera ve hata serrunê '80.

2- Serrunê '80 ra nat.

Vera ve hata serrunê '80

Zu fıkro ke wertê Khuru (Kurdu) de hukım kerdêne, hetê jêderêni ra qewul biyêne, bi vi. Na fıkır, fıkrê çor lehcu vi. Neyra gore çor lehcê zonê Khuru estê: 1) Kırdaski, 2) Lorki, 3) Kelhurki, 4)Goranki.

Na fıkır koti ra cêriyo? Wayirê ney kamo? Ya ki hetê kami ra, key, koti erjiyo werte? Heni amêne imankerdene ke, na fıkır yê Şeref Xanio. Nıka ki nia zonino. Şeref Xani no kıtavê ho "Şerefname" de -serra 1596i de nuşiyo- esto werte. Na fıkır a roze ra ve hata roza ma amo. Na mesela ser hata nıka çıke nuşiyo, têdine de qalê na fıkri esto. Têdine de namê Şeref Xani u Şerefname yeno dekernaene. Fıkır senê fıkro? Şeref Xani çıturi ardo 'ra zon? Eyra dıme çıturi cêriyo 'ra dest ya ki fam biyo? Kıtavê İhsan Nuri, "Kürtlerin Kökeni", de ki na çor "lehcu" sero vındino. Çarnoğê kıtavi M. Tayfun (Malmisanıj) -ey no kıtav Farski ra çarno ra ve Tırki- na nuqte de fıkrê ho ki notê bını de keno areze. Nia nusneno: "Na fıkır, wertê Khuru de zu fıkro de kılasiko." Dıme ra dewam keno, "Na çorine rê vılakerdene lehcu ra gore vılakerdena zonê Khuruna" [2] Helvet na zu hetê M. Tayfuni ra nêvajina. Her keşi na nia zonêne. Nıka ki nia zonino. Hama raşti niaro, ya ki niyo? Naza de ho bıçarnime 'ra Şerefname, uza de çıturi nuşiyo, bıvinime:

"Cemat u aşirê Khuru, rivatê zon, odet-tore u halê sosyali ra çor gurubunê gırsu ra benê vıla.
Gruba vırene, Kırdas;
Gruba dıine, Lor;
Gruba hirêine, Kelhur;
Gruba çorine, Goran. " [3]

Eskerao ke, naza de qalê lehcu u lehcu ra gore vılakerdena zoni nêbeno. Naza de lehcu ra gore nê, zoni ra gore vılakerdene esta. Zu zon şikino ke lehcu ra gore bıvırriyo 'ra grubu. Zoni ra gore ki ancax sari, mıleti bırrinê ra. Hora eke lehcu ra gore biviyêne, namê lehcu (zonu) nuşiyêne. Yane hurendia Kırdas, Lor, Kelhur u Gorani de Kırdaski, Lorki, Kelhurki u Goranki nuşiyêne. Heto bini ra ison vineno ke, zon ra qeyr qalê zovina çiyê binu ki beno; jê odet-tore, halê sosyali. Ni çiyê ke 'tha de Khuru bırrnêne ra, çiyê ke zu mıleti ane 'ra meydan, iyê. Şeref Xan hona eve nainu nêvındeno, hetê esl u koki ra ki Khuru bırrneno ra. Eslê her zu grube beno, resneno 'ro ve caê. İsoni 'ke Şerefname qifi ra wend, fıkrê Şeref Xani zaf rınd doz keno. O Khuru jê zu mıleti ya ki qomi nêvineno. Bınê namê Khuri de jêde qomu vineno. Na çor qomê ke eve ho moreno, çor qomê ke hora gore gırşiye ya ki muhim ca cênê, iyê. Fıkrê Şeref Xani hetê Khuru ra ters u dêlmast biyo, heni qewul biyo. Hata ewro ki heni amo. Hama tae biyağkiyê ke na mesela sero guriyê, na rınd diya. Nainu ra zu esto ke zof muhimo, mesela Khuru ser zu oteriteo. O ki Minorskiyo. Minorski, maqala ho "Kürtler" de nia nusneno: "Sesera 20. de, wertê Khuru de, tae sarê İraniyê ke Khur niyê (Guran-Zaza), amey ve dozkerdene".[4] Dı setıri cêr de ki nia dewam keno: "Bınê namê Khuri de hona jêde sarê khanê heneni estê ke, gunê bıvejiyê 'ro werte".[5] Bıngê na fıkri Şerefname u Şeref Xano. Na nuqte de eve qesê peyeni: Şerefname de fıkrê lehcu çino, hama çor zonê ke hetê Khuru ra jê lehcu morinê, uza ra cêriyê.

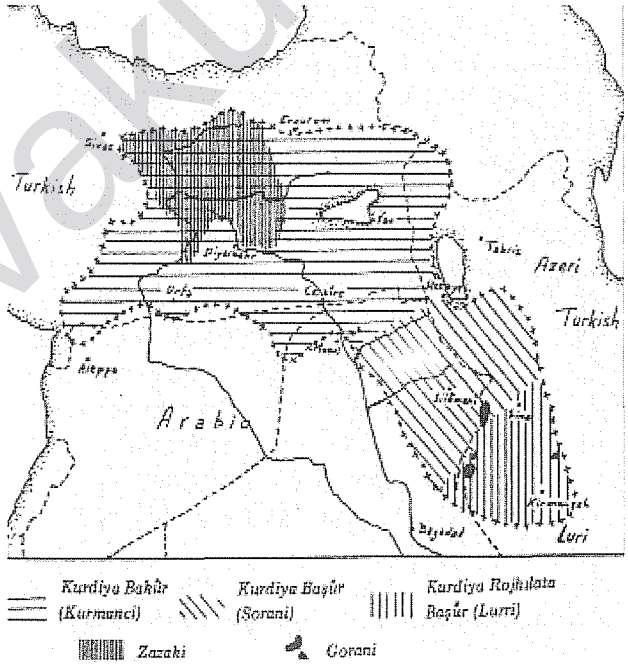
Fıkrê çor lehcu sero nafa ki zu heto bini ra

www.arsivekurdi.org

helmê vınderime. O heti ki na fıkır ra gore caê Zazakiyo. Qewul bıkerime ke, Şerefname de jê vatena Khuru nuşiyo, ine no rast fam kerdo. Eke henio, na fıkri ra gore Zazaki çıko? Lehceo, ya ki nê? Na nuqte de oncia M. Tayfun kıtavê İ. Nuriyo ke ma cor qalê cı kerd, o ca de nia vano: "Lehcê zonê Khuru ke moriay, Zazaki tım ihmal beno".[6] Nae ra ihmalkerdene nêvajina. Çıke Zazaki hora werte de çino. Hora çor lehceê, çoremêna ki beliyê. Zazaki werte de çino ke! Çiyo ke çino, çıturi ihmal bıvo? Eke henio, ça zu Zazaki ihmal beno? Ça, sevev çıko? M. Tayfuni ra gore zu sevev esto. O ki nao: "Tae nustoği Zazaki bınê namê Goranki de qewul kenê".[7] Yanê, tae Zazaki bınê namê Goranki de qewul kenê, coka Zazaki cia nênusnenê. Mesela, mesela tae nustoğu niya; mesala, mesela fıkrê Khuruna. "Tae nustoği" ke Zazaki bınê namê Goranki de qewul kenê, kamiê? M. Tayfun zu namê jüy dano: K. Badıllı. K. Badıllı kamo? Mordemo de jê İ. Nuriyo ke, wertê Khuru de qesê ho vêreno, caê ho berzo, kıtavê hode eve zu çekuye qalê Zazau nêkeno. Ne ki qalê mavênê Zazaki u Goranki keno. İhsan Nuri ki Zazaki bınê namê Goranki de qewul keno? Coka qalê Zaza u Zazaki nêkeno? Helvet çiyo nianen çino. Kıtavê İ. Nuri de kam kami sero morino, zalalo. Kam nia vano, kam heni vano, zof muhim niyo. Fıkrê Khuru ra gore çiyo nianen esto, çino? No ki hora eskerao u meydan dero.

Mesela mavênê Zazaki u Goranki çıka? Zazaki senê zono, Goranki sene zono? Na zoni zumini ra çıxa nejdiyê, çıxa dürîê? Zu nusteo ke nae eve hirayiye cêno 'ra dest, çino. Hama taê cau de eve senık çekuyu taê çi ki vinino. Jêdêr namê hurdemine ra zu ca de, pia qal beno. Nae ra zu manê de nianen nêvejino: Eke henio, ni zoni jüyê. Çıke çiyo de nianen çino. Minorski de ki namê Zaza u Goranu dı rey, zu ca de pia vêrenê ra. İnu ra jü ma hora cor ca da ve cı. O ca de manê ho arazeo: Bınê namê Khuri de jêde qewmê İrani estê ke, Khur niyê. Zazay u Gorani ninu ra dı nımuneê. Zu cao bin de ki din u mezevê Khuru sero, "Khuri pêro şafiyê", hama "wertê qewmê ke Khur niyê (Gorani u Zazay), ine de şiiêni ki ca vinena",[8] nuşino. İta de ki mana ho werte dero. Na qesu de, nejdiênia Zazau 've Goranu ser thawa çino. Çiyê ke esto, o ki Khur nêbiyaena. Zonê İrani pêro zumini ra nejdiyê. Nainu ra Zazaki 've Goranki ra jêdêr nejdi niyê. Ne hetê famkerdene ra, ne ki hetê strukturi ra. Zu kıtav de -hetê zu Khuri ra İnglizki de nuşiyo- nia vajino: "Hewrami (yanê Goranki) hetê strukturi ra Zazaki ra ciaro".[9] Na zonu ra kamci zumini ra jêde nejdiyê, kamci dürîê hona rınd nêzonino. Hama çiyê esto ke, mıqerrem u çipo: Goranki Kırdaski ra jêdêr Zazaki ra nejdi niyo. Kırdaski 've Zazaki ra çıxa nejdiyê? Celadet Bedirxan, her kes rınd zoneno, kamo. Cıra piyê zonê Khuru vajino. Eyra gore, "Kırdaski ra jêdêr nejdiyê Farskiyê Khanio, Zazaki".[10] No fıkır zu yê Bedirxani niyo. Xeylê keşi nae qewul kenê. Farskiyo Wertên zonê Sasaniyuno, namê huyo bin ki Pehlevkiyo. Farskiyo Wertên ra ravê ki Farkiyo Khano. Yanê Kırdaski ra ki honde nejdiyo. Mavênê Zazau 've Goranu de teyna zu hetê zoni ra nê, hetê zagoni, tarix u coğrafya ra ki çiyo de pia (muşterek) çino.

Zazaki, Goranki sero mordene yena senê mane? Ça bımoriyo? Lehcê bini ça zumini sero nêmorinê? Mesela Kırdaski 've Soranki ra. Ça Goranki, Zazaki sero nêmorino? Cüavê na persu gunê bêro daene. Zazaki, Goranki sero mordene yena na mane ke, Zazaki lehcê de Gorankiyo. Taê hora eskera vanê, lehcê Gorankiyo. Yanê, Zazaki lehcê ki niyo, lehcê lehceyo. Yê zoni lehcê ho estê. Yê lehcey ki beno ke, fekê ho estê. Hama lehcê lehcey çıturi beno? No 've senê mentıqi, senê ilmi yeno arazekerdene? Heto bini ra ison meraq keno: Ni Gorani kamiê, senê keşiê, çıxarê, koti nisenê ro?

Xeritawa ke cêr de, na het ra zu fıkır dana ve ma.[12]

Naza de caê Zazau ki, yê Goranu ki oseno. Gorani jê dı nuqtunê şiau osenê. Çıturi beno ke zu zono ke hetê milyonu ra qesey beno, zu zono ke werte ra dariyo we, ey sero bımoriyo?

Serrunê '80 ra nat

Zazay 've Khuru ra zumini fam nêkenê. Oncia hetê zoni ra mavênê nainu de zu problem çinê vi.

www.arsivakurdi.org

Çıke zu zono ke tede amêne hurê, zumini famkerdene bi vi. O zon ki Tırki vi. Nustis Tırki de vi. Têde perrlodi u roznamey (qezetey) Tırki de vejiyêne. Kıtavi Tırki de çap biyêne. Siyaset, politika Tırki de vırajiyêne. Karê huner u zagoni Tırki de biyêne. Na sevet ra Zazay 've Khuru ra şikiyêne ke têlewe de, bınê zu çêrani de vınderê; zu kome de ya ki partiye de şikiyêne pia bıguriyê. Problem key ke imkan koti 'ra ve nainu dest ke, zonê hode bıguriyê, o taw vejiya. Tırkiya de nê, tavi. Çıke Tırkiya de zon hona Tırkiyo. Problem tevera, Awropa de vejiya. Serrunê '80u de, eve des hazaru Zaza u Khuri amey ve Awropa. Awropa de endi imkani bi vi ke, zonê hode qesey bıkerê, bıwanê, bınusnê. Rınd, hama kamci zon de? Fıkri ra gore çor lehcey estê. Ni hetê famkerdene ra zumini ra dürîê. Kamciye jê zonê mıletê Khuri bıcêriyo 'ra dest? Nae sero xeylê ame vınetene, hama cıra thawa nêvejiya. Peyniye de Khuri gınay ve pıro ke, na is heni eve sanıka lehcu nêsono. İnerê zu zon lozımo ke, tede bınusnê. Coka fıkrê çor lehcu, pede pede ame caverdaene. Hurdemêne gırşi, yane Kırdaski u Sorani, wertê hode zu fıkır sero amey hurê. Neyra gore dı lehcê zone Khuru estê: Lehca cori (Kırdaski), lehca cêri (Soranki). Pratik de ki her jüyê ho ser zu zona. Elifba ho bile ciarê. Kırdasu elifba Latinu, Soranu ki yê Eravu gureto. Kamuran Bedirxani ra gore, Kırdaski hora "ho ser zu zono".[13] Khuri 've Soranu ra hetê politika ra ki ciarê; Hurdemêna heti wayirê partiyun u komunê huyê. Seweta avantajê namê "Khur"i ra gıranê (yaxê) zumini ra nêverdanê. Zazaki, fıkro khan ra gore ki, jê jü lehcey qewul nêbiyêne, hama fıkro newe ra gore, hora eskera-eskera ame ve inkarkerdene.

Nıka ki, na fıkır koti, çıturi yeno 'ra zon, ae de nia dime. Serra 1992 de Sved (İsveç) de seveta nasdaena Khuru, zu perrloda de xususiye vejiye. Na hetê zu grube ra ya ki partiye ra nê, hetê federasyona komunê Khuru ra vejiye. Na perrlode de tarix, zon u halê Khuru ser tae zonaişi ca cênê. Mesela lehcunê zonê Khuru ser nia dime, oca de çı nuşino:

"Dı lehcê zonê Khuru estê: "Kırdaski", hetê Khurunê Tırkiya, Suriya u Sovyeti ra qesey beno, u "Soranki", hetê Khurunê İran u İraqi ra qesey beno ."[14]

Zazaki sero ki zu qese esto: "Feylki, Goranki, Zazaki u Kelhorki taê varyantê na dı lehcunê."[15] Ze ke ison vineno, her çi zof zalal vajino. "Dı lehcey estê; zu ki taê varyantê na lehcu estê. Zazaki ki na varyantu ra jüyo." No ki yeno na mane ke, Zazaki varyantê de Kırdaski ya ki Sorankiyo. Na rasta-rast inkarkerdena. Zu zon ancax nia yeno inkarkerdene. Na nuste hetê Khuro Baksi ra cêriyo qeleme. Hama bınê na nusti de imza hırıs komunê Khuru esta. Fıkır yê têde Khuruno.

Mısali jêdêrê. Kıtavê de Celalet Bedirxani esto, gıramerê zonê Khuru ser. Na kıtav serra 1990 de, Fransa de, hetê Enstitüyê Khuriyê Parişi ra çap biyo. Qesê veri de lehcunê zonê Khuru ser nia nuşino:

> "Zone Khuru (Khurki), ki kuno ve gruba zonunê İrani, bırrino ra ve dı lehcu: Kırdaski u Soranki. "[16]

No fıkır heto jüra yê Enstitüyê Khuriyê Parişiyo. No ki zu dezgê de Khuruno. Na sevet ra Khuru temsil keno. Yanê, teyna fıkrê wayirê kıtavi, ya ki nustoği niyo. No fıkrê dı lehcu, fıkro de newe niyo. No, yê Bedirxanuno, rewra nıka vajino. Hama xevera keşi cıra çinê biye. Hora Bedirxani 've ho ki vırende jêde rınd nêzoninê. Kamuran Bedirxan serra 1946i de Londra de mesela Khuru ser zu konferans dano. Fıkrê dı lehcu sıfte hetê eyra uza de erjino werte: "Yê zonê Khuru dı lehcê ho estê: Lehca cori, lehca cêri. Lehca cori ho ser zu zono u lehcê huyê bını çinê; hama seveta lehca cêri ison nêşikino nae vazo."[17] Persê zu gosdari sera, Bedirxan, bınê namê lehca cêri de na zonu moreno: "Mukrki, Kırmanşahki u Baba-Kurdi".

Mesela zoni ser fıkrê Khuru ewro niaro. Dı lehcêy estê: Kırdaski u Soranki. No fıkrê Khuruno resmiyo. Zazaki hetê Khuru ra qe qewul nêbiyo, nêamo qewulkerdene. Ne avêra, ne ki nıka. Hama propaganda u politika ra gore gegane qalê cı beno: "Zazaki ki esto, lehca zonê Khuruna. Lehca de khana rındeka..." Hama resmiyet de çino, qalê cı nêbeno."

Notê bınêni:

[2] İhsan Nuri Paşa, *Kürtlerin Kökeni*, perre 142
[3] Şeref Han, *Şerefname*, perre 20
[4] *Kürtler Belge 2*, Kürt Halk Kültür Derneği, 1982 Uppsala, perre 4. (Na maqala Ansiklopediyê İslami ra cêriya [perri 1089-1114], nustoğê ho ki Minorskiyo.)
[5] *Kürtler Belge 2*, Kürt Halk Kültür Derneği, 1982 Uppsala, perre 4
[6] İhsan Nuri Paşa, *Kürtlerin Kökeni*, pere 142
[7] İhsan Nuri Paşa, *Kürtlerin Kökeni*, perre 142
[8] *Kürtler Belge 2*, Kürt Halk Kültür Derneği, 1982 Uppsala, perre 45
[9] *Nationalism and Lenguage in Kurdistan 1918-1985*, perre 19
[10] Malmisanıj, *Bedirhaniler*, perre 245
[12] Malmisanıj, *Berbang*, more 5, 1982, perre 13
[13] Malmisanıj, *Bedirhaniler*, perre 245
[14] *Kurderna-Det Förbjudna Folket, Kurdiska Språket*, perre 10
[15] *Kurderna-Det Förbjudna Folket, Kurdiska Språket*, perre 10
[16] Emir Celadet Bedirhan-Roger Lescot, *Kürtçe Grameri*, 1990, perre 5
[17] Malmisanıj, *Bedirhaniler*, perre 245

www.arsivekurdi.org

Seminerê Zazaki 1999

Projê Qesebendi

3ê 12. – 5ê 12ê 1999i

Par seminerê Zazaki zê her serre, uncia dewa de Almanya Adenau de, 3ê Gağane (Zımıstania Verêne) ra hata 5ê Gağana 99i ame meydan. Giraniya ni semineri projê qesebendi (sözlügi, ferhengi) ser biye. Nisange u fêl uyo ke Zazaki de gereke hem jü qesebendo ke hetê ilmê zoni ra layıqê tesdiqi beno, hem ki her het u diyalekti ra têde qesey tede hurendi cênê, bıveciyo. Qesebendê profesyoneli nae rê tımsalê rındê.

Hata nıka Zazaki de 4 qesebendi veciay:

1. Malmisanıj (Zazakiyê Çermug-Soyrege, Palo-Çewlıgi)
2. Mûnzûr Çem (Zazakiyê Dêsımi)
3. Mesut Özcan (Zazakiyê Mamekiye-Mazgerdi)
4. Turan Erdem (Zazakiyê Palo-Çewlıgi; letê Tırki-Zazaki ki esto)

Nine ra serkewte, taê pêserok u kıtabu de ki gurenaisê qesebendi estê.
Yê çaremêna dest u paê xo medecê; çıra ke raştio, karê qesebendi hem gırano, hem ki zaf waxtê isani cêno. Ni 4 qesebendu ra jüine u dıdine Ewropa de, i hirêine u çarine ki Anadoliye de veciay. Nine ra tek Mesut Özcani Zonê Ma jü zonê do xo ser diyo, diyalektê Kurdki nêdiyo. İ binu hekmeta ideolociya ine ra, Zazaki xercê zonê de serbesti nêdiyo. Yanê raştiya ilmê zoni ra xo fişto düri, Zazaki "lehçe" name kerdo. Na kerdenê da ilmkiye niya. Nine ra qe kes mordemê ilmi niyo, ya ki tecrıba xo ki bıbo, era meydan nêardo; no çıra zon niyo, boçıkê de Kurdkiyo. Çiyo ke ilm de isbat nêbiyo, jêde qimetê xo çino. Nae ra qeyr, uncia ki xo vira mekerime ke –namekerdene rê ke çımanê xo pêrocınime- ni qesebendi, çıqa ke hem hetê ilmi ra, hem ki hetê gurenais u istıfadey ra taê ğeleti u kemaniyê xo bıbê, uncia ma rê xızmeta xo kenê.

İyê ke amey seminer, zafine redaksiyonê Ware u Tijia Sodıri de ca cênê, ya ki nuskarê ni pêserokanê. Seminer na rae semineranê binu ra ferqê xo bi, tenêna fayde u kifaitdar bi; no ki rınd . . diyaene. Roca Semiye, 4ê Gağane, semineri ebe letê xuyo gıran ver kerd cı. H. Gutt be xanıma xo E. Gutte ra -dı mordemê ke bara qesebendi de wayirê tecrıbaê- iyê ke saiya bıra Mikail u waa Merivane ra ardi uca, amey bi qese bıramê, semê qesebendi de ero ma salıx bıdê. Nine hurdemêna şiyê Hebeşıstan (Etopya, Afriqa) de serri ravêr gurenaisê qesebendi vıraşto.

Ravêr G. Hutt Ağay qesê xo ramıt. Vatena ey tıdarekê vıraştena qesebendi sero biye. Mordem ke dest bıkero projê qesebendi, çıturi bıguriyo, çı muimo; fıkrê teoriye pêskesê ma kerdi. Vatena ey ra, gereke jü diyalekt bınge bo[1].
Badêna E. Hutt Xanıme qeseykerdena xo ebe İnglêzki kerde, amê raçarnaene.

Serba letê pratiki bıra Mikaili be waa Merivane ra ma rê programê qesebendi "Shoebox 4.0" ('qutiya postalu') ard. Program ebe İnglêzkiyo. İyê ke laptopê xo bi, no program instal kerd[2]. Dıma bıra Mikaili ebe sebr u zerreweşiye progam jü be jü musna ma, ero ma salıx da. Mordem rınd şikino, pê ni programi jü qesebendi ebe sistem u sunıke biaro meydan.
Dıma ki heqa malumatgeh (*İngl.*data base; *Alm.* Datenbank; *Trk.* veri tabanı) de qılawız na vero; rae musnê ra ma, kelımê qesebendi çıturi, koti arêdiyê.

Roca bazare (kırê) ki, Uwe Ağao ke pê komputeri wayirê zanaişio, programanê binu ra, zê Winwordi, ardena qesu be Shoebox musnê ma. Çıra ke taine rewra Winword ya ki AmiPro de qesey dê arê, hama ni programi serba vıraştena qesebendi layıq niyê. Shoebox layout (rêzkerden u asaişi) ebe xo vırazeno, dokumanê xo çarneno ra RTF-format; kar ke qedena, qesebend çapxane rê hazırbiyae beno. Program bese keno

www.arsivakurdi.org

qesebend zono bin ra dêlmaşt ki bıkero; vacime ke, şikino *Zazaki-Tırki* ra bıçarno *Tırki-Zazaki* ki. Hama na dêlmaşt-çarnaene de tek lista qesu bena.
Serba projê qesebendi cemati xebera xo kerde jü ke, tawê do kıfs de qesey jü malumatgeh de arêdiyê, hata ke hama hama pêro qesey kerdi top, i rocê qesebend de bêrê vetene. Qesebendi rê kamci fek bınge cêno (gêno), na xebere hona nêkerdi bi jü.
İyê ke wazenê, bara arêdaene de phışti ma dê, iyê ke zerri kenê, kelımê xo ke kerdê top, bıderê ma, şikinê adresa Wareya eMaili ya ki qutiya posta rê dosya xo de bırusnê (.DOC, .RTF ya ki .TXT format). Ma nae ser zaf sa benime. Namê inanê ke yardım kenê, inu ki qesebend de dekernenime.

Adresa Wareya eMaili: warezaza@hotmail.com

Perociye ra tepia, mewzu pia-cia nusnaene bi. Waa Merivane raştnustena pia-cia nusnaene sero vatena xo arde ra zoni. Sureo ke ma gos da, ma gınayme pıro ke, karê raştnustene hona sıfte dero, hona gereke xeylê emeg cıdiyo. Ae ra ma nêşikiayme xebera xo qanun u qeydanê pia-cia nusnaene sero bıkerime jü. "

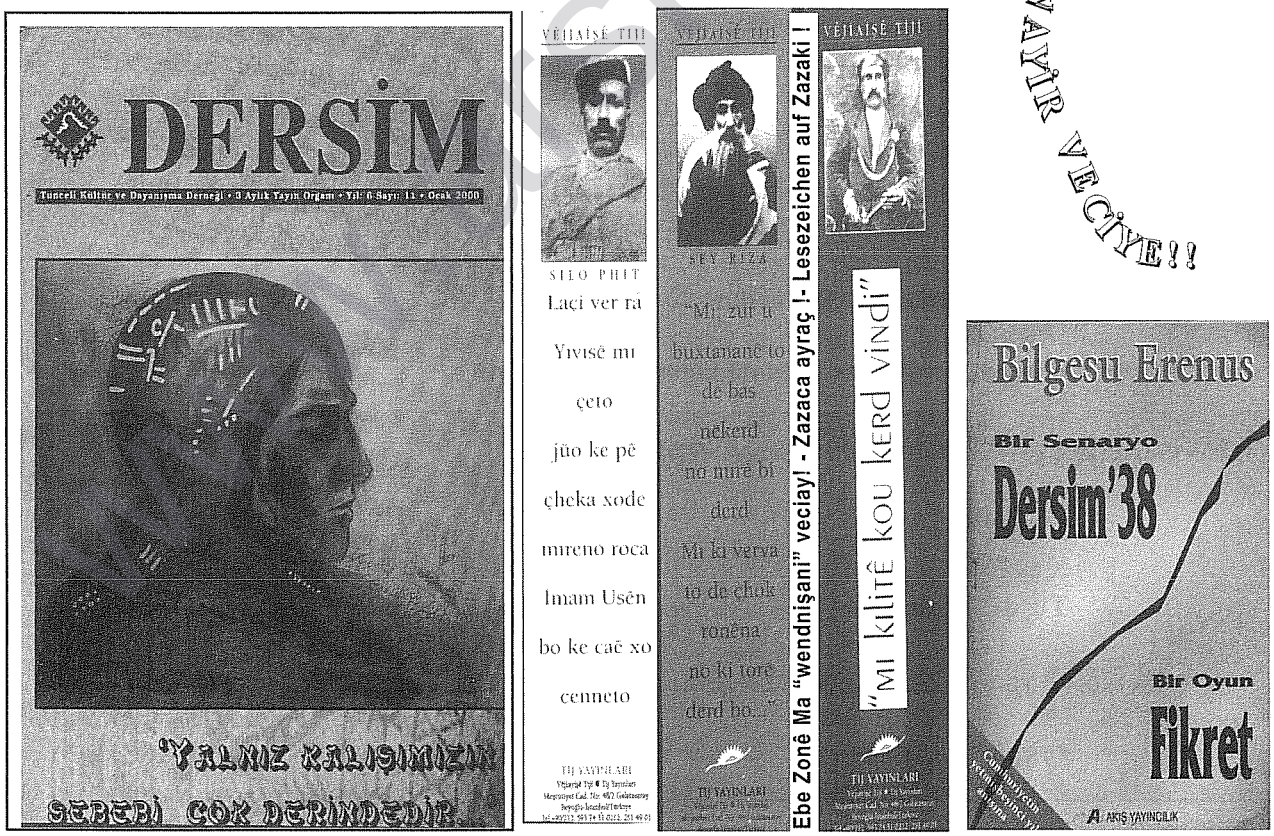
Asmeno Bêwayir

Notê Bınêni

[1] Bıngeguretena jü diyalekti ki ma rê tenê bena saredec. Çıke Zonê Ma de, esıl sero, zê her zoni de, het be het dewe be dewe, aşire be aşire ferq esto. Hama fıkrê mı ke pers kenê, gereke o diyalekto ke serba têde hetu rehet u arezeo, o weçiniyo. No ki Zazakiyê Vartoy, Kêği ya ki yê Çermug-Soyrege beno. Uyo ke serba diyalektê cor u cêri rehet u arezeo. Hama tabi ke teyna ni bınge mebê; kemaniya jü feki, pê fekê de bini şikina wedariyo. Yê taê dewanê Kêği (Çewlıg) zê Xozati hetê xuyo rınd esto ke, vengê xuyê khani *g* u *k*, zê *kê, kêneke, gên-, gêraene* era *ç / c* nêçarnê. İsan bese keno senteze ki biaro werê, her jüyê en reetê xo, ya ki hetê tarixi ra raştê xo bıcêro. Mordem na bare de tek teyna zonê hetê xo raşt u zelal mevêno. Diyalekto ke zafine rê reheto, ey rê sıra do. Uyo ke fekê Mamekiye, Nazmiya, Pılemoriye, Mazgerdi, yemo bin ra ki yê Palo-Çewlıgi, hetê fonetiki ra xeylê çi zon de vurno. Hetê tarixi ra Zazaki de hona feki estê ke formê xuyo khan rınd sevekıto, hem ki hetê arezebiyaene ra mınasıbêrê.

[2] İsan şikino ni programi interneti ra ki bêpere biaro war: http://www.sil.org/computing/shoebox.html

WARE BIWANE!! WENDENE DE!! CIRÊ WAYÎR VECIYE!!

Nisanê çekuye[1]

C.M. Jacobson

Nisanê çekuye ser qeydê rastnustenê ke cêrê, qararê seminerê 20.-22.11.1998ê (Sonsbeck/Alamanya). Wazenime ke nustoğê ma nara tepia eve ni qeydu bınusnê.-Redaksiyone

Nisanê çekuye wendene, nustene u qeseykerdene de mordemi rê ordım kenê. Mordem çıturi waneno, nusneno ya ki qesey keno, ni nisanu ra bêli beno.

1 Nisanê ke *peyê* çekuye (cumla) derê

1.1 Noxta (Alamanki: *Punkt*)

1.1.1 Peyê çekuye de

Eke çekuye çekuya perşi ya ki vengdaişi niya, çekuye 'ke qediye, noxta bena cı.

- **Koremore kora.**
- **Lazek vano ke, moa ho nêwesa.**
- **Torê zamet, pençere cade.**

1.1.2 Sırakerdene de ya ki lista de, amoru ya ki herfu ra tepia

- **1. soe 2. muriye 3. hengure**
- **A. soe B. muriye C. hengure**
- **a. soe b. muriye c. hengure**

1.1.3 Qesu kılmkerdene de (Alamanki: *Abkürzungen)*

- **u.ç.b.** (u çiyo bin)
- **uçb.** (u çiyo bin)
- **mes.** (mesela)

1.1.4 Hirê noxtey

Hirê noxtey musnenê ke çiyê nêmezeto.

Fatıke . . . Zewez çıko nêzonena . . .

1.2 Nisanê perşi (Alamanki: *Fragezeichen*)

- **Kam?**
- **Key?**
- **To di, nêdi?**

Eke çiyê ra sık beno, gune zerrê kılamey (parantez) de nisanê perşi cı bo.

1980 (?) – 1995

[1]Nia de: Hopper, Gale, Foote, u Griffith. *A Pocket Guide to Correct Grammar* (2nd ed.) Barron's Educational Series, New York, Loon: 1990, pelge 119-139.

www.arsivakurdi.org

1.3 Nisanê vengdaene (Alamanki: *Ausrufungszeichen*)

Emır, rêca, wastene, vatena qewetıne u vengdaene ra tepia no nisan beno cı. No nisan gereke jêde menuşiyo, zovina qeweta ho bena kemi.

- § **Zof rınd vi—tora vajine!**
- § **Bıraenê, waenê, bêrê ita!**
- § **Zonê ho qesey bıke!**
- § **Wes u war bımanê!**

2 Nisanê ke *wertê* çekuye derê

2.1 Virgule (Alamanki: *Komma*)

2.1.1 Waxtqesu (fiilu) ra tepia

Waxtqesê ke eve sıra têdıma yenê, inura tepia gune virgule cı bo. No qanuno de çip u mıqeremo.

- § **Ez şine, di, amune.**
- § **A şiye, rot, peyser amê.**
- § **Ey karê ho kerd, samia ho verde, nıka ki oroşino ra.**

Hama eke çekuye *konyunktifa* (yanê, eve modusê "wastene"), waxtqeseo ordımci ra tepia gune virgule cı mebo.

- § **İ wazenê <u>bımanê</u>.**
- § **O nêwazeno <u>bıvino</u>.**
- § **Şikime <u>bêrime</u>.**
- § **A bese nêkena <u>şêro</u>.**

2.1.2 Ciakerdena çiyê jê jümine ke têdıma yenê de

- § **Ali, Hesen, Heyder**
- § **Ali, Hesen, Heyder u Mursa**
- § **Ali, Hesen u Bese, Heyder u Mursa**
- § **Ma ameyme, nıştime ro, qesey kerd.**

2.1.3 Dı çekuyê ke eve jü <u>qesê giredaişi</u> giredaê

çekuya 1ine			*çekuya 2ine*	
çiyê çekuye	vatena çekuye		çiyê çekuye	vatena çekuye
§**Lazek**	**yeno,**	**<u>hama</u>**	**çêneke**	**sona.**
§**Lazek**	**yeno,**	**<u>çıke</u>**	**çêneke**	**sona.**
§**Lazek**	**yeno,**	**<u>ya ki</u>**	**çêneke**	**sona.**
§**Lazek**	**yeno,**	**<u>u</u>**	**çêneke**	**sona.**

www.arsivakurdi.org

2.1.4 Qesê ke tam parçê çekuye niyê

Qesê 'ke tam parçê çekuye niyê, gune eve virgule cia bê.

§ **Ala,** tı veng meke.
§ **Ma,** mordemek kata şi?
§ **Heya,** ma yeme çê sıma.
§ **Nê,** ma nime.
§ **Çhemo, çhemo,** mordemê kemera mına almoşti gurete, rema!
§ **Na ri ra,** ma heni wazeme.
§ **Heto bin ra,** ma ki zovina çi guret.
§ Ma wast ke to bıvinime, **coka.**
§ Sıma ke peyser amey, **hona.**
§ Heni beno, **qe!**

2.1.5 Qesê ke hurendia huya normale de niyê

Qesê ke hurendia huya normale de niyê, gune eve virgule cia bê.

çekuye de hurendia normale	hurendia ke normal niya
§ **Wa u bıraê rozê jü dewe de benê.**	**Rozê, jü dewe de, wa u bıraê benê.**
§ **Rae ra vake, "Dewe nıka vineme!"**	**Rae ra vake, "*Nıka* vineme, dewe!"**

2.1.6 Jü çekuya bına (Alamanki: *Nebensatz*) ke hetê veri dera

Jü çekuya bına ke hetê veri dera, gereke eve virgule cia bo.

§ **Hata ke vengê gıme-gıme 've thuthuriye ra gosê mı nêero,** çêna ho mêrde nêdan!"
§ **Waxto ke koremore ama riyê dina,** Wairê Dina kemera almoşti da ve cı.
§ **Xal 'ke hona koka dare nêşiyo,** qılançıke perrena ra, sona.
§ **Eke bi tari,** bena tever, sona.

2.1.7 Jü çekuya bına ke werte dera, lozım niya

çekuya bına ke werte dera, hama lozım niya, gune eve virgule cia bo.

§ Mıletê ma ki wazeno, **jê her mıleti,** koka ho sero bırowiyo.
§ Xal, **werezaê ho ke tenê beno pil,** cêno, werezaê ho rusneno mektev.

2.1.8 Jü çekuya bına ke werte dera, lozıma

Jü çekuya bıne ke werte dera, hem ki hetê maney ra gereke çekuye de bıvo, gune eve virgule cia bo.

Ma hesna **ke, taine ki voz do, şiyê dugelunê teveri.**

2.1.9 Parçê de çekuye 'ke werte dero

www.arsivakurdi.org

Parçê de çekuye 'ke werte dero, gere eve virgule cia bo.

§ Ma, **meste nê,** *bêro* yeme çê to.
§ Ey, **avukat nê,** wast ke *doxtor* bıvino.

2.1.10 Ğelet famkerdene de

Eke çekuye zovina ğelet fam bena, gune virgule cı bo.

§ Ma **some suke,** vineme. (Alamanki: *Wir gehen in die Stadt, dann sehen wir.*)
§ Ma **some, suke** vineme. (Alamanki: *Wir gehen um die Stadt zu sehen.*)

2.1.11 Zovina cau de

Jê na meselunê cêrenu de gune virgule cı bo.

§ **Mesela, . . .**
§ **Olvozê hewli, . . .**
§ **1,000,000**
§ **O vano, "Ma meste yeme çê to."**

2.2 Noxta 've virgule ra (noxtavirgule) (Alamanki: *Strichpunkt*)

Dı çekuy 'ke bê qesê giredaişi amey têlewe, gune noxtavirgule cı bo.

§ **Bıke, bıvine; meke, mevine.**

çekuya 1ine			çekuya 2ine	
çiyê çekuye	vatena çekuye	;	çiyê çekuye	vatena çekuye
§**Heya, mordemê**	**ame, şi**	**;**	**mı**	**di.**
§**Uwa**	**i çhemi vêrde ra, şiye**	**;**	**ez**	**nıka zovina çhemune.**

Dı çekuy 'ke eve qesê giredaişi amey têlewe, hama virgule ki esta:

§ **Ez zof hewnu nêvinenune, ya ki vinenune; hama eke ustune ra, mı viri ra sonê.**

çiyê çekuye	vatena çekuye	;	giredais
Ez	**zof hewnu nêvinenune**	**,**	**ya ki**
[ez]	**vinenune**	**;**	**hama**
	eke ustune ra	**,**	
[yi]	**mı viri ra sonê.**		

www.arsivakurdi.org

2.3 Dı noxtey (Alamanki: *Doppelpunkt*)

§ **İta ra dıma ni yenê: 1. . . . 2. . . . 3. . . .**
§ **Taê meseley estê: 1. . . . 2. . . . 3. . . .**
§ **Ni namey Aravki ra cêriye, vajime ke: Memed, Ali, Hüseyin . . .**
§ **Vanê ke, jü çi her çiyo bini ra avê yeno: pere.**
§ **10:30 (sate des u nêm)**

2.4 Tire (Alamanki: *Bindestrich*)

Meselunê nianenu de:

§ **xan-xırave**
§ **pede-pede**
§ **dı-hirê**
§ **thıp-thol**

Peyê xete de qese leteykerdene de.

§ **... bıvırastenê.**

... bı-
vırastenê.
... bıvı-
rastenê.
. . . . bıvıras-
tenê.
bıvıraste-
nê.

Tarıx u roji 'ke nuşinê:

§ **1895 - 1995** (yanê, 1895 ra hata 1995)
§ **02.- 04.05.1999** (yanê, 02 ra hata 04)

2.5 Tira derge (dı tiri têlewe) (Alamanki: *Strich*)

İson 'ke wertê qeseykerdene de qesê ho bırrna, dıma reyna qesey kerd.

§ **Mı wast ke**—nê, ez thoa nêvan.

İson 'ke wertê çekuye de zovina çiyê va, dıma çekuya ho qedene.

§ Lazê mı—**u zof lazeko de baqılo**—şi mektev, bi avukat.
§ O derdunê i mıleti nusneno—**pê daktula.** (O derdunê i mıleti *pê daktula* nusneno.)

www.arsivakurdi.org

2.6 Çengel (afastrof) (Alamanki: *Apostroph*)

2.6.1 Kılmkerdene de

§ Ez **vaji'**...(Ez vajine...)
§ Lazê **m'**! (Lazê mı!)

2.6.2 Eve amoru, herfu, u.ç.b.

§ Na pelge sere hirê ***4*'i** (çor'i), des ***x*'y** (xe'y), u ses ***&*'y** (u'y) estê.

2.7 Kılame (Alamanki: *runde Klammern/Parenthese*)

§ Ma şime suke **(namê na suke Xarpêto)**; suke de çi-mi guret.
§ Ma şime, **(1)** mordemê ho di, **(2)** çi-mi guret, **(3)** arave hêrna.

2.8 Kılameo kosın (Alamanki: *Klammern*)

§ "Hal ve hal, destê mordemi **[taê vanê, *mordeym*]** coru cıra nêbeno."

2.9 Dı çengeli (Alamanki: *Anführungszeichen*)

2.9.1 Namê nustisê perlodu u.ç.b. de

§ **"Koremore"**
§ **"Sanıka Pepugi"**

2.9.2 Çiyo ke direkt vajino

U vano ke, moa dey nêwesa.

§ U vano, **"Moa dey nêwesa."**
§ **"Moa dey nêwesa,"** vano.
§ **"Moa dey nêwesa,"** vano. **"Xestexane dera."**
§ U vano ke, moa dey **"nêwesa".**

www.arsivakurdi.org

2.9.3 Çiyo gurete (Alamanki: *Zitat*) de ver u pey de

> "Çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete.
>
> "Çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete."

Hama çiyo gurete ke dergo dı çengeli nêbenê. No hal de çiyo gerete gune qız bınuşiyo.

> Paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf paragraf.
>
> **çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete çiyo gurete

3 Nusteo çot (nusteo italik) (Alamanki: *Kursivschrift, Schrägschrift*)

3.1 Namê kıtavu, perlodu, jornalu, uçb.

- *Tayê Lawıkê Dêrsımi*
- *Piya*
- *Ware*
- *Tija Sodıri*
- *Kormışkan*
- *Desmala Sure*
- *Mundarten der Zaza*
- *A Grammar of Dimili (also known as Zaza)*
- *Rastnustena Zonê Ma*
- *Zazaca Okuma-Yazma El Kitabı*
- *Grammatik der Zaza-Sprache*
- *Zazaki - Grammatik und Versuch einer Dialektologie*

3.2 Qesey, herfi

Mordem 'ke jü qese ya ki jü herfe ser qesey keno:

- **No qese *qawaxe* de, hire herfê newey estê: *q*, *w*, *x*.**

3.3 İson 'ke gıraniya çekuye jü qesey ser nano ro

İson 'ke gıraniya çekuye jü qesey ser nê ro, no qese gune eve nusteo çoti bınuşiyo.

- **Ez *wazon* ke şêrine suke, hama tı *nêwazena*.**

4 Tavela nisanunê çekuye

	nisan	Zonê Ma	Alamanki	Tırki
(1)	.	noxta	*Punkt*	*nokta*
(2)	,	virgule	*Komma*	*virgül*
(3)	'	çengel (afastrof)	*Apostroph*	*apostrof*
(4)	-	tire	*Bindestrich*	*tire*
(5)	—	tira derge	*Strich*	*çizgi, "—" işareti*
(6)	?	nisanê perşi (persnisan)	*Fragezeichen*	*soru işareti*
(7)	!	nısanê vengdaene	*Ausrufzeichen*	*ünlem işareti*
(8)	" "	dı çengeli	*Anführungszeichen*	*tırnak işareti*
(9)	:	dı noxtey	*Doppelpunkt*	*iki nokta üst üste*
(10)	;	noxta 'ye virgule ra (noxtavirgule)	*Semikolon*	*noktalı virgül*
(11)	( )	kılame (parantez)	*runde Klammern*	*parantez*
(12)	[ ]	kılameo kosın (parantezo kosın)	*Klammern*	*köşeli parantez*
(13)	*italik*	nusteo çot (nusteo italik)	*Schrägschrift*	*italik yazı*

www.arsivakurdi.org

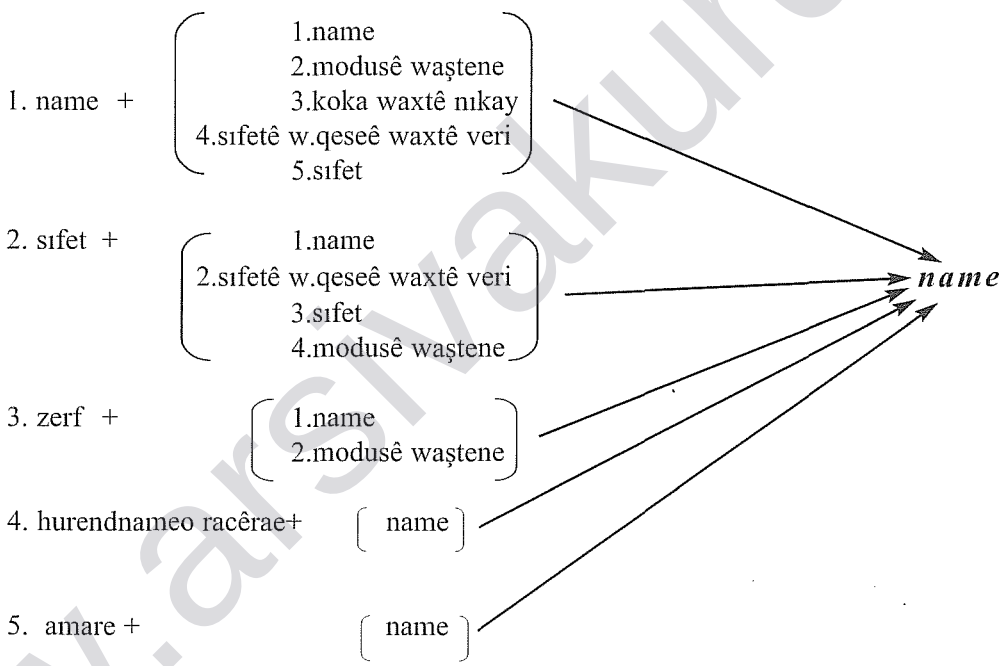
Qeseo Pêrabeste

(*Alm.* zusammengesetztes Wort; *Tr.* bileşik sözcük)

Hesenê Reqasa

Ebe senê u çend qedya, dı qesa ra, jü qeseo de bino xoser peyda beno u be na rae jü qeseo perabesti netica de maneno?, nêtê nê nustey cewabê na perse daena. İta ez qesanê pêrabestiya ra teyna nama[1] u sıfeta sera vınden.
Se ke cêr de be şema ki amo daene, qeseo verên ca ca ya name, sıfet, zerf, hurendnameo racêrae, ya ki namê amorio. Düştê nêde, qeseo dıdine ya name, koka waxtqesiya modusê waştene, koka waxtqesiya waxtê nıkay, sıfetê waxtqesiyê waxtê veri, ya ki sıfeto.

1. Netica qeseê pêrabesti: *name*

1.1.1. name + name → name
xal 'Onkel(mütterlicher seits)'; dayı' + **cêniye** 'Frau; kadın' → **xalcêni(ye)** 'Frau des Onkels; yenge, dayının eşi'
bıra 'Bruder; kardeş' + **çêna** 'Tochter; kız çocuğu' → **bıraçêna** 'Nichte; (kız) yeğen'
her/har 'Esel; eşek' + **goş/guş** 'Ohr; kulak' → **harguş**[2] 'Hase; tavşan'
dest 'Hand; el' + **bıra** 'Bruder; kardeş' → **destbıra** 'Blutsbruder; kankardeş'
çê/kê 'Haus; ev' + **ber**[3] 'Tür; kapı' → **çêber** 'Haustür; kapı'
qene 'Hintern; kıç' + **aste** 'Knochen; kemik' → **qenaste** 'Steißbein; kuyruk kemiği'
dele 'Hündin; dişi köpek' + **verg** 'Wolf; kurt' → **deleverge** 'Wölfin; dişi kurt'
çım 'Auge; göz'+ **siaiye** 'Schwarzheit; siyahlık' → **çımsiaiye/çımesiaiye** 'Neid, Nichtwohlwollen; istememezlik, çekemezlik'
pırnıke 'Nase; burun' + **qulınge** 'Kranich; turna' → **pırnıkqulıng** 'Hakennase; gagaburun'
rü 'Gesicht; yüz, çehre' + **huyaiş** 'Lachen; gülüş' → **rühuyaiş** 'Liebensswürdigkeit, Freundlichkeit; güleryüz'

www.arsivakurdi.org

pare 'Anteil; pay' + **bıra** 'Bruder; (erkek) kardeş' → **parebıra/barebıra** 'Partner; ortak'
lew 'Lippe; dudak' + **her** 'Esel; eşek' → **lewher/leweher** 'Mensch mit Hängelippen; dudakları sarkık ve kalın olan kişi'
can 'Leben, Seele; can' + **weşiye** 'Wohlsein; sağlık' → **canweşiye** 'Gesundheit; can sağlığı'
dest 'Hand; el' + **arê** 'Mühle; değirmen' → **destarê /dıstari** 'Handmühle; el değirmeni'
sere 'Kopf; baş, kafa' + **dec** 'Schmerz; ağrı' → **seredec** 'Kopfschmerzen; baş ağrısı'
ser 'über, Haupt; baş, üst' + **mian** 'die Mitte; orta, merkez' → **sermian** 'Oberhaupt ; yönetici, reis'
ser 'über, Haupt; baş, üst' + **pale** 'Feldarbeiter; ırgat' → **serpale**[4] 'Anführer der Feldarbeiter; ırgat başı'
ser 'über, Haupt; baş, üst' + **govende** 'Rundtanz; halay' → **sergovend** 'Anführer beim Rundtanz; halay başı'
ser 'über, Haupt; baş, üst' + **beriye** '(?) götüren; (An)führer' → **serberiye**[5] 'Anführer beim Rundtanz; halay başı'
ser 'über, Haupt; baş, üst' + **ber** 'Tür; kapı' → **serber** 'obere Türkante; eşiğin karşısına düşen üst kısım'
ğızale[6] 'glimmende Asche; köz' + **boe** 'Geruch; koku' → **ğızalboe** 'Geruch brennender Haare; yanık saçın kokusu'
lıve 'Lammwolle; kuzunun yünü' + **boe** 'Geruch; koku' → **lıvboe** 'Geruch brennder Wolle oder Stoff, Kleidung; yanık yün ve elbise kokusu'
sole 'Salz; tuz' + **sale** 'oben und unten abgeflachter kleiner Stein; yassı, ince ve düz olan küçük taş' → **solesale/solersane** 'Stein auf dem der Salz für die Schafe und Ziegen gestreut wird; koyu ve kuzuların için ütüne tuz serpilen taş '
dest 'Hand; el' + **nımac** 'Gebetsübung; namaz' → **destnımac/destmac** 'rituelle Waschung bzw. Reinigung; abdest'
gude 'topak, dürüm; Ballen(Teig)' + **vewre**[7] 'Schnee; kar' → **gudvewre** 'Schneeball; kar topu'
qatır 'Maultier; katır' + **leyr** 'junges Tier; hayvan yavrusu' → **qatırleyr**[8] ' junges Maultier; yavru katır'
tire 'Pfeil, Nudelholz; ok, oklava' + **roc** 'Sonne; güneş' → **tirice/tirêjı** 'Sonnenstrahl; güneş ısını'
tire 'Pfeil, Nudelholz; ok, oklava' + **mar** 'Schlange; yılan → **'tiremare'** aalartiges Tier; yılanbalığına benzeyen bir hayvan türü'
tire 'Pfeil, Nudelholz; ok, oklava' + **keman/kevan** 'Bogen(Waffe); yay **'tirkeman'** Pfeil u Bogen; ok ve yay'[9]
vêre 'Bauch' + **her** 'Esel' → **vêreher** 'Vielfraß; obur'

1.1.2. name + modusê waştene (koka subjontifi) → name

mal 'Eigentum; varlık' + **wer** 'modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **malwer** 'Ausnutzer, Plünderer; sömürücü, yağmacı'
goni 'Blut; kan' + **wer** 'modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **goniwer** 'grausamen Menschen; hunhar, kaniçici'
derd 'Sorge; dert' + **wer** 'modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **derdwer** 'Trübsal und Leid durchmachende Person; çilekeş'
lekaş 'gebrauchte Schuhe; eski ayakkabı + **wer** 'modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek fiilinin sübjontif kökeni) → **lekaşwer** 'Person, die sich mit Gerümpel ausgibt bzw. damit auskommt; eski püskü eşyalarla geçimini sağlayan kisi'
qab 'Gefäß, Schüssel; kap' + **lis/lês** 'modusê ›listen‹ê waştene (lecken; yalamak) → **qablês**
kut[10] '?' + **xur/wer** 'modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **kutxur/kutwer** '?'
çê/kê 'Haus; ev' + **ker**' 'modusê ›kerden‹ê waştene (machen; yapmak) → **çêkere** 'häüslich und tüchtige Hausfrau; evcimen ve hamarat ev kadını'
selef 'Zinsen; faiz' + **wer** 'modusê ›werden‹ê waştene (essen; yemek) → **selefwer**[11] '(Zins-)Wucherer; tefeci'
merdım 'Mensch; insan' + **wer** 'modusê ›werden‹ê waştene → **merdımwer**[12] 'Kannibale; yamyam'
xêr 'Wohltat; hayır' + **xaz/waz** 'modusê ›waşten‹ê waştene → **xêrwaz** 'wohlwollende Person; iyiliksever'
a(ğ)we 'Wasser; su' + **şu** 'modusê ›şüten‹ê waştene (waschen; yıkamak) →**awşu/avşo**[13] 'Abflußrinne; gider'
ser 'über, Haupt; baş, üst' + **şo/şu** 'modusê ›şüten‹ê waştene (waschen; yıkamak)' → **serşo/serşu** 'das äußere Aussehen einer Person; insan sıfatı, dış görünümü'
fıraq 'Geschirr; kap, bulaşık' + **şo/şu** 'modusê ›şüten‹ê waştene → **fıraqşo** 'Geschirrtuch, bulaşık bezi'
a(ğ)we 'Wasser; su' + **bırr** 'modusê ›bırrnaen‹ê waştene (schneiden; kesmek) → **awbırr** 'Person die, obwohl jemand anders an der Reihe ist, heimlich (z.B. nachts), das Wasser für dieBewässerung des Ackers auf seinem Acker bzw. Feld umleitet; başkasının tarlasına akan arkı keserek, kedi tarlasına yönlendiren ve böylece tarlayı sulama sırasını ihlal eden kişi'
coe 'Bewässerungskanal; ark ' + **bırr** 'modusê ›bırrnaen‹ê waştene → **cobırr** siehe '*awbırr*; b. *awbırr*'
rae 'Weg; yol' + **ber** 'modusê ›berden‹ê waştene (bringen; götürmek) →**raeber/rayber** 'Religioser Führer; rehber'
emır 'Befehl; emir' + **ber** 'modusê ›berden‹ê waştene → **emırber** 'Diener, Knecht; emir kulu'
bar 'Last; yük' + **ber/bır** 'modusê ›berden‹ê waştene → **barbır** 'Lastträger; eşya taşıyan hayvan, insan, makina'
ajne 'Schwimmen; yüzme' + **ber** 'modusê ›berden‹ê waştene' → **ajneber** 'Schwimmer; yüzücü, yüzebilen'

www.arsivakurdi.org

hard/erd 'Erde, Boden; yer' + lerz 'modusê ›lerzaen‹ê waştene (beben; titremek)→**hardlerz** 'Erdbeben; deprem'
gan 'Leben, Leib; can' + **gêr** 'modusê ›giroten‹ê waştene (nehmen; almak)' →gangêr[14] 'Todesengel; azrail, can alıcı'
sol 'Schuh; ayakkabı' + **derz** 'modusê ›deşten‹ê waştene (nähen; dikmek) →**solderz**[15] 'Schuhster; köşker'
do 'Buttermilch; ayran' + **bırr** 'modusê ›bırraene‹ê waştene →**dobırr**[16] 'Person, die all sein Vieh durch Verkauf oder Tod (z.B. aufgrund einer Krankheit) des Viehs verloren hat; tüm hayvanlarını satış veya hastalıktan dolay kaybeden sahıs'

1.1.3 name + koka waxtê veri → name

min 'Pfahl; kazık' + **kut** 'koka waxtê veri ê kuyaene (schlagen; vurmak)' → **minkut** 'hammerartiges Instrumen zum versenken von Pfahlen in den Boden; kazığı yere batırmak için gereken alet'
sir 'Knoblauch; sarımsak' + **kut** 'koka waxtê veri ê kutene/kuyaene → **sirkut** 'Instrument zum zerkleinern von Knoblauchknollen; sarımsak tokmağı'

1.1.4. name + sıfetê waxtqeseê waxtê veri (Partizip; ortaç) → name

zerre 'das Innere; iç' + **veti** 'sıfetfêlê ›veten‹ê waxtê veri [rausholen; çıkarmak] → zerreveti/zerrefeti 'ein knoblauchhaltiges Teigmahl; babukko yemeği'
çê/kê 'Haus; ev' + vêşae/veşai 'sıfetfêlê waxtê ›vêşaen‹ê veri (brennen; yanmak)' →**çê vêşae!** 'ein Ausruf, wörtlich: Haus abgebrannter; evi yanası!'

1.1.5. name + sıfet → name

ga 'Ochse; öküz' + khuvi 'wild, ungezähmt ; vahşi → **gakhuvi** 'dem Büffel ähnelndes Wildtier; yabani öküz'
ber 'Tür; kapı' + **teng** 'eng; dar' → **berteng** 'Türspalt; kapı aralığı'
serre 'Jahr; sene' + newe 'neu; yeni' → **sernewe**[17] 'Neujahr; yılbaşı'
dare 'Baum; ağaç' + **sıpê** 'weiß; beyaz' → **darsıpê** qewaxe 'Pappel; kavak'
dare 'Baum; ağaç' + **sur** 'rot; kırmızı' → **darsur**[18] 'Eine rote Baumsorte; bir kırmızı ağaçtürü'

1.2.1. sıfet + name → name

nême 'halb; yarım' + **şewe** 'Nacht; gece' → **nêmeşewe** 'Mitternacht; gece yarısı'
nim/nêm 'halb; yarım' + **roj** 'Sonne; güneş' → **nimroj**[20] 'Mittag; öğleyin'
newe 'neu; yeni' + **çê** 'Haus; ev' → **neweçê** '(Nach der Heirat) ein neues Haus beziehendes Ehepaar; evlenip, ayrı eve taşınan çift'
sıpê 'weiß; beyaz' + **dare** 'Baum; ağaç' → **sıpêdar**[21]' Eine Baumsorte; beyaz bir ağaç türü, kavakdireği'
kemi[22] 'fehlend, dürftig; eksik' + **fersend** 'Gelegenheit; fırsat' → **kemfersend** 'Ausnutzer, Bauernfänger; çıkarcı, fırsatçı'
kemi 'fehlend, dürftig; eksik' + **aqıl** 'Verstand; akıl' → **kemaqıl** 'Dummkopf; aptal'
çılqe[23] 'wässrig, unreif; sulu, ham' + **mast** 'Joghurt; yoğurt' →**çılqemast** 'wässriger Jogurt; sulu ayran'
pil 'groß; büyük' + **tham** 'Geschmack; tad' → **piltham**[24] 'eine schmackhafte Pflanzensorte; hoş tadı olan bir bitki türü'

1.2.2. sıfet + sıfetê waxtqeseê waxtê veri → name

cêra 'geteilt; bölünmüş' + **kewte** 'sıfetfêlê ›kewten‹ê waxtê veri (fallen; düşmek) →**cêrakewte** 'Tollpasch; hantal, sakar'
kemi 'fehlend, dürftig; eksik' + zanae 'sıfetfêlê ›zanaen‹ê waxtê veri (wissen; bilmek)' →**kemzanae**[25] 'Laie, unwissender; az bilen kişi, cahil'
newe 'neu; yeni' + **kerde** 'sıfetfêlê ›kerden‹ê waxtê veri (tun, machen; yapmak) → **newekerde**[26] 'Person, die neu bekleidet wurde; kendisine yeni giysi giydirilmiş olan'

1.2.3. sıfet + sıfet → name

ğedar 'Tyrann; gaddar' + **nêweş** 'krank; hasta' →**ğedarnêweş** 'sehr kranke Person; çok hasta olan sahıs'
neri 'männlich; eril' + **mae** 'weiblich; dişil' → **nerima**[27] 'Homosexueller; eşcinsel'
heçel 'launisch, mürrisch; uyumsuz, geçimsiz' + **pil** 'groß; büyük' → **heçe(l)pil** 'jähzornig; asabi, çabuk sinirlenen'

1.2.4. sıfet + modusê waştene (subjontif) → name

www.arsivakurdi.org

heram 'rituell verboten; haram' + **wer** 'modusê ›werden‹ê waştene' → **heramwer** 'Schuft, Schurke; haramzade'

1.3.1. zerf + name → name

ver 'vorne; ön' + **dest** 'Hand; el' → **verdest** 'Diener bzw. finanz. und sozial von Anderen abhängig; ekonomik açıdan başkasına bağımlı olan kimse, hizmetçi'

ver 'vorne; ön, ileri' + **zewac** 'Heirat; evlilik' → **verzewac** 'Heiratsfähiger; evlilik çağında olan'

ver 'vorne; ön' + **fek** 'Mund; ağız' → **verfek** 'Stellvertreter, Vormund; temsilci'

ver 'vorne; ön' + **fek** 'Mund; ağız' → **berfeke/verfeke** 'Jenes Tuch, welches beim Toten um Kiefer und Kopf gebunden wird, damit der Mund geschlossen bleibt; ölürken çeneyi bağlamak için kullanılan bez'

ver 'vorne; ön' + **pers** 'Frage; soru' → verpers[28] 'Antwort; yanıt'

pêş 'vorne; ön' + **kar** 'Arbeit; iş' →**pêşkar** 'gewandte, tüchtigePerson; çalışkan ve hamarat olan sahış'

bın 'unten; aşağıda' + **dest** 'Hand; el' →**bındest** 'undrückte Person; el altında, baskı altında olan'

ver 'vorne; ön' + **usar** 'Frühling; bahar' → **verusar**/vereusar 'die Zeit vorm Frühling; bahar öncesi'

ver 'vorne; ön' + **paiz** 'Herbst; güz' → **verpaiz**/verepaiz 'die Zeit vorm Herbst; sonbahardan önceki zaman dilimi'

ser 'oben; yukarısı, üst' + **bar** 'Last; yük' →**serbar** 'die zusätzliche Last eines Lastenträgers, die auf die eigentliche Last gelegt wird; hayvan ya da insanın mevcut yükün üstüne gelen ek yük'

ser 'oben; yukarı, üst' + **cıle** 'Bett bzw. Kleidung; yatak, elbise' → **sercıle** 'Stoffstück unter dem Sattel; semerin altına konulan örtü'

ver 'vorne; ön' + **roc**' Tag, Sonne; gün, güneş' → (gulê) **verroc**[29] 'Sonnenblume; ayçiçeği'

1.3.2. zerf + modusê waştene → name

pey 'hinten; arka, geri' + **bırr** 'modusê ›bırmaene‹ê waştene → **peybırr** 'Klatschbase; dedikoducu'

1.4. hurendnameo racêrae + name → name

xo 'selbst; kendi' + **qewm / qom** 'Volk, Volksstamm; kavim' → **xoqewm** 'gesellig ;insanına, canayakın'

1.5. amare + name → name

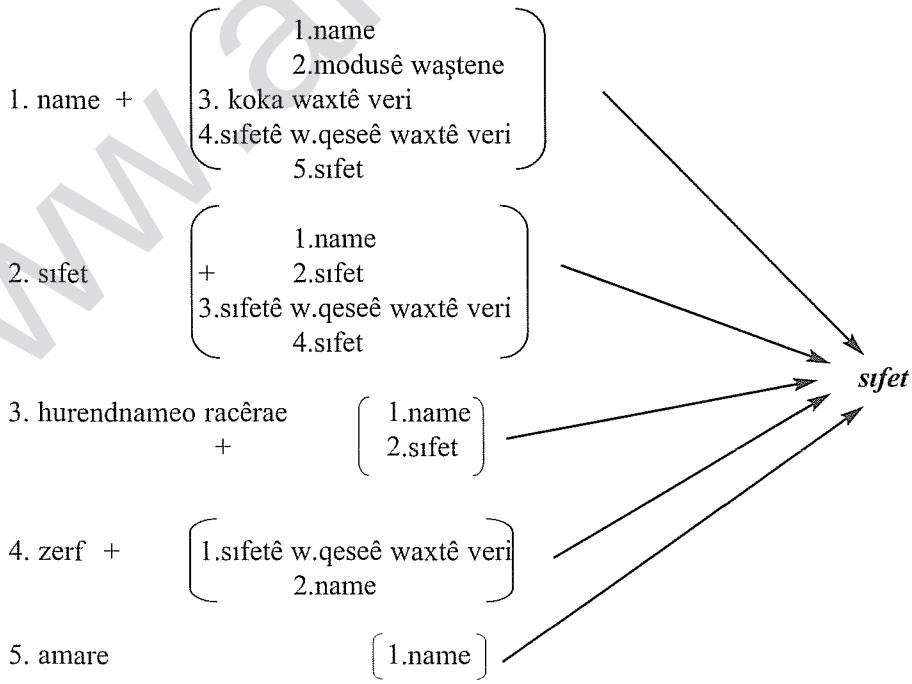
çar 'vier; dört' + **pa** 'Fuß; ayak' → **çarpa** 'Vierfüßler; dörtayak'

çar 'vier; dört' + **fek** 'Mund; ağız' → **çarfeke** 'Krebs (zool.), yengeç'

dı'zwei; iki' + **şeme** 'Samstag; cumartesi' →**dışeme** 'Montag; pazartesi'

dı 'zwei; iki' + **lete** 'Stück; parça' →**dıleti** 'Zwilling; ikiz'

2. Netica qeseê pêrabesti: *sıfet*

www.arsivakurdi.org

2.1.1 name + name → sıfet

rü 'Gesischt; yüz' + **huyaiş** 'Lache; gülme' → **rühuyaiş** 'lächelnd, freundlich; güleryüzlü'
sere 'Kopf; baş' + waxt 'Zeit' → **serewaxt** 'wach, schlau; uyanık, zeki'
dest 'Hand; el' + lape 'Handfläche; el içi' → **destlap** 'fleißig, eifrig; çalışkan, hamarat'
por 'Haare; saç' + gılgıl 'Maiskorn; mısır tanesi' →**porgılgıl** 'Person mit grauen Haaren; saçları ağarmış kişi'

2.1.2. name + modusê waştene → sıfet

dare 'Baum; ağaç' + **best** 'modusê ›besten‹ê waştene (befestigen; bağlanmak)' → **dar(e)best**[30] 'befestigt; bağlı'
lınge 'Bein; ayak' + **best** 'modusê ›besten‹ê waştene (binden; bağlanmak)' → **lıngebest** 'an einem Ort gebunden sein; bir yerden ayrılamama durumu'
xêr 'Wohltat, gut Tat; sevap, hayır'+**waz** 'modusê ›waşten‹ê waştene' →**xêrwaz** 'wohlwollend; iyiliksever'

2.1.3. name + koka waxtê veri → sıfet

sere 'Kopf; baş, kafa'+ **werd** 'koka ›werden‹ê waxtê veri (essen; yemek)' → **sere**werd[31] 'verdammt; kahrolası'

2.1.4. name + sıfetfêl → sıfet

kel 'Siedepunkt; kaynama noktası' + dai 'sıfetfêlê ›daen‹ê waxtê veri (geben; vermek) → keldai 'gekocht; kaynatılmış'
qudım 'Kraft, Stärke; güç, erek' + **şikiyae** 'sıfetfêlê ›şikiyaen‹ê waxtê veri (brechen; kırılmak) →**qudımşı-kiae / qudımşikiyai** 'kraftlos; güçsüz'
heş 'Bewußtsein, Verstand; şuur, akıl' + **kewte** 'sıfetfêlê ›kewten‹ê waxtê veri (hineingehen; girmek)' → **heşkewte**[32] 'zweckmäßig, logisch; akla yatkın'

2.1.5. name + sıfet → sıfet

dest 'Hand; el' + **vıla** 'verteilt; dağıtık' → **destvıla** 'großzügige Person; eliaçık, cömert kişi'
fam 'Verstand; akıl' + **kor** 'blind; kör' → **famkor** 'verständnislos; anlayışsız'
rü/ri 'Gesicht; yüz' + **sia** 'schwarz; kara' → **rüsia** 'würdelos, mit Schande bedeckt; rezil, yüzü kara'
çım 'Auge; göz' + **teng** 'eng; dar' → **çımteng/çımeteng** 'neidisch, geizig; cimri, kıskanç'
çım 'Auge; göz' + **sur** 'rot; kırmızı' → **çımsur/çımesur** 'egoistisch; bencil'
roce 'Tag; gün' + **sia** 'schwarz; kara' → **rocesia** 'unglücklich; vom Unglück verfolgt; bahtsız'
zerre 'Innere; iç' + **weş** 'gut; hoş' →**zerreweş** 'mutlu, kalbi geniş; nett, glücklich'
dest 'Hand; el' + **teng** 'eng; dar' → **destteng/desteteng** 'arm; in finanz. Enge; parasal olarak darda olan'
sere 'Kopf; baş' + **sia** 'schwarz; kara' → **seresia** 'trauernd; yaslı, yasta'
sere 'Kopf; baş' + **qot** 'unbeckt; örtülmemiş' → **sereqot** 'unbedeckt (Kopf); başı açık, başı örtülmemiş'
can 'Leben; can' + **gıran** 'schwer; ağır' →**cangıran** 'schwerfällig, träge; ağır canlı, eli ağır'
bar 'Last; yük' + **gıran** 'schwer; ağır' →**bargıran** 'schwerfällig, träge; ağır canlı, eli ağır'
can 'Leben; can' + **şıvık/sıvık** 'leicht; hafif'→**canşıvık** 'flink, beweglich; atik, çevik'
mobete 'Unterhaltung; muhabbet' + **weş** 'gut, schön; iyi, güzel' → **mobetweş** 'unterhaltsam; muhabbetli'
qal 'Wort, Erwähnung; söz, bahis' + **zaf** 'viel; çok' → **qalzav/qalzaf**[33] 'geschwätzig; geveze'
cewab 'Antwort; cevap' + **next** 'bar (Geld); nakit' → **cewabnext(ık)** 'schlagfertig, hazırcevap'
nefs 'Begierde; nefis, bedensel arzu' + **pêt** 'fest, stabil' → **nefspêt** 'seine Begierde und Gelüst bezähmen könnend; iradesine hakim olma durumu'
nefs 'Begierde; nefis' + **sıst** 'locker, lose; gevşek' → **nefssıst/nefstenık** 'seine Begierde und Gelüste nicht bezähmen könnend; nefsine düşkün olma durumu, pisboğaz'
pize 'Magen; mide' + **pil** 'groß; büyük' → **pizepil** 'gefräßig; obur'

2.2.1. sıfet + name → sıfet

kemi 'fehlend, eksik' + **fersend** 'Gelegenheit; fırsat' → kemfersend 'ausnützerisch, betrügerisch; çıkarcı, dolandırcı'
kemi 'fehlend, eksik' + aqıl 'Verstand' → **kemaqıl** 'dumm; aptal, bön'
pêş 'vorne, ön' + **kar** 'Arbeit; iş' → **pêşkar/pêşekar** 'geschickt, tüchtig; çalışkan, becerikli'
bın 'unten; alt' + **dest** 'Hand; el' → **bındest** 'unterdrückt; el altında, ezilme, egemenlik altında olma durumu'
ver 'vorne; ön, ileri' + **zewac** 'Heirat; evlilik' → **verzewac** 'Heiratsfähiger; evlilik çağında olan'

www.arsiwakurdi.org

2.2.2. sıfet + sıfet → sıfet
ğedar 'tyrannisch; gaddar' + **nêweş** 'krank; hasta' → **ğedarnêweş** 'bitterkrank; feci hasta'
serd 'kalt; soğuk' + **germ** 'warm; sıcak' → **serdgerm**[34]**/sılgerm** 'lauwarm; ılık'
*(siehe auch: **1.2.3.** de ki qayt bıkerê; 1.2.3'e de bakınız)*

2.2.3. sıfet + sıfetfêl → sıfet
kemi 'fehlend, dürftig; eksik' + zanae 'sıfetfêlê ›zanaen‹ê waxtê veri (wissen; bilmek)' →**kemzanae**[25] 'Laie, unwissender; az bilen kişi, cahil'
perre 'Blatt; Flügel' + **şıkıte** 'sıfetfêlê ›şıkıten‹ê waxtê veri (brechen; kırmak)' →**perrşıkıte/perrşikiyae** 'hoffnugslos; umutsuz, kanadı kırık'
*(siehe auch: **1.2.2.** de ki qayt bıkerê; 1.2.2'e de bakınız)*

2.2.4. sıfet + zerf → sıfet
kemi 'fehlend, dürftig; eksik' + **ver** 'vorne; ön' → **kemver** 'eng; dar'

2.3.1. hurendnameo racêrae + name → sıfet
xo 'selbst; kendi' + **qewm** 'Volk, Sippschaft; kavim, halk' → **xoqewm** 'sein Volk bzw. Gemeinde liebend; kendi halk veya topluluğunu seven'

2.3.2. hurendnameo racêrae (Reflexivpronomen dönüşlü zamir) + zerf → sıfet
xo 'selbst; kendi' + **ser** 'oben; oben' → **xoser** 'unabhängig, gut geflegt; bağımsız, bakımlı'

2.4.1. zerf + sıfetê w.qeseê waxtê veri → sıfet
ser 'oben; yukarı' + **kewte/kewti** 'sıfetfêlê ›kewten‹ê waxtê veri (fallen [fig.], düşmek [mec.]) → **serkewte** '1.erfolgreich 2. außerdem; 1. başarılı 2. dışında, gayrı'

2.4.2. zerf + name → sıfet
ver 'vorne; ön' + dest 'Hand; el' → **verdest** 'finanz. und sozial von Anderen abhängig; ekonomik ve sosyal açıdan başkasının eline bakma, başkasından bağımlı olma durumu'
*(siehe auch: **2.2.1.** de ki qayt bıkerê; 2.2.1.'e de bakınız)*

2.5.1. amare + name → sıfet
dı 'zwei; iki' + **can/gan** 'Leben, Leib, Seele; can' → **dıcani/dıgani** 'schwanger; hamile'

notê bınêni

[1] **name** (*Alm.* Substantiv; *Tr.* ad)
modusê/babetê waştene (*Alm.* Konjuktiv; *Tr.* isteme kipi)
waxtê nıkay (*Alm.* Präsens; *Tr.* şimdiki zaman)
waxtê veri (*Alm.* Präteritum; *Tr.* geçmiş zaman)
sıfetê waxtqeseê waxtê veri (*Alm.* Partizip Perfekt; *Tr.* geçmiş zaman ortacı)
sıfet (*Alm.* Adjektiv; *Tr.* sıfat / önad)
zerf (*Alm.* Adverb; *Tr.* belirteç)
hurendnameo racêraê (*Alm.* Reflexivpronomen; *Tr.* dönüşlü adıl)
amare (*Alm.* Numeral; *Tr.* sayı adı)
[2] Nia de Malmisanıj: Zazaca - Türkçe Sözlük, Deng Yayınları, 1992.
[3] Fekê cori de leteo zafêr *çêber* yaki *çêver* vanê.
[4] Nia de: Malmisanıj
[5] Beriwane, awa ke her kesi ra raveri şona beriye, zafêri malê xo en zêdêro u pê astore şona.
[6] Çımo corên.
[7] Fekê cori de *vewre* ra *vare* ya ki *vore* vanê.
[8] Çımeo corên.
[9] Paul, Ludwig: Zazaki, Wiesbaden, Reichert Verlag Wiesbaden, 1998, S. 316.
[10] Nono ke kasıka tendure ra zeleqiyae nêmend u gına wele ra.
[11] Çımeo corên.
[12] Çımeo corên.
[13] Beno ke no qesê *şuştına* (şütene) Kurmanci/Kirdaski bêro. Koka waxtê nıkaê *şuştını*, şo-o
[14] Nia de: Malmisanıj.
[15] Çımeo corên.
[16] Kesanê nianêna nia ra, *doê filan kesi birrio* ki vanê, yane malê filan kesi çino ke, cıra do peyda bıkero.
[17] Nia de Malmisanıj.
[18] Na jü babetê de darana. Tholıfê (thalê) na dare cıra kenê, benê rinê ra, kenê qayiş u posta ra ke, wa nê pê huşk bê, yaki, zê meşke de, thamê posti wedariyo, postê bêtham bo.
[20] Çımeo corên.
[21] Nia de: tarifê darsıpiye
[22] Seba kesanê xırab u nêyara, *peao kemi* ya ki *keso kemi* ki vanê.
[23] Vacime goştê vareka ra vanê, *goşte vareka çılqo, nêwerino*, ya ki seba mezgê phıta vanê, *mezgê phıta çılqo, ağwmo.*
[24] No tar/vaş caê kağı ya ki bez de rewino, beno khewe.
[25] Nia de Malmisanıj.
[26] Çımeo corên.
[27] Mı no qesê jü jüyê de hetê Pılemoriye ra heşna.
[28] Qeyseriye, Sarız de vacino.
[29] Nia de: "Derheqê Kirmanckî de kombîyayîşê şeşine", Vate, Kovara kulturî, amor 9, payîz '99, Stockholm, p. 9.
[30] Vacime, xeyma vıraştiye ra vanê, *xeyma dar(e)beste.*
[31] Nia de: Malmisanıj.
[32] Nia de: Malmisanıj.
[33] Çımeo corên.
[34] Çımeo corên.
[35] Çımeo corên.

www.arsivakurdi.org

Pia-Cia Nustene

Asmeno Bêwayir

Verqesa

Hata nıka raştnustena (imla) Zazaki sero tek jü gurenais kıtab de veciya, uyo ke layıqê itıbarê ilmio: ***Rastnustena Zonê Ma - C. M. Jacobson**, 1993, Bonn.* Taê gurenaisê bini ki estê ke, yê dine qılawızê xo ilmi ra jêde ideolociya. Kıtabanê grameri de ki, yê Ludwig Pauli, Zılfi Selcani, T.L. Todd ya ki iyê nêilm-kiy yê H. Turguti, Çekoy de, heqa raştnustene de gurenaisê nêaseno. Mewzuyê ni kıtabu gramero, coka bara raştnustene de her jüyê fıkrê xo ra imla xo nusna.
Peyniya qeşi, yê karê raştnustene hona xeylê raa xo esta ke ma sıftê cı derime.

Letê seri

Derdanê maê raştnustene ra jüyê ki, se ke zanino, pia-cia nusteno. Koti pia bınuşiyo, koti cia?
Sebebê ke hata nıka pia-cia nustene sero vaciay, taê derhequ de mırê zaf iknaker u ilmki nêasay. Gereke bıngê ni argumananê qeydu xırt cıerjiyo. Fıkrê mı uyo ke pê ilmi isan rınd şikino qerarê xo serba na qey-dey era cı do. Perso ke ilm cı nêreseno, isan uncia bese keno pê mentıqi (Logik) arguman biaro ra ver. Hata nıka jüyê ra serkewte (qeyr) gurenaisê raştnustene çino. Mordem na helme de motacê yardım u mısalu beno, ke nia do, zonanê binu de, iyê ke Zonê Ma ra nejdiyê, qeydê imla i zonu senênê. Zazaki rê ki zonê İrankiyê ğerbi (West-İranische Sprachen) mınasıbê. Na bare de fıkrê mı uyo ke ma şikinime Farski de nia dime; Soranki, Beluçki, Taciki ki beno. Çıra ke Farski hem serru ra yeno nustene, zonê de resmiyo ki. Hundae serrio ke nuşino, uncia ki qeydey koti ke gerek diyo, vurnê ki[1]. Ebe vatena bine, hunde waxti ra dıme, qedyu ro penge/pışke (tabu) ro nêna, qeydanê khanu ra dırrıke nêbiyê.

Se ke kıtabê C. M. Jacobsoni de ki ardo ra zoni, Tırki nêşkino raştnustena Zazaki rê derman bo, çıra ke zonê do zaf ciaro, hem ki bunya (strukturê) xo zobinara; peydena yeme ser. Derdo gıran na bare de nuyo ke, mordemanê ma zafine Tırkiya u Tırki de wendo, hetê raştnustene ra ki -bıwajiyo, mewajiyo- tesirê cı de mendê. Hama isan mı çım de na sem (bare) de adetê mordemu ra jêde, çiyo ke Zazaki rê mınasıbo, heto bin ra, usılê vatene ra jübini çıqa cêno, ey qerar kero.
Terımanê tekniku rê peyniye de lista qesebendeki de qayt bıkerê.[2]

Derheqê ke pia-cia nusnaene de an ra kağıde ser, niyê:

I. Peyhurendi u namey / hurendnamey[3] [domani-ra, ey-ra…]
II. Namê waxtqesu be waxtqesu ra [qesey-ken-, nia dan-…]
III. Fêlbendi (preverbi) be waxtqesu ra [ra-kerdene, têra-kerdene…]
IV. Sıfetbiyais u nisange [beno serdın; kunê zerre]
V. Qeseê ke vıleşiyê pê [ver-de, san-de, rew-ra, kopula…]
VI. Verhurendi "era, ero"
VII. Verbend[4] u verhurendi [bê, bê-]
VIII. Boçık A: "eke / ebe / era / ero" de apostrof bıgurenime ya nê? [kuno (')ra cı, tı (')ke yena]
IX. Boçık B: Fekê Vacuğe de -i (ki)

[1] Vacime verê coy qesey *Tehrân, otû, otâq* اطو ,طهران ,اطاق ebe ط (th/ṭ) nusnêne, nıka ebe ت (t) nuşino (تهران …); ya ki verhurendi *be* به (rê, era, be) verê coy namu ra pia nusnêne (بتو beto, ببچه bebaççé: to-rê, domani-rê), nıka cia nuşino (به‌تو be to, به‌بچه be baççé).
[3] Verde serba *zemirê kesi*, vatêne „keshurendi", hama mı çım de *hurendname* mınasıbêro.
[4] Fıkrê sufiksi *-bend* (verbend, peybend, fêlbend) albazê mı Hesenê Reqasa da mı. Wes u war bo, pir u khal bo!

www.arsivakurdi.org

I.Peyhurendi u namey / hurendnamey [domani-ra, mı-ra, ae-ra]

İyê ke na mewzu de mıde no werê, diyaisanê mı zanenê. Nine ki wazon ke tenêna çip keri, argumanu biari sıma çımi ver.
Pêserokê Ware u Tija Sodıri na derheq de qeydê cia nusnaena peyhurendi u namu/hurendnamu hata nıka ke çıturi musê cı, heni cênê de (anê ra hurendi). Hona ke *Rastnustena Zonê Ma* nêveciay bi, Ware de heni nusnêne. Hama taê pêseroku de hurdêna formu ra nusnêne. Çiyo ke zanon, *Rastnustena Zonê Ma* de no qeyde sero sare dacno.
Taine ya raa Kırdaski ra, ya ki raa Tırki ra nusno. Nine ra ravêr mordem gereke ebe raa ilm u mentıqi caê Zazaki wertê zonu de çip kero, gorê nae ki qeyde biaro meydan. Uyo ke yê qeydu ki %100iya xo nêbena. Taê zonu de dı imkani danê ra cı; yê Holandki, Norvecki ya ki qeydanê raşnustena Almankiyê newu de taê vurnaisu de dı imkani vatê. Mordem şikino nia ya ki heni bınusno[5]. Yanê, ilam jü be jü ke qeydanê imla biarime hurendi, no zon daêna rew nêxeleşino, vindi ki nêbeno.

Nia dime, *Rastnustena Zonê Ma* de nae rê pelga 48. de se vato:
„Peyhurendi, nê kelimê serbestiyê, nê ki sufikşiyê. Coka ison nêzoneno peyhurendu eve namu u zamiru ra, pia ya ki cia bınusno. (...) Ciavê ma werte dero. Peyhurendi eve zamiru ra ***pia*** *yenê nustene, hama eve zovina kelimu ra* ***cia*** *yenê nustene."*

Nae rê ki ez wazon fıkrê xo pêskes keri:

1. Zazaki de bara verhurendi u peyhurendiu de çewtbiyaisê qefley ("öbek bükümü") esto. Almanki de „*Gruppenflexion*" vacino:
ey mın u to ra pers kerd; ***ey Hesen u Xece ra pers kerd*** ya ki, ***ey mı be to ra pers kerd.***
Peyhurendi her name ra dıme nê, jü rae vacina, hama yê hurdemêna namana.

2. Jüyê de cia (name), jüyê de pia (hurendname) nusnaene tam maqul niyo, çıra ke hurendname, se ke terım ebe xo vano, hurendia namey cêno: *laci ra vat → ey ra vat.*

Qıstasê ke qerar danê ra cı, ni dı nuqtê verênê[6]*. Çıke çiyo muim, xuya peyhurendiana. Peyhurendi, jü peybendê hali (Casus-Suffix) niya.*

3. Bara 'çewtbiyaisê zoni' (Flektion; büküm) de hirê babetê zonu estê (qesê wertê nenıgu mı nay pêra):
a) zonê 'têdımki'y (agglutinierend; eklemli); zê *Tırki, Finki, Macarki*
b) zonê 'namnenık'i ya ki 'çewtber'i (flektierend; bükümlü); zê zonanê *Hind-Ewropa, Erebki, İbranki...*
c) zonê hecaini (isoliert; heceli); zê *Çinki*

Hurendia Zazaki babeta b) dera, çıra ke namey benê çewt ["yê verg-i/verg-u"]. Zonanê Ewropa de zanaena mıra peyhurendi tım cia nuşinê. Tırki de coka çewtbiyais çino, halê namu ebe peybendu [-i, -de, -den, -e] nisan benê, namey ebe xo nêvurinê. Zonanê Hind-Ewropa de (Almanki, İrlandki, Zazaki, Hindki, İspanyolki, Hermenki, Yunanki uib.) hurendnamey sufiksi niyê, daêna qesê xoserê/serbestê.

4. Peyhurendiê Zazaki mırê na het ra ki zê qesanê xoseru asenê: ni hem waxtqesu (fiilu) de, dılqê fêlbendi de (Präverb) estê [ra-kerdene, ro-kerdene, de-kerdene], hem ki edat de fonksiyonê xuyê verhurendi esto [era, ero, ede].

Sebebu ra jüyê ki nuyo ke, ver-/peyhurendi u namey, zonanê binu de ki cia nuşinê [„mı ra"]:
from me (İngl.), von mir (Alm.), van mij/me (Holl.), jı mın (Krd.), ez men از من *(Frs.), de mi (İsp.) uib.*

[5] Mısal: *Teeei* ya ki *Tee-Ei*; *Thunfisch* ya ki *Tunfisch*; *Happyend* ya ki *Happy End*; *grimmsche Märchen* ya ki *Grimm'sche Märchen.*
[6] ni hurdemêna nuqtu rê Prof. Dr. Gipperti dest da mı, berxudar bo.

www.arsivakurdi.org

Ni qesu de cia nusnaene, vatena qesey rê ki mınasıbo.

Usılê vatene ke vat, Erebki de veranê „*mı ra*", „minnâ"o, yanê pia nuşino, uyo ke *min + ennâ* ra amo pêser. Farski de, fekê qomi de, *ez men* ازمن *be to* تو به („*mı ra*", „*to rê*") gegane beno *ezem* ازم, *bet* بت . Yanê hurendname beno zê peybendi, uyo ke Almanki de nae ra *enklitische Endung ('qediyaiso pabeste')* vacino; Farski, Goranki, Soranki u Feylki (Kurdkiyê cêri) de ki esto.

Ma, Zazaki de ki durımo henên esto ke, hurendname u peyhurendi riyê herfegınaene ra amê pêser, zê jü qesey/cısmi vacinê? Esto; nae rê fekê Xozat-Vacuğe be Soyrege-Çermugi ya ki yê Palo-Çewlıgi de qayt bıkerime:

*a bı **mına** amê* [a be mın ra amê]: *mı^{n}-ra*: r→ø, ^{n}→n.
Yanê *r* gıneno, *n*'o ke biyo vindi ya ki quletiyo ro, ita vecino meydan, beno *mına*.[7]

*a bı meymana**na**/meymanona amê* (a ebe meymanun ra amê): *meymanan-ra:* r→ø, a^{n}→an.

Zobin:
*ez bı **tuya**; tı bı **kamia** ama; o bı **maina** [maine ra] ame; a bı **kêneka** (kênekı ra) amê; mı **inan na** vat*[8] ... uçh.

No hal de *-an/-a* yenê pêser, eke zê jü qesey vacinê, gereke **pia** bınuşiyê. Bızaniyo ke ni dı qeseê, vıleşiyê pê. Hama '*mı ra*' de çekuye nina pêser, zê dı qesu ki vacino, nae ra jüyêna argumano ke **cia** binuşiyo.

Peyniya qesey: peyhurendi, name u hurendnamey ra **cia** bınuşiyo:
*Mı da **to ro**[9]. İne **sıma ra** vat. **To rê** jüna çay biari? **Ey ra** çiyê lom meke! Mêse da **mı de**.*

Xo-Vengê (vokalê) peyhurendi ke quletiyo ro ya ki gıno (d', r'):

Fekê Palo-Çewlıgi de peyhurendiy ya ki zerfi zê verêni de nêvacinê, tenê vuriyê ya ki xo-veng (Vokal, ünlü) quletiyo ro. Gegane metateze (göçüşme) ki biya:

rê/rı → ır/rı → r':	***Ez şıma r' çay ona. Mêmonon ır xızmet bıkırı.***
dı → ıd / d' :	***Kênek kıye d' niya. Mı lacek ıd qısê kerd.***
zi → zı → z':	***Ma z' cı r' va, gueş nyeda. Ombazon ız va, yı rınd kerdo.***

Kıtabê O. Manni ya ki Peter J. A. Lerchi de ni peyhurendi ebe formo ***rê/ri; dı*** ya ki peybendê mayke-kiye -e/-ı nusnaiyê. Yanê hona xeylê waxt niyo ke taê vengi biyê vindi, neslanê peyênu de heni biyo. Ez vaci ebe formo nıkaên (*mır, şımad, merdımıd)* ke bınuşiyê, serba fekanê binu rehet areze nêbeno. Nae ra çıqa ke destebera yena, zelal bınuşiyo. İsan şikino naca de alternatifê rono:

1.
Eke ebe formo khan bınuşiyo, pêro wendoğu rê daêna rehet beno (redaksiyon gereke dest cıdo):
Ez kıye dı ruenıştiya.
Ma rı / ma ri zi xeberı amê.
Şıma zi welatoni ğeribon dı moneni.

2. ebe formo vindibiyae ke ilam bıbo (vacime reportaj, kılame) apostrof cısaniyo, pia nustene ki bena:
Ez kıye d' ruenıştiya.
Ma rı z' xeber amê.
Şıma z' welaton' ğeribon ıd monên.

[7] Hurendameo jüino jükeko çewt/oblik ***mıde***, ***n*** heme fekanê Zazaki de gıno waro, ae ra „*mın*" nusnaene mınasıbe niya. Raşti ke *n*'ê *mı(n)* waxtê waxtu de biyo, zê vatena taine herfa gırenaişi niya. Formo xeylêo çewt/oblik ***–an*** de ki henio; ***n*** leteo zafêr gıno waro, hama taê feku de o ra ravêr teyveng (konsonant) ***n***'ï, xoveng (vokal) ***a*** çarno ra be ***o*** ya ki *u* (mısalê bini: *nan→non→nun; ancia→oncia→uncia...*). Fekê Vacuğe ya ki Palo-Çewlıgi de halo obliko xeylê, hona ebe *–on/-un* vacino: *"ma rê hakon ano."* Peybendê xeylêiye *–an* teyna Kırdaski u Farski de nê, belkia pêro zonanê İrankiyu de esto, Zazaki de ki.

[8] Nae rê gos dê: „*Muzırı do bı mı ro/serê mı deceno/ sêri bı Lıska Muzırı/lıska mı zan dana*", yanê: 'ebe Lıske ra şêri Muzırı'.Yılmaz Çelik, albumê Veyvê Veyvê, lawıka Derê Emırxani de.

[9] Eke vat „*da **pıro**; beno **tıra**; da **pede***", na hal de hem biyoğ/çiyê qesa (nesne) areze niyo, hem ki zê jü qesey vacino. *Pı-, tı-* nêşi-kinê teyna vınderê.

www.arsivakurdi.org

II. Namê waxtqesey be waxtqesey ra [qesey ken-, nia da-...]

Bara pia ya ki cia nustena namanê waxtqesu be waxtqesu de fıkrê zafine tenêna kıfso. Na derheq de hem waxtqesey rê [‚qesey kenê'], hem ki fêlname (Verbalsubstantiv) u fêlsıfet (ortaç, Partizip)i rê gurenino [qeseykerdena cı], zobin ki waxtqeseo yardımker rê (Hilfsverb) [dana/yeno qeseykerdene]. İta ki mordem şikino qeydey areze kero.

„a ke nia do, qesey kero" ya ki „a ke niado, qeseykero" ?

Senê qıstasi serba qeyderonaene estê? Mordem gereke na bare de Tırki ya ki Almanki ya ki zono ke ro u mentıqê Zazaki ra dürio, xo düri fiyo. Çıra ke –eke mısalê vacime-, *qesey kerdene* be *nia daene,* Tırki de jü mesdero, Almanki de ki: *konuşmak, bakmak; sprechen, gucken/schauen*. Eke ma bınê hirey/heşi de ebe ni zonu ğeyal kenime, beno ke ni waxtqesu Zazaki de ki zê jü waxtqesey areze (fam) bıkerime, nae ver ki pia nusneme, ğeletinime. Uyo ke Zazaki de *qesey* nameo çewt/obliko, *kerdene* esıl sero waxtqese ebe xuya.
Farski de ke nia dime, 'qesey kerdene' ra *herf zeden*, 'nia daene' ra ki *négâh kerden* vacino.[10] Ni ki cia nuşinê [*herf* u *négâh* qesê xoserê].
Nuqtanê cêrênu de ez persê cia ya ki pia nustene sero, kenu ke sebebanê fıkrê xo eşkera keri.

1. Nustena mesderi: **cia**

Qesebend de ya ki jü nustê de zoni sero, eke cia bınuşiyo, wendoğu rê nisanê cia nustene beno. Mesder ke unciya, gereke wendoğ/e era ser kuyo ke untena waxtqesey de ki cia nuşino. ***Qesey kerdene, fam kerdene, nia daene, hal kerdene, hez kerdene, lom kerdene***
Eke lewê mesderi de, kılameu () de, untisê xo nisan dino, beno ke mesder pia ki bınuşiyo.

2. Pasif ya ki kauzatif de nustena waxtqesê yardımkeri: **pia**

Formo pasif (edilgen) ya ki kauzatif (ettirgen) ke gurena, mı çım de pia bınuşiyo, çıke o waxt mesder zê jü cısmi kuno tê:
Pasif: *İspanya de Baski u Katalanki ki **yeno qeseykerdene**. Saraiya Moğolıstani de Farski ki **amo qeseykerdene.***
Kaustaif: *A be laceki germi **dana têvdaene**. O piyê xo **dano xeberidaene**. Mı o **da sondwerdene**.*

3. Nustena untisê waxtqesey: **cia**

a) Waxtê nıkay u waxtê veri:
*A hawt zonu **qesey kena**. Ma dorme ra **nia (nê)da**. Ey germi **têv dê**. İne to ra **xeberi da**. Mı çıçegi **ağwe day**. Sıma ey **gos danê**. Sıma ke hona **qesey nêkerdi bi**, ine na mesela **hale kerdi bi**. Lınga mı **ta diye**. Sıma **ca** mı **nêda**. Ma arebe de **ca benime**?*

b) Emır/babeta waştene (subjontif):
*Sıma **qesey (bı)kerê**, i **qesey mekerê**! A ke **nia dero**, o ki **qayt kero**, cı ra **xeberi medo**. Kaşkia to **jüri/zuri mekerdêne**. Gosê cı **ta de**[11]! Tı germi **têv de**, o **têv medo**!*

Halê emri de ki kelıma waxtqesey qesê de xosera/serbesta, şikina teyna ki vındero; zê fêlbendu (ra-, we-, de-, pıra-...) niya. Yanê hurendia verbendê/prefiksê emri *bı-* nêcêna. Mordem vacime şikino hem "*qesey bıke(r-)*" vaco, hem ki –eke tenêna kerd kılm- *"qesey ke(r-)"* vaco.

4. Nustena fêlnamey: **pia**

Waxtqese gurenaisê namey rê ki beno. Almanki de nae ra vanê *Verbalsubstantiv*, ez cı ra vanane

[10] İlmdaru çım de *nia daene*, ***négâh (kerden)*** 'ê Farski ra elaqê xo esto.
[11] ***ta daene*** de ***„ta"*** qeseê de xosero, manê xo yeno çarnais (Torsion, burkma). No waxtqese de ki arezeo ke, kelıma de serbesta: ***ta era cı fiştene*** *(„ta era bezna bariye fiye!"), çıke « ta » nameo (Nomen)*

www.arsivakurdi.org

'fêlname'. No hal de waxtqese beno name; iyê ke dı kelımu ra yenê pêra ki, benê zê jü kelıma. Usılê vatene rê ki mınasıbo ke pia bınuşiyo:
Qeseykerdena *cı wese biye. Ebe* ***xeberidaene*** *arê ma beno xırabın.* ***Gevıjidaena*** *herê ma mırê wes amêne.* ***Tadaena*** *lınga mı.*

5. fêlsıfet: **pia / cia**

Fêlsıfet (ortaç, Partizip) zê sıfetio ke waxtqesey ra pêda biyo. Pianusnaena cı meqbulo. Taê waxteqesey ki estê, dergê; eke fêlsıfet de pia bınuşiyê, wendena cı bena çetıne. Ae ra mı çım de, nustoğ waxtqesanê dergu de cia bınusno.
Perarey, mordemê ma ***vindibiyae*** *bi.* ***.*** *Lınga mı* ***tadaiya****. Germia doy* ***têvdaiye*** *niya. Na mesela* ***halekerdiya****. Çê* ***vêsae!*** *Arebe hona* ***tamirkerde*** *niyo.*

III.Fêlbendi (preverbi) be waxtqesey [ra-kerdene, têra-kerdene...]

Se ke cor de ki vat, Zazaki de verhurendi *ero, era* fêlbendu (Präverbien, fiil takıları) de ki vecinê: *rakerdene, rokerdene, dekerdene.* Nine ra serkewte taê bini ki estê, zê *pırakerdene, pırodaene, weamaene, têraçarnaene, pêrocınıtene, têkewtene, tafiştene* uib.

Zazaki bara ni fêlbendu de dewletiyo. Farski u Kırdaski de taê biyê vindi. Zonanê Cêrmenkiyu de ki esto, zê İnglêzki, Almanki, Hollandki uib. de. Wezifa fêlbendu esta ke, het ya ki hali musnenê[12].
Hetê untisê waxtqesey ra Zazaki, Almanki ra nejdiyo:
o ***niseno ro*** *: Er* ***setzt*** *sich* ***hin****.* [roniştene : hinsetzen]

1. Nustena mesderi: **pia**

Fêlbendi kelımê serbesti niyê, teyna manê xo çino. Ae ra mesder de **pia** bınuşiyo:
rakewtene, cıdaene, (çêber) cadaene, têrabiyaene, degınaene, weardene, roverdaene, tırocınıtene uib.

Qesebend de, lewê mesderi de gereke kılame/parentez de untisê cı ki bınuşiyo: ***pırodaene (dan- pıro)***

2. Pasif ya ki kauzatif de nustena waxtqesê yardımkeri: **pia**

Zê nuqtê III. de, eke pasif ya kauzatif gurena, mesder beno jü cısm. Coka pia nustena cı mınasıba.

Pasif: *Cıle* ***yena rafiştene****. Ardi ke* ***bıamêne rovitene****, ardanê lazuti ra* ***amêne pêsanıtene****.*
Kauzatif: *Mı pençere* ***da (r)akerdene****, peydena* ***da cadaene.*** *Ni genımi ewro* ***rarıdene mede****!*

3. Nustena untisê waxtqesey: **cia**

a) Usılê vatene rê, **untis**ê cı de **cia nustene** mınasıbêro (daa mınasıvo):
Hewri ***amey ra****, şiliye* ***guret de****. Waxto ke şiliye* ***gınê ra*** *(vındete), ma xo* ***pisenime têra****, some. To* ***pıro nêda.*** *Ma* ***pê cênime / pê guret.***
→ Hem usılê vatene rê, hem ki fonksiyonê fêlbendu rê mınasıbo ke karê cumla ra **cia** bınuşiyo.

İstısna: Fekê Çermug-Soyrege :
A şandı ***nêrakewtı****. Ez nıka to ra* ***abırryena****. Ma çi-miyê xo* ***ronanê / nêronao****. Çıwali uja meronı!*

→ Se ke aseno, ita fêlbend be karê cumla ra vıleşiyê pê, biyê jü cısm. Çıra ke formo nêbiyais

[12] nae rê kıtabê Zılfi Selcani de qayt bıkerê: Grammatik der Zaza-Sprache (Dersim-Dialekt), Berlin 1999; pelge 414).

www.arsivakurdi.org

(olumsuzluk, Negation) de ki karê cumla be fêlbendi ra cêra nêbenê. Fekê **Çermug-Soyrege** (ÇS) de ae ra **fêlbendi ebe jü heca**[13] **pia** bınuşiyê.

Fêlbendê ke ebe dı hecaanê, zê *pıro, pıra, pede, tıra, pêro, têra* uib., fekê ÇS de ki **cia** nuşinê:
*Şıma **danê pıro**, şınê sukı. Mı vızêr inan dı **da pêro**. Ay derzini **dê pedı**.*

b) Emır/subjontif:
*Tenê hebe **cıdê**! Ardu **rovice**! İ ke **rakuyê**, şiliye ke **ragıno**, o waxt xo **têrapise**, some. Xo **weda**(re)!*
→ İta fêlbend hurendia verbendi/prefiksi *bı-* cêno. Usılê vatene ra ki, na hal de **pia** bınuşiyo.
İstısna: **Pê cê / pê gi! Pê mı mecê!**

Fekê Vartoy de ke nia ki vacino: *Hebe **bıdê cı**! Arda **bıvice ro**! ªiliye ke **bıgıno ra**, xo **bıpişe têra**...,*
→ o waxt **cia** nusnaene luzm beno.

c) Emrê/babeta (subjontifê) nêkerdişi:
*Hebe **cı mede**! Ardu **ro mevice**! ªiliye ke **ra megıno**, tı xo **têra mepise**. Sıma xo **we medarê**!*
→ No hal de verbendê/prefiksê nêkerdişi *me-* vecino, fêlbendi ra tepia kuno karê cumla ver: **cia**.

4. Nustena fêlnamey: **pia**

Zê nuqtê III. de, fêlname beno jü cısm. Coka gereke ebe fêlbendu ra **pia** bınuşiyo:
***Rovitena** ardanê lazuti. **Deguretena** şiliye. Ni hardi ebe **derutene** paki nêbenê. **Pêrodais** mebo, **werê-amais** bo!*

5. Fêlbendi *pıra, pıro, pêra, cêra* sıfet de

Taê fêlbendi zê *pıra (pa), pıro (po), pêra (pia), cêra (cia)* benê ke sıfet de ki bıgureniyê:
*Kilidi helqa de **pêra** biy, nıka **cêra**ê. Şüariyê astori **pıro** niyo. Kıncanê mı de jirçê theyri **pırao (paro)**.*
→ fonksiyonê xo ke zê sıfetio, o waxt zê sıfeti bınuşiyo: Kopula (koşaç) de **pia**, waxtê veri de **cia**.

6. Fêlsıfet (sıfetê waxtqesey; Partizip; ortaç)

Waxtqese ke waxto ravêrde de ebe peybend *-e* (maykek: *-iye*) gurena, beno sıfet. Nae ra mı vat *fêlsı-fet*, uyo ke *ortaç* ya ki *Partizip* zanino.
Çêber rakerde niyo. Ardi rovitiyê. Ma sata bine ronişte bime. Çıçegi têrabiyaiyê.
→ fonksiyonê fêlsıfeti zê jü sıfetio, ae ra gereke ebe fêlbendi ra **pia** bınuşiyo.

Boçık:
Fêlbendê ke ebe jü hecaê (ra, ro, de, we):

- **Fekê cori** (Dêsımi): *Ey çêber **ra nêkerd**, ae **kerd ra/ya**. Ma **da arê**.* → **cia**
- **Fekê Palo-Çewlıgi**: *Yı ber **a nyekerd**, yay/yê **kerd a**. Ma **da ari**.* → **cia**
- **Fekê Çermug-Soyrege**: *Ey kêber **nêakerd**, ay **akerd**. Ma **arêda**.* → **pia**.

Fêlbendê ke dı hecau ra yenê pêra (têra, têro, pêra, pêro, pıra, pıro, tıra, tede...):

- **Fekê cori** (Dêsımi): *Sıma **da pêro, na pıra (pa)*** → **cia**
- **Fekê Palo-Çewlıgi**: *Şıma **da pyeru, na pıra**.* → **cia**
- **Fekê Çermug-Soyrege**: *Şıma **da pêro, na pıra**.* → **cia**.

[13] heca (Ar. ach) Tırki de biyo hece, hama eslê xo *hecâ*'o

www.arsivakurdi.org

IV. Sıfetbiyais u nisange [beno serdın, kunê zerre]

Zazaki de karê cumla ra tepia sıfet ya ki nisange/hurendi ke yena, zafêr verhurendi nêcênê: ***Meymani kunê zerre.***
Guretena verhurendi „*era, ero*" ya ki „*be*", hem feki dest de, hem ki hali dest dero. Bara pia-cia nusnaene de, pers, halê emri ya ki modusa waştene dero:

Sıfet:
Çay ***serdın bo****. Ni kıncı* ***jüa bê****. Çêna qıce ke* ***pile bo****, ez bıguri. Waxt tengo, (era)* ***derg mekero****.*

Nisange:
Meymani ***zerre kuyê*** *(bıkuyê zerre)!*
Ez ninu ***bıraê to di*** *ya ki* ***to di (bıdi bıraê to*** *ya ki* ***bıdi to)****?*
Nae bere, ***cıde,*** *ya ki* ***mı de (bıde mı)****.*
Nae ***berze uca / uca meerze****! O resmu* ***(era) sıma musno (bımusno sıma)****.*

Na hal de namey ya ki sıfeti hem qesê xoserê (şikinê teyna vınderê), hem ki her tım hurendia verbendê emri be modusa waştene *bı-* nêcênê. Ae ra mı çım de gereke **cia** bınuşiyê.

Ma, ***cıdaene*** se bena?
Halê ***cıdaene; cıde; cıke; cımusne*** uib. de "cı" hem hetê usılê vatene ra mınasıbo, hem ki ebe karê cumla zê jü fêlbendi vıleşiyo pê ke, mordem nine endi ***pia*** bınusno.

Nustena fêlnamey: **pia / tire (-)**

Fêlname de mordem şikino **pia**, ya ki ebe jü **tire "–"** ki bınusno:

Têlewe-amaena ma bena. Serdın-biyaena çay. Jüabiyaena kıncu / jüa-biyaena kıncu.

V. Qeseê ke vıleşiyê pê (amê pêser) [ver-de, şan-de, rew-ra, kopula...]

Jü qese tım jü kelıma ra ibarete nêbena; bena ke dı ya ki hirê kelımu ra ki bêro pêra, ya ki peybendi pas-anaiyê. Nine ra qeseê ebe maneo newe yeno meydan. Taê qesey ki estê ke kelıma ebe ver- ya ki peyhurendi ra esıl sero ciarê, hama ebe zamani ra hunde jêde vaciyê ke, biyê zê jü qesey. Almanki de nae ra *Univerbierung* („pê-rewiyais") vacino. Ni zafêr sıfet, name ya ki zerf benê.
Bara hemfıkırbiyaena na mewzuy de xebera ma tenêna çetın bena jü, çıra ke qıstasê ilmi ra jêde vatena mıleti be diyalektu ra qerar danê ra cı.
Qeseê ke vıleşiyê pê, esıl sere dı ya ki hirê qesu ra yenê pêser. Gorê adetê raştnustene, ni qesey gereke **cia** bınuşiyê. Hama ni kelımey ke zaf yenê vatene, mordemi rê endi zê jü qesey yenê. Sebebo pil ki gınaena jü herfa. Leteo zafêr ni peyhurendiê ke endi vatene de zeleqiyê namey ya ki zerfi ra, biyê zê jü çekuye.
Nae ra qıstas no beno: kamci qeseo ke ma rê zê jü qesey yeno, pia nusnaena cı tenêna maqul bena.
Kritero muim ki wendisê kelıma gereke ero usılê vatene bişikiyo.
Bara na qıstasu de bêhetbiyaene (obcektivite) çetıne bena. Çıra ke kes be kes, fek be fek, het be het vurino. Coka, isani ke tenê ebe tolerans qayt kerd, têsarekerdene bena rehete.
Qeseê ke amê pêser, zafê. Ae ra, ma ita iyê ke jêde vacinê, ine nusneme.

Veng „r" ke gına ro:
Ni kelımu de aseno ke, zerf ya name be peyhurendi *ra / ro* ra yeno pêra. İta veng *r* ya gıno, ya ki ebe *r'*yê qesey/zerfio peyên ra vıleşiyê pê.

sero / sera, vero / vera [← ser + ro/ra, ver + ro/ra]
vira [← viri + ra]

www.arsivakurdi.org

tepia (tepeya) [← te- + pey + ra]
şodıra [← şodır + ra]
avaro (avore, onvoro) [← a- + var + ro]
varo (vore) [← var + ro]
çıra (ça) [← çı + ra]
nata, bota [← na- / bo- + het + ra]
cêro/cêra [← cor/cêr + ro]

Mı çım de qesey zê ni corênu, gereke pia bınuşiyê. Nustena ***serro, serra, verro, verra*** ya ki ***ser ro/ser ra, ver ro, ver ra*** hona usılê vatene rê mınasıba, eke o fek de ebe ***rr*** vacino. Hama nustena *ser o, ver o, ver a...* mınasıbe niya, çıra ke nêşikino ra usılê vatene. İyê ke wazenê tenêna ebe hesar bınusnê, şikinê *xo viri ra, şodır ra* ki bınusnê.
Hama kelımey zê ***na/o het ra, çınay ra*** gereke cia bınuşiyê, çıke hem vengi gınaey niyê, hem ki usılê vatene rê mınasıbo.

Qesey ebe ***–de, -ra, -be*** **uib.**

Ni qesey ebe peyhurendiu *–de, -ra, -be,* ya ki ebe qesanê binu ra qedinê:

cıra kerdene [cı + ra]
verde ra [ver + de]
Mısal: *Mı ke verde ra na bızanıtêne, sıma nia mı ver de nêhuiyêne.*
Yanê na *verde ra,* ke **pia** nuşino, yeno manê *verênde ra* ki; qeseo *waxtki*yo. *Ver de,* yanê eke **cia** nuşiya, manê xo zê *verêniya cı de, cı düşt de* beno; qeseo *hurendki*yo. Mısal de usılê vatene rê ki musneno ke, ferq senêno.

Verba (verbe, verbı, verva) [ver + be/ba]
avarde [a + var + de]
sıpêdera
şande (sonde)
şewra [←şewe + ra]
naca (nica, naza) [na/ni + ca]
uca (ica, uja, uza) [o + ca]
kamca (komca, koti) [kam + ca]
naver, bover [na/bo- + ver]
nat, dot [← na/do- + het]
naym (nayem) [← na + yem/hêm]
xoser [xo + ser]
çıke (çımke) [çı + ke]
rewra [rew + ra]
xora (‚zaten') [xo + ra]
Mısal: *Ez xora çê xo ra veciyêne teber.*
Xora, zerfo; ***xo ra*** ki hurendname u peyhurendia.

Qeseê ke pê nêvıleşiyê, coka gereke mı çım de cia bınuşiyê, niyê:

se ke, se beno, xo ver daene, xo vira kerdene u qesê nianêni. Her jü qeseo xosero.

Kopula (koşaç, Kopula)

Eke vat, „Ayan rındo. Hewa germo. Perey ki rınd bi", ita *rınd* sıfet, *-o* kopula bena, awa ke mesderê xo biyene bena. Çiyo ke sıfet be kerdoğ (nesne, Subjekt) ra gıre dano, kopulawa, yanê 'waxtqeseo bestek'o.

www.arsivakurdi.org

Farski de waxê nıkay de waxtqesê xo esto („est"), hama Zazaki de çino. Esıl sero kopula peybendê do xosera, hama nêşikina teyna vındero, çıke usılê vatene rê mınasıb niyo; hetê mentqi ra raşt bo ki. Çıke cia nustena kopula „ayan rınd o, hewa germ o", wendene de çetıniye ana; hem ki heni nêvacina. Ae ra, waxtê nıkay de kopula gereke ebe qesey ra pia bınuşiyo.

Noto muhim:
Taê nustoği kopula dıherfine (-ime, -ro,) cia nusnenê, uyo ke gramerê zoni ver ğeleto.
i hêga de rê; ma domanê Heseni me, adresa mı nia ra...

Kopula jü cısma, ebe dı ya ki hirê herfu ki bıbo, uncia gereke lete mebo:
raştê xo niaro:
i hêga derê, ma domanê Hesenime, adresa mı niara...

VI. Verhurendi[14], mianhurendi [era, ero, ede ; era-cı-...]

Zazakiyê Dêsımê şerqi de (Erzıngan, Pılemoriye, Mamekiye, Nazmiya, Varto, Kêği, Mazgerd, Sarız, Sêvaz) verhurendi ***era, ero*** estê; Zazakiyê Aqsaraiye de ki. Cumla de gurenaena ya ki nêgurenaena verhurendi *era/ero*, ni feku de ferq nana ro.
Zazakiyê Xozat-Vacuğe, Palo-Çewlıgi, Çêmısgezagi de, ni verhurendi ya çinê, ya ki verhurendi ***be*** caê cı gureto. Zazakiyê Çermug-Soyrege de hurendia ***era*** de, ***a*** vecino („kewto a cı"). Ebe vatena bine, taê diyalektu ni edati xo rê luzm nêdiyê. Bê nine ki beno.
Fonksiyonê ni parçıku zê verhurendia ke het, hurendi ya ki nisange musnena; zê datifio: *veng* ***(e)ro mı*** *bırriya, dorme* ***ro cı*** *guret; adır kuno* ***ra cı,*** *yeno* ***ra viri, ero kar*** *feteliayme.* [15]
Parçık, rındêr, verhurendi *era/ero*, karê cumla (yüklem) ra jêde ebe biyoğo yanbeki (nesneo indirekt) ra jü cısmê. Yanê ***dorme ro cı guretene*** de, *dorme* (biyoğo düstde/nesneo direkt) jü cısmo, *ero cı* jü cısmo. *(e)ro* ebe *cı* elaqedaro.
Yanê ita, ebe nameo ke edati ra tepia yeno, tede elaqê xo esto. Coka nustena xuya nianêne : *„kunara mı viri, lınga mı gınara kemere"...* xora na sebeb ra ğeleta. Çıke waxtqese [*kuna*] jü cısmê kerdişio, *era/ero* ki het musneno ra biyoğo/obceo indirekt, yanê name ra pia jü cısmo [era mı viri].

Babeta 1.: karê cumla (yüklem, Prädikat) pey dero:

ver ra to lewiyo
pay ***ra cı do***
yaxe re mı guret
dorme ro cı guret
ero kar fetelina
sılam ro cı kerd [16]
hay re cı be / hay ro cı be
hay ra ser da *(temey kerd)*

karê cumla, nêbiyais ya ki emır u babeta waştene (subjonktif) de ki gegane pey de beno:

Era mı ver mekuye!
Eke era to dıme no, to pê cêno.
Qimetê zonê ma nıka biyo jêde, verê coy kes era dıme nêkewtêne.

[14] Vatena ***verhurendi,*** *parçık* ra daha meqbulo, eke *era/ero* gurenino, her tım name (isim; Substantiv) tey esto ke elaqedaro.
[15] ez heni guman kon ke waxtqese *venga cı daene* ki ni edati ra yeno, vuriyo: *veng era cı daene* (*r* gıno) veng-a cı daene veyna cı daene. Çiyo bin, ni edati fekê Xozat-Vacuğe ya ki Palo-Çewlıgi de çinê; yê Çermug-Soyrege de biyê *a/o* [adır kewno a cı]. Gegane ebe *be* ki vacino: *ecel o mecel be ma bırrno; yaxe be ma gırot...*
[16] Lawıka „Zerrê mı" de Xıdır Akgül (Daulci Xıdır) nia vano: *„dewa sıma ver de viala tekı / mı vera sılam o Şikri kı"*

www.arsivakurdi.org

Not: ***hay re cı biyaene, hay ra ser daene*** leteo zafêr ğelet nusnenê: ***hay*** qeseo de serbesto. Na kelıma qese ***haydar*** de ki esta (*-dar*, peybendo). Kırdaski de ki qese *hay* esto; uyo ke manê xo *hire'o / heş'o*: **bêhay, hay jê bûn**.
Nia ğelet sonê ser:

1. Qese ***hay*** zê jü kelıma xosere fam nêbeno ya ki nêzanino.
2. Veng ***o*** (ya ki ***-ı…o-***) taê qesu de cêreno ra ***e*** (ya ki ***-u…e-***) , zê ***pıro→pure, pêro→pêre, gırot→guret, sero→sere, ero kar fetelin →ere kar f… :*** *yanê* ***hay ro cı be hay re cı be*** No ki nêzanino.
3. ***hay re*** zê jü qesey texmin beno („hayr"), ***e*** ki heni zanino ke ezafeo. ***-ê*** nuşino, no beno: ***hayrê cı biyaene***

Uyo ke raştê xo niaro : ***hay re cı biyaene***

Babeta 2.: biyoğo yanbeki (obceo indirekt) pey dero:

Kutıki na ra mı dıme.
Adır kewto ***ra cı / kewto a cı.Çrmg-Syrg.***
Mı tı sıvayna ra maa to.
Sıma zaf kewtê ra mı viri.

Nine ver zelalo ke verhurendi *era/ero* qesê serbestê. Wezifa xo awa ke, het ya ki nisange musnenê ra cı. Ae ra gereke **tım cia** bınuşiyê. Nustene zê ***„hayrê cı be" ,verra to lewiyo" , „kewtra cı", „sılamro cı ke"*** **ğeleta**!

Mianhurendi (Zentriposition) *ede…de / dı … dı*

ede a lare de
a dı Sêwregı dı ameya dınya[17]

VII. Verbend (prefiks) u Verhurendi [bê-, bê]

Tabiyo ke verbendi (prefiksi) ebe qesey ra pia nuşinê. Pers ita tek verbend ya ki peyhurendi ***bê- / bê …*** dero. Mordem gereke ita fonksiyonê verhurendi u verbendi têcêra kero.
Fıkrê mı na bare de zê vatena *Rastnustena Zonê Ma*'wa (p. 47) :

Verbend [bê-]:

bêkes, bêwaxt, bêters

Verbend ***bê-*** axırı de sıfet ya ki zerf vırazeno. Ae ra gereke **pia** bınuşiyo.

Verhurendi [bê]:

Bê mı meso!
Bê vatena to nêbena.

Verhurendi ***bê …***, zê ***hata, ebe, serba…*** zerfa. Xora ke verhurendia, gereke **cia** bınuşiyo.

[17] mianhurendi ***ede…de (dı… dı)*** teyna taê cau de vacino, zê Mamekiye, Nazmiya, Soyrege. Ma şikinime ney ra mianhurendi [arailgeç, Zentriposition] (zê ***ebe…ra***) vacime.

www.arsivakurdi.org

BOÇIK:

Dı mewzuyê bini ki estê ke ebe pia-cia nustene ra zaf elaqê xo çino, hama serba raştnustene mırê muim yenê, ni di nuqtê cêrênê.

VIII. Boçık A: "eke / ebe / ero / era" de apostrof (') bıgurenime ya nê?

Qesey zê ***eke, ebe, ero, era*** ke mabênê cumla de vacinê, ***e'***ê veri gıneno ro, beno ***ke, be, ro, ra*** [18].
Hem kıtabê *Rastnustena Zonê Ma* de, hem ki taê albazu çım de, eke ***e*** ver de gına, gereke hurendia cı de apostrof cısaniyo:

Eke bêri. Ez 'ke bêri.
Ebe to ra. Ez 'be to ra.
Era mı ver mekuyo. Nêkuna 'ra mı ver.
Ero ser nênano. Nano 'ro ser.

Sebebê xo nuyo: yê ***ke, ra, ro*** dı manê xo estê, ni ki gereke bêrê têcêrakerdene ke ferq esto:

a)İ 'ke bêrê na het ser : *ke,* qesegırek'o (bağlaç; Konjunktion) [eke]
b)İyê ke yenê na het ser: *ke*, hurendnamê gırey'o (bağ zamiri, Relativpronomen)
c)Ez 'be to ra şime suke: *be,* verhurendia [ebe] (İnstrumentalfunktion)
d)Roc be roc, zalımi da be ma ro:*be,* verhurendia ke het/nisange musnena (Dativfunktion)

Vatena mı: Gurenaena apostrofi hetê mentıqi ra çiyê do ğelet niyo. Hama derdê ma nuyo ke, kes na sate nêkuno ra çiyê de heni qıci dıme. Mıleto ke leteo zafêr nustena Zazaki de çetıniye unceno, bara apostrofsanıtene de nêwazeno xo bıqefelno, sare bıdacno. Heqe ke vaci, i taê albazê maê ke ebe apostrof wazenê bınusnê, i ki tam nêşikinê, era qeydê ni apostrofi ser kuyê, ebe xo sas kunê. Zafine xo ra nêvênenê ke sare bıdacnê, vacê „kamci *ke*'o, *be*'o eceba nıka, koti apostrof yeno?". Ware u Tijia Sodıri de amoranê peyênu de ki na qeydê apostrofi senık ardo ra kar.
Fıkrê mı uyo ke vetena çetıniye ver apostrof megurenime. Musnaena ferqê *ebe/be, eke/ke, era/ra* mecbur niyo. Her zon de hemnamey (Homonym) u hemsıkli (Homograph) estê, hama nustene de ferq nêaseno. Ferq u mane, vatena cumla de vecino meydan.
Vatenê da mına bine esta: Awa ke, Zazakiyê cori de "ebe" mırê dıdinki (ikincil, secondary) yeno. Yanê esıl sero "be" biyo, hama sıftê cumla de sanıto ver. "Eke" ki beno ke "eger ke" ra amo pêser, "era/ero" de ki beno ke henio. No, na sate jü fikro.

IX. Boçık B: Fekê Vacuğe de -i (ki)

Fekê Vacuğe (Ovacığe, Pulur) de qesegırek "*ki" (zi)* gegane gıneno ro, hama rêça xuya ke ebe *pêvuriyais* (göçüşme, Metathese) ca verda, manena:
Eji a çağ ra amo ita. Toi ki bı mına ama. Mıni vat, bırao bini ma dı amay bi. İnani (havalani) heni vat.
„Vore***i varena/khılê, hurdi hurdi", *(vore ki varena)***
„Varişi bıvaro/khılê, bulısık bercıro"[19] *(Vartısı ki bıvaro/khılê, bulısk berzo)*

Fekanê binu de ki na *pêvuriyaisê vengu* ver ***i***'yê ***ki*** cêreno qeseo verên dıme: *Ezı (eji) k' a çağ ra amane ita. Ti k'ebe mıra ama. Mi k' va, bırao bını k' made amey bi. İnu ki (albazu) ki heni va.*[20]

Fekê Vacuğe de heni aseno ke, veng *i* (*i*'yo derg), qeseo verêno ke nişto pıra, tede vıleşiyo pê. No qesanê zê ***mı, inon*** ra ki arezeo, çı ke ***n***'ê ***mı(n)***'o ke biyo vindi, naca de vecino meydan („mıni vat").
Nae ra, iyê ke fekê Vacuğe de nia qesey kenê, ni ***i* pia** bınusnê.

[18] uyo ke mı vat, taê diyalektu de no problem ebe *era/ero* çino. Zazakiyê cêri de tım *bı* vacino.
[19] Lawıka „khılê, hal yamano" ra, Y. Çelik.
[20] Normal nustene de tenêna zalal bınuşiyo (eke reportaj, kılame niya): ***Ez ki, tı ki, mı ki, bırao bin ki.***

www.arsivakurdi.org

Axıri rê, tabela Pia-Cia Nustene pêskes kenane:

Tabela Pia-Cia Nustene

I. Peyhurendi u namey /	**Cia**	*haştiye de, ae ra; ine ro*	VI. verhurendi era/ero	**Cia**	*Kewt ra cı; mendo ro cı*
II. Namê waxtqesu be waxtqesu ra	**Cia**	*qesey kerd; vaz da; reml erzena*	VII. Verbend *bê-* Verhurendi *bê*	**Pia:** **Cia:**	*Bêwaxt* *Bê to;*
III. Fêlbendi (preverbi) be waxtqesu ra	**Cia:**	*Da pıro; da ra*	VIII. "eke / ebe / era / ero" de apostrof (')	**Nê**	*Ez be to ra*
	Pia:	*Pırodê; rado*			*Tı ke bêrê*
IV. Sıfetbiyais u nisange	**Cia**	*Şi uca; bi doxtor*	IX. Fekê Vacuğe de -i (ki)	**Pia**	*Mını vat; oy ki bêro; Heseni amo*
V. Qeseê pêvıleşiaey	**Pia**	*Rewra; avarde*			

[2]Terımê gramerîê ke nuste de yenê gurenaene (Zazaki-Tırki-Almanki):

biyoğ: nesne; Objekt
boçık: ek, ilave; Anhang
fêlbend: fiil takısı; Präverb *(we-, de-, pıro)*
fêlsıfet: ortaç; Partizip *(vêsae, ronişte)*
fêlname: isim fiili; Verbalsubstantiv *(wendis, merdene)*
hemname: eşadlı sözcük; Homonym *('veyve, vey've)*
hurendnamê gırey: bağ zamiri; Relativpronomen *(ke)*
karê cumla: yüklem; Prädikat *(„wenê, vırazena")*
kerdoğ: özne; Subjekt
mesder: mastar; İnfinitiv *(werdene)*
peyhurendi: arkailgeç; Postposition *(de, ra)*
peybend: son ek; Suffix *(-ık, -iye)*
pêvuriyais: göçüşme; Metathese *(emser àesmer)*
qesebend : sözlük ; Wörterbuch
qesegırek: bağlaç; Konjunktion *(u, eke)*
nêbiyais: olumsuzluk; Negation
uib.: u i bini; vs.; usw.
verbend: ön ek; Präfix *(bê-, tê-, nê-)*
verhurendi: ön ilgeç; Präposition *(ebe, hata, era)*
waxtê veri: geçmiş zaman; Präteritum
waxtqese: fiil; Verb *(werdene, wena)*

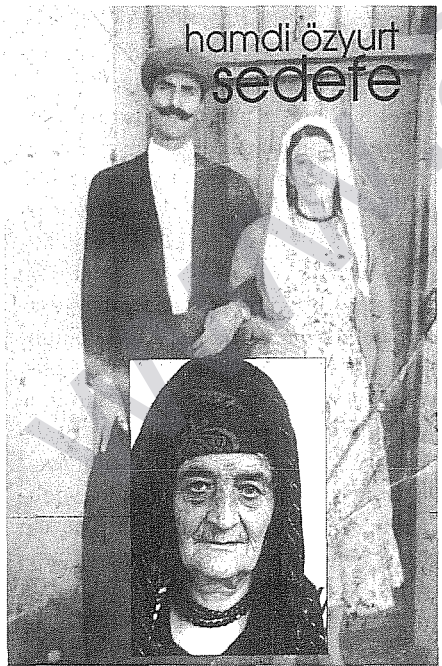
PERSÊ ESTÊBİYENA HEQİ

B. Brecht

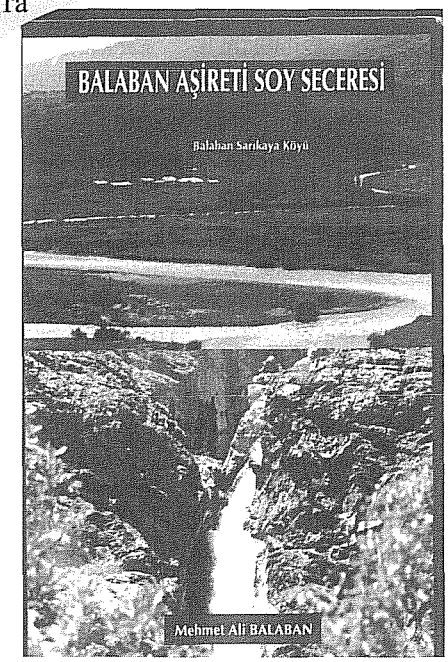
Jüyê Keuner [Koyner] Ağay ra pers kerdo, vato "Heq esto?" Keuner Ağay ki vato: "Ez torê nae salıx danu ke, ravêr ğeyal bıkerê, tı cüabê ni perşi ra tepia satina*, ya ki nêsatina. Eke nêsatina, luzmê cüabê çino. Tı ke satina, ez şikin qe ke nê heni dest to di ke vaci, to qerarê xo do ra cı: torê jü heq lazımo."

Bertolt Brecht: "Geschichten vom Herrn Keuner" (Hêkatê Keuner Ağay
Çarnais: Asmeno Bêwayir

* raa xo ra vuriyaene, xerrepiyaene

adresa waştene: **Hamdi Özyurt**
Allégatan 126; 62151 Visby-SWEDEN

www.zazaki.org

Zazaca'nın tarihsel gelişimi*

Prof. Dr. Jost Gippert
http://titus.uni.frankfurt.de

4 Mayıs 1996, Mannheim Zaza Kitap Şenli i'ndeki konuşması
Çeviren: Hasan Dursun

Kendimi sizlere kısaca tanıtmak istiyorum: Adım Jost Gippert. Frankfurt Üniversitesi'nde Karşılaştırmalı Dilbilim (Vergleichende Sprachwissenaschaft) profesörüyüm ve yaklaşık bir yıldır Zazaca ile de uğraşmaktayım. Bu dile yönelmeme burada hazır bulunan bazı arkadaşlar neden oldu, bu vesile ile kendilerine yürekten teşekkür etmek istiyorum: Frankfurt ve çevresinde bu kadar enteresan bir dil olan Zazaca'yı konuşan epeyce bir kitlenin varolduğuna dikkatimi çektiler. Bunun üzerine kendileriyle birlikte yaklaşık bir yıldır bu dilin gramerini irdelemeye çalışıyoruz. Ne yazık ki henüz konuşmamı Zazaca yapabilecek düzeye gelemedim, bundan dolayı Almanca konuşmak zorundayım. Sunumun konusu, İranoloji bakış açısıyla karşılaştırmalı olarak Zazaca'nın tarihsel gelişimi olacak. Zazaca'nın İrani diller ile karşılaştırılarak irdelenmesi, onun İrani bir dil olmasından dolayı mümkündür. Bunu açıklayabilmem için daha gerilere gitmem gerekecek.

Her ne kadar bununla ilgisi az görünüyor olsa da, konuya büyük Pers Krallıkları, Ahamenişler (Akamenidler) dönemine bir göz atarak başlamak istiyorum. Bu sülaleden olan Büyük Kral Darius İ.Ö. 522 yılında Pers Kralliginin basina geçti. Pers Krallığı Darius'tan önce de bu sülaleden kimseler tarafından yönetilmişti. Ancak, Darius iktidarı ele aldığında kendinden öncekilerden farklı olarak büyük bir anıt yaptırdı ve bu anıtla kendisini yazılı formda ebedileştirdi. Şekil 1 geçen yüzyılda resmedilip yayınlanan Batı İran'daki Behistun'un büyük kaya yazılarını göstermektedir. Peki, bu anıtın önemi nedir? O dönemlerde başka krallar da kendilerine anıtlar yaptırmışlardı. Behistun Anıtı'nın önemi ise, üzerinde Farsça yazı bulunan ilk anıt olmasındadır. Anıt, İrani bir dilin bizim için elle tutulabilir en eski sertifikasını göstermektedir. Kullanılan yazı çivi yazısıdır. Şekil 2 yine kitabenin Farsça bölümünden kısa bir özeti göstermektedir. Tekst üç dilde yazılmıştır. Eski Farsça'nın dışında Babilce ve Elamca da yer almaktadır. Bu diller İrani dil olmadıkları için üzerinde durmamız gerekmiyor. Bununla şunu demek istiyorum:

Darius bir Pers'tı ve onun döneminde konusulan Farsça, günümüz İran devlet dilinin önceki aşamalarından biri olan "eski Farsça"ydı. Yani modern veya yeni Farsça'nın Ahamenişler zamanında, Darius dönemi de dahil olmak üzere, eski Farsça'dan çok az farklılık arzeden bir kaç dil kesinlikle vardı. Ahamenişler'den önce İran'da başka krallıklar da hüküm sürmüştü, örneğin Medler. Medler'in adlarıyla ilişkilendirilen dili ise "Medce"ydi. Bu dil, Babil dili ile Elamca'ya karşılık Farsça daha yakın bir dildi. Hatta eski Farsça konuşan biri kolaylıkla anlayabilirdi. Bu nedenle biz bu dili İrani bir dil, eski Farsca'nın kardeş bir diyaleği olarak tabir edebiliriz. Bu, eski Farsça'ya hiç benzerliği olmayan Babil dili ile Elamca için geçerli değildir.

Medce ve eski Farsça'nın yanısıra aynı dönemde, İran İmparatorluğu toprakları içinde ve dışında, haklarında az şey bildiğimiz birkaç İrani diyalekt daha olduğunu varsayıyoruz. Elimizde, sadece bir başka İrani dilden, "Avestce"den bir kaç belge var. Eski Farsça'ya karşın Avestçe'de çivi yazısı kullanılmamıştır. Aslında bu Avestçe belgeler o dönemin konuşulan Avestçe belgeleri değildir. Ama Darius'un ilk çivi yazılarını Behistun'un kaya duvarlarına yontturmadan belki 100, belki de 300 yıl önce, Zerdüşt adında bir din kurucusu bu dilde tekstler yazmıştı. Bu tekstlerin günümüze değin aktarılmalarının sebebi, önemli bir dinin temel kuramlarını oluşturmalarındandır. Zerdüşt dini, yani Zerdüşt'ün kurduğu din, İran İmparatorluğu'nda Ahamenişler arasında devlet dini statüsüne ulaşmış ve bu statüsünü esas olarak İslam'ın İran'a gelişine dek (yani İ.S. 7. yy.'a kadar) korumuştur. Bu yaklaşık olarak 1200 yıllık bir sürece denk gelir. Bizler günümüzde Zerdüşt ve haleflerinin Avestçe yazılarını çok sonraları yazılmış olan el yazmalarından tanıyoruz. Henüz varolan en eski el yazmaları İ.S. 13. yy.'dan kalmadır. Şekil 3 bu el yazmalarının küçük bir bölümünü göstermektedir. Zerdüşt'ün belki de İ.Ö. 8. yy.'da yaşamış olduğunu düşünürsek, el yazmalarının içinde bulunduğu tekstlerin kaleme alınışından 2000 yıl sonra yazılmış oldukları ortaya çıkar. Buna rağmen el yazmaları bize Avestçe'nin konuşulduğu, yani Zerdüşt'ün henüz yaşadığı dönemde tonlamalarının nasıl olduğu, gramerinin nasıl oluşturulduğu ve ne tür kelime formlarına sahip bulunduğu hakkında oldukça net bir resim vermektedir. Burdan hareketle biz, Avestçe'nin de eski Farsça ile oldukça yakın akraba bir dil olduğunu biliyoruz. Bu da Avestçe'nin eski bir İrani diyalekt olduğunu açıkça gös-

** Das Original dieses Artikels erschien in der 10. Ausgabe des Ware. Jedoch fehlten einige Abbildungen. Wir entschuldigen uns beim Herrn Dr. Gippert für das Mißgeschick. Ware*

www.zazakurdi.org

termektedir.
Şekil 4'teki harita Ahamenişler döneminde İrani boyların yaklaşık olarak dağılımı ile konuştukları diller hakkında bilgi veriyor. Esas olarak Ahamenişlerin yaşadığı yer - burada "Persis", olarak gösterilen- Güneybatı İran'daki küçük bir bölgedir. Darius'un da geldiği bu bölgede eski Farsça konuşuluyordu. Persis'in kuzeyinde Farslar'ın fethettikleri ülke olan ve fetih öncesi Elamca'nın konuşulan Elam Ülkesi bulunuyordu. Bu dilin İrani bir dil olmadığından kesin eminiz, bununlar birlikrte hakkında en azından bilinen herhangi bir dil ile akraba olup olmadığı konusunda fazla bir bilgimiz yok. Daha öte kuzeyde, Med Ülkesi'nde Medce konuşulmuş olmalı. Bu dil, bahsettiğimiz gibi, Med İmparatorluğu'nun dili idi ve Medler İran İmparatorluğu'nun ilk sahipleriydi. Eski Farsça'nın kardeş bir diyalekti olmasına rağmen, ne yazık ki her iki dil arasındaki bütün farklılıkları kesin olarak tek tek ortaya koyamıyoruz, çünkü bu konuda yeterli bilgiye sahip değiliz.

Med Ülkesi'nden hareketle doğuya doğru Part Ülkesi (Partien) bulunmaktadır. Partlar da -hakkında daha sonra bazı şeyler söylenecek- İrani bir dil konuşuyorlardı. İrani dillerin konuşulduğu, daha doğrusu çok eskiden beri İrani dillerin konuşulduğunu tahmin ettiğimiz diğer yerlerden bazıları en doğuda bulunan Sogdiana, Horesmia, Baktriane ya da Arakhosia'dır. İrani diyalektler buralardan da öteye, haritada İskitler ve Sarmatlar olarak adlandırılan Karadeniz ile Hazar Denizi'nin kuzey bölgelerine kadar yayılmış olmalılar. Bu sonuca sadece yine dolaylı olarak yer ve nehir adlarıyla sınırlı ve çok az bulgularla varıyoruz. Rusya'nın veya Ukranya'nın haritasına bakıldığında, her ne kadar Don, Dinyeper veya Dinyester isimleri okunuyorsa da, bunlar Rusça değil, köken olarak İrani adlar olduğu bilinmelidir.

Böylece Ahamenişler İmparatorluğu döneminde İrani boyların ve dillerin yayılımı yaklaşık olarak çizilmiş oldu. İrani dillerin konuşulduğu bölgelerin sınırları ile Ahameniş İmparatorluğu'nun sınırları aynı değildi. Bu bölgeler, daha ziyade İrani dil konuşan halk ve boylar ile örtüşüyordu.

Ahamenişler'in hükmü çok uzun sürmedi. Darius'tan hemen 200 yıl sonra, "Büyük İskender" olarak bildiğimiz Makedonyalı İskender'in büyük zaferiyle ile son buldu. O, sadece İran'ı değil, daha önce İran İmparatorluğu'na ait olan diğer ülkeleri de fethetmişti. İskender ile çivi yazısının kullanımı da hemen son buldu. Ondan sonra, eski Farsça tekstler de dahil olmak üzere, dünyada çivi yazısı ile hiç bir tekst yazılmadı. Ancak İskender'den sonra İrani dillerin tekrar yazımı fiilen bir kaç yüzyıl sürdü. İskender hükümranlığının geride bıraktıkları üzerine inşa edilen Part İmparatorluğu'nun gelişimi ile İrani bir dil olan Partça tekrar devlet dili düzeyine ulaştı.

Şekil 4'teki haritada, Fars Ülkesi'nde oldukça merkezinde, İran'ın başkenti Tahran'ın olduğu yerde Part bölgesi gösterilmiştir. Fakat eski dönemlerde Partlar'ın tam olarak bu bölgeye yerleştiklerini kesin bir şekilde söyleyemiyoruz. Ancak, merkezi Kuzey İran'da bulunan ve Arsaklı Hanedanlığı tarafından hükmedilen Part İmparatorluğu'nun, yaklaşık olarak İ.Ö. 3. yüzyıldan İ.S. 3. yüzyıla kadar varoldoğunu söyleyebiliriz. Bu dönemden kalma Partça yazılı belgeler oldukça azdır, zira Arsaklıların hükmü süresince -Büyük İskender döneminden öğrenildiği gibi- çoğunlukla Yunanca veya Aramice yazılıyordu. Harflerin yazılım şeklinden dolayı Sami dili ile İbranice'ye yakın akraba olan Aramice, iletişim dili olarak bütün yakın doğuda oldukça yaygınlık kazanmıştı. Bunun verdiği rahatlıkla, Partlar da diğer İrani boylar gibi, kendi dilleri için bir yazım biçimi geliştirmeye yönelmediler. Bunun yerine bütün yazılı iletişimlerini iki dilde yaparak, amaca uygunluğu kabul edilen Yunanca ve Aramice ile sorunu hallettiler.

Temelde Aramice Alfabe'nin kullanılmış olmasına rağmen, zamanla İrani dillerin yazımına da geçildi. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, Arsaklılar döneminden kalma Partça yazılı belgeler oldukça azdır. Bu belgeler daha çok Fars tarihinin bir sonraki çağında, Sasaniler döneminde artmaya başlıyor.

Kral Ardeşir ile İ.Ö. 3. yüzyılda başlayan Sasaniler dönemi, islamiyetin istilasına, yani Araplar'ın 7. yüzyılda Fars Ülkesi'ni işgaline kadar sürdü. Bu dönemden kalma Partça yazılı kitabeler günümüze kadar ulaşmıştır. Fakat bunun yanısıra Sasaniler döneminde bir başka İrani dil olan ve Ahamenişler döneminin eski Farsçası ile günümüzün Yeni Farsçası arasında basamak işlevi gören Orta Farsça ön plana çıkmaya başlar. Hatta bazı kitabeler yanyana hem Partça, hem de Orta Farsça kaleme alınmıştır; kullanılan yazıma her iki durumda da Aramice Alfabe temel olmuştur. Orta Farsça, sonraki biçimiyle İslam'ın etkili olduğu alanının dışında, örneğin İslam'ı kabullenmeyen Zerdüşt dinine inanan "Parsiler" tarafından da kullanılmış. Parsilerin yazılı eserleri Partlar'ınkinden daha da kapsamlıdır. Şekil 5 Kitap-Pehlevicesi-devri diye adlandırılan tipik bir elyazması üründen örnek göstermektedir.

Buna rağmen Partça'dan hatırı sayılır bir miktarda dil malzemesi kalmıştır ve bize başka kaynaklarla aktarılagelmiştir. Bu belgeler bize diğer yazınsal anıtlardan farklı olarak, ses yapılarının oldukça doğru şekillendirildiği bir yazım çeşidi ile "Mani" yazım biçimiyle yazıldıklarından dolayı, Partça (ve Orta Farsça) seslerin Sasaniler döneminde gerçekten nasıl tonlanmış olabilecekleri hakkında daha aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Fakat bu belgeler aslında Pers Ülkesi'nde değil, İran sınırlarının oldukça ötesinde günümüzde Çin'e ait olan bir bölgede bulundular. Bu bölgenin büyük bölümünde bir Türk boyu olan Uygurlar ikamet etmektedir. Yüzyılımızın başında, bahsi geçen Hsinkiang-Uygur (Çin Türkistanı) eyaletinde, büyük Taklamakan Çölü'nün kuzey ve güneyinden geçen İpekyolu boyunca bir çok manastır keşfedildi. Şu an bildiğimiz kadarıyla Sasaniler döneminde bu manastırlar bazan Budistler, bazan Zerdüştiler, Mani dinine inanan Manistler ve Hıristiyanlar tarafından kullanılmıştır. Onlardan kalan el yazmaları, arkeologlar tarafından günışığına çıkarıldılar. Partça ve Orta Farsça'nın yanısıra bu el yazmaları ile Sogdca ve Saka dili gibi başka İrani dill-

www.farsiwarrior.org

ler de anlaşılır hale geldiler. Bunların yanısıra Hint Sanskritçesi, Prakritçe (Prakrit), eski Çince veya sonraları yok olan Toharca gibi İrani olmayan diller de manastırlarda yazı dili olarak mevcuttu.

Şekil 6 Turba Vahası'ndan kalma Mani el yazmalarından tipik bir örnek göstermektedir. Bu aynı zamanda araştırmacıların da yazıların incelenmesinde çektikleri sorunları ortaya koymaktadır, şöyle ki: Bu belgelerin büyük bir kısmı bu yüzyılın başındaki keşiflerine dek, geçen yaklaşık 1500 yıllık süreden dolayı, eksiksiz okunabilecek bir durumda günümüze ulaşamamıştır. El yazmalarının bazıları büyük çabalar sonucu biraraya getirildiği sırada her defasında bazı parçalar eksikti, hatta eksik parçalardan bazıları ise hiç bulunamıştır. Bundan dolayı eldeki bulgular, tanıdığımız Partça ve diğer Orta-İrani diller hakkındaki bilgilerimizi zenginleştirebilecek kadar kapsamlı değil. Ancak burada diyebiliriz ki, İ.S. birinci yüzyılda Partça, Orta Farsça, Sogdca, Saka dili ve diğer İrani dillerin nasıl bir ses yapısına sahip olduğu hakkında oldukça net bir konsepte sahibiz.

Peki, bütün bunların Zazaca'yla ve onun tarihiyle olan ilgisi ne? Çok; çünkü günümüzde konuşulan diğer bütün İrani diller gibi Zazaca'nın kökeni de Orta-İrani bir dile dayanıyor. Buradan hareketle, bin yıl önce bir İrani dilin varolmuş olması gerekir ki, Zazaca bu bin yıllık süreç içerisinde tarihsel olarak günümüze değin kendisini geliştirmiş olmalı diyebilelim. Aynı zamanda Zazaca'nın daha da gerilerde, ta 2000, 3000 veya 4000 yıl önce, tarihsel gelişimine sürekli kaynaklık eden (eski İrani) kademeleri olmuş olmalı.

Şekil 7'de kabul gören bu gelişmeyi şematik olarak "soyağacı biçiminde" göstermeye çalıştım. Soyağacında ilk önce en üst sırada günümüzde yaşayan İrani dilleri görüyoruz. Şema, soldan itibaren İran'ın devlet dili olan Yeni Farsça ile başlıyor. Devamında Farsça ile özellikle sıkı akrabalıkları olan, hatta diyalektleri olarak da kabul edilebilinen, iki dil gösterilmiştir; bunlar Afganistan'da konuşulan Dari dili ile Tacikistan'da konuşulan Tacikçe'dir. Bunlardan sonra, Farsça'ya biraz daha uzak olan ve Tatice olarak adlandırılan dil gelmektedir ki, bu dil örneğin Kafkaslarda yanlızca çok küçük topluluklar tarafından konuşulur. Daha sonra Zazaca'yı da içinde saydığım beş dilden oluşan bir grup gelmektedir. Bu grup İrani bir dil olan ve Hazar Denizi'nın güneybatı kıyılarında konuşulan Talişçe ile başlamaktadır. Ardından İrani dil ailesinin en batı kısmını temsil eden Kürtçe ve Zazaca gelir. Bir sonraki bölümde ise İran'ın içi ile Hazar Denizi'nin güneyinde konuşulan "Hazar Diyalektleri" olarak adlandırılan gurup yer alır. İsmen belirtmek gerekise, Semnanca, Gilanca, Mazendaranca örnek olarak verilebilir. Grubun sonuncusu olarak, günümüzde Güney Pakistan'ın büyük bir bölümüne yayılan, yani İrani dillerin konuşulduğu coğrafyanın oldukça doğusunu teşkil eden Beluçice sayılabilir. Daha doğuda Paraçi, Ormuri, Paştu dilleri ile Pamir Diyalektleri bulunuyor: Adlandırılan ilk üç dil Afganistan'da konuşulur. Bunlardan Paştuca ülkenin ikinci devlet dilidir ve genelde basit bir şekilde "Afganca" olarak da adlandırılır. Pamir Diyalektlerinin Tacikistan'da konuşuluyor olmasına rağmen Diyalektlerin Tacikçe'den ziyade Paştuca ile yakınen ilişkisi vardır. Ayrıca, biraz daha ötede bulunan Yağnobi dilini de Tacikistan'da görmekteyiz. En son olarak yine İrani dillerin konuşulduğu coğrafyanın en kuzeybatı ucunda, yani Kafkasya'nın ortasında bulunan Osetçe yer almaktadır (şekil 8 günümüzde konuşulan İrani dillerin dağılımını bu kez de harita üzerinde göstermektedir.).

Şöylemiş olduğum gibi şekil 7 bir soyağacıdır: Aşağıya doğru inen veya tersinden bakıldığında yukarıya doğru uzanan çizgilerin yardımıyla tarihsel bağlar görülmektedir. Böylece ikinci sırada Orta-İrani diller çağına tahsis ettiğimiz diller yerleştirilmiştir. Bu, yaklaşık olarak İ.Ö. 2. yy. ile İ.S. 8./9. yy. arasında konuşulmuş olan diller anlamına geliyor. Yeni Farsça ve onun kardeş diyalektlerinin ilk kademesi olarak kabul edilişinden dolayı, en solda yer alan Orta Farsça, bu çağa denk düşüyor ve dilin "Güneybatı-İrani" kolunu temsil ediyor. Partça daha önce de söylendiği gibi, yine aynı döneme, Orta-İrani diller çağına denk düşmektedir. Fakat farklı gelişme seyri izleyen Partça, Zazaca'nın da kendisinden sayıldığı "Kuzeybatı-İrani" olarak adlandırılan bir koldur. Şemada yer alan diğer Orta-İrani diller, yani kendi döneminde İrani dillerin konuşulduğu coğrafyanın en doğusunda konuşulduğu varsayılan Saka dili, günümüz Afganistan'ının herhangi bir yerine yerleştiribileceğimiz Baktrice ve coğrafyanın kuzeydoğusunda, Sogdiane'de konuşulmuş olan Sogdca, dilin "Doğu-İrani" kolunu temsil etmektedir.

Partça ile tarihsel olarak ondan sonra gelen beş dil arasında kesin çizgiler çizemiyoruz. Bu, günümüzde konuşulan "Kuzeybatı-İrani" dillerin doğrudan doğruya Partça'ya dayanmadığı anlamına gelir. Bunun nedeni, Orta-İrani dil olan Partça'nın kuzeybatıda konuşulan birçok Orta-İrani diyalektten sadece birini temsil ediyor olmasındandır. Partlar'ın imparatorluğa hükmettikleri zaman -yani Ahamenişler döneminde- Kuzeybatı İran'ın dil coğrafyası diyalekt açısından o zaman bile epeyce farklılıklar içermiş olmalı ki, bu lehçelerden bazıları hala oldukça çeşitli bölgelerde bulunan, günümüzdeki kuzeybatı İrani dillerin temelini oluşturmuştur. Pakistan'da konuşulan Beluçice'den ve hepinizin de bildiği gibi Türkiye'de konuşulan Zazaca'ya dek uzanır. Bu konuya daha sonra bir daha değineceğim.

Soyağacının üçüncü bölümünde de eski İrani dillerin devrine tahsis edebileceğimiz, yani eski Farsça, eski ve yeni versiyonları bulunan Avestçe ile doğrudan doğruya günümüze aktarılmamış olan Medce görülmektedir. Biz şimdi bu farklı diller arasındaki bağlantıyı bütün devirlerde biraraya getiriyoruz. "Güneybatı-İrani", "Kuzeybatı-İrani", "Güneydoğu-İrani" ile "Kuzeydoğu-İrani" dillerin kayda geçirilen aktarımlarından da önce birer kola sahip olduklarını ve nihayetinde "çok eski zamanlarda", hepsine kaynaklık eden "en Eski İranca" (Uriranisch) denilen dil ve eski Hint Sanskritçeyle İndocermence'yi bu İrani diller ile birbirine bağlayan bir dala vardıklarını kabul ediyoruz.

www.arsivakurdi.org

Daha öncede belirtildiği gibi, soyağacında tek tek diller arasındaki bağlantı oldukça şematik, yani sadece dilbilimsel temeller -bu dilbilimsel gözlemler anlamına gelir- esas alınarak gösterildi. Dilbilim, akraba diller arasındaki tarihi bağları gerçekten de hemen hemen matamatiksel bir kesinlik ile saptamamızı mümkün kılıyor. Orta Farsça ile Yeni Farsça arasında var olan ilişkiler, "fonetik kuralları" olarak adlandırılan kurallarla ortaya çıkıyor. Bunlar - bütün doğal diller için aynı orana tekabül eden- belli seslerin belli ortamlarda zamanla hemen hemen aynı değişikliğe uğradığı ve bundan hareketle muntazam kuralların tanımlanabildiği olayını yansıtıyorlar.

Doğrusu bu bakış açısı dikkate alındığında, Farsça'ya karşın Zazaca'nın konumu biraz daha güç, zira Yeni Farsça'ya nazaran Zazaca için Orta-İrani basamakta doğrudan doğruya bir öncel gösterememekteyiz. Buna rağmen bize aktarıldığı şekliyle, Zazaca'nın Partça ile en azından oldukça yakından akraba olmuş olması gerektiği tespit edilebiliyor. Bundan da öte, bir yandan Zazaca'nın öte yandan Farsça'nın gelişim sürecinde yaklaşık olarak hangi farklılıkların ortaya çıktığını tesbit ederek tek tek sayabiliyor ve her iki dil arasındaki karşılıklı ilişkileri tamı tamına yakalayabilmek için bunları sistemleştirebiliyoruz.

"Dilbilim, Zazaca'ya yakın olan dillerin, geçmiş çağlarda Partlar'ın çevresinde yerleşmiş olmaları gerektiğini tesbit edebilir. Ve gerçekten Zazaca'ya en yakın olan diller, günümüzde de Hazar Denizi yakınlarında bulunmaktalar."

Şimdi, size soyağacında Zazaca'nın İrani diller bölümündeki pozisiyonunun daha açık görülmesini sağlamak amaciyla ne tür dilbilimsel argümanlarla çalıştığımığızı gösteren birkaç unsur sunmak istiyorum. Bunu yaparken dil sisteminin bütün alanlarından yani fonoloji olarak adlandırdığımız fonetik (sesbilgisi), morfoloji dediğimiz şekilbilgisi, sentaks dediğimiz sözdizimi ile leksik dediğimiz kelime hazinesi alanlarından yararlanabiliriz. Bütün bu alanlardan hareketle bakıldığında Zazaca ile Orta-İrani dil olan Partça arasında gerçekten de çok yakın bir ilişki görülmektedir.

Örneğin Zazaca'nın sık olarak çarpan özelliği, bir dişdudak ünsüzü [v] ile bir çift dudak ünsüzü [w] olan iki farklı 'v' sesini geliştirmiş olmasıdır. Benzer bir gelişme Farsça'da yoktur. Zazaca'daki her iki sesin oluşumunu şimdi Partça'da öncesinden görebilmek mümkün: Zazaca'da [v] ile başlayan her kelimenin -şayet tanıyorsak- Partça karşılığı olan kelimenin de basit bir [v] ile başladığını tespit ediyoruz. Örneğin Zazaca *"va"* ('rüzgar') sözcüğünün Partça karşılığı olan *"vâd"* (uzun aseslisi ile) kelimesi, veya edimsel (verbal) şekil olan *"vat"*ın ('söyledi'), Partca karşılığı olan *" vâxt"t*aki gibi. Ayrıca, *"werdene"* ('yemek'), *"waştene"* ('istemek'), *"wae"* ('kız kardeş') veya *"weş"* ('iyi, güzel') kelimelerinde olduğu gibi Zazaca'da bir sözcük [w] ile başlıyorsa, bunların karşılığı olan Partça sözcüklerin de her zaman <wx> ile başladığına tanık oluyoruz: *"wxardan"* ('yemek'), "*wxâštan*" ('istemek'), *"wxâr"* ('kız kardeş') ve "*wxaš*" ('iyi') gibi. Partça'da <wx> olarak yazılan bu ses yaklaşık olarak İngilizce "when" ('ne zaman') veya "where" ('nerede') sözcüklerindeki <wh> sesi gibi telaffuz edilmiş olmalı, yani hem [w]-, hem de [h]-unsurlarını içeren bir sesbileşimidir. Partça'da bu sesbileşiminde [w]-unsuru [h]-unsurundan daha güçlü olmuş olmalı; sonuncusu ise Zazaca'da tümüyle yok olmuştur. Farsça'da ise bunun tam tersi gerçekleşmiştir. Yukarıda belirtilen dört sözcüğün Farsça karşılıkları şöyledir: *"xordan"* خوردن , *"xâstan"* خواستن, *"xâhar"* خواهر ve *"xoš"* خوش; hepsi de (Almanca *Bach* sözcüğündeki *ch* gibi telaffuz edilen) <wx> [x] ile başlıyor ve <-خو> olarak yazılıyor. <w, و> yazımda hala yer almakla beraber, telafuzda [w]-unsuru düşmüş ve [x]-unsuru yanlız kalmıştır. Bu, Partça <wx> ve Zazaca [w] ile başlayan bütün kelimeler için geçerlidir. Bu gelişme fonetik kuralları açısından tipik bir örnek teşkil etmekle birlikte, Zazaca'yı ayrıca Partça'nın karekteristik özellikleri ile yakın bir ilişki içine koymaktadır.

Şekilbilgisi (morfoloji) alanında, Farsça'da bilinmeyen ama Zazaca'da bir çok fiilin kök oluşturma unsuru olan [-a-] harfinin bulunması da dikkati çekiyor. Örneğin *"persaene"* ('sormak') sözcüğünün karşılığı olan *"pursîdan"* پرسیدن veya *"bırrnaene"* ('kesmek') sözcüğünün karşılığı olan *"burîdan"* بریدن için geçerlidir; diğerlerinin karşılıkları olan her iki sözcükte de Zazaca'daki [-a-] yerine uzun bir [-î-] yeralmaktadır. [-a-]-unsuru ile [-î-]-unsuru arasındaki bu fark bir taraftan Partça ile, diğer taraftan da Orta Farsça ile tamamıyla Orta-İrani dönemde de vardı: Orada 'sormak' *"pursâdan"* idi, burada ise *"pursîdan"*dır. Zazaca'daki *a* fonetik kurallar itibariyle Partça'daki uzun *â*'ya denk düştüğünden dolayı, bu argüman da fevkalade Zazaca'nın Partça'ya olan yakınlığının bir ifadesi olarak kulanılabilinir.

İstek kipi sonekinde de durum aynısıdır. İstek kipi olarak Zazaca'da, Almanca'daki sübjonktife (Konjunktiv) denk düşen form kategorisini gösteriyorum. Örneğin: "ez bı-biyênê" ('ben olsaydım'). Özelliği [-ênê-] soneki olan bu form, Partça'nın *"ahçndç"* unsuru ile oluşturulan geçmiş zaman istek kipi ile kolaylıkla ilişkilendirilebilinir. Burada Zazaca'daki "biyênê"ye, *"bûd-ahçndç"* oluşum tarzı denk düşmektedir. Sözkonusu *"ahçndç"* unsuru ise Orta-İrani diller arasında yine sadece Partça'da yer almaktadır. Buna karşın Orta Farsça'da istek kipi formu tümüyle başka türlü oluşturulmuş: *"bûdç"* olarak. Tıpkı Partça'da *"bûd-ahçndç"*nin Zazaca'da "biyênê" olarak ortaya çıkması gibi, istek kipi olan "bı-kerdênê" ('yapılmış olsaydı') da *"kird-ahçndç"* olarak ortaya çıkmakta; Orta Farsça'da ise bunun yerine *"kardç"* denirdi.

Söz dizimi, sentaks alanında Zazca'nın çok tutucu bir dil olduğu bir çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Aşağı yukarı denilebilir ki, Farsça'nın ta 1500 yıl önce terketmiş olduğu, Zazaca'nın söz dizimindeki özellikleri günümüzde hala karekteristiktir. Ben, şimdiki zaman veya geçmiş zaman formlarına göre kullanımı

www.zazaki.org

geçişli fiillerden farklı olarak düzenlenmiş olan yalın hal (*Casus Rectus*) ile bükümlü hal (*Casus Obliquus*) arasındaki ayırımı vurgulamak istiyorum. Örneğin 'ben söylüyorum' şimdiki zamanda *"ez vanu"* iken, *"ez"* formu geçmiş zamanda *"ben"* için kullanılmıyor: 'ben söyledim' *"ez vat"* değil de *"mı vat"*tır (bu bağlamda "ergativiteden" bahsediyoruz). Daha önce de belirtildiği gibi, bu özellik Farsça'da ta 1500 yıl önce kaybolmuş (o dönemde bile *"man gûyam"* veya *"man guftam"* deniliyordu), fakat Partça'da, tam tamına günümüzde Zazacasında olduğu gibi yer almış. Bunu göstermek için iki örnek vereyim: *"ez bı-kerine"* ('ben yapayım') ile buna ait olan geçmiş zaman formu *"mı kerd"* ('ben yaptım') arasındaki fark aynı zamanda Partça formları olan *"az karâm"* ve *"man kird"*da da ortaya çıkmakta; ve aynı şekilde Zazaca'da *"ez vanu"*nun karşısında geçmiş zamanda *"mı vat"* ('ben söyledim, söylediydim') bulunurken, Partça'da da yanyana *"ez vájam"* ve *"man váxt"* formları bulunmakta. Orta Farsça'da ise, bunların yerine şimdiki zamanda da, Zazaca *"ez"* değilde *"mı"*ya denk düşecek olan *"man"* formu 'ben' için kullanılmış. Bu örnekte de Farsça'nın bunlardan daha da uzaklaştığı, Zazaca'nın Partça ile oldukça yakın ilişkisi olduğu çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

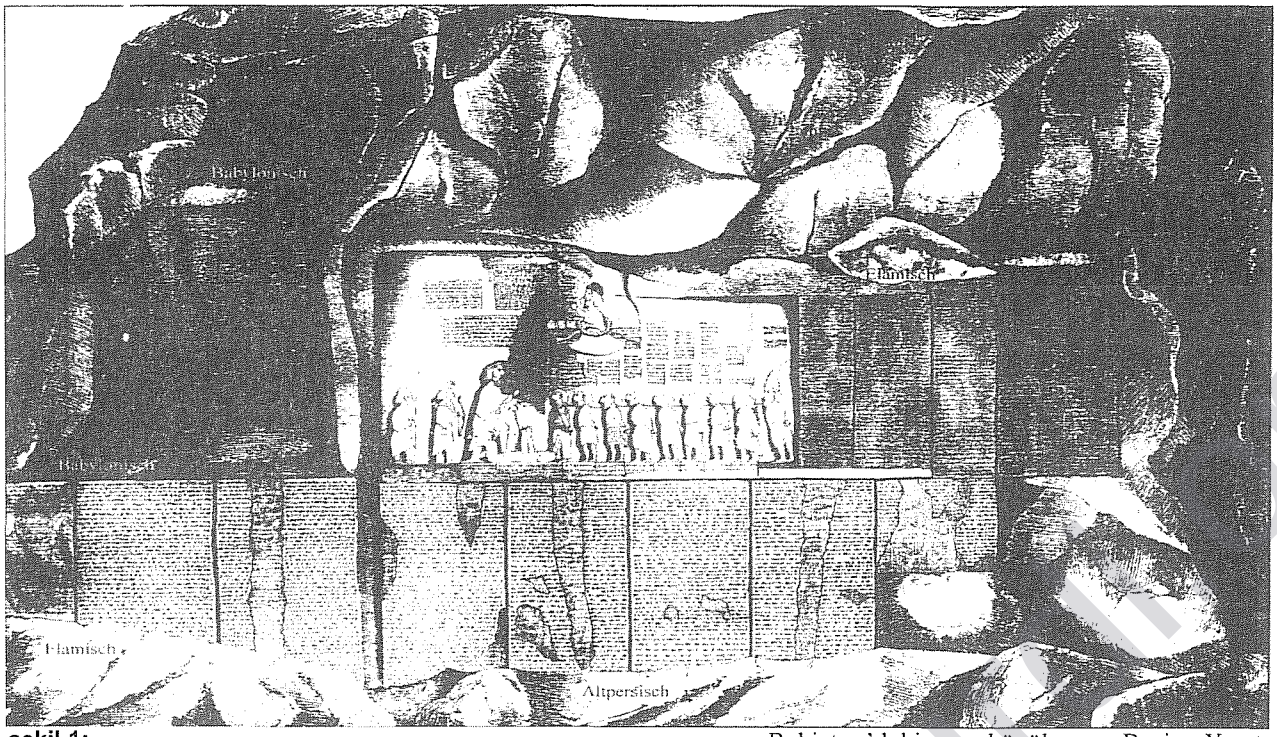
Partça ile Zazaca arasındaki muazzam yakınlığı gösteren diğer işaretler ise sözlük, yani kelime hazinesi bazında ortaya çıkmaktadır. Bu arada, Farsça'da değil de Partça'da aynılığı ispat edilebilinen tipik bazı kelimelere değinmek gerekiyor. Örneğin biz daha önce 'söylemek' anlamına gelen Zazaca'daki *"vatene"* kelimesine değinmiştik. Bu kelime Farsça'daki karşılığına denk düşmeyip de Partça'daki *"vâxtan"* kelimesine tam tamına denk düşmektedir; çünkü Farslar 'söylemek' kelimesine çok eskiden beri *"guftan"* diyorlardı. Aynı durum Zazaca'da *"bermaene"* olan 'ağlamak' kelimesinde de söz konusu. Partça'da bu fiilin karşılığı tamı tamına bulunmasına rağmen -yaklaşık olarak *"barmâdan"* olmalı-, Orta Farsca'da 'ağlamak' kelimesi için normalde *"griyistan"* deniliyordu. Tabii ki bütün karşılaştırmalar bu kadar güzel denk gelmiyor. Herhalde 1500 yıl sürmüş olmalı olan bir gelişmeden de böyle birşey beklenemez. Ayrıca Partça'yı Sasaniler döneminden kalma yazılardan, yani 3. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar olan zamandan tanıdığımız da unutulmamalı. Buna karşın Zazaca'yı yüzyılımızın başından beri yanlızca modern biçimiyle tanıyoruz. Gerekli görüldüğünde arada kalan süreci geriye bakarak kapatmaya çalışıyoruz. Bu anlamda gerçektende yeryüzünde Zazaca'da da olduğu gibi bağlantı oranı yüksek olma başarısı gösteren fazla bir dil yok (denk düşen Partça sözcükler bilindiği takdirde)

"Zazaca'ya yakın olan dilleri Partça'nın çevresinde aramamız gerektiği açıkca görülüyor."

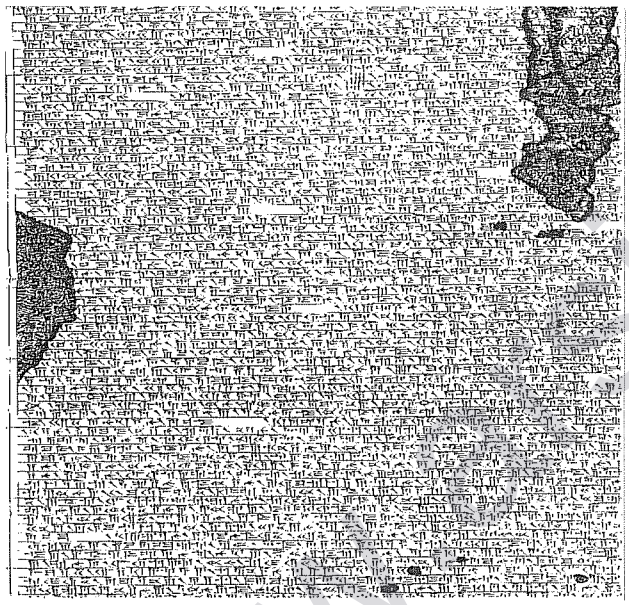
Fakat, daha önce belirtildiği gibi, bu alanda yapılan her geriye dönük karşılaştırma başarılı olmamakata: Bazı sözcükler bu resme uygunluk arzetmemektedirler. Örneğin böyle bir durum 'gelmek' sözcüğünde söz konusu: 'o geliyor' Zazaca'da *"o yeno"* iken, bu yaklaşık olarak Partça şekli olan *"âsçd"* de değilde, tam tamına Farsça *"âyad"* آید sözcüğüne denk düşmektedir. Aynı şey geçmiş zaman biçimi olan *"amo"* ('o gelmiş') için de geçerli. Bu Partça *"âyad"*dan ziyade Farsça *"âmad"* آمد sözcüğüne daha yakın düşmekte. Yani Zazaca ve Partça arasında oldukça ciddiye alınması gereken ayrılıklar da vardır. Bunları açıklamak için bir daha şekil 4'teki haritaya göz atmakta yarar vardır. Haritada 'Partların Ülkesi' (Partien) olarak belirtilen bölgenin esas itibariyle Hazar Denizi'nin güney tarafı olduğundan hareket edersek, o zaman bile -Ahamenişler döneminde, yani milattan önce- bu coğrafyada harfi harfine aynı, tek bir dilin konuşulmuş olmaması gerekiyor. Zazaca konuşulan her hangi bir bölgeden gelen biri, günümüzde de farklı telaffuz biçimlerinin, bir köyden ötekine, ya da en azından bir yöreden ötekinedeğiştiğini, farklı diyalektlerin konuşulduğunu bilir. Bu durumda süreklilik arzeden diyalektlerden bahsediyoruz. Bu durum, tam da zamanlar Partlar'ın Ülkesinde söz konusu idi: Bu bölge üzerinde de ta eski dönemlerde süreklilik gösteren diyalektler yayılmış olmalı ki, bir köyden ötekine gittikçe farklı konuşulduğu, fakat üç aşağı beş yukarı aynı dilin kullanıldığı teşhis edilebilir. Zazaca gerçekten de bu bölgeden çıktıysa, yani bugün Türkiye'de yaşayan Zazaca konuşanların ataları eğer herhangi bir zamanda "Partlar'ın" bölgesinden Türkiye'ye göç ettilerse, bu durumda Partça'dan ziyade, bazı açıdan Farsça'ya yakın veya ondan oldukça etkilenmiş olan o bölgedeki diyalektlerden herhangi birini birlikte getirmiş olmalılar. Bunun tamı tamına ne tür bir diyalekt olduğunu, elimizde direkt aktarılmış kaynaklar (yazılı) olmadığından dolayı, bu gün ne yazık ki söyleyemiyoruz.

Süreklilik arzeden kuzeybatı İrani diyalektlerin ta eski zamanlarda bütün coğrafyayı kapsayarak Doğu Anadolu'ya, yani günümüzde Zazaca konuşulan bölgeye dek uzandığı ise hiç de imkansız sayılmamakta. Fakat bu konuya yönelik dilbilimsel belirtiler yok. Ancak dilbilim, Zazaca'ya yakın olan dillerin, geçmiş çağlarda Partlar'ın çevresinde yerleşmiş olmaları gerektiğini tesbit edebilir. Ve gerçekten Zazaca'ya en yakın olan diller, günümüzde de Hazar Denizi yakınlarında bulunmaktalar. Bunlar; yukarıda hakkında söz etmiş olduğum Hazar Denizi diyalektleri olarak adlandırılan diyalektlerden bazılarıdır.

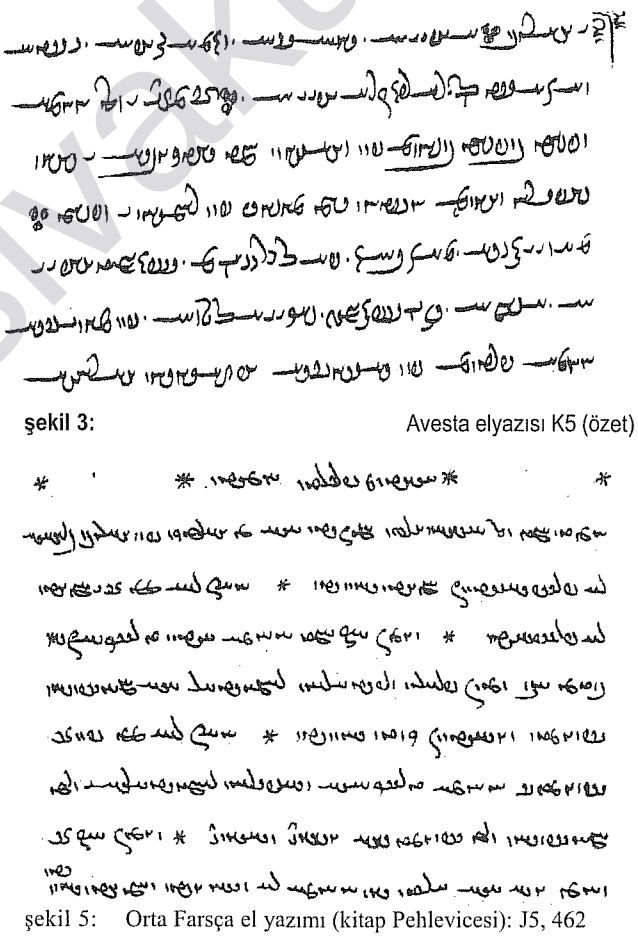
Böylece, şu ana kadar benim veya meslektaşlarımın Zazaca'nın dil tarihi hakkında sahip olduğumuz bilgilerin ışığında size aktarmak istediğim konuşmamın sonuna gelmiş oldum. İlerliyebilmemiz için yapılması gereken daha çok şey var. Özellikle oldukça çok araştırma malzemesi elde etmemiz gerekiyor. Fakat, düşündüğüm gibi, Zazaca'ya yakın olan dilleri Partça'nın çevresinde aramamız gerektiği açıkca görülüyor □

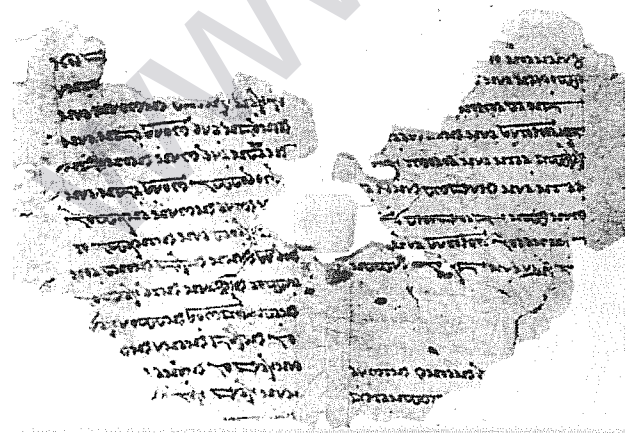
şekil 1: Behistun'daki büyük Darius-Yazıtı
(çizmin kaynağı: Fr. SPIEGEL, Eski Farsça Kitabeleri, Leipzig 1881)

şekil 2: Yazıt (bölüm)

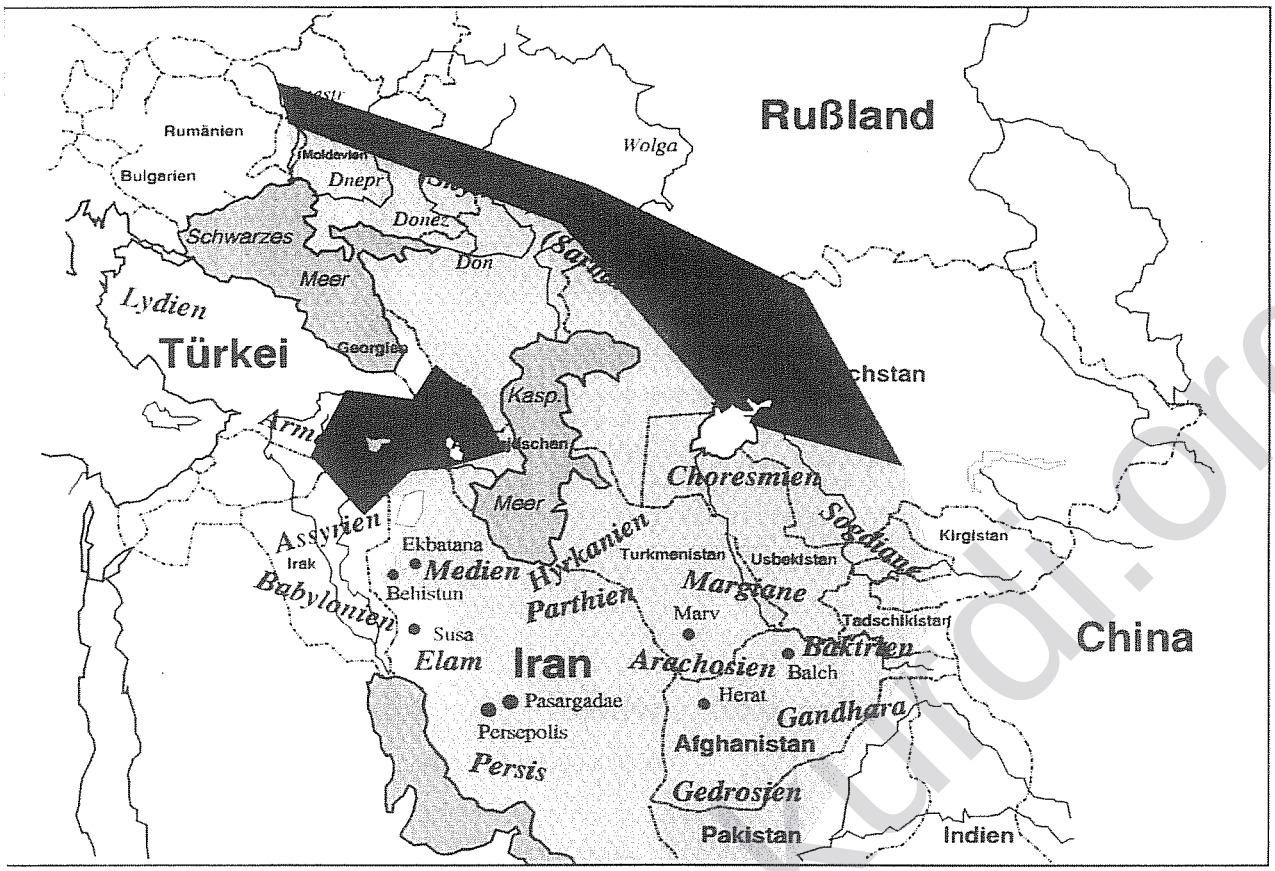

şekil 3: Avesta elyazısı K5 (özet)

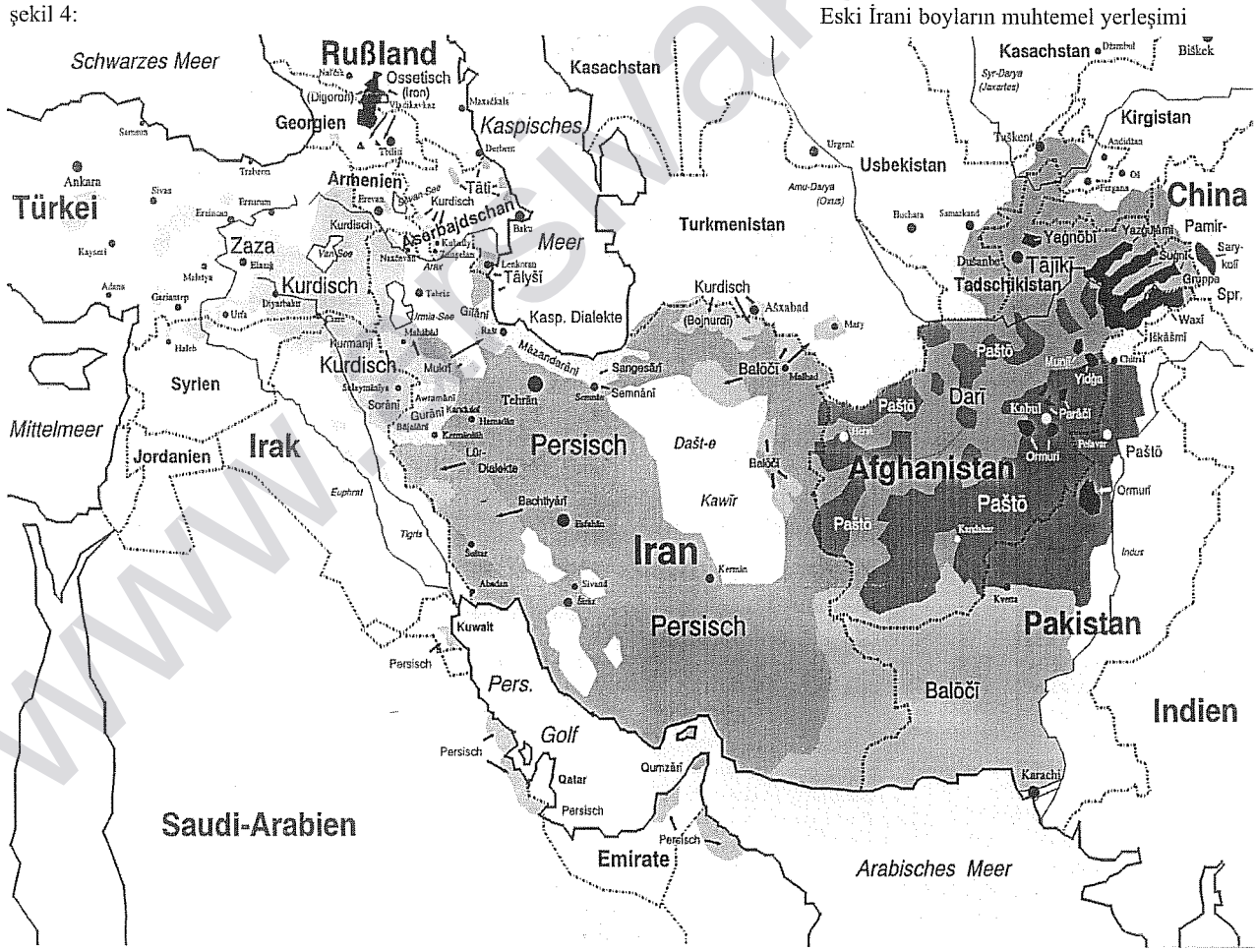

şekil 6: Mani yazısından bir fragman M78liR+V Kaynak: Acta Iranica, Pl.IV

şekil 5: Orta Farsça el yazımı (kitap Pehlevicesi): J5, 462

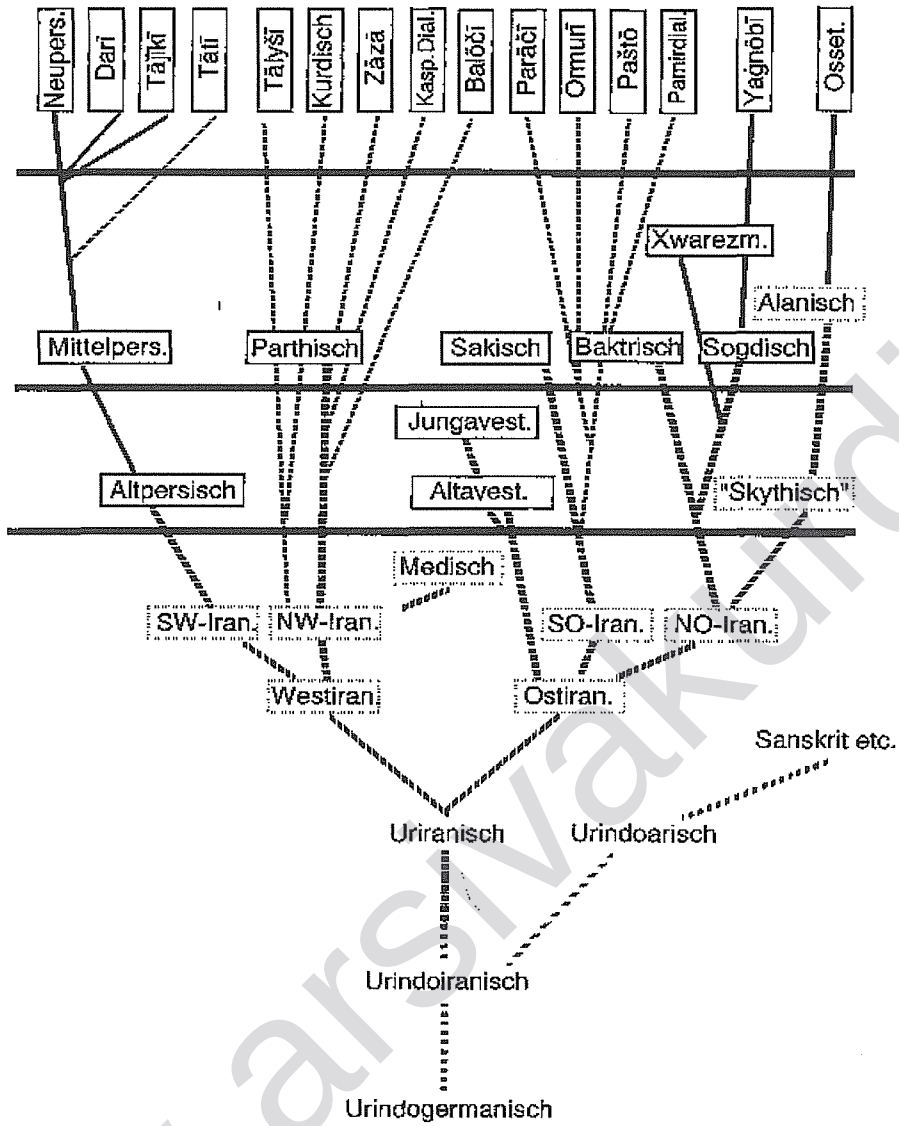
şekil 4: Eski İrani boyların muhtemel yerleşimi

şekil 8: İrani dillerin günümüzdeki yerleşimi

www.kurdishacademy.org

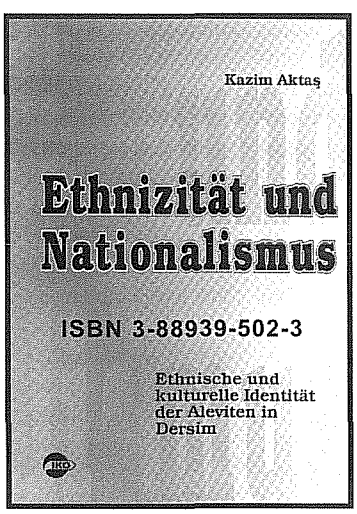
İrani dillerin soyağacı

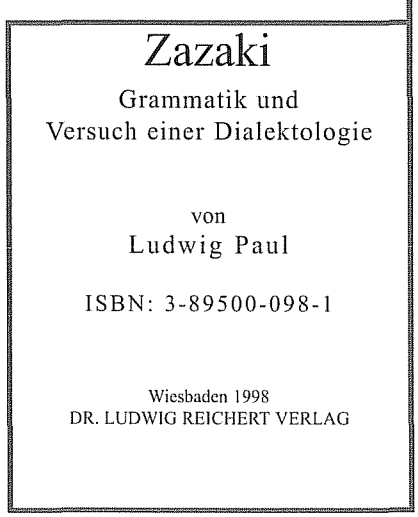

şekil 7: İrani dillerin tahmini soyağacı

www.arsivakurdi.org

„KURMANCÎ NEZANÎ“

Kemal Kahraman

„Yirminci yüzyılı yaşadım
Ertelenmiş bir yüzyıldı bu“
M. Cevdet

Günlük gazete biriktirmek gibi bir alışkanlığım hiç olmadı. Fakat Avrupa zaman kavramına göre II. binyılı devirmeye iki kala yazılıp çizilenler nedense evimin bir köşesinde yığılma konusunda ısrarlı oldular. Günbegün bir köşeye biriken bu gazetelerde günün hızına göre eskitemediğim bir şeyler vardı: Tekrar dönüp bakmayı gerektirecek **şaşırtıcı** şeyler... Şaşırıyoruz... Hâlâ şaşırıyoruz.

Cümleler, sözcükler yazıldıkları **bu** mekândan ve **bu** zamandan öte, çok farklı mekânlara ve zamanlara göndermeler yapıyor, tarihten bir şeyleri de arkalarına ya da önlerine alarak **kılıç-kalkan** gibi kullanılıyordu. Böylece, cüret bulmuş bir refleks arsızca yeniden dillenirken ortalık da talan yerine çevriliyordu. Sanki bu kültürün niyetlerini ayakta tutabilmek için, damarlarındaki asil kandan başka dayanacak bir şeyi kalmamıştı. Bu son koz da oynanacak ve niyetler asaletine, şerefine uygun yöntemlerle kendini yeniden gerçekleştirecekti.

Bu arada **büyük alkış sahibi** trend avcıları, bizzat kendileri yüzbinler satan medya pencerelerinden bindikleri dalganın kahramanlığına soyunurken, himayelerindeki tellallar cemaati kadrolarını da bu iş için mobilize edeceklerdi.

Benim sevgili okuyucularım (b. s. o.), bu noktada bir üslûp değişikliği mecbur oluyor. Çünkü zamanın derinliklerinden kök alarak gelen bir muharebeden ve onun asil yöntemlerinden söz edeceğiz...

... bugün yeni araçlarla zenginleşerek süren bir kahramanlık destanının önemli kırılma noktalarının altını çizeceğiz...

... bir ümmetin onu millet kılan reflekslerinden, ümmetliğinde de milletliğinde de aynı olan **kör hırsından** , tarihte ona *zalim* **bize** *mazlum* sıfatını yakıştıran kültürel içgüdülerinden sözedeceğiz[1]. ... **I. Medya ve Meydan Muharebesi'**nden söz edeceğiz.

„30 000 kişinin katili, çetebaşı, bölücübaşı, memlekette yaşanan her türlü rezaletin tek ve baş sorumlusu, teröristbaşı, piyon ve maşa ve kurtlar sofrasının eli kanlı despotu, ırz düşmanı, harem sahibi, kötü fotoğraflar çektiren, yetmediğinde özellikle çirkinleştirilen, yüzyılın kötü adamı, bıyıklıyok bıyıksız Apo'nun (umarım yeterince uzun olmuştur.)... Abdullah Öcalan'ın İtalya'da soluklanıp Rusya dolaylarında gözden kaybolmasıyla alevlenen, bir süre **kontrollü gerginlik** düzeyinde tutulduktan sonra yakalanmasıyla **türkish zigzagslar** çizerek devam eden **I. Medya ve Meydan Muharebesi'**nden...

I. Medya ve Meydan Muharebesi üzerinde titizlikle durulması gereken önemli bir muharebedir. Çünkü bu muharebe bize dildeki bazı sözcüklerin, yani millet, vatan, biz, demirel, ordu, basın, oktay, onlar, kürt, dil, zalim, fatih, aydın, şeref, bayrak, hak, abd, cumhuriyet, milliyet, insan, türk, hürriyet, aşk, emin, ödp, linç, osman, avrupa, topluluk, birlik, maşa, paşa, devrim, tak-şak, ecevit (gosevit), v.b... kavramların gerçek anlamlarını veriyor... Yaşayan ve ölü bazı önemli şahsiyetlerin neden artık şahsiyet olmaktan çıkıp kahramanlık mertebesine erdiklerinin hikâyelerini barındırıyor... Kimin ne işe yaradığını, neye hizmet ettiğini, varlığında taşıdığı dürtülerden hangisini yaşadığını, taşlar yerine otururken nereye göçtüğünü gösteriyor.

B.s.o., bir kez daha önemine vurgu yapmam umarım ki abartılı bulunmayacaktır. Bu muharebe çok önemlidir... Gerçekten çok önemlidir. Cumhuriyet'in 75. yılı kutlamalarına denk gelmesi şaşırtıcı olmamakla beraber öğreticidir; ayrıca tesadüf de değildir. Onbeş yıllık savaş birdenbire **savaş** olacaksa tabii ki **manalı** bir dönemde, anlı-şanlı bir günde... 29 Ekim'de... Cumhuriyet Bayramı'nda... Hem de 75 gibi yuvarlak bir rakamda: Ey Ahali!... Hurraaa!... Uuuuuuu.... Şahaneydik[2]... gibi açılardan da önem arz ediyor demek istiyorum. Yok öyle, burası Türkiye.

Neyse, b.s.o., güzel laf, duru laf kısa kesmeyi mecbur kılıyor: **I. Medya ve Meydan Muharebesi'**nin ana hatlarına geçiyoruz.

***

„Beni işgüzar Türk bekçilerine emanet ediniz“

Y. Odabaşı

I. Medya ve Meydan Muharebesi kahramanı bol bir muharebe oldu. Sokaklar ve medya pencereleri irili-ufaklı kahramanlarla doldu. Bir de suspus olanlar veya imalı mesajları tercih edenler çıktı. Bu anlamda Türk milletinin **millet** olmasını sağlayan dürtüler genel olarak bu iki yönde kanalize oldu: Kahraman Cengaverler ve Lojistik Suskunlar.

15 yıldır (eski bir yaranın alevlenmesi olarak) süren savaş birdenbire **savaş** oldu. İstatistikler ve göz doldurucu belgelerle savaşın **gerçekten savaş** olduğu da ispatlandı. Buna göre 30 000 ila 40 000 arası artık nefes alıp veremeyen mağdurlar kütlesi vardı; ekonomi göçmüştü, mafya gelmişti vs.... Tabii bütün bu olup bitenlerin ve savaşın bir de sorumluları vardı: *„Dış mihraklar“*. Hemen sağa-sola (duruma göre sağ-sol karıştığından aşağı-yukarı) tehditler savruldu. Çoğunun öldürülen gerilla ve köylülerden oluştuğu önemsiz bir ayrıntı olarak gözardı edilerek, hesap götürü usulü ile Abdullah Öcalan'a çıkarıldı. Bu arada **Susurluk** denilen tefrikalar silsilesini nerelerine soktukları anlaşılamadı. (Hafızaları ve vicdanlarındaki yeri anlamında...)

Apo'nun hesaba itirazı oldu. Bu itirazını İtalya'da

www.arsivkurdi.org

daha açık dile getirebildi. „*Kim kime terör uyguluyor*“ sorusunu ortaya attı. Bu soru hararetle tartışıldı. Durumun Kürt vicdanını sızlatan tarafı sonucu sokaklarda „*vallahi billahi ben Kürdüm*“ diye bağıranlar oldu. Bunlar bir bir avlandı. Sokaklar çakal sürüleriyle doldu. Daha inandırıcı olmak için kendini yakanlar intihar etmekle itham edildi[3]. Ve Kürtlükleri pek inandırıcı bulunmadı[4]

Türk milletinin refleks aynaları akıncı güçler kendilerine düşen görevi bu dönemde de büyük bir azim ve hırsla yerine getirdiler. Öyle ki artık mahallelerde ve caddelerde „*hemen şimdi*“ refleksine tepki verecek „Ölü Alkışlama Timleri“ ve „Uluma Ekipleri“ oluşmuştu. Bu gösterilerde öne çıkan unsurlardan gerektiğinde „Kim Vurduya Gitti Ekipleri“ (KVGE) de hemen „*olay mahalinde*“ organize ediliyor; görevler kararlılıkla yerine getiriliyor ve vicdanlar rahatlamış olarak „**kışlalara**“ (!) dönülüyordu. Zaten **tanıdık** olan linç kültürü hararetle yönlendiriliyor, çeşitli uluma yarışları düzenleniyor, kazananlar kol saatiyle ödüllendiriliyordu. Hatta **Devlet Sanatçısı** yapılanlar da oldu. **Ahmet Kaya** soytarıya çevrilmek için çağrıldığı Magazinciler Ödül Töreni'nde „*Ben Kürdüm*“ dedi. Linç tehlikesi atlattı. Az daha magazincivurduya gidecekti.

Hadep'in yayınladığı **istatistiklere**[5] göre yaklaşık 10 000 kişi KVGE ve resmi güçler tarafından dövülerek/tartaklanarak gözaltına alındı. Bütün yurt sathındaki parti il ve ilçe binaları basıldı. 700 Kürt çeşitli yerlerinden yaralanırken üçü de öldürüldü. Sabah gazetesi köşe yazarı, emekli müzisyen **Z. Livaneli**'nin belirttiğine göre bu üç kişiden ikisinin yüzleri ve vücutları tanınmayacak şekilde parçalanmıştı[6]. Türk milletinin üniformalı ve üniformasız güçleri **Susurluk Kahramanları**'nın da ilhamı ile az zamanda çok iş başarmıştı.

***

„Bizde delileri çok sömürüyorlar. Güya Osmanlı'da akıl hastalarını müzikle tedavi ederlermiş. Bazı makamlar bazı hastalıklara iyi gelirmiş. Yalan, bizde deliler odunla döverler.“
Ece Ayhan (Express, Sy. 68)

Bu arada savaşta kalemini balta gibi kullanmaktaki maharetiyle önlere doğru fırlayan **Baltacı Emin Paşa** Kürtler'i uyarmayı bir insanlık görevi bildi. Yazdığı kitaplardan birini „*Önce İnsanım Sonra Gazeteci*“ diye namlandırmış bulunan **Baltacı Emin Paşa**, bu iki sıfatı kendine ne şekilde yakıştırdığını şöyle dillendirdi: „*Bir uyarı da Hadep'e... Bazı parti binalarında Apo lehine sloganlar atılıyor, çapulcular sokağa salınıyor. Kitlelerin tepkisi büyük. Şu ortamda dikkat etsinler, kimseyi tahrik etmesinler. Apo'culuk oynamanın zamanı değil. Sonra çok zorluk çekerler*“[7].

Baltacı Emin Paşa dönem itibarıyla „*kitlelerin*“ ihtiyaç duyacağı miktarda tarih derslerinde de maharetini gösterdi. „**Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur**“ Türk atasözünü dönemin icaplarına göre „***Avrupa'nın Kini***“ başlıklı kompozisyonunda şöyle dillendirdi: „*Tarihten gelen bir sevgisizliktir bu. Bir düşünün ki yıllar değil **yüzyıllar** boyu **biz** bu kıtanın çok büyük bir bölümünde egemenlik kurmuşuz. Bizim yönetimimiz altında yaşamak zorunda kalmışlar. **Kolay iş değildir**....*
İtalyanlar bugün bile korktukları zaman „Anne, Türk'ler“ derler....
Alman demişiz, kapışmışız. Leh demişiz, kapışmışız. Sırp demişiz, kapışmışız.
Dahası onlardan çocukları devşirip müslüman yapmışız. Bu çocukları İstanbul'a getirip eğitmişiz. Kimi yeniçeri olmuş, kimi devlet yöneticisi.
Birbirimizi kandırmayalım. Avrupa, Türkiye'yi sevmez.
Bunun açıklaması tarihten gelir.
Tarih yok olmadıkça, bu sevgisizlik ve Türk düşmanlığı da yok olmaz“[8].
Evet, b.s.o. biz şaşırıyoruz... Hâlâ şaşırıyoruz. Fakat, bu „*Alman demişiz, kapışmışız. Leh demişiz, kapışmışız...*“daki *biz* biz değiliz... Yalandır. Biz kimseyle kapışmadık. Bu ifadeleriyle, **Baltacı Emin Paşa** konuştuğu *biz* adına, atalarından devraldığı sevgisizlik mirasını çocuklarına bırakma konusunda kendisine yaraşır kararlılığı göstermiştir; kabul etmek lâzım. „*Tarih değişmedikçe...*“ bu sevgisizlik kamburunu yüklenmeyi de kendine **kader** ilan etmiştir. **Kitlelere** bunu tavsiye etmiş, onay görmüştür. Kabul görmüştür. Alkışlanmıştır. Rütbelenmiştir. **Baltacı Emin Paşa** olmuştur. Roma Gazisi **Küçük Fatih II** ise aynı zamanlarda medyadaki penceresini bırakıp yollara düşmüş, „***Viyana Önleri***“ türünden sayıklamalarla Apo'yu getirmeye Roma'ya gitmiştir. „**Roma Gazisi**“ ünvanını almasını sağlayacak nişanelerle de dönmüştür. Şimdilerde hâlâ „*geç kaldık devletimizin gücünü göstermekte*“[9] türünden sayıklamalarla köşesinden **dobra dobra** bakıyor... Bir gazeteci olarak.

***

„*Kahrolsun insan hakları*“[10]
Türk Polisi

B.s.o. hızlı hızlı geçiyoruz. **Ekşimiş Oktay** namlı mağrur paşayı atlıyoruz. **Ertuğrul Gazi**'ye geliyoruz. Bu muharebenin bol sıfatlı önemli kahramanlarından biri de **Ertuğrul-Gazi**'dir. Bab-ı âli eşrafından, medya kasabası genel işletme müdürü, Sheriff yamağı ve çetele tutucusu, trend avcısı, pazar'dan pazar'a kendini hatırlayan mucit **Ertuğrul Gazi**... Bütün yazdıkları bir yana „**Manyağa Bak**“[11] manşeti mucidi olarak da epey dikkat çekmiştir. Bu manşettten sonra bazı „meslektaşlarının“ „*Yahu Ertuğrul, olur mu böyle manşet*“ türünden eleştirilerini de „*Olur...Olur bal gibi olur.*“ [12] şeklinde melodi yüklü bir cümleyle yanıtlamıştır. Hattâ „Manyağa Bak“ kılçığının mütemadiyen rahatsızlık verdiğinin bir göstergesi olarak, bir hafta sonra, yine bir „meslektaşının“ „*Dünyanın başka bir ülkesinde, terörist canlı yakalansın diyen kişi için manyak manşeti atılır mı ?*“ şeklindeki sorusuna da, „*Atılır. Bal gibi atılır... Hem de bunu yaptığı için halktan büyük alkış alır.*“[13] cevabını vermiştir. Kendisi yazıyor. Alkışlanmıştır; bununla övünmesi hakkıdır. Gazetesinin satış tirajları da halkın duygularına tercüman olduğunu göstermektedir.

Bunun yanında „*Kürt realitesi*“nden „*o halk*“, „*bu insanlar*“[14] noktasına gelmiş **Muhteşem Süleyman**'ın çeteler tutucusu olarak da „Viyana Önleri“nden önemli başarılara imza atmıştır. Buna göre **Muhteşem** „*Cumhuriyet'in 75'inci yılını çok iyi kutladık. Hedeflerimizi çok iyi koyduk. Şimdi hedef geçmişle barışmak. (...) Osmanlı sadece hanedan değil Vahdettin dışında 36 tane daha sultan var. Bunlar kahramandır.*“ buyurmuş. **Ertuğrul Gazi** yazıyor; Viyana'dan. Arkasından da „*Türkiye'yi Yugoslavya yapamazsınız... Geçmişte bunu savaşla yapmaya kalkanlar başaramadılar.*“ buyurmuş. Ve **Ertuğrul Gazi**'nin „*çok ciddi bir uyarı*“,

www.arsivakurum.org

„böyle bir durumda Türkiye'nin tepkisinin çok ama çok sert olacağının ifadesi“ diye özel vurgu yaptığı şu cümleyle de kestirip atmış: *„Böyle bir savaş uzun sürmez.“*[15] Biz şaşıyoruz... Hâlâ şaşıyoruz. Tarihten ders çıkarmamız gerektiğini **Muhteşem** bize söylüyor; tarihsel husumetini de tehdit olarak yeniden karşımıza çıkarıyor: Ermenileri, Helenleri, Alevileri, Dersimlileri, Kürtleri, „Anne Türkler“i, Zazaları, **„Viyana Önleri“**ni[16] hatırlatıyor.

B.s.o. böylece Türk milletinin aydınları, aydınlanmışları, yol açıcıları, trend avcısı ışık tutucuları, „entel“ olmayan (allah korusun) dantelleri teke tek ve gözümüzün içine baka baka bizi de içinde görmek istedikleri **Türk milletini** kafalarındaki bağnazlığa kadar daraltmış oldular. Dahası hepimiz kardeşiz... Türküz... diye yutturmaya çalıştıkları kalıbın ne olduğunu da, bu tercih ve duruşlarıyla bir kez daha somutlamış oldular. Okuduk... Geçiyoruz.

***

„Muhalefet olabilecek şey, korkaklık ve duygusallık olur. Hiçbir vahşetin adı konmaz, ama herşeyden şikayet edilir. İnsan kendisini „sınırlandırılmış“ hisseder; karşı çıkana hemen „saldırgan“ damgası yapıştırılır.“

J.P. Reemstma [17]

B.s.o. şaşırıyoruz, fakat bütün bunlara manidar cevaplar da geldi. Yiğidin hakkı yiğide... Okuduk... Anlamaya çalıştık. **Murat Belge**, **Radikal** gazetesindeki köşesinden radikal bakışlar fırlatarak *„Değiştirin bu vidayı“* diye tafra sattı. **Baltacı Emin Paşa** için yazdı. Bütün olup biteni anlamış, bilmiş olarak yine kül yutmadı ve *„Anladık, biliyoruz yenisini bulacaksınız. Ama bu yalama oldu artık“*[18] dedi. Böylece bir aydın olarak belli ettiği tahammül sınırları aygıtın deforme olmuş parçalarının son kullanma tarihini tahmin etmekte faydalı oldu. Yeni Emin istedi... Tavsiye etti... Cin gibi bakışlarıyla *„Hayat Devam Ediyor“* da dedi[19]. İlginç çözümlemeleriyle *„gerçeğin inadını“* dile getirdi... Dep-Hadep-Hep-Behap... Mnp-Msp-Rp-Fp gibi *„devamlılıklara“* dikkat çekti. Okuldaki devamlılık-devamsızlık meselesi ile ilişkisini tartıştı. *„Devamlılık“* kelimesine tutundu. Umut verdi. **„İt ürür kervan yürür“** demek istedi; **„bu da gelir bu da geçer“** de demek istemiş olabilir. Uzun lafın kısası kül yutmadı, olanı-biteni anladı; yine şaşırmadı; haklı çıktı...

Prof. Yalçın Küçük de şaşırmayanlardan... O da anlamış görünüyor. Halbuki **şaşırabilmenin** en azından sevincini biliyordu; yazmıştı. Şimdi anlamış... **Doğu**'nun **Aydınlık**'ında *„zamanlıdır“* özel vurgusu ile MİT-Genelkurmay çatışmasına laf yetiştiriyor. Söylediğine göre *„uçurumun kıyısından“* dönünce Paris-Edirne-Haymana hattından geçip hiç şaşırmadan Aydınlık'ta **nefes** alabiliyor. Yine söylediğine göre *„Tükenme tehlikesi“* atlatmış; tek başına değil, *„bu ülkenin bazı asker ve sivil aydınları“* olarak...Ama atlatmış, *„Sakin olun... Her şey kontrol altında. Anladım.“* diyor[20]. Şaşırmıyor. Zaten hep **biz** şaşırıyoruz.

***

„Terör olgusunun bütün biçimleriyle tam olarak araştırılmasına karşı oluşan direnç de terörün bilinçaltındaki belirtilerinden biridir.“

Leo Löwenthal[21]

Şimdi desem ki ***Mustafa Kemal*** *Kürtçe bilseydi; konuşsaydı*. Bu fantazinin elektriğine biz şaşıyoruz. ***Nazım*** *iki satır da Zazaca yazmış olsaydı* desem biz şaşıyoruz... Yalnız başımıza. *Allah bana bir dil vermiş konuşmam için, bunlar diyor ki yasak* desem biz şaşıyoruz. *„Unut onu“* diyor... *„Yasak. Bizim dil daha güzel. Bu dilde istediğin gibi özgür olabilirsin, eğitim dilidir, uç uçabildiğin kadar...“* Biz de uçuyoruz... Uçuyoruz. Ama hep mahpushanelerine bir de dağlarına konabiliyoruz... Tık nefes... Konamayıp göç edenlerimiz de var.

„Öyle olmaz“ diyor sonra... *„Dünya meclisine girdiğinde sana bir kılık-kıyafet lazım... O ne öyle, kürt-mürt, kart-kurt... Sonra zaza-zuza, lazut, nohut, çerkez tavuğu, kürt böreği... Yok öyle, burası Türkiye... Türkiye Türklerindir... Hepimiz Türküz... Ondan sonra haddini bil, kardeşiz. Vatanın, milletin bölünmez bütünlüğü...Uuuuuu...“*

Biz yine de uçuyoruz... *Tamam*, demiş gibi yani... *Oldu; unuttum gitti. Bak, ne güzel konuşuyorum senin dilinde; yazıyorum.*

Unut onu, diyor yine... *Tarihten ders çıkar, husumet değil*... Biz şaşıyoruz... Şaşkınlığımızı paylaşmak için çevremize bakıyoruz; bu duruma da şaşıyoruz...

B.s.o., **I. Medya ve Meydan Muharebesi**'nin yukarıda özetle tanıttığımız kahramanları dışında olayın diğer tarafını da **„mağdurlar hanesi“** oluşturuyor; ve bu hanenin önemli iki temsilcisini de *dillerimiz*... Bu muharebede 75 yıllık *„milli dilimiz“* Türkçe karşılıklı bir yazı ve ses bombardımanına malzeme edilerek önemli bir yara alırken *„eğitim dili olamaz“* tarihsel hükmüyle ölüm cezasına mahkum edilen Kürtçe, **Türkiye Türklerindir** gazetesinde *„Kurmanci nezani“*[22] cümlesiyle yer almıştır. Böylece politik bir *söylemin* kirlenmişliğiyle de olsa kendine iki kelimelik bir yer açarak önemli bir başarıyı kendi hanesine yazmıştır; kart-kurt yetmemiştir. Ayrıca bu *„Kurmanci nezani“* haberinden sonraki ilk haftalık raporundan öğrendiğimize göre *„Türk basınında ilk kez“* olan bu olayın *„tarihsel onuru“* da bu büyük gazetenin olmuştur. Zaten *„yok benimdir“* diyen de çıkmamıştır.

Buna rağmen **kurdiş medyatörleri** ise *„anladıkları dilden konuşacağız“*[23] ısrarı ile sidik yarışını hızlandırırken bu telaşla kendi dillerini unutmuşlardır. Böylece Kürtçe'nin bir eğitim dili olmadığı zulmüne daha sağlam bir zemin yaratırken hayat içinde ona **„folklorik bir unsur“** muamelesini reva görmüşlerdir. Med TV'de de Apo'nun Türk bayrağı önündeki görüntüleri yayınlanıp psikolojik çözümlemelerde bulunulmuştur; **Kürt psikologlar** tarafından. Böylece **Türk psikologları**na da cevap verilmiş oluyor.(!) Seyircilerin tepkisiyle olay farkediliyor. Ayrıca Siirt'teki asimilasyon faaliyetlerinden şikayetçi **Özgür Politika** yurtdışında bu haberini Türkçe veriyor; olayın anlaşılmasını bekliyor; özgür politika istiyor.

***

„Yılmaz diyor, tüm Türkler sokağa çıksın, protesto etsin. Kürtler hakları için sokaklara dökülüyor, fakat Türkler ne için sokağa çıksın?“

Apo'nun Kızkardeşi[24]

„Unut onu“ diyor yine, *„tarihten ders çıkar husumet değil“*. Biz şaşıyoruz. Ama yine de uçuyoruz... Anlat anlat bitmez ki. Şarkı da söyledik, şiir de yazdık, masal da anlattık... Çeviriler bile yaptık; kendi dilimizden. Uçuyoruz, ama bir de bakıyoruz ki „öteki“ dilde şarkı söylüyoruz... Birdenbire... Durupdururken... Unutamıyoruz.[25] ➲

www.kurdiyar.org

- Ma ve xêr di Ap Hemed!

- Xêr ve selamet, cigera m'! Se kena bıra, rında; maa to, piyê to se kenê?

- Bıra, nine ke dest est ve koti, uza desında kerdo husk. Ni vijêr ke çıtur biyê, ewro ki heniê. Qe jü qom u milet ki lewê ninu de „rahat yüzü" nêdiyo... Ya remê, şiyê, ya ki eve ters u tırs ho esto ve thalde... Ewro ki henio. Qe jü zon u zagoni ki bınê bandıra ninu de eve weşiye jil nêda. Thon da a het, kas kerd na het... Ninu zonê horê ki zorbazêni kerde. Hatan vijêri zonê ho Tırki ra sermaiyêne. Hora nêvatêne Tırk, vatêne „Osmanlı".

Waxtê Osmanliyu de ki 600 serre zonê ho qesey nêkerdene; sermaiyêne. Horê kerdi vi tomete. Jüvini ra nêvatêne „*Günaydın*", Aravki qesey kerdêne. Jüvini ra nêvatêne „*Seni seviyorum*" Farski qesey kerdêne. 600 serre sair u filozofê ninu Aravki fıkr kerdêne; eve Farski şiiri nusnêne . Mı ki kıtavanê **Yalçın Küçüki** ra wend. Uyo na meselu sero delğe delğe kıtavu nusneno. „*Aydın Üzerine Tezler*", „*Türkiye Üzerine Tezler*", „*Kürtler Üzerine Tezler*" namê kıtavanê deyê. Belkia pêro pia des u phonc kıtavê. Ni kıtavu de uyo na meselu sero sare dazneno. Eve wesiqau, eve nişani nusneno. Ez deyra musune ke Tırki zonê hora, zagonê hora sermaiyêne. İsmail Beşikçi ve roştberanê binu ki na mesela sero zaf kıtavi nusnê. Cokra wazenê ke ma ki zonê hora, zagonê hora, ma u piyê hora bısermaime.

Hawo hazar serro ke eve Aravki heqê horê düay kenê... Roze de phonc rey jü zono ke qe nêzanenê, a zon de venga heqi danê. Her roz phonc rey heqê horê jür kenê. Hona newe mavênê hode na mesela sero sare deznenê. Vanê „*Biz neden dilimizde ibadet etmiyoruz.*"[26] Hazar serru ra tepia hona pers kenê. Hama na mesela wortê inu de „tabu"ya. Qe kes na mesela sero heni qolay fikrê ho areze nêkeno. Uyo ke fikrê ho vano, o ki ho ve ho „Uyarıcı"[27] name keno. Heqê deyo. Ma ki şiyêne mektev, zorbazênia inu ser ma ki her roz jür kerdêne. Ma her roz vatêne „Türküm, doğruyum..."

Nıka ma nêşkime vajime ki, *nara tepiya Tırki qesey nêkeme*. No marê beno zulmo de bin; eke ma horê layıq vineme. Jü zono ke ma endi kerdo „**zonê ho**" i zoni horê tomete kerdene ki zulmo. Zulmê ninu ra ki qe jü ferqê ho çino. Ma na zoni vijêr nêmusayme. İ ke vijêr zonê hora sermaiyêne, ma vatêne „*şu kanlı zalimin ettiği işler.*"; i ke vijêr zonê hora sermaiyêne, ma vatêne „*benim kâbem insandır*"; i ke vijêr zonê hora sermaiyêne, ma vatêne „*açılın kapılar şaha gidelim*"; i ke vijêr zone hora sermaiyêne, ma fikrê huyo „*pak u temiz*" ardêne ra zon. Ma qe jü zoni ki horê tomete nêkeme. Ma „**tek dil**" nêwazeme. Ma vame „*72 dil bizdedir*". Zonê inu de vame; uncia ki fam nêkenê.

Ez çıtur vaji ke *nara tepia Tırki qesey nêkon* ? Ma, na zon de lawıki vati, şiiri nusnay, ho hode qesey kerd. Der u ciranê ma este, hevalê ma estê, alvazê ma estê ke, ma pia na zon de hal-xatırê jüvini pers keme. Weşiye sero fikrê jüvini pers keme... Her jü dormê made dı-hirê dost u hevalê maê Tırki estê; na zon de Pir Sultan esto, Yunus Emre esto, Nazım esto, Yaşar Kemal esto, Melih Cevdet esto, Ahmed Arif esto, Cemal Süreyya esto, Yalçın Küçük esto, İsmail Beşikçi esto... Ez nêşkün na zoni horê tomete keri.

Hama ez vanu ke, nara tepia zonê hode ki qesey kon; gegane ki wortê qese u çekuyanê zonê hode fetelin. Hatan nıka ma lawıki vatêne, nara tepia zonê hode nusnenime ki.

Va şêro, dı-hirê qese u çekuy ki zonê mıra gosanê hevalanê minê Tırku de bımanê. Dı-hirê lawıki ki, ma pia zonê mıde vajime. Va şêro, zonê mıra ki jü „**seda**" bınê na asmenê khewey de horê ca bıvêno. Nara tepia zonê hode qesey kon, zonê hode ki nusnon.

„**Ayvo... Zulmo... Cinayeto**..."

Hoşçakalın b.s.o.

Dipnotlar:

[1] B.s.o., burada söz konusu olan „biz" sizi de içeriyor. Ama ben hasbelkader bir başka dil daha biliyorum. Bu durumun göz önünde bulundurulmasını önemle rica ediyorum.

[2] Hürriyet 1998

[3] Hürriyet 1998

[4] Söz konusu çakal sürüleri devşirme akıncı güçlerin öncülüğünde uzun zamandır sokak talim ve terbiyesinden geçiriliyordu. Bu konuda 1990'lı yıllardan itibaren ilan edilen seferberlik gereği her vatandaş bulunduğu mahalde bu vatandaşlık görevini ifa ediyordu. Talim-terbiye yapılıyor; hafızalar tazeleniyordu...
Zamanla her perdeden Uuuuuu..... şeklinde çıkarılan sesler zaman ve mekân duygusunu şaşırmış bir yaygaracılığa dönüşmüştü. Beş vakit ezan sesiyle yarışır duruma gelmişti. Durupdururken sokaklar, medya pencereleri, meydanlar, cezaevleri, devlet daireleri, muhtarlıklar, işçi/işveren pencereleri... her yerde ... birdenbire Uuuuuu sesleri... Trafik bile tepki verdi; kilometrelerce araç kuyrukları oluştu; köprü sallandı.
Psiko-analistler bu tuhaf durumu iyi değerlendirmelidir. Güdüsel tepkiler uygun zaman ve uygun mekân beklemiyor:. Otobanlarda, kavşaklarda, köprüaltlarında... Birdenbire... Durupdururken.

[5] 10 Kasım 1998'ten itibaren yayınlanan Özgür Politika sayıları.

[6] Sabah 1998

[7] Hürriyet, 1998
Söz konusu yazıda, bir önceki paragrafta da „içe dönük" bir uyarıyla şöyle yazıyor sayın yazar: „*Bu konuda **içe dönük** bir kaç uyarıda bulunmak istiyorum: Yapılan bazı gösterilerde İtalyan bayraklarının yakıldığını görüyoruz. Bu **ilkel** yöntemlere kimse başvurmasın. Bunlar bizi dış dünyada küçük düşürür, rüzgârları daha da aleyhimize çevirir. Bir şeyi protesto edeceksek **adam gibi, efendice** edelim.*"
Yazarın uyarısı yerindedir. Ben de gördüm... Televizyonda izledim. Ankara'daki bir gösteride kalabalığın ortasında çekiştirilen İtalyan bayrağını kapmak için arkalardan biri hırsla saldırıyordu; ırkdaşlarını ezerek. Kameraya da baktı. Bayrağı oracıkta linç ettiler; parçalarını toplayıp yaktılar; sonra da yanan parçalar üzerinde tepindiler. Güdüsel tepkiler, „***dış dünya***" da bilmiyor... ***İlkeldir***... Bir ***adam gibi***'nin yapacağı iş değildir... Bir ***adam***'ın yapacağı iş hiç değildir... ***Efendice*** de değildir.

[8] Hürriyet, 1998.

[9] Hürriyet 1999.

[10] Hürriyet 1996

[11] Hürriyet 1998.

[12] Hürriyet 1998.

[13] Hürriyet 1998.

[14] Yeni Evrensel 1999

[15] Hürriyet 1998

[16] B.s.o., bu „*Viyana Önleri*" vurgusu ilginçtir. Türklük hafızasındaki yeri ve önemi bir araştırma konusudur. I. Medya ve Meydan Muharebesi de bir kez daha göstermiştir. Bu dönemde hemen hemen bütün köşe yazarları en az bir kez „*Viyana Önleri*"nden söz etmiştir... Ertuğrul Gazi „İstiklâl Marşı"nı „*kuartet*" olarak Viyana'da dinlemiş ve mest olmuştur. „*Marşımız*"ın melodisindeki ihtişama ilk kez burada tanık olmuştur. Muhteşem Süleyman da Osmanlı ile Viyana'da barışmış, büyük vecizelerini buradan savurmuştur. Ertuğrul Gazi'nin verdiği „***özel bilgilere***" göre Avusturya Devlet Başkanı'nın İmparatorluk Sarayı'nda verdiği yemeğe katılıp yemek servislerinin de İmparatorluk armalı çatal-bıçak takımlarıyla yapıldığını görünce Osmanlı İmparatorluğu ile barışmaya ikna olmuştur. Viyana'da... „***Viyana Önleri***" derinliğiyle ürpermiştir. „*Tarihten ders çıkarmak gerek, hüsünet değil*" vecizesini de buradan savurmuştur. „*Türkçe'nin piri*" addedilen Prof. Tahsin Yücel'in ilgisine sunuyorum. „Kadir-kıymet" (Aydınlık 1999) hatırlatmalarından fırsat bulursa bu ve buna benzer „*söylemlerin*" derinliğini de bize anlatmasını rica ediyorum. Kafamız karışıyor.

[17] Taner Akçam, „Siyasî kültürümüzde zulüm ve işkence",

[18] Radikal 1999

[19] Radikal 1999.

[20] Aydınlık1999.

[21] Taner Akçam, age

[22] Hürriyet 1998

[23] Özgür Politika 1998-99.

[24] Özgür Politika 1998

[25] Bu „birdenbire" durumumuzu da psiko-analistlerin dikkatine sunuyorum. Öyle oluyor... Birdenbire... Durupdururken... En olmadık yerde bile olabiliyor.

[26] Hürriyet 1997-1998, Y. Nuri Öztürk

[27] Hürriyet 1999, Y. Nuri Öztürk

www.arsivakurd.org

YENİ BİR DÖNEM YENİ BİR DERSİM

U. Pulur
pulur@gmx.de

"Artık bizimle çalışmak istemiyorsun demek.
Bitkinim, diyormuşsun, gücüm yok yürüyecek.
Çok yorgunum diyormuşsun, sıfırı tükettim,
birşey beklemeyin artık benden
Gene de bekliyoruz, ne olursa olsun.
Yorgunsan, uyuyorsan, seni kimse uyandırmaz,
kimse demez, kalk, yemeğin hazır!
Hem, neden hazır etsinler yemeğini?
Kalmadıysa yürüyecek gücün.

Zıbarır kalırsın orda, aramaz kimse seni.
Kimse demez: Kalk devrim oldu, işler seni bekler!
Hem, sana ne devrimden? Sen öldün ya!
İster suçlu kendin ol, ister başkası,
toprakta çürüyecek değilmisin nasıl olsa.

Çok savaştım diyormuşsun, dövüşemem artık.
Öyleyse dinle:
Savaşmazsan yok bil kendini,
ister suçlu kendin ol, ister başkası,
kendini yok bil.
(.....)
Ne umduydun peki?
Gel keyfim gel bir savaş mı?
Yanıldığın belli;
Durum senin bildiğin gibi de değil,
durum çok daha da kötü.
Harcamazsak gücümüzün üstünde bir çaba,
hapı yutacağız.
Göremezsek gerekenden daha çok iş,
silinip gideceğiz.
Dört gözle bekler düşmanlarımız,
bekler yelkenler indirilsin.
(.....)

Bertolt Brecht

Yukarıdaki satırları her okuduğumda, Dersim'in durumu geliyor aklıma. Yorgun, umutları kırılmış; hüzünlü ve bitkin! Bazen kendisiyle sohbet ediyorum. Dertleşiyoruz. Ve ben onu anlıyorum. Şikayetlerine hak veriyorum. Duygularına ortak oluyorum. Bazen de kendime dönüyor ve soruyorum: bu duruma neden ve niçin gelindi? Kalbinin uzak bir yerinden kaç kişi hissedebiliyor bu durumu? Yoksa umutsuzluk histerisine mi kapıldım?

Reel durum karşısında gerçekçi olmak; sorgulama cesaretine sahip olmak, sanırım bu sorulara cevap vermek için ön koşuldur. Ayrıca eleştirilerimizi, Dersim'i yeniden yaratmak için yaptığımızı, yemin billaha gerek duymadan açık ve cesaretle „dostlarımıza" anlatmalıyız. Dersim'i bu vahim duruma getiren sonuçlarda, kim ne kadar sorumlu ise bir parça kendisini sorgulaması gerekiyor. Bütün derdimiz Dersim'in içinde bulunduğu „umutsuzluğu" kırmaktır. Dersim'in yanlız olmadığını, onun yanında olduğumuzu yüksek sesle anlatmaktır. Hem bunun, geçmişte söylenenlere benzemez bir sahiplenme olduğunu; Dersimli yurtseverliği bilince çıkardığımızı ilan ederek...

Artık beynimizle, kalbimizle, yaptıklarımızla Dersim'in yanında olduğumuzu; kısacası bir Dersimli olarak kendimizi yaşamamız gerektiğine inanarak yola çıkıyoruz. Tarihin bir döneminde kopan zincirin halkalarını yeniden bağlayarak geçmişe uzanan bir yolculuğa çıkıyoruz. Bu kervanda bütün Dersimli Aydınlar, Devrimci ve Demokratlar; Kızılbaş Aleviler, Pir, Mürşit ve Rayberler yer almalıdırlar. Dersim'e sahip çıkmak; onu yaşatmak; bir bütün olarak onun diline, kültürüne, tarihine ve inancına sahip çıkmak anlamına geldiğini bilince çıkararak bu kervan yol alacaktır. Sorun, geçmişteki gibi duygulara hitap ederek, bir nevi, mal bulmuş mağrur misali „devrimci hammadde deposu" na girip, alabileceğini alıp götüren kapkapçılara benzemeden yol alabilmektir.

Dersim konusunda bir çok sorumsuzluğun yapıldığını; „hammaddelerin" çar çur edildiğini söylemek haksızlık olmasa gerek. Eleştiriyi kendimizden, Dersimliler olarak geçmişte yaptığımız hatalardan başlatmak esas olmalıdır. Dersim'e sahip çıktığımızı onu koruduğumuzu, kuru-sıkı bağırarak söylemenin ne kadar gerçekçi olduğu tartışılmalıdır. Kim nasıl ve ne zaman Dersime sahip çıktığını söyleyerek, katılabilir bu tartışmaya. Üstelik böylesi bir tartışma gereklidir de.

Dersime sahip çıkmak, onu kendi istediğimiz gibi yorumlamak, kendi çıkarlarımız için yontmak olmamalıdır. Dersime sahip çıkmak, onun gerçekliğine sahip çıkmak; bu gerçekliği teslim etmektir.

Türkiye toplumunda dar anlamda mutlak bir sahiplenme duygusu egemendir. Bu duygu, başkalarını mutlak kendinden sayan, kendisine benzemeyeni düşman gören bir davranışla açığa çıkmaktadır. Yıllardır Kürtleri, Türklerle aynı gören mantık sahipleri acaba sorunun kökeninden haberdar değil miydiler? Kuşkusuz hayır. Bu davranışın kökeninde, demokrasiden uzak, farklılıkları reddeden bir mantık yatmaktadır. Ve maalesef, Dersime sahip çıktığını söyleyen bir çok kişi, gurup ve çevre içinde aynı mantık geçerlidir.

Farlılıkları tanıyan, onları kabul eden, varlığına değer veren bir gelenekten yoksunuz aslında. Böyle olun-

www.arsivdersim.org

ca da herkes, herkesi kendinden sayar. Bu yönde ısrar edilince, sonuçta, farklı kimliklerin varlığı da reddedilmi° olur. Burada tekçi, totaliter-baskıcı bir duruş söz konusudur. Her şeyden önce bu tip mantık kökünden sorgulanmalıdır. Farklılıkları bir zenginlik olarak görmek gereklidir. Kuşkusuz bunu söylemek de yetmiyor. Farklılıkların yanyana yaşayacağı bir sistem ve yaşam olanağını da yaratmak gerekiyor. ‚Şartlar' ve 'var olan durum' bahanesiyle farlılıkların göz ardı edilmesine müsaade edilmemelidir. Hiç bir şart altında faklı düşünceleri, farklı kimlikleri yok saymak için yapılan bahanelere pirim verilmemeli. Bizden olmayanı, bizim gibi düşünmeyeni düşman görmek gibi bir yanlışlığa ve seviyesizliğe düşmemeliyiz.

Teorik söylemde bunu her kesimden insanın kabul ettiği genel olarak söylenebilir. Fakat iş somut belirlemelere gelindiğinde, bu söylemlerin hileli olduğu; söylenenlere sadık kalınmadığı görülüyor. Azınlıkların varlığı kabul edildiği halde, açıkça meclis tutanaklarında bunların „asimilasyon"a tabi tutulmalarını; „Türkleştirilmelerini", sürgün edilmelerini okumak, düzenin azınlıklar politikasını tüm çıplaklığıyla açığa çıkarıyor mu?. Bunun demokrasiylen, ilericiliklen bir yakınlığı yoktur. Oysa azınlıklardan bahsediliyorsa; farklı dillerin, farklı yaşam biçimlerinin ve kültürlerin varlığını da kabul etmek gerekir. Bu kabulleniş durumu da yetmez. Daha ötesinde bu farklılıkların kendilerini yasal güvencede hissetmeleri de gerekir. Yani azınlık kimliklere, devletin yasal güvencesi altında kendilerine yerel ve kültürel özerklikleri de dahil, tüm hakları verilmelidir. Farlılıkların zenginlik olduğu belirlemesi, hayatın pratiği içinde kendisini gösteremezse ne anlamı olabilirki...

Fakat Türkiye'de durum ne yazık ki böyle değildir. Türkiye'deki egemen ideoloji tekçiliği amaç edinmiştir. Azınlık (egemen olmayan) kimlikler ya yok sayılmış, ya da açıkça zor kullanılarak asimilasyona tabi tutulmuşlardır. Bu resmi ideolojinin, sözde devletten bağımsız „sol", „ilerici-devrimci" örgütler üzerinde de ciddi bir etki bıraktığı söylenebilir. Bu güne kadar hiç bir parti ve örgüt, Türkiye'deki azınlıkların varlığından bahsederken, farklılıkları yeterince tahlil etmenin önemini ve gerekliliğini bilince çıkaramamıştır. Resmi „tek dil" „tek ulus" idelojisine karşı ciddi demokratik bir muhalefet geliştiren bir „sol" örgüt var mıdır bilemiyorum. Aynı sorgulama, düzenin dinsel kimlikler konusundaki ayrımcılığına karşı da yapılamamıştır. Alevi inancını ve kimliğini yasaklarken, Sunni islama her tür desteği veren, Diyanet İşleri Başkanlığını yaşatan bir „laikliğin" gerçek anlamda sorgulamasını kim yaptı?. Kimler böylesi bir „laikliği", azınlık dinsel kimliklerin de var olduğu gerçeği ile ele alıp muhalif olabildi? Var olan parti ve örgütlerin programında bir tekleşmenin amaçlandığı görülüyor. Hatta kimileri, farlılıkları „ulusallaşmanın önünde engel" görüyor. Kürt örgütlerinin durumunda da değişen bir şey yok. Kürt diyalektlerinin (lehçelerinin) kendilerini özgürce ifade etmeleri yanlış bulunup, tersine „tek dil" yaratmanın „gerekliliğinden" bahsediliyor. Kuşkusuz bu, Kürtlerin kendi sorunudur. Fakat Zazacanın (Kırmancki-Dımılı) bu „tek dil" hevesine kurban edilmesi karşısında, bu dili konuşanların susması veya boyun eğmesi beklenemez. Zira aralarındaki onca ayrılığa rağmen Zazaca da Kürt diyalektleri içerisinde sayılıyor ve Kurmanci lehçesi bugünden açıkça „resmi dil" ilan ediliyor! Aslında lehçe teorisinin biraz da, Zazaca'yı asimile etmenin bir ön adımı olarak ortaya atıldığını(en azından bugünden bu mekanizmanın işlemeye başladığını) söylemek, bir ön yargı olarak görülmemelidir. İddia edilen lehçe teorilerin, hiç bir zaman bilimsel verilerlen kanıtlanmadığını; sonuçların zorlama ve misyoner mantık çerçevesinde kaldığını artık görmek gerekir.

Son dönemlerde yapılan bir çok bilimsel araştırmada Zazaca'nın Kürtçeden ayrı; kendi başına bir dil olduğu ileri sürülmesine rağmen, „resmi tek dil" meraklıları ya bunu görmemezlikten geliyor ya da sorunu bilimsel olmayan iddialarla ve yanı sıra tehditlerle halletme yoluna baş vuruyorlar. Bu araştırmaların doğruluğu veya yanlışlığı en azından tartışmaya açılmalıdır. Bu görüşleri, farklı düşünceler olarak kabul edip yaklaşmak ve üzerinde fikir bazında dostça; demokratik ve bilimsel bir tartışma yapmak gerekir. Madem ki düşünce özgürlüğünden bahsediliyor ve buna değer veriliyor, öyle ya başka türlü ne yapılabilinirki...

Kaldıki, söz konusu bilimsel araştırmaları yapanlar bugün özellikle de Kürt çevreleri tarfından sürekli (haklı olarak) referanslara konu olmaktadırlar. Örneğin Minorsky, . Martin Van Bruinessen, Oscar Mann ve diğerleri... Gerçekten de Minorsky eski İran coğrafyası ve Orta Doğu araştırmaları ile ciddi eserler vermiştir. Ama aynı zamanda Minorsky Zazaları da Kürtlerden ayrı bir kavim olarak görmüştür. Bu konuda Kürt çevreleri tam bir suskunluk içindedir. Tek kelime bahsettikleri yok. Hollandalı tarihçi Martin Van Bruinessen, Kürtler üzerine araştırmalarıyla tanınan bir şahsiyettir. Kürt çevrelerinin bir çok eserinde sık sık rastlıyoruz bu tarih bilimcisine. Ama nedense Martin Van Bruinessen'in Zazaca'yı Kürtçenin bir lehçesi görmediğini; hatta tersini iddia edenlere milliyetçi (nasyonalist) dediğinden kimse bahsetmiyor. Oscar Mann, Alman Dilbilim Akademisinin bir araştırmacısı olara 1900 yılında Siverekte iki yıl kalarak yaptığı araştırma sonuçlarını Kürt çevreleri nedense görmemezlikten geliyor. Oysa iki yıllık araştırmaları sonucunda O. Mann, görüşünü değiştirerek Zazaca'nın iddia edildiği gibi Kürtçe'nin bir lehçesi olmadığı sonucuna varır. Kürt dili üzerine sanırım en ciddi duran bir dil bilimcisi olarak Oscar Mann'ın adından sıkça bahsedilmesine rağmen, onun bu konudaki düşüncesi görmemezlikten gelinebilinir mi? Ya Kürt şairi ve yazarı Cigerxwin'e ne demeli? Adından övgüyle bahsedilen bu şairin, „Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi olmadığı" fikrinde olduğunu, söyleyen bir Kürt „Bilim adamı" var mı?

Demek ki bağırarak çağırarak işi kotarmaya çalışmanın mümkünatı yok. Gerçekler inatçıdır ve küllenemezler. Bilim adına çalıştığını söyleyen kim olursa olsun, gerçekleri, yazılanları, söylenenleri duymamazlıktan ve görmemezlikten gelemez. Bilim adamı bunları saklayamaz. Şayet aynı şeyleri düşünmese bile, en azından bahsettiği şahsiyetin kendisi gibi düşünmediği konularda da halkını aydınlatması gerek. Ama ne yazık ki, bizim coğrafyamızdaki bilim adamları, çoğu kez katılmadıkları görüşler hakkında suskun kalmaktadırlar! Ya da bir bilim çalışanına yakışmayan bir pişkinlik örneği ser-

www.arsivkurmanci.org

gilemektedirler!

Her Dersimli, kendi yaşlılarının kendilerine „Kırmanc", kendi dillerine „Kırmancki" dediğini iyi bilir. Dersimliler bununla kendilerini ve dillerini, Kürtlerden ve Kürtçeden ayrı gördüklerini teslim etmek gerekir. Bu durumu Dersimlilerde, kendi yerel dilleriyle kendilerini ifade ederken net olarak görebiliyoruz. Zira Kürtçe'den bahsettiklerinde ya „Kırdaşki", „Here-were" ya da „jianê Khurru" dediklerini de keza bilmeyen yoktur. Bu ifadelerin hiç mi bir anlamı yok? Zaza ve Kürt adlandırmaları bile bir ayrımı ifade eder. O halde en azından bu ifadelerin arka planını, derinliğine birazcık da olsa araştırmak gerekmez mi? Bahanelere meydan vermeden, halkımızın kendisini bu biçimde adlandırdığını gözlerden uzak tutmamalıyız.

Yalnızca Zazaca (Kırmancki) konuşan yaşlı erkek ya da kadın bir Dersimliye, Türkçe de, Kürtçe de yabancı dillerdir. Bunların her ikisini de anlayamaz o Dersimli kişi. Şimdi bu Dersimli bayan veya erkek cahilliğinden mi anlamıyor bu dilleri? Her halde değil. Bir Türk'ün veya Kürt'ün İngilizce'yi anlamaması gayet normaldir. Çünkü İngilizce, bu kişiler için ayrı ve yabancı bir dildir. Bu sonuçtan hareketle; İngilizce, Türkçe ve Kürtçe ayrı ayrı dillerdir belirlemesini yapmak doğrudur, bilimseldir. Fakat nedense söz konusu dil Zazaca (Kırmancki) olunca, işler temelinden değişiyor. Bilimsellik rafa kaldırılıyor. Türkler bu dil (Zazaca) bozulmuş Türkçe'nin kendisidir diyor. Kürtler (daha doğrusu Kürt parti sözcüleri, çünkü Kürt halkı da Zazacanın hakkını kendi dilleriyle konuştuklarında veriyor) ise hayır bu dil Kürtçenin lehçesidir diyor. Her iki dili konuşanlar için de anlaşılmaz olan bu Zaza dili, nedense ayrı bir dil olarak kabul görmüyor ve her iki taraf kendisine çekiyor.

Dil bilim (linguistik) alanda diller arasında anlaşıp, anlaşmama ölçütü temel bir kıstasdır. Diller arasında bazı benzerliklerin olması; ortak bazı kelimelerin bulunması, gerçeği değiştirmez. Esas olan, insanlar arasında bir anlaşma aracı olarak dilin, bu fonksiyonunu yerine getirip getirmediğidir. Şayet iki insan arasında dil bir anlaşma fonksiyonunu görmüyorsa, bu, bu kişilerin aynı ya da ortak dili konuşmadıkları anlamına gelir. Bu duruma rağmen, her iki kişinin de konuştuğu dile aynı ya da ortak dildir demenin anlaşılır, bilimsel yanı yoktur. Burada bir zorlama ve aslında bir yok sayma söz konusudur.

Zazaca ile Türkçe ve Kürtçe arasında da bu ilişki ve çelişki söz konusudur. İrani diller ailesinden olma özelliği nedeniyle Zazaca ve Kürtçe arasında bazı ortak kelimelere rastlamak gayet normaldir. Bu yakınlık, aynı kökenden gelme bütün diğer diller içinde böyledir. Almanca ile İngilizce, İtalyanca ile İspanyolca arasında bir çok ortak kelimenin veya yakınlığın olması bunların ayrı diller olduğu gerçeğini değiştirmez. İşin enterasan yanı İtalyanca konuşan birini İspanyol bir kadın veya erkek anlamaktadır. Ya da tersi durumda İtalyan, İspanyolu anlayabilmektedir. Fakat buna rağmen dünyada her iki dil ayrı diller olarak kabul görüyor. Kimse bir diğerini, kendilerinin lehçesi görmüyor. Oysa Kürtçe (Khurmanci) konuşan birini bir Zaza (Kırmanc) her nedense anlamamaktadır. Pratikte bu dilleri konuşanların biribirini anlaması mümkün değildir. O halde bunlar ayrı iki dildir belirlemesi, neden bir çoklarımızı rahatsız ediyor? Bunun ba°ka nedenleri olsa gerek!...

Ba°kaları için normal karşıladığımız bir durumu çifte standart kullanarak, benzer durumda olan Dersimliye anormal görmemek gerekir. Kuşkusuz ideolojilere mahkum olanların ve bilimsel kaygıları olmayanların böyle davranması beklenen bir şeydir. Fakat mikroskopu ele alıp bu adlandırmalarda „bölücülük" aramak, vakit kaybetmekten öte, kimseye bir yarar getirmez. Dostluk, kardeşlik ve barış tesis edilmeye çalışılıyorsa, gerçek durum teoriye de yansıtılmalıdır.

Dersimliler, „Kırmancki" „Kırdaşki", „Here-were"; „Kırmanc", „Khurr" vb. tanımları bilerek ve bir şeyleri ifade etmek için kullanıyorlar. Bu kavramlar açık ve net sınırları ifade ediyor. Ne var ki, asimile olup kimliksizle°tirilen son Dersim nesli, bütün bunlara burun büktü. Anlamamazlıktan geldi. Anne-babalarını cahil görerek umarsamaz bir davranış içine girdi! Ve sonuçta kendisine yabancılaştı. Böyle bir davranış biçiminin psikolojik ve sosyolojik arka planını sorgulamak, sanırım gerekli olduğu kadar zorunludur da.

Aslında belirlemeleri yaparken, ana eksende halkı temel alarak; o halkın kendisini belirlerken kullandığı temel kavramları ve ifadeleri baz almak gerekiyor. Bunun tersini yapmak, bir halkın yerine kendisini geçiren, o halkın kimliğini yok sayan miliyetçi bir davran olur. Bir halk kendisini bir biçimde adlandırırken, birilerinin bu farklılıkları kalkıp yok sayması veya söylenenleri görmemezlikten gelmesi tavrı, bilimsel bir tavır değildir. Böyle davranıldığı müddetçe, kimlikler hakkındaki tartışmalarda, devlet politikasına yakın bir hatta olmadığını kim nasıl iddia edebilir?..

İşte ben, girişe aldığım Brecht'in şiirini okurkan Dersimin durumunu; yapılanlar karşısındaki hüznünü böyle anlıyorum. Hatta Dersimin, bugüne kadar yapılan çalışmaların yetersizliği ve üzüntüsü içinde olduğunu duyar gibi oluyorum. Kendi enerjisinin çar-çur edildiğinin hüznünü okuyorum. Yalnız kaldığını, hayallerinin ve beklentilerinin karşılıksız bırakıldığını; Dersimlilerin, kendisine yönelik herhangi bir yatırım (maddi-manevi) yapamadıklarını ve bu nedenle tükenişe gittiğini yüreğimin derinliğine bağırarak ilettiğini hissediyorum. Şikayetinden, kendisine bindirilen yükün altından kalkamayacağını anlıyorum. Munzurun yüksek yamaçlarına çarparak yankılanıp kulaklarımın içini dolduran sesinde yorulduğunu, bitkin düştüğünü, hatta yanlız kaldığını işitiyorum!..

Şimdi, devletin asimilasyon politikası sonucu kimliğinden uzaklaşmış, kendisine yabancılaşmış; dilini unutmuş Dersim aydını kendisini arıyor ve kendisini yeniden yaratıyor. Kendisi ile tarihsel geçmişi arasındaki köprüleri yeniden kuruyor. Diline, kültürüne, inancına, tarihine sahip çıkıyor. Bundan doğal ne olabilir ki... Şimdi Dersim yeni bir döneme giriyor. Dersim yeniden yaratılıyor. Ve Dersimin yerlileri geleceğine koşuyor...

HER VAS KOKÊ XO SER ROWENO!

www.corsivakurd.org

Dersim İnancı'nda YILAN VE TARİKAT DEĞNEĞİ*

Munzır Comerd

Museviler'in inancına göre, Tanrı bir gün Musa'ya görünüp onu İsrailoğulları'na göndermek istediğini söyler.

"Fakat Musa cevap verip dedi, ama onlar bana inanmayacaklar ve sözümü dinlemiyecekler. Çünkü, Rab sana görünmedi, diyecekler. Rab ona, bu senin elindeki nedir, dedi? O da dedi ki, değnek. Dedi, onu yere at. Ve onu yere atınca, değnek yılan oldu ve Musa ondan kaçtı. Rab Musa'ya dedi, elini uzat kuyruğundan tut onun. O, elini uzatıp kuyruğundan tutu onu ve yine elinde değnek oldu o. Ta ki atalarının Rabbi, İbrahim'in Rabbi, İshak'ın Rabbi ve Yakub'un Rabbi sana göründüğüne inansınlar."[1]

Okuduğunuz bu cümleleri Tevrat'tan alıdık sevgili okurlar. Bilindiği gibi hz. Musa da tanrının değneğine (asasına) verdiği güç ve kudretle bazen onu Firavun'un önünde yere atarak yılana dönüştürür, bazan onu sulara vurarak zehirler, bazan de yerlere vurarak Mısır'ı sineklere, hastalıklara boğar. Amacı kendi kavimini Mısır'dan çıkarabilmek için Firavun'u dize getirmektir.

Biliyorum, şimdi çoğunuzun aklından Dersim'in dağlarında elinde değneği yılan oluveren onlarca bava'nın (dede'nin) adı geçiyordur. Üstelik Dersim'in bava'ları değnekleriyle, halkın çıkarlarını korumak adına başka halkları topluca cezalandırmamışlar. Zaten Dersim İnancı'nda böyle bir anlayışa yer yoktur. Dualarında "Ya Heq/ Xızır tı sala tern u husk têwerte de mevêsnê!" (Ya Hak/ Hızır sen yaş ile kuruyu birlikte yakmayasın!) diyen Dersimliler değil mi.. Öyleyse bu değnekler ne işe yarıyor?

İşte bu soruya cevap bulmaya çalışacağız. Yani bu yazıda Dersim İnancı'nda yılan ve tarikat değneği üzerinde duracağız.

Yılan, tektanrılı dinlerin onu yok etme çabalarına rağmen, günümüzde hâlâ daha bir çok halkın inancında kendini hisettiriyor. Hatta kimi çoktanrılı inançlara sahip halklar, yılanı tanrı mertebesine bile oturturlar. Asya'da özellikle Hindistan'da, Afrika'da ve ta Amerika'da kimi halklarda çok açıktır bu.

İnsanlığın ortak kültür hazinesi olarak kabul edilen kimi tarihi eserlere, bu inancını yansıtmış bizden asırlarca önce gelip geçenler. İnsan, Kuzey Afrika'daki Mısır piramitlerine, ya da Amerika'daki Maya piramitlerine bakınca bunu hemen fark edebiliyor. Anadolu'da da insanlığın en eski yerleşim yeri olarak kabul edilen Urfa'ya yakın Nevali Cori'de, arkeologlar, mabet olarak kullanılan bır odada, önünde ibadet edilen, arkasından tepesine doğru bir yılan kabartması olan bir insan kafası heykelini bulmaları hayret vericiydi doğrusu.[2]

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere, halkların inancındaki yılanla çok derin bir zamanda ve çok geniş bir mekânda rahatlıkla karşılaşabiliyoruz. Yani sadecene Dersimlilere özgü değil bu. Ama her halk da olduğu gibi Dersimlilerin de kendine özgü renkleri ve farkı var elbette. Dersim İnancı'nda yılan ve tarikat değneğine bunun nasıl yansıdığını, şimdi, derlediğimiz folklorik ürünlerden örneklerle açıklamaya çalışalım.

Yazının akışından da anlaşılacağı gibi burada ele alacağımız konuyu iki bölümde topluyacağız. Birincisinde tarikat değneğine yansıyan yönüyle Dersim İnancı'nda yılan ve ikincisinde de tarikat değneğinin dışında kalan yönleriyle Dersim İnancı'da yılandır.

I-TARİKAT DEĞNEĞİ VE YILAN

Söz değnekten açıldı mı Dersim İnancı'nda ilk akla gelen Hızır'ın değneğidir kuşkusuz. Yoksullara sahip çıkmayanlara, yaşlılara sahip çıkmayanlara karşı kullanıyor değneğini Hızır. Ya da çığda kalanların imdadına yetişerek değneğiyle bir vuruşta kurtarıyor onları. Yani Musa'nın tanrısının tam tersidir Dersimlinin tanrısı, ve gerçeği sorarsanız değneği de öyle. Yani haklı ile haksızı, suçlu ile suçsuzu ve yaş ile kuruyu bir tutmayan bir inanç.

İşte Dersimliler Hızır'ın bu adaletli değneği adına "Çüyê Heqi/ Xızıri bo!" (Hak'kın/ Hızır'ın değneğine and olsun!) diye and içerler. Ya da "Mı torê çüyê Heqi/ Xızıri no ro ke.." (Sana indirdiğim şu Hak'kın/ Hızır'ın değneği adına..) diyerek birilerini olumsuz bir durumdan alıkoymaya çalışırlar.

Tam da bu noktada, yani Hızır'ın değneğini düşünürken aklıma ünlü bir ozan geliyor, ünlü mü ünlü bir destan...

"Buyruğunda bir yığın halk var,
değneği, yasaları verdi Zeus senin eline
yönetsin, çekip çevirsin diye halkı.
(...)
Bak sana diyeyim, ant içeyim bu değnek üzerine ki,
dağlarda gövdesinden kesildi alındı bu değnek,
üstünde bundan böyle ne bir dal, ne bir yaprak bitecek,
ne de bir tek çiçek açacak bundan böyle;
bir bıçak aldı götürdü yaprağını, kabuğunu.
Şimdiyse, Zeus adına hak koruyanlar,
Akhaoğulları taşırlar ellerinde onu.
İşte bir büyük ant sana bu değnek üzerine..."[3]

Okuduğumuz bu dizelerdeki yabancı isimler olmasa, Dersimlilerin tarikat değnekleriyle ilgili anlattıkları söylencelerden biri olduğuna aldanabilirdi insan. Ama Homeros yazıyor bu mısraları... Hani şu ozanların piri bundan ikibin beşyüz yıl önce ünlü destanı İlyada'da. Sanırsınız ki Dersimlilere şu hatırlatmalarda bulunuyor Homeros: Biz de Zeus'un değneğinin kutsallığına inanırdık... Onu elden ele verir, onunla yönetirdik... Onunla hak korur, onunla yasaları uygulardık... Onun üzerine ard içerdik, ey Dersimliler tıpkı sizin "Çüyê Heqi bo!" (Tanrı değneğine and olsun ki) dediğiniz gibi.

Homeros'la yüz yüze geliyoruz... Bu buluşmanın sevinciyle yüreğimiz çoşuyor... Ama ayrılmak zorundayız. Ve onun, destanıyla ölümsüzleştirdiği Zeus'un kutsal değneğini tarihte bırakıp, yine Dersim'in gerçeklerine dönüyoruz.

*makaleye ilişkin görüntüler yazının orijinali olan bölümdedir (s. 59)

www.arsivakurdi.org

Tarikat değneği'nin Dersim dilindeki adı halk arasında çok yaygın olarak "Ewliya" (Evliya) ya da "Jiare"dir (Ziyaret). Dinsel açıdan, çok az bir kesim tarafından olsa da "Tarıq" (Tarık/ Tarikat Değreği'nin kısa söylenişi olmalı) adıyla tanınmaktadır. Bunlar, her ne kadar Dersimlilerin "Cemê Ca Vatene" dedikleri "Görgü Cemleri"nde kullanılıyorsa da, aslında halkın nazarında bunun üstünde çok daha geniş bir inanç alanına çekilmişlerdir.

Gerektiğinde yılan olabilen, esasında yılan olanlardan bir kısmının zaman zaman da don değiştirerek güvercin oldukları bilinen, bir hatada kendisinden kan akabilen, ya da yine bir hatada kaldığı evi terkedip gidebilen canlı ziyaretler olarak görülür. Hatta daha da ileriye giderek insanların kaderiyle oynayabilen, hastaları sağlayan tanrısal nitelikli varlıklardır onlar.

Cemlerde bava'nın söylediği Zazaca ilahiler eşliğinde kılıfından zar zor çıkarılır. Çıktığında yılan donundadır ve kendisini çıkaran bava'yı yerlere vurur, hatta bava'yı tutarak kapıdan götürüp bacadan getirir, bacadan götürüp kapıdan getirir. Binbir güçlük, yakarış ve yalvarışlarla, ilahilerle tekrar kılıfına konur. Kılıfları ya geyik postundan, ya da yeşil renkli bir kumaştan yapılmıştır.

Eğer bir yıl hiç görgü cemi olmaz da kılıfından çıkarılmazsa, Dersimlilerin "Newê Marti" dedikleri ve hz. Ali'nin doğum günü olark anılan martın dokuzunda kurbanlar keserek, lokmalar pişirerek kılıfından çıkarır yıkarlar. Bu suya ilaç gözüyle bakarlar. Kılıfa konan bu tarikat değneklerinin yeri eskiden ekseriyetle evlerin ortasında duran sütünlardı. Şimdi de duvarlara asmaktalar.

Bundan başka da perşembeden perşembeye akşamları önünde mumlar yakar, duruma göre büyük ya da küçük lokmalar dağıtırlar.

TARİKAT DEĞNEKLERİDEN BAZILARI

Tarikat değneğinin kaldığı ev inançlı, itikatlı bir evdir hiç kuşkusuz. Zaten böyle olmazsa olmaz. Yani tarikat değneği burayı terkeder. Sonra, kaldığı evi terkedip kayıplara karışan nice tarikat değneğinin öyküleri de anlatıp dururlar diller dillere, kuşaklar kuşaklara.

Tarikat değnekleri hangi evde iseler, görgü cemleri de o evde tutulur. Yani "Tarıq" sabittir, cem tutmak için bir başka mekana götürülmez. Götürülmesi halinde onun buna razı olmayacağına ve kendisine istenilen değeri vermediklerine inananarak evlerini terkedeceklerine inanırlar. Bava Dewrês bir "Ewliya"nın adını anarak onun rızasız olarak götürüldüğünü ve bunun doğal bir sonucu olarak "onu götüren kişinin kızı, kardeşi ve yeğeni öldü. Kendisinden bir hayır görmedi... Çok insanı öldü..." diye bize aktarıyor.

Tarikat değneğinin bulunduğu ev her hangi bir ev olabiliyor. Yani bir ocağa bağlı bir bava, dede olması koşulu aranmıyor. Zaten bunların bir kısmını, hayattayken çıkardığı mucizelerle kutsallığını kanıtlamış kimi bava'lar ya da kimi derviş'ler çocuklarına bırakmışlardır ve bugün de o kuşaktan ailelerin elindedirler. Bunlardan bir kısmı da yine bu nitelikteki bava ve derviş'ler tarafından inancından, itikatından kuşku duyulmayan kimi talip'lerine verilmiştir, bugün de onlardadır. Yine söz konusu kişiler tarafından rehber'lere verilenler de var ki hâlâ onlarda durmaktadır. Nereden ve kimden kendilerine verildiği bilmeyenlerin yanında, daha farklı yollardan da kendilerine verilen "Tarıq"ların varlığı da biliniyor.

Kendisinde tarikat değneği olan evler de sanıldığı gibi az değil Dersim'de. Hemen hemen her köyde, hatta kimi mezralarda en azından bir tane bulunmaktadır. Müsahiplik, geçmişte itikatın olmazsa olmazlarındandı. Müsahibi olmayana iyi gözle bakılmadığından çok sık görgü cemleri yapılırdı. Bu nedenle tarikat değneği her yerde bir ihtiyaçtı.

Söz konusu bu "Ewliya"ların kendisine mal olmuş birer adları var Dersim'de. Bugün de bu adlarla bilinirler. Özellikle Erzincan ve Pülümür yöresinden derlediğimiz az sayıdaki tarikat değneği adları ve yine onlarla ilgili bilgi ve söylencelere şöyle bir gözatıyoruz:

1–"*Ewliya Buki*"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu 'Tarıq"ın "Dewrês Eylas" adındaki Khurêsli bir dervişin asası olduğu söylenir. Bava Hesenê Kolu'dan bu tarikat değneğiyle ilgili şu söylenceyi birazcık kısaltarak buraya alıyoruz:

"Rivayete göre bir gün yabanda malını güden Dewrês Eylas'a bir konuk gelir. Bu, kızı aklını yitirmiş bir beydir. Kızının derdine derman ararken Dewrês Eylas'ın namını duyar. Kızını alır adamlarıyla birlike varır Dewrês'in mekanına. Evden yabana haber salıp,

–Tez gel! uzaktan misafirler geldi!

derler. Dewrês Eylas malına sahaplık yapmaları için iki kurdu sürünün başına koyarak eve gelir.

Kızın rahatsızlığını dinledikten sona elinde değneğiyl gerilerek,

–Ya tanrım!

der ve kıza bir tane vurur. Aniden kızın yanında köpek donunda bir cin belirir. Dewrês,

–Oşt!!! Oşt!!!

diyerek bunu kovar. Ama bunun asası da ortadan yarılır. Kız düzelerek babasının yanında usul usul oturur.

Kalkıp giderken Bey, buna,

–Dewrês Eylas! dünya malı ne istiyorsan söyle vereyim sana!

der. Onun gözü ne dünyanın malındaymış, ne de mülkünde. Değneğini vererk der ki,

–Hiç bir şey istemiyorum! Sen şu asamı götür bilezik taktır ki iyicene kırılmasın!

Bey, onun değneğini götürüp bir ustaya verek,

–Buna üç tane altın bilezik tak!

der. Usta bilezikleri hazırlayıp çiviyle çakmaya kalkınca, değnekten kan akar. Bunu görüp hayretler içinde kalan usta, çivileri çekerek bilezikleri kaynakla birleştirir. Sonra dükkanda bırakarak çekip eve gider. Sabah geldiğinde mübareği bulamaz. Dewrês Eylas bunlara haber göndererek,

–Telaşlanmanıza gerek yok! Değneğim kendiliğinden eve geldi! Ben sizden razıyım, bir şey istemiyorum!

der.

Şimdi Dewrês Eylas'ın bu asası Balaban Deresi'nde "Buk" diye bilinen yerde, yine onun evlatlarından bir Khurêslinin evindedir. Kırmızı, uzun ve bilezikli bir değnek. Bava'lar onu kılıfından çıkardıklarında, bava'yı tutarak kapıdan götürerek bacadan getirir, bacadan da götürerek kapıdan getirir! Kimin gözünde yılan, kimin gözünde genç bir kız ve kimisin de gözünde güvercin olduğu söylenir."

2–"*Ewliya (Jiara) Çê Porî*"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Derws bunun hakkında şunları aktarıyor bize:

"Jiara (Ewliya) Çê Pori (diye bilinen bu ziyaret ve tarikat değneği) bazan bir çift güvercin, bazan da yılan oluyor. Nice kişilerin gözlerinde yılan oluyor. Bundan dolayı da buna "Jiara More" (yani "Yılan Ziyareti") deniyor.

Bava Por topaldı. Şu ayağı içe doğru eğikti. O da ("Ewliya"yı kast ediyor) Bava Por'u bacadan götürür, tavandaki delikten getirirdi.

www.arsivekurdi.org

Tutup silkeler, "küt"diye yere çarpardı. Hak'ka yakardıklarında çıkarırlardı. Sonra suyla yıkar ve suyunu milllete verirlerdi."

3–"***Ewliya (Jiara) Gobırge***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Dewrês:

"Bu "Gobırge" diye bilinen köyün "Ewliya"sı (ziyaret ve tarikat değneği) idi. Seyidê Dême'nin evindedir."

4–"***Ewliya (Jiara) Kistimî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Dewrês:

"Bunun sahibi Kürtçe konuşan bir Alevidir. Khurêslilere talip'tir. Şu parpaktan (bava'yı) tutarak dam başına götürür, tavandaki orta delikten silkelerdi. Bazan da bırakarak aşağıya düşürür, kendisinde bir hayır komazdı."

Kızılbelli bazı bava'lar da:

"Bu Dewrês Murteza'nın asasıdır. O da Kızılbelli Khurêslilerle aynı nesilden geliyor. Dewrês Murteza'nın yatırı "Auge" denen köydedir. Auge de Kistim'le yan yanadır." demekteler.

Bava Hesenê Kolu ise bu konuda:

"O, Hızır'ın değneğidir! Hızır,
–Al şu değneği yerine bir inek ver bana!
deyip elindeki değneği verip ineği almış."
(Kızılbelli Khurêsliler, Bava Hesen'in bu görüşünü benimsemezler, yanlış bir kaynaktan bilgilenmiş, derler.)

Nuri Dersimi "Kistim Evliyası"nı Zerdüştlük'teki kötülük tanrısı "Ahiraman"a benzetir ki yanlış bir değerlendirmedir bu. Esasında Dersim İnancı'nda bir kötülük tanrısı aranacaksa, kötücül cin ve perilerin "komutanı" olarak bilinen "Evdıl Musa"nın hakkını yememek lazım. Dersim İnancı'nda oynadığı rolle İran mitolojisindeki "Ahiraman"a benzerliğine biz daha önceki yazılarımızda da dikkat çekmiştik zaten. "Kistim Evliyası" ise Dersim'deki onlarca Ziyaret ve Tarikat Değneğinden biridir sadecene.[4]

5–"***Ewliya Çê Morê Şiay***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Hesenê Kolu bu "Ewliya"yla ilgili şunları söylüyor:

"Bu (ziyaret ve tarikat değneği) Pırdo Sur'da (Kırmızıköprü'de) Tornê Api gillerdedir. Bunlar İstanbul'a gittiklerinde bunu da birlikte götürdüler. Bu da Khurêsli bava'ların asasıdır."

Xalık Gülizare ise şunları belirtir:

"Moro Şia (Kara Yılan), Kemanlı aşiretinin piridir. Onun adıdır. And içtiklerinde,
–Moro Şia bo! (Kara Yılan adına and olsun!) derler."

Kızılbelli Khurêsliler de "Ewliya Morê Şiay"a (Kara Yılan Evliyası) dair bize şu bilgileri verdiler:

"Bava Bav, Çê Morê Şiay ailesinin Kemanlı aşiretinden olduklarını söylemiş. Ocakzade değiller ama yine de pirlik yaparlar. Hesenê Çhali gillerin takımı bunların taliplerindir.

Dewrês Eylas'ın devrinde Kızılbelli Khurêslilerle aynı cedden gelen iki bava bir gün bu aileye giderler. Burada kerametler çıkarılar. Evin hanımı ekmek pişirmek için hazırlıklar yapar. Sacı indirip altında ateş yakmak isterken, bava'lardan biri yerinden fırlar. Önünde oturup ayaklarını sacın altına sürer. Kadın, onun ayaklarından çıkan ateşle ısınan sacda ekmek pişirir.

Ona nisbet bu kez sıra diğer bava'ya gelir. O da yerinden kalkarak, döşünden elleriyle kara yılanlar çıkarıp çıkarıp yere koyar.

Bunun üzerine bunlar birbirlerine düşerler. Biri diğerine beddua ederek,
–Evine varmayasın inşallah!
der. Beddua edilen bu bava kalkıp eve gitmek isterken, konuğu olduğu evin eşiğinde düşüp ölür.

Kemanlı ev sahibi itikatına sağlam biri olduğundan, arı kovanlarını koyduğu evden daha temiz bir yer olmadığını düşünerek, ölen bava'yı götürüp kovanların yanıda indirir.

Bava'nın evine haber salarlar ki cenazeyi almaya gelsinler. Kovanların olduğu evden cenazeyi almak için ailesiye birlikte gidip bakarlar ki, ölen bava hem terlemiş ve hem de hafiften gülümsemekte. Bunu gören ev sahibi cenazeyi götürmelerine razı olmaz ve kovanların olduğu bu yerde bava'yı defnederler.

Bunlara Çê Morê Şiay (Kara Yılan Ailesi) denmesinin nedeni budur işte. Söz konusu ziyaret ve tarikat değneği de bu evde bulunuyor."

6–"***Ewliya Dewrêsê Qıcî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Tercan'ın Pırnaşel köyüne bağlı "Mazra Dewreşi" adıyla bilinen mezrada, Khurêsli bir ailenen evindedir. Bunlar bir değil iki tarikat değneğidir. İkiside bir evdedir.

7–"***Ewliya Dewrês Hesenî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Apo Ali bunun hakkında bize şu bilgileri veriyor:

"Dewrêsê Qıci ailesinin "Ewliya"larıyla bizim rehber'imiz Dewrês Hesen'nin "Ewliya"ları birbirleriyle kızkardeşlermiş. Karşılıklı olarak ziyaretlerde bulunurlar. Dewrês Hesen'nin "Ewliya"larından birinin adı "Ewliya Meleke", diğerinin de "Ewliya Sultane" dir. Dewrês Hesen Areyli aşiretindendir."

8–"***Ewliya Çê Sılê Sadî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu ziyaret ve tarikat değneğinin hikayesini de bize Apo Ali aktarıyor:

"Qaz ile Sad iki erkek kardeşlermiş. Dewrês Hesenê Xozati denen zat da bunların rehber'iymiş. Bu, değneğini eline alarak ineğini ahırdan dışarı çıkarır. Ve sonra da bu iki talibine der ki:
–Hanginiz değneği alacaksınız, hanginiz ineği?
Sad, Dewrês Hesen'in eline vararak kendisinden değneği alır. Zaman geçer kış olur. Bir gün bu sığırı önüne katıp sürerken, sığırın arasından bir inek rahat durmaz. Bu da rehber'inden aldığı değnekle ineğe bir tane vurur. Hayvan olduğu yerde hemen ölür.
Kızılbel'den Dewrês Khakıl buna,

www.alevivakfi.org

–Sen nasıl olur da eline bu ateşi alıp dolaşmışsın böyle!!!
der.
Bunun üzerine Sad, bunu bir geyik postuna koyarak evde asar. Bu "Ewliya" hem yılan, hem de güvercin olmaktadır.

Bava Baqır, Yinkoye diye bilinin köyde bir kaç kez cem bağlarken, bu tarikat değneğini kılıfından çıkarır. Birinde, Bava Rızaê Garşiye kendinden geçer. Zor bela durdurular... Bava Bav'la berabermiş."

9–"***Ewliya Çê Dewrês Qemerî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Khurêsli bir ailedir bunlar. Hak'ka yakarıken kendisini çıkaran bava'yı tutup bacadan götürüp kapıdan getirdiğini, kapıdan götürüp de bacadan getirdiğini anlatırlar.

10–"***Ewliya Çê Sey Memedî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu da Bamasurlu bir zattır. Bir cem töreni esnasında bu "Ewliya"yı kılıfından çıkardıklarında, evin çatısı havalanıp gökyüzünde yıldızlar görünmüş.

Bu ziyaret ve tarikat değneğinin bir özelliği de, yavrulamasıdır. Yavruları yılandır. Şömininin önünde bir müdet durur sonra kaybolurlar.

Deprem olup her yer yıkıldığıda, yalnız Sey Memed'in bu evi yıkılmıyor.

11–"***Ewliya Tızvazî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Tızvaz, Khurêslilerin yerleşik olduğu bir köy. Haydar Bey'in[5] gönderdiği bir grup çete Tızvaz köyünün malını zorla önlerine katıp götürürler. Gücü bunlara yetmiyen halk da bu "Ewliya"nın önüne varıp,
–Elinden ne geliyorsa kendini göster haydi!
diye yakınırlar.

Bir yaz mevsiminde oluyor bu ve malı yedi kişi kaçırıyor. Bunlar malı sürerek Bağır'a doğru, Karagöl'e doğru giderler. Birden bir soğuk bastırır, bir tipi olur ve ardından bir de yel eser ki yedisi birden donarlar.

Tızvazlılar varırlar ki yedi beyaz kurt (Vergê Kuresi/Kurs'in Kurtları) mala göz kulak oluyor. Malı alıp dönerler.

12–"***Ewliya Tadayiye***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bava Hesenê Kolu, bu ziyaret ve tarikat teğneğinin Gobırge köyünde "Çê Gırıki" diye tanınan ailede olduğunu söylemektedir.

13–***"Ewliya Morê Suri"***
(Ziyaret ve T. Değneği)

Yine Bava Hesenê Kolu, bu "Ewliya Morê Suri"nin (Kırmızı Yılan Evliyası) Xarige köyünde "Çê Alê Rayberi" gilde olduğunu bize aktarıyor. Şıx Memadanlıların olduğunu belirtiyor.

14–"***Ewliya Pirê Peji***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Pirê Peji Bamasurlu bir zatmış. Bu ermiş Dersim katliyamında, korkudan "Ewliya"yı götürüp dedesinin mezarına gömer. Bunlar Karagöl tarafında "Qayıxa Seydu" denen yerde kalmaktalarmış. Dedesinin mezarının olduğu yere de "Mezela Çhar Bırawu" (Dört Kardeşin Mezarı) derler. Onun dedesi burada yalnız değilmiş. Bu, "Ewliya"yı mezara gömüp eve dönünce, bir de bakar ki "Ewliya" ondan önce eve gelip yılan olarak sütuna sarılmış. Pirê Peji getirip önünde bir kurban kestikten sonra, tekrar kılıfına koyabiliyor mübareği.

15–"***Ewliya Qızılbêlî***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Kızılbel köyündeki Khurêslilerdedir. Bölgede yaşanan malum şiddet ortamından çok etkilendi bura halkı. Göçe ilk zorlanan köylerden biridir Kızılbel. Zorla ata yadigarı kutsal evlerinden kapı dışarı edilirken, askerlerin bu "Ewliya"yı tutup uçurumdan aşağı attıkları söylendi. Bir ara çıkıp geldiği yönünde duyumlar aldıksa da, şu anda kesin olarak akıbetini bilmediğimizi belirmmek istiyoruz.

16–"***Ewliya Çê Ana Yemise***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Taseniye köyündeki Bamasurlardadır. Kızılbel'le aynı kaderi paylaşan bir köy. Bura halkı da göçe zorlandığından boşalmış durumda. "Ewliya"nın bulunduğu ev her halde Pülümür'de olmalı.

17–"***Ewliya Ausênê Sereni***"
(Ziyaret ve T. Değneği)

Bu konuda Xalıka Gülizare'nin biza aktardıkları şunlar:

"Auseno Seren köyünde cem bağlarlar. Bavalık yapan Sey Mıstefa kendinden geçer. Ziyaret bava'yı tutup parmağıyla dolaştırır."

GÖRGÜ CEMLERİNDE TARİKAT DEĞNEĞİ NASIL KULLANILIYOR?

Tarikat değneği görgü cemlerinde kullanılıyor diyoruz ama bunu biraz da olsa açmakta yarar var. Müsahipler nelere dikkat ediyor, cemde nasıl davranıyorlar? Bava "Tarıq"la nasıl hareket ediyor? Bu soruların cevabını bize en ayrıntılı olarak birçok ceme katılıp görev almış, yetmişin üstündeki yaşıyla Bava Dewrês verebilrdi. Öyle de yaptık.

İşte Bava Dewrês'in cevabı:

"Görgü cemlerinde tarikat değneğini ("Ewliya") nasıl mı çıkarıyorlar? Şimdi ben bava'yım, bu da (yanımızda oturan bir tanıdığı işaret ederek) zakirim benim. Saz çalıp deyişler söylüyor. Sizler de gelmiş cemde müsahiplerinizle görülüyorsunuz. (Görülmeye gelenler) boncuk cıncık boyunlarına takmazlardı. (Tabii)ellerine yüzükler de takmazlardı. Elbiselerini çıkarır uzun donları ve uzun iç gömlekleriyle kalırlardı. Bellerine Kemerbest bağlarlarlar.

Sizler (müsahipler) dört beş çiftsiniz ve önünüzde zakir bulunmaktadır. Deyişler söyliyerek yavaş yavaş sema döner gibi gitmektesiniz. Gelip burda duruyorsunuz (önümüzü işaret ediyor). Bava soru soruyor. Zakir ise onların delil'i. Delil sorulara cevap veriyor:

(Bava Dewrês bize Bava ile Delil arasında geçen bu soru cevap safhasını Türkçe olarak aktarıyor. Biz de onu orjinal haliyle buraya alıyoruz.)

Başında ne var?
Tacı devlet!

www.arsivakurdi.org

Alnında ne var?
Yazıyı Hak!
Kaşlarında ne var?
Kudreti kalem!
Gözlerinde ne var?
Işığı Hak!
Burnunda ne var?
Miski amber!
Ağzında ne var?
Lalu gevher!
Kulaklarında ne var?
Seperu siper!
Belinde ne var?
Kemeru best!
Ellerinde ne var?
Hayırla şer!
Dizlernide ne var?
Rukuyu Hak!
Ayaklarında ne var?
Hak rızası için menzile ermek!
Hak diyeni Hak saklasın!!!

Yine deyişler söyliyerek ağır ağır yürürler.

Tarikat değneğini ("Jiare") getirip kılıfından çıkarır, yıkarlar. Mübareği çıkarırken insanı öyle bir zorlardıki... Bava'yı tutup duvara çarpardı, yere çarpardı. Bava Por yaşlı ve sakkalıydı. Ama öyle güzel deyişler söylerdi ki... Şimdiki gibi değildi o zamanlar... Her şey onlarla gitti... Halk o zamanda sadece bir kuruş çıralık verirdi (bavalara). Ben daha oniki ya da ondört yaşlarındaydım... Kurbanlar keser, lokmalar getirlerdi.

Müsahip olmak isteyenler çifter çifter gelirler. Yani her müsahip kendi hanım müsahibiyle birlikte bava'nın önüne gelirler. Ve şu şekilde dara dururlar (Bava Dewrês ayağa kalkıp başını boynundan öne doğru eğiyor). Her ikisi yanyana durmaktalar. Bava, bir kaç kez mübareği (ziyaret ve tarikat değneğini) enselerine değdiriyor.

Eğer her iki çift de sırasıyla bu safhadan geçtilerse, bu kez de yine çifter çifter yere uzanırlar. Yerde yüzükoyun yan yanadırlar. Bava bu sefer de yerde tarikat değneğini sırtlarına sürerek der ki,

–Allah, Muhammed, ya Ali! Tarık altından geçene sorgu sual yoktur!

Sırtlarına vurarak çifter çifter yerden kalkarlar.

Hak göstermesin, kimisine (tarikat değneğini bava değdirmek istediği zaman) değmiyordu! Kalbi temiz olmıyanlardı bunlar. (Bava) her ne yapıp etse de sırtlarına değdiremez, böyle yüksekte kalırdı (elliyle tarif ediyor)... Bütün çabalara rağmen yine de değmezdi.

Hak adına and olsun! biz böyle görmüştük!.."

Burada bir ayrıntıya daha değinmedin edemiyeceğiz. Her ne kadar Dersim'de Zazaca konuşan ocak'lar görgü cemlerinde tarikat değneğini kullanıyorlarsa da, bunun yerine "Pençeyi Ali" dedikleri elleriyle, parmaklarını gererek avcunun içini "Tarık" olarak kullanan ocak'lar da var elbette. Örneğin Ağuçanlı dedeler bunu kullanırlar. Dersim'de bir sorun olarak görülmemiş bu, herkes benimsediği, inandığı yöntemi uygulamıştır. Ama dışarıdan gelerek bu huzuru bozmak isteyenler de yok değil hani...

Örneğin, Nuri Dersimi bir Pençe– Tarık tartışmasına tanıklık ettiğini aktarıyor bize. Hacı Bektaş evlatlarından Cemalettin Çelebi, Ağuçanlı Seit Aziz'in desteğiyle yılan olabilen tarikat değinin yerine pençe'nin kullanılmasını ister. Ve bu konuda Erzincan bölgesinde Seit Aziz'i öne sürerek Alevileri zorlar. Hatta Nuri Dersimi'ye, git Kistim Evliyası'nı kır, o bir ağaçtan ibaret, derse de Dersimi bunu kabul etmez. Sonra halk bunu duyunca büyük bir tepki gösterir ve Cemalettin Efendi de geri adım atarak çeker Erzincan'dan gider.[6]

II-DERSİM İNANCI'NDA BİR BÜTÜN OLARAK YILAN

Yazımızın birici bölümünde, yılanan Dersim İnancı'ndaki yerini tarikat değneği boyutuyla ele almaya çalıştık. Burada ikinci bölüme geçmeden şu gerçeğin altını bir daha çizmek istiyoruz. Tarikat değneği Dersim İnancı'nda, yalnız görgü cemlerinde kullanılıp sonra da bir daha ki ceme kadar bir kenara atılıp unutulan bir araç değildir. O, bu işlevinden daha önce, Dersimlilerin kendi dilleriyle ifade ettikleri gibi, kutsal bir "Ewliya" (Evliya) ya da yine aynı anlamada kullandıkları kutsal bir "Jiare"dir (Ziyaret). Onların bu inançları çok önplana çıktığından olmalı ki "Tarıq" sözcüğü bavalık yapan dar bir kesim içinde kullanılmaktadır. Ama tarikat değneğinin kutsal bir "Ewliya" (Evliya) ve "Jiare" (Ziyaret) olduğu gerçeğinene de sadık kalarak tabii...

Zaten modern çağın insanların sosyal yaşamlarında estirdiği alt üst edişler fırtınısından olmalı ki, "Ewliya" bir "Tarıq" (tarikat değneği) olarak görgü cemlerinde hakkıyla kullanılmaz olmuştur. Cemlerde bava'nın duasını alıp, "Tarıq"ın altından geçerek kurulan müsahiplikler hayli azalmıştır. Ama diğer yönüyle, yani özünde bir ziyaret olması, canlılığını korumaktadır. Onun önünde dilek ve temennilerde bulunarak ne kurban kesenler azalmıştır, ne de lokma dağıtanlar.

Bu belirlemeden sonra, yılanın Dersim İnancı'ındaki yerini tarikat değneğinden başka diğer alanlarda da irdelemeye devam edelim.

BİR GÜÇ GÖSTERİSİ OLARAK YILAN

Bir güç gösterisi olarak yılan... Daha doğrusu yılana hükmetmek... Şu Dersim'in söylencelerini düşünüyorum.. Çoğunun kökü taa ilk çağlara varabileceği aklımadan geçiyor. Dersim tanrılarından Khurês sırtına binip bir at gibi dörtnala sürüyor aslanı. Üstüne üstlük bir de kamçı olarak yılan alıyor eline.. Her insanın zehirinden korktuğu yılan, artık zehir saçmayan bir kamçı oluyor onun elinde.

Dersim İnancı'nda Khurês kurtlara da hükmeden bir tanrı. Ama bu kurtlar doğaüstüdürler. Khurês ve Khurêslilerle birlikteler. Khure'in Kurtları'nı (Vergê Khurêsi) bilmeyen yoktur Dersim'de. Kuzey Kutubu'ndaki kurtlar gibi bembeyaz ve boyunlarına bir gerdanlık gibi takılı olan kırmızı bir kurdeleyle dolaşırlar Khurês'in emrinde ve hükmünde. Bazan de Khurês'in bir ayı'ya binip onu sürdüğü aktarılır.

Doğaya ve vahşi hayvanlara karşı çaresizlik içinde olan ilkçağ insanlarının özlemleri değil midir bu söylenceler yansıyan sevgili okurlar. Yalnızca Dersim'e özgü değil bu tabii. Vahşi doğa hayvanlarına hükmetmek, insanlara karşı onları denetim altına almak bütün tektanrılı dinlerden önceki inançlarda rastlanır. Hem de dünyanın bütün kıtalarında. Bulundukları ortamda hangi vahşi hayvanlar varsa onlar çıkıyor öne inançlarda. Yani Maya medeniyetindeki jaguar ve yılana karşı, Mısır medeniyetinde ya da Ortadoğu'da aslan ve yılanın olması yaşanılan doğal ortam gözardı edilmezse rahatlıkla açıklayabiliyor insan.

Dersim İnancı'nda da, Dersimlilerin Khurês'i yavaş yavaş aslandan indirip ayı'ya bindirmeye çalışmaları, bulundukları doğal ortamda aslanın yerine ayı'nın geçmesiyle insan izah edebilir, ya da Dersimlilerin kendileri aslanlı bir ortamdan, içinde ayı'nın yaşadığı bugünki ortama gelmeleriyle.

Tektanrılı dinlerden önce insanlara hükmetmenin, kitleleri denetim altına almanın bir yolu olmalı bu doğaüstü

www.arsivakurdi.org

güç gösterisi. Yani vahşi yırtıcı hayvanları kontrol etmek. Bunu, hem insanlara dini açıdan hükmetmek isteyenler ve hem de insanları yönetmek isteyenler kullanmışlardır. Kanıtları hâlâ orta yerdedir. Tarihi eserlere bir göz atmak yeter de artar bile.

Şimdi burada bu güç gösterisini çok net bir biçide ifade eden Dersim söylencelerinden örnekler vermek istiyoruz. Tabii ki konumuzun çerçevesini aşmıyarak. Yani yılanlara hükmedilerek doğaüstü güç gösterisinde bulunmak.

Khurês'in Yılanı
Kamçı Yapması

Çok yaygın bir söylence ve inançtır bu. Birçok variyantı vardır, Khurês'in yılanı bir kamçı olarak eline almasının. Bunlardan üç variyantı buraya örnek olarak alacağız.

I. Variyant– Bava Zeynel:

"Khurês ayıya binip yılanı da eline alır. Kimisi de aslana bindiğini söyler. Muxındiye denen yerde de Bamasurların cetlerinden biri duvarın üstünde buna bakarmış. Bunun yanına hızla sürer. Kendi kendine 'şimdi bu mahçup olur' düşüncesinden hareketle, elindeki yılanla duvarı bir kere kamçılar. Duvar, üstündeki Bamasurla yürür. Şimdi buna "Dêsê Muxındiye" (Muxındiye Duvarı) demekteler. Hâlâ kalıntıları duruyor bu duvarın. Khurês'in yılanla vurduğu yerde yılanın izi de tabii."

Bava Zeynel'in anlattığı bu variyantta Dersim'in iki ünlü ocağının birbirleriyle rekabeti hemen göze çarpıyor. Bamasurların bundan alınmasına gerek yok. Bazen iki ayrı ocaktan erler değil, aynı ocaktan yakın akrabalar bile birbirleriyle rekabet etmekten geri durmuyorlar. Yukarıda aktardığımız "Ewliya Morê Şiay"de (Kara Yılan Evliyası) olduğu gibi.

II–Variyant– Hasan Efendi:

Hasan Efendi ya da Dersimlilerin diliyle "Hesen Efendiyê Baskoye" adıyla nam salan bu şahsiyet Dersim çapında sevilip sayılır. Geçtiğimiz yıllarda onun Türkçe olarak kaleme aldığı bazı görüş ve şiirleri bir kitapda yayımlandı. Khurês'le ilgili bu söylenceyi Hasan Efendi şu dizelerle bizlere aktarıyor:

"Hacı Kureyş idi lakabı
Mahmut Hayrani idi adı

Bindi bir aslana yılanı kamçı etti eline
Hacı Bektaşı görmek için geldi Rum iline

Hacı Bektaş gördü bir eren geliyor
Sedası dağı taşı deliyor

Keramete karşı keramet
Hemen gösterdi mucizei hikmet

Hacı Bektaş bindi yürüttü kara taşı
Musai Kazım'ın öz oğulları kardaşı"[7]

III.Variyant– Bava Hesenê Kolu:

Bava Hesen'in aktardığı bu variyantı, bir cem töreninde söylediği Zazaca ilahiden buraya aktarıyoruz. Bava Hesen, her ne kadar bu ilahide söz konusu söylenceden bahsederken yılanı bir kamçı olarak anmıyorsa da, onu tanıyan herkes bilir ki Bava Hesen de Khurês'i elinde yılanla tarif ederdi hep. İşte onun anlattığı variyant:

"Mekânın güzeldir ağaçtır ağaç
Ağaçlar olmuş nar, nar
Budelayê Khureşi'den başka
kim zengi vurabilmiş yırtıcı aslana?"

Dersim İnancı'ndaki bu söylencenin köklerini tarihin binlerce yıla varan derinliklerinde bulabiliyoruz. Yukarıda değindiğimiz gibi aslan ve yılan tanrı ve tanrıkralların sembolleridir. Bu hayvanlara hükmedenler ancak tanrılar olmuştur.

Gılgamış, hem Sümer tanrıkrallarından ve hem de kendi adıyla anılan destanın başkahramanıdır. Gılgamış bir eliyle bir aslanı koltuğunun altında tutarken, diğer eliyle de bir yılanı kamçı gibi bulundurmaktadır. Gılgamış'ın tasviri böyle çiziliyor bize ulaşan tarihi eserlerde. Suriye ve Lübnan'ın sahil kesimlerinin mitolojilerinde (bugün ki İsrail'de) "Astarte" adındaki anatanrıça bir aslanın üstünde elinde bir yılanla ve Filistine yakın bölgelerde ise "Kadeş" adındaki anatanrıça yine bir aslanın üstünde ve her iki elinde birer yılanla tasvir ediliyor. Şimdi hangi gerekçeler ileriye sürerek Khurês'i bunlardan ayırabiliriz ki?

Bamasurlunun Yılanlarla
Ormandan Ağaç Çekmesi

Taseniyeli Bamasurlar Muxındiye'den gelmedirler aslında. Bamasurların ceddi Muxındiye'den çıktıktan sonraki ilk durakları Jêle'dir deniyor. Ama kimileri de Zargovit olduğunda ısrar ederler. Her neyse, burada ağaç keserler. Bu ağaçları öküz yerine iki yılan koşup onlarla çekerler. Bamasurların ceddi "Durun, yılanlar ağaçları varsın çeksinler, nerede yorulup durarlarsa, orada kazmayı çalıp evimizin temelini atacağız!" der. Yılanlar ağaçları çeke çeka gelip bugün hâlâ "Bonê Taseniye" diye bilinen evin kalıntılarının olduğu yerde dururlar. Bamasurların ceddi de burayı mekân tutar.

Khal Ferat'ın Yılanlarla
Ormandan Ağaç Çekmesi

Khal Ferat da Areyli aşiretinden bir zat. Khurêso Qıc'la (Küçük Khurês) aynı devirde yaşadığı bazı yaşlı Areyliler tarafından bize aktarıldı. Khurês'in kendisine rehberlik verdiği sanılır. Hızır'ın ikrar verdiği bir zatmış. Bir gün ormanda ağaç keser Khal Ferat, ev yapmak için. O da tıpkı Bamasurluların ceddi gibi öküz yerine tutup iki yılanı koşar ağaçlara. Khurês görür bunu yılanlarla ağaç çekerken. "Khal Ferat! sen bize kerametmi gösteriyorsun?" diye takılır. İtikatına güvenmektedir. "Haşa!" der Khal Ferat "yılanları ağaçlara 'Ya Khurês!' diyerek koştum!" Onun yaptığı bu evin kalıntıları duruyor hâlâ.

BİREYSEL KORUYUCU
VE KILAVUZ OLARAK YILAN

Dersimli bava'ların yılandan başka kılvuzları da var. Örneğin kılavuzu kartal olan, kurt olan, masumu pak olan bavalar gibi. Masumu pak'ı bir yana bırakırsak, kartal, kurt ve yılanın kılavuzluğunu adlandırmakta zorlandığımızı sizlere paylaşmak istiyoruz. Bir an "koruyucu totem" mi demeliyiz, yoksa aşağıdaki söylencelerden okuyacağınız gibi "kılavuz" mu demeliyiz diye düşündük. Halk orada "kılavuz" diyordu. Sonra "kılavuz"da karar kıldık. Neticide bu tanım sözkonusu söylencelerin içeriğini değiştirmiyeceği gibi, dinbilimcilerin onları başka tanımlarla değerlendirmelerine de engel teşkil etmemektedir.

Dewrês Sıleman'ın

Kılavuzu Yılanlar

Tornê Dewrês Dıli Bava Hesen:

"Kızılbel civarında salgın hastalıklar artmış. Önceleri salgın hastalıklar türedi mi birbirlerine yaklaşmazlardı. Evin damlarına çıkıp bacadan içeriye seslenirlerdi. Dewrês Sıleman hastalanır. Bir Talibi dama çıkıp kendisine seslenir. Dewrês Sıleman da buna "Evlat! yarın sabah güneşin ışınları "Bono Pil"in (Büyük Evin) sırtına vurur ve evden bir çift yılan çıkıp (Yatıra doğru) gittikten sonra, gelin beni defnetmeye götürün artık!" der.

Bunlar sabahı beklemişler. Güneşin ışınları evin sırtına vurmuş. Sonra evden bir çift yılan çıkıp gitmiş (Yatıra). Bunlar Dewrês Sıleman'ın öldüğünü anlamışlar. Gidip Pir'lerinin cenazesini hazırlayarak, bugün Yatır olarak bilinen yere defnederler."

Dewrês Dıl'ın
Kılavuzu Yılanlar

Tornê Dewrês Dıli Bava Hesen:

"Kızılbel'de Dewrês Dıl'ın gelini gebeymiş. Artık sancıları tutar, doğumu yaklaşır. Tızvaz köyüne gelip, ebelik yapması için Bava Usen'in hanımını götürmek isterler. "Onun eli iyi gelir!" diye söylerler. Bava Usen'in hanımı gidip ebelik yapar. Kadın bir oğlan çocuğu doğurur. Ve bu yine evine döner. Üçüncü günü bir kömbe pişirip kızına seslenir,

–Gewa'm benim! Memesini yediğim! Misafirlerimiz gelecek, kimse evde yok. Sen şu kömbeyi alıp (Dıl) amcanın gelinini ziyarete git!

Gewe kömbeyi alıp Kızılbel'e gider. Bu Kızılbel'in yanına varınca, kadınlar kendisine el sallıyarak,

–Korkma gel! köpekler malla birlikte gitti!

diye bağırırlar.

Ana Sultan bunu alıp eve götürür.

Bu eve gidince bakar ki Dewrês Dıl uyuyor. Bebeğin beşiği onun ayaklarının ucunda, bebeğin annesi de çocuğun yanında oturmaktaymış. Bunlar hoş beş edip, hal hatır sorarlar. Sonra Ana Sultan'la çocuğun annesi kalkıp işlerine bakmak için odadan çıkarlar. Kıza da,

– Gewe'ciğim! sen burda çocuğun yanında dur, biz birazdan geliriz! derler.

Gewe, gözlerini bir türlü Dewrês Dıl'dan ayıramaz. Uyanacak mı acaba diye merak içindedir. Bir de bakar ki onun yastığının altından bir çift yılan çıkar. Bunlar biraz gelir sonra geri yine yastığın altına çekilirler. Gewe'nin korkudan ödü kopar. Bu ayaklarını kaldırıp beşiğin üstüne koyar. Bakar ki o bir çift yılan yine çıktılar. Başlarını hafif çıkarıp yine geri çekilirler.

Ana Sultan gelince bu,

–Gelin! ben burda durmak istemiyorum! korkuyorum ben!

der. O da,

–Neden korkuyorsun, niçin korkuyorsun Gewe'ciğim?

diye sorar. Gewe der ki,

–Amcanın başucundan bir çift yılan çıktı!

Ana Sultan hafiften gülümseyerek şöyle der:

–Korkma! memesini yediğim! Onlar (yılanlar) onun kılavuzları! Sen masumu pak olduğundan sana görünmüş onlar!"

Pirê Moru'n
Kılavuzu Yılanlar

Xalık Gülizare:

"Pirê Moru (Yılanların Piri) denen zata Bavaê Moru (Yılanların Bava'sı) da denir. Bu beraberinde yılan dolaştırırmış. Tercan tarafındandı bu. Kılavuzuymuş yılanlar bunun."

MAL KORUYUCU VE RIZK
VERİCİ OLARAK YILAN

Dersim İnancı'nın en temel özelliklerinden biri, "Wayırê Çei" dedikleri "Ev ve Aile Tanrısı"na yer vermesidir kuşkusuz. Bununla ilgili ayrıntılı bir yazı kaleme aldığımızı, konuyla bağlantısından ötürü ilgi duyanlara hatırlatmak isteriz. Ev ve Aile Tanrısı'nın Dersim İnancı'ndaki yerini belirlerken, onu, ev halkını kötülüklerden, kötü cin ve perilerden, hastalıklardan koruyan, rızkını veren, malını ve kısmetini arttıran ve nasibini koruyan bir tanrı olarak karakterize ettik. Yine Dersimlilerin, evlerde çıkan alaca yılanları bu tanrının üstüne saydıklarından kutsadıklarını, karışmadıklarını da belirtmiştik.

Yazımızın bu bölümünde ise yılanlar yine koruyucu bir rolle karşımıza çıkıyor. Ya çeşitli maddi varlıklar yılana dönüşüyor, ya da koruyucu melekler insanlara yılan donunda gözüküyorlar.

Birazdan okuyacağınız gibi yılanlar zorda kalan insana kurtarıcı olarak yetiştikleri gibi, onların mallarını koruyan ya da onlara rızk verenler olarak da karşımıza çıkmaktalar.

Bu bölümün de bir önceki bölümle birlikte ele alınması belki de en doğru olandı. Bava'lırın bireysel kılavuzları, ya da "koruyucu totem de diyebilirmiyiz" diye sesli olarak düşündüğümüz kısımla çok iç içedir bizim burada anlattıklarımız. Ama bu inançla ilgili datayların çok net bir biçimde görülebilmesi için ayrı ayrı elealmayı daha uygun bulduk.

Ana Vilıke'nin Örükleri Onu
Koruyan Yılanlara Dönüşüyor

Burada bir de "Morê Çê Aliyê Mıstefay" (Aliyê Mıstefafy Ailesinin Yılanları) adıyla bilinen aile ve yılanlarına değinmek gerekir.

Aliyê Mıstefay giller Merga Derge adıyla tanınan yerde oturlarmış. Bunların soyu taa Derıkê Masuku denen yerde mekan tutan Dewrês Eylas'a kadar uzanır. Ama Aliyê Mıstefay'ın Yatırı (Hewsê Aliyê Mıstefay) Merga Derge'dedir.

Aliyê Mıstefay keramet sahibi bir ermiş. Ama onun yaşadığı devir çok kötüymüş. Eşkiyaların kimseye göz açtırmadığı bir zamanmış. Yolları keser, yerleşim yerlerine baskınlar düzenler ellerine ne geçtiyse alıp götürürlermiş.

Aliyê Mıstefay'ın kızkardeşi varmış. Adı "Ana Vilike"dir. Ana Vilike'nin önünde boynuna taktığı gümüş bir gerdanlığı, altınları ve boncuklar varmış. Eşkiyalar bir gün bunun önünü kesip, onun boynuna taktığı bu değerli takıları almaya çalışmışlar. Ana Vilike bunlara yalvarır,

–Ne olur altınlarımı, gümüşlerimi almayın!.. Ben falan kişinin kızıyım... falan kişinin tornuyum...

der ama söz geçiremez. Bunlar el atıp takıları almaya yeltenince, Ana Vilike'nin örükleri birer yılan olup bunların ellerine saldırlar. O da eşkiyanın zulmünden böylelikle kurtulur.

Dua ve dileklerde, beddualarda ya da Hak'ka yakarışta "Morê Çê Aliyê Mıstefay" (Aliyê Mıstefafy Ailesinin Yılanları) diye tanınan bu yılanları da zaman zaman anarlar.

Kızılbelli
Khurêslilerin Otu
Ahırda Yılanlara
Dönüşür

Girê Boğa Uskura-Varto resm:Nuber

www.arsivakurdi.org

Dursınê Khali (bir adı da Dursınê Muxtari'dir) atlı olarak Kızılbel'e gider. Önce kısrağını ahıra çeker. Ahırdaki ottan bir tutam kısrağına vermek isteyince, ot elinde yılan olur. Bir daha dener yine öyle... Bava Baqır ahıra gelip buna,
–Neden kısrağına ot vermiyorsun?
diye sorar.

Dursınê Khali kendisine,
–Sizden destur olmayınca ben nasıl vereyim ki!
diye cevaplar. Bundan sonra ancak, atın önüne ot atabilir.

Tarlada Sahipsiz Bırakılan
Buğdayı Koruyan Yılan

Bava Zeynel:

"Quzveran köyüne doğru bir yerde, köylünün biri ekinini biçer. Buğday danelerini çıkarıp mühürledikten sonra tarlada bırakıp eve gelir. Hırsızlar bunu fırsat bilip buğdayı çalmaya giderler. Buğdayın üstünde top olup duran büyük bir yılan bunları buğdaya yaklaştırmaz."

Dewrês Sıleman'ın Örkeni
Kocaman Bir Yılan Olur

Bava Rıza:

"Kızılbel'in beyi (ağası) Ağveran beyiymiş. Bir Türk'müş bu. Dewrês Sıleman'ın öküzü kendisini Kızılbel'de yere atınca, o da burada konaklamaya karar verir. Bey, Dewrês Sıleman'nın yardımıyla murada erer, hanımı gebe kalıp bir erkek çocuğu doğurur. Kendisine iyi haberler ulaşır. Bizzat kendi gözleriyle onun kerametlerini görürler. Böylelikle onların burda kalmasına Bey razı olur. Oturup Kızılbel'in icarını belirlerler. Bey der ki,
–Her yıl bir örken ve bir keçi!

Dewrês Sıleman kabul eder.

Bu bir gün beyin icarını talibi Sılemanê Ali'ye verip evine gönderir. Onlar da keçiyi götürüp ağıla korlar, örkeni de götürüp yüklüğün üstüne atarlar.

Sonra bir ara evin hanımı içeriye gidip bir de bakar ki ne görsün, koskocoman bir yılan yüklüğün üstünde toplanmış bir vaziyette duruyor. Bunun gözleri yılana ilişince birden olduğu yere yıkılıverir.
–Hanım öldü!
diye söylenirler.
Herkes koşup buraya gelir. Kocaman bir yılanın yüklüğün üstünde toplu biçimde durduğunu kendi gözleriyle görürler.
–Bey'in evinde yılan türedi!
diye bir laftır alır gidir.

Daha bu olay soğumadan bu kez de,
–Ağıl yanıyor! Ağıl dumandan görünmüyor!
diye bağırıp çağırlar.

Bey, bunların sebebinin Dewrês Sıleman'ın verdiği örkenle keçi olduğundan şüphelenir. Tutup Sılemanê Ali'ye getirtir. Sılemanê Ali,
–Ne oldu? Nedir? Neyin nesidir?
diye sorar.

Bunu içeriye götürerek yüklüğün üstündeki yılanı gösterirler. Bakar ki onların yılan dediği örkenin kendisi. Örkeni yüklükten aşağı indirerek,
–Siz bu örkene mi yılan diyorsunuz?.. Konkmayın yılan değil ki bu!..
diye yatıştırmaya çalışır. Bunlar Sılemanê Ali'yi ağıla götürerek, Dewrês Sıleman'ın verdiği keçinin boynuzlarının üstünde yanan iki mum gösterirler.

Ağveran beyi örkeni Sılemanê Ali'ye verip, keçiyi de önüne katarak,
–Bak biraderim! Dewrês'in şu örkeniyle keçisin al, bir an önce götür buradan!
der."

Mutulu Bava Doğan'ın Yiyecek Unu
Kara Bir Yılanın Ağzından Akarmış

Xalık Gülizare (Gülizar Teyze):

"Mıti'den tarafa bir Bava Doğan ailesi var. Bunlar Şex Hemedli ocağındandır.
Bu aile hiç ekin ekmemiş, reçberlik yapmamış ve harman savurmamıştır. Ama bunların evinde unları da eksilmezmiş. Unları, evin yanında içinde ziyaretin olduğu ayrı bir evdeymiş. Kilitliymiş burası. Burada, kara bir yılanın ağzından unları akarmış.

Çocukları evlenmiş ama gelin halktan biriymiş, ocakzade değil yani. Unun aktığı yerden habersizmiş. Gelini büyük bir merak sarar. Bakar ki ne tarla ektikleri var bunların, ne harman çıkardıklar, ne de değirmene gittikleri; ama yine de unları bir türlü bitmek bilmiyor. Nereden çıkarıp getiriyorlar bunlar bu unu?

Ve bir gün gidip gizlicene ziyaretin olduğu eve bakar ki, un kara bir yılanın ağzından akıyor. Gelinin görmesinden dolayı bu kerametin ardı kesiliyor ve orada bulunan unlar da kepeğe kuma dönüşüyorlar.

Bu olaydan sonra civardaki halk, yılanın önündeki bu kepekli kumdan götürerek, hem "teberık" dedikleri evdeki kutsal maddelerin içine katarlar, hem de yoğurt mayası niyetine süte atmaya başlamışlar."

GENEL OLARAK
HALK İNANCINDA YILAN

Yazımızın bu son bölümünde Dersim'de yılana dair anlatılan kısa söylence, anlatı ve halk inançlarından bazılarına yer vermeye çalışacağız ki konu bir bütünlüğe kavuşsun.

Xalık Gülizare:
*Yılanın gömleğini süt kaynatırken altında yakarlar. Bununla yağın artacağına, nazar değmiyeceğine inanırlar.
*Yine yılanın gömleğiyle kadınlar saçlarını bağlarlar. Bununla da saçlarının uzuyacağına inanırlar.
*Bir sürünün çobanları malı güderken bir gün bir yer çatlağında iki yılan görürler. Bunlar bir değnek gibi uzun ve çatlakta uzanık haldelermiş. Çobanlar ellerindeki değnekle bunlara dürterler. Yılanlar hareket ederlerse de oldukları yerde dururlar. Bunları oldukları yerden çıkarmazlar bir türlü. İkinci gün yine gelip bunlara bakarlar ki, yılanlar bir ağaç gibi budak salmışlar. Durumu bava'lara bildirirler ve bava'lar gelip bunlara bakınca "Bunlar Ziyarettir!" derler. Sonra da hemen yanlarına oturup Hak'ka yakarırlar. Bu yakarış esnasında yılanların sır olup gittiği söylenir.
*Şahı Maran öldürülmüş ama yılanların bundan haberi yok. Eğer bunu bir bilseler dünyayı mahf ederler.

Bava Dewrês:
*Bazı yılanlar evcildir. İnsana dokunmazlar. Bunlardan bazıları kazanda süt kaynatıldımı tavandan aşağıya süt içmek için sarkarlar.
*Bizim Khurêslilerden biri bir yılan öldürür. O gece bunu rüyüsında görür. Ve bu yaptığına çok pişman olur.
***Muso Xêğ (Deli Musa)** iki yılanla konuşmaktaymış. **"Git!"** der, gidirler; **"Dur!"** der dururlar. Başlarını kaldırıp ona bakarlarmış. Oradan geçen iki kişi bununla karşılaşırlar. Buna,

www.arsiyaran.org

–**Musa**! sen o yılanlara söyle yolumuzdan çekilsinler, biz kendimize Pülümür'e gideceğiz.
derler. **Musa** yılanlara,
–Bırakın onları, onlar yolcular, Pülümür'e gidecekler!
diye seslenir.
Yılanlar bunlara elleşmezler. **Musa** bu yolculara yılanları göstererek,
–Ben de bu arkadaşlarımla kendimize Pülümür'e geleceğiz!
diye artlarından söylenir.

Başkalarından derlediklerimiz:
*Eğer birinin nazarından korkuluyorsa ona **"Arkandan yılan geçti!"** denir ki nazarı değmesin.

***Hızır**, bir ilaç yapar ve bunu bir **saksağan**a verir der ki,
–Bu ilacı götürüp insanların üstüne serpiştir ki, artık uzun ömürlü olsunlar, çok erken yaşlanmasınlar!
Saksağan gelip bir **çam ağacı**na konar. Ve **Hızır**'ın sözünde durmayarak, ilacı onun kulları yerine kendi başına serper. Bu arada ilaç ortalığa saçıldığından, bundan hem **çam ağacı** ve hem de ağacın altında bulunan bir **yılan** nasibini alır.
Bu nedenle insanların ömrü kısadır. Ama saksağanın, çam ağacının ve yılanın ömrü bir hayli uzun.

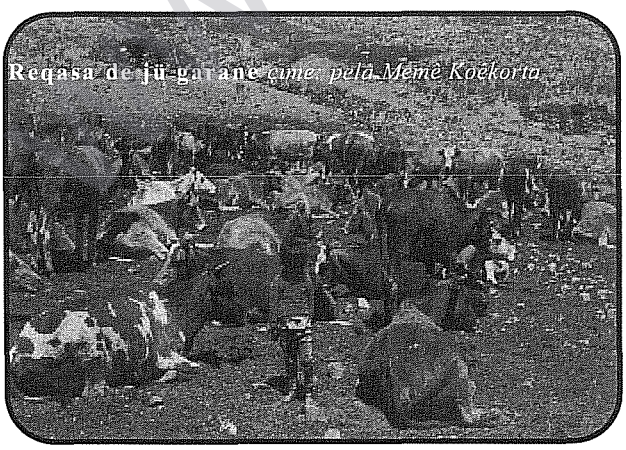
*Aynı söylencenin birçok variyantı var. Bunlardan birisini de **Xalıka Gülizare** anlattı. Bu anlatıda ilacı veren **Hızır** değil de **Şahı Maran**'dır (**Saê Moru**).

***(Kemerê Saê Moru) Şahı Maran Ziyareti**:
Qırdım tarafında bir kayalıkta o kadar çok yılan var ki haddi hesabı yok bunların. **Memedê Mıkaili** bir gece rüyasında **Şahı Maran**'ın bu kayalıkta olduğunu görür. Sabah erkenden yaptığı ilk iş bir malını getirip bu kayalığın üstünde **Şahı Maran**'a kurban etmek olmuş. Yöre halkı bu kadar yılanın bu kayalığa toplanmasının nedenini **Şahı Maran**'ın burda olmasına bağlar. Dersim'deki ziyaretlerden biridir. Buradan geçtiklerinde kayaları öperek niyaz ederler.

*Balaban Deresi'nde bir evde alaca yılanlar çıkar. **Cahilin biri kalkıp bu yılanı öldürür. Yılanı öldürdükleri gün, kurt mala saldırır ve içinden birini dahi sağ bırakmaz.**

*Yılan öldürüldüğünde mutlaka yere gömülmelidir. Gün batmadan, karanlık olmadan yılanın ruhu bedeninden ayrılmaz. Yıldızlar çıkmadan yılan ölmüyor.

*Birbirlerine dolanan iki yılan görüldü mü bunlara karışılmaz. Bunların **"müsahip olduklarına"** inanırlar. Bazıları tutup bunların üstünü bir eşarpla örter ve bunlardan dileklerde bulunurlar. **"Eğer böyle yaparsan tanrı ne dileğin varsa sana verir!"** diye inanırlar.

çîme' pelê Memê Koekorto

*Bir yılan da var ki bunda elmas taşı bulunur. Buna **"Moro Kor"** (Kör Yılan) denir. Görmiyor bu. Elmas taşını yanına indirip akşam onun ışığında otlamaktadır. Bazıları yılandan bu taşı kapıp kaçarlar. Bu durumda bir ırmağın sularından karşı yakaya geçmeleri gerekir. Çünkü yılan suya sorduğunda, su buna **"Ben görmedim!"** diyor. Bir de yanlarında ateş külü olması gerekir. Külde elmas taşı ışık vermez de ondan.

***Bava Xıdır** Almanya'da çalışarak memlekette kendine bir yapmış. **Aliyê Makıli** buna,
–Bize bir toklu kes de yiyelim!
der. **Bava Xıdır** buna der ki:
–Ben daha yeni ev yaptırdım. Param yok ki! Sana nereden para getirip toklu keseyim!
Aliyê Makıli buna kızıp,
–**Evine yılanlar dolsun!**
diye beddua eder.
Gerçekten de eve yılanlar dolar. Kurbanlar kesip **Aliyê Makıli**'ye yalvarırlar. Gönlü alınınca gelip,
–Çıkıp gidin!
diye yılanlara seslenir. Ve yılanlar evden çekilirler. "

Çeviren: M.COMERD

---

*Kaynak kişilere dair bilgileri diğer yazılarımızda bulabilirsiniz.
[1]Tevrat, Çıkış (Musa'nın İkinci Kitabı), BAP 4'den itibaren.
[2]GOTT İN DER STEİNZEİT, bild der wissenschaft 6/1992.
[3]Homeros, İlyada, Can Yayınları, s.225, 77.
[4]Nuri Dersimi, K.T.Dersim, Komkar Yayınları, s.29–30.
[5]Şah Hüseyin Bey'in ailesindendir.
[6]Nuri Dersimi, a.g.e., s.95–98.
[7] Hasan Efendi, Varlığın Doğuşu, Yay. Haz. Pir Sultan Özcan, s.2o9.

Bebeğim

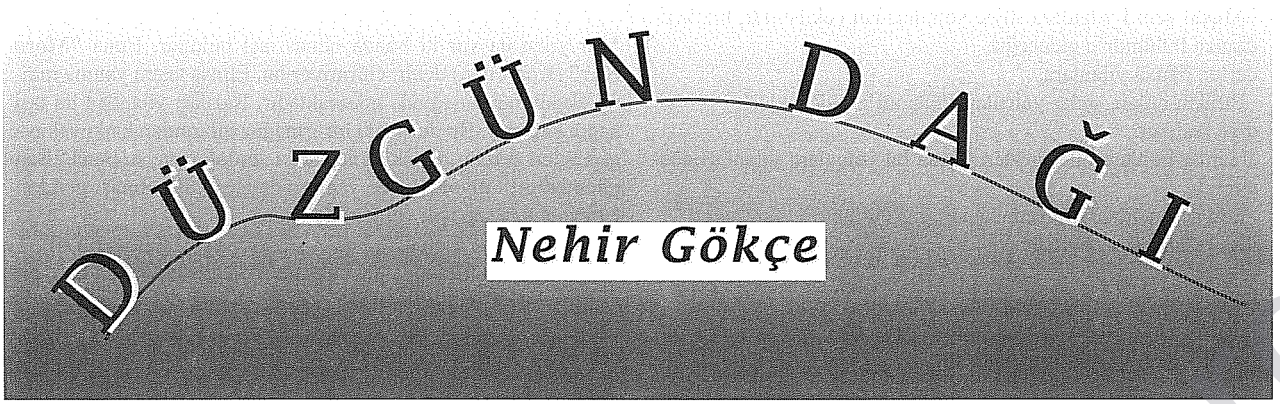
Bebom beni affet seni doğurduğum için,
Ben seni tank seslerinde ürkerek uyanman için doğurmadım,
Ben seni açlıktan ağlaman için doğurmadım,
Ben seni besbuçuk aylıkken ölmen, öldürülmen için doğurmadım.
Beni affet seni bu dünyaya doğurup getirdigim için.

Yeğenime

Beriwanım ver elini,
baharın ilk ışıkları doğdu bak,
baharın ilk çiçeği açtı, koparmanı bekliyor Beriwanım
konuş bir şeyler söyle
ver elini Beriwanım
seninle Koye Buyere´nin tepesinde doğan güneşi karşılayalım
bebeğim Beriwanım
ver elini konuş, bir şeyler söyle.

Olcay Gültekin
Stockholm, 1998

www.arsivkurdi.org

bir filmin sahnesi ya da yıllardır gördüğüm bir düşün grimsi resmi.
belki de "rüzgarlı bayır"ın bende biraktığı izler. yıllardır, ucsuz bucaksız bir arazi ve üzerinde yabani otlar - keven mesela- gri bir gökyüzü, arada atıştıran yağmur, akşamın alaca karanlığı ve esen rüzgar tablosu gözümün önünden gitmez. bu tablo son yıllarda kayboldu, arada sırada gökyüzü daha da kararark göründüyse de birkaç gündür gelip yerleşti, eski yerine. rüzgarın etkisiyle kıpırdayan otlar...kuvvetle muhtemel, bu tablo rüzgarlı bayır romanının bir sahnesi olmalı. gökyüzü, tabloda dengesiz sayılacak büyüklükteki bir alani işgal ediyor. koskoca bir boşluk...
seni ben düzgün dağında bulmuştum. düzgün dağı bu tablonun yamacına düşer ama benden gayrı kimseler göremez, sen bile..
bulduğumda ateşi bulan ilk insan kadar coşkundum. avucumda taşıdım yillarca.. o yamaçta düzgün kuzularını otlatırken, yıllar sonra taşı toprağı kutsal olacak türbesini herkesten önce ben niyaz ettim. taşından teberik yapıp boynuma astım, cevherini dilimin üstünde üç yıl tutmaya çalıştım. eşiğine yüz sürdüğümde düzgün bile bunu aşırı buldu. yılların arkadaşını teberik taşıyor diye ayıpladım, ama ben ondan önce astım teberiği hayatımın en zorlu üç yılına. teberiğim düzgün'den bile önceydi. koynumda taşıdım, geceleri gizlice öptüm onu. indirip yastığıma, yüzünü seyrettim. anarahmine yerleştirdim sonra teberiği hayatımın. onu dilimin üstündeki cevherle besledim. etenemiz benim inancımdan ibaretti. akşamları yüzü ısısın diye mum yaktım. kutsal ışığında soyunup serin sularinda hızırın atıyla dolaştım. rüzgarlı bayırı unuttum gökyüzünü hatırlamıyordum bile gri mi, güneşli mi.. güneşli olmalıydı. ben kendime bir mabed yapmış, sunağına başımı yerleştirmiştim. dünyam teberiğim ve benden ibaret. dualar ediyordum, düzgün bana ne bağışlamıştı öyle.. hızırın atı şahlandıkça ayağımın altına gelenleri ezdim, kimsenin gözünün yaşına bakmadım. benim anam damda bulgur kurutuyordu. içli içli ağlıyordu bana. hasan dedeye koç adadı sari oğlan, gözyaşına abdal musa'nın değirmenini döndürdü. melanet hırkası benim sırtımda, hacı veli'nin postu hızırın atına eğer olmuştu. zülfikarı salladım, anamın evi kerbelaya döndü. o herşeyi unuttu, minik bir çocuk oldu anam. birlikte soru sormaca oynadık, anam çok tatlı bakar, çok çekmiş babamdan. onun gözyaşına abdal musa'nın değirmeni bile ters döndü. sabrım öğündü taş altında.. anam tatlı bakar gözlerimin içine. ben bir it olurum, atlarım üstüne üstüne.. kaçmaz benden, ister ki, onu parçalayıp sakinleşeyim. teberik benim koynumda, ben anamın koynuna.. dut ağacını salladı anam, dallarından yetimlik döküldü. hiç kimse sevmemiş onu, ben de teberiğimin derdindeyim. kaç kez kurban oldu bana. hiç umurumda değil, ne yaşamış. sağım solum sobe.. karacaahmet yetişti bana, elini uzatıp gözüme sürdü. bir sis perdesi kalkti ki, etraf alev içinde. ortasında mecusi rahibi gibi dansediyorum. samanlar tapınacakları ateşe sırtlarını dönmüşler. hiçbir şey doğru değil gördüklerimde.
yeniden hızırın atına atladım. düzgün dağına vardım. arkadaşımın müsahibinin yaşadığı o balıklı dereden geçtim. bu teberik bana ait değil. bu teberik kutsal değil. bu teberik arkadaşımın boynundaki gibi bana bağlı değil. bu teberik benim değil. usulca çıkardım anarahminden, kanlı kanlı bıraktım aldığım yere. cevher hala ağzımdaydı, sıyırdım dilimin üstünden. düzgün'e baktım, yoktu yerinde. hızır'ın atına binip gitti belki de.. bulduğumu zannettiğim kutsal için dilimlediğim lokma hayata durmuş, söküp aldım yerinden. kanlı kanlı beze sardık. ablam çocukluğunda evcilik oynamış bu bebekle. yol daralsın, sen ey sıcak yatakların, gizli aşklarin teberiği, erkan sana lazım değil. zikrinin kırdığı erkan cem damında saklı durur.

evime yaya döndüm. arta kalan zamanlarda ziyaret edilirim ben. herkesten sonra sıra bana gelir. akşam bana "belki, belki" gelir. bir "belki" ümit, iki "belki", kimse yolunu döndürmezse arta kalan lütuf eder. ah yarali rahim, ah kemiksiz dil! sönük fosfor parlamaz. devirteslim törenini yaptik biz. artıkları yemekten az daha cevheri yutacaktım. ben seni teslim ettim teberik, ne üstündeki duaya artık inancım kaldi, ne seni bulduğumu sandığım yere.. kutsal olan yalnızca benim o eski tablommuş. düzgün dağı aldatmaca.. onu ben kutsal kıldım, şimdi geri alıyorum. o bana inanmadı ben artık ona..
yar yanımda yatmak ister, gece biter, el olur. tut ki, koca bir boşluğa dokundum. hiçbir şey yokmuş.. geriye bir ben kaldim tablodan. mutlu son. □

www.arsivdergisi.org

DERSİM - OTONOM BİR COĞRAFYA VE SORUNLARI

Dr. H. Çağlayan

(...)
Dersim otonom bir cografyadır. Dini Kızlbaştır. İnanç ve felsefesi Kırmaciye'nin doğası ve tanrılarıdır: Xızır, Duzgın/Kemere Bımbareki, Khurês, Buyere, Jêle, Çewres Osporê Qelxeru, Thujik Bava, Munzır Bava vb. Dersimliler kendilerine Kırmanc, ülkelerine Kırmanciye, dillerine Kırmacki, yani Zazaca der. Kırmac ise ne Türk ne de Kürt demektir.
Dersim dergisi Dersim'in bazı sorunlarına değinmesine karşın, Dersim'in orjinalitesine uygun değerlerini yeterince sahiplenemiyor ve bu değerleri günümüze taşıyamıyor. Yalnız bir halkın baskı altında olduğunu söylemek ve ona kızılhaçvari yardım da bulunmak, önemli olmasına rağmen, yetmiyor. Baskı altında olan bir halkın hayatta kalması isteniliyorsa, onun kimliğine, diline, tarihine, inanç ve felsefesine sahip çıkmak lazım. Bir halkın etnik kimliği, dili ve tarihi ile, inancı ve değer yargılarıyla yanyana yaşadığı halklardan farklı olduğunu göstermek, diğer halklara karşı düşman olmak anlamını taşımıyor. Temmenimiz, Dersim dergisinin Dersim'i Dersimlilere yabancılaştıran görüşlere yer vermesi değil, tesine onun dili, kültürü ve inancı ile orjinalitesine bağlı kalmasıdır.
Ben, Dersim dergisinin bir abonesi olarak Dersim hakkında ileri sürülen yanlış görüş ve düşünceler üzerine görüşlerimi derginizde belirtmek isterim.

Dersim

Dersim, tarihte otonom bir coğrafyayı çağrıştırır. Fakat kimilerine askeri kuşatma sonucu Cumhriyet tarihinden sonra çizilen bugünkü Tunceli il sınırını çağrıştırmaktadır. Ve kimilerine de Kürdistan'ın küçük bir şehrini.
Hemen belirtmek gerekir ki, Dersim kızılbaş inancını taşıyan ve Zazaca konuşan etnik bir topluluğun coğrafyasıdır. Dersim insanı kendine Kırmanc der, coğrafyasını Kırmanciye (Dersim) olarak adlandırır. Ne Türktür, ne Kürt. İnancı ve felsefesini ise "İtiqatê Kırmanciye" (Dersim İnancı) olarak isimlendirir. Kızılbaşlığı (Aleviliği) Türk ve Kürt'ten ziyade kendine hastır. Bu coğrafyanın hududu Batıda Sivas, doğuda Erzurum-Muş hattına kadar ve güneyden de Fırat ve Murat nehirleriyle çevrili olan bir bölgedir.
Dersim yabancı istilalara karşı başarı ile direnmiş ve Osmanlı istilalarına uğrayan Alevi ve diğer halk ve aşiret mensuplarını bağrına basmıştır. Dersim 1895-96 ve 1915 Ermeni soykırımından kaçan onbinlerce Ermeniyi bağrına basar. Kısaca Dersim hem bağımsız statüsünü ve hemde bu statüsünü kullanarak merkezi devlet otoritesine karşı olan muhalif güçleri korur.
Alp Arslan yönetimindaki Selçukluların 1071 Malazgirt savaşında Bizans İmparatorluğu'na galip gelmesi ile İslama bağlı göçebe Türkmen aşiretleri Anadoluya yayılır. 1300 yıllarında Osmanlı Hanedanlığı kurulur. 1402'de Timur Leng'e yenilmesine rağmen, varlığını sürdürür. Osmanlı İmparatorluğu Bizans İmparatorluğu'nun yardımına koşan Haçlı Ordusu'nu geri püskürtür, 1453'te Fatih Sultan Mehmet komutasında İstanbul'u işgal eder ve Osmanlı İmparatorluğu'nun baş şehri olarak ilan eder.
İstanbul'un fethi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmacılığı hızlanır. Batıda Trakya'yı, Makedonya'yı, Sırbistan'ı, Macaristan'ı, Bulgaristan'ı, Bosna'yı, Yunanistan'ı, Arnavutluğ'u ve doğuda Suriye'yi, Ermenistan'ı ve Mısır'ı isgal eder. Osmanlı ordusunun Viyana kapılarına dayanmasıyla Osmanlı yayılmacılığı 16. yüzyılda had safhayı bulur. Kuzey Afrika'nın Arap toprakları ve Kıbrıs Osmanlı İmparatorluğu'na dahil edilir. Osmanlı Devleti bu dönemlerde Dersim'i kendi topraklarına dahil olarak görmesine rağmen, Dersim'e egemen olamamış, otonom yapısını kırmayı başaramamıştır. Osmanlı Devleti Dersim otonom statüsünden dolayı defalarca sefer düzenlemiş, fakat sonuçalamamıştır. Kısaca Osmanlı sefer eylemiş, zafer eyleyememiş. Fatih'le başlayan sefer, Cumhuriyete kadar devam eder.
Osmanlı Devleti Dersim'i kendi haritasına dahil etmesine rağmen, Dersim fiiliyatta kendi kapısını dış işgalçi güçlere kapalı tutmasını bilmiştir. Dersim'i işgal için Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı ve Türk sivil-askeri müfetişleri rapor üzerine rapor sunmuşlardır. Bu raporlardan da anlaşıldığı gibi gerek Osmanlılar ve gerekse Cumhuriyet idaresi, Dersim'in otonom yapısını kırmak icin büyük askeri şiddet ve siyasi hilelere başvurmaktan geri kalmamışlardır: "Osman oğullarının kurduğu genç devlet, Dersim'e komşu olduğu zaman, buraları müthiş bir kızılbaşlığın tesiri altındaydı. Dersim, on beşinci milat asrında (15. yüzyılda) Osmanlı PadişahıFatih Mehmet'e taktim edildi. Fakat Dersim Osmanlı Devletinden biyhaber, Osmanlı Devleti de Dersim'e lakayt idi. Yavuz Selim, Acem Şahiyle Çaldıran'da çarpışmağa giderken, bu kızıl baş dağlarını titretmeden geçmedi. O günden beri Dersim bizim hartamıza dahildir. Fakat kapısını misilsiz bir inatla içinden kilitlemiştir." [N. Hakkı, Derebeyi ve Dersim, Ankara 1932, S. 25]

Dersim'in dış güçlerden bağımsız yaşadığını ve kendine has öz idare biçimiyle yönetildiğini keza aynı Naşit Uluğ raporunda belirtmektedir: "Osmanlı idaresi altinda Dersim, dört buçuk asır devletle alakası kesik sayılabilecek bir aşiret derebeyliği hayatı sürdü. ... Nizamı Cedit devrinde de Dersim'le meşgul olmak istenilmiş, bu ağaları kaldırıp, kazanıp Dersim'de devlet nüfuzunu kurmak çareleri aranmış ve fakat bu teşebbüs bir semere vermemişti." [Naşit Uluğ, "Tunceli Medeniyete Açılıyor", İstanbul 1939, S. 121-22]
20. yüzyılın ilk yarısında Dersim'in istilası için incelemelerde bulunan Naşit Hakkı raporunda şöyle der: "Coğrafya

www.arsiv.org

kitaplarının "KapalıMemleket" dedikleri "Tibet" i bile birçok keşif ve sefer heyetleri baştan başa katetmişlerdir. Fakat Dersim, devlet memurlarıyle asker kıtalarından başkasının kuşbakışı bir tetkikine bile mevzu olmamştır". "1925 senesi haziranın sıcak bir günündeyiz. Fatih Mehmet, İstanbul'u alalı aşağı yukarı 470 sene var. Dersim de İstanbul'la hemen aynı senelerde bu devlete bağlandı. Fakat bu beş asırı ondan evel nasıl yaşıyorsa öyle geçirdi. Ona, hayatında yalnız "sevkitabii" hakim oldu". [N. Hakkı, Derebeyi ve Dersim, Ankara 1932, S. 19]

Dersim her ne kadar Osmanlı devletine bağlanmış ise de, o yaşamak istedigi tarzda yaşamıştır. Yani onun hayatına Osmanlı-Türk kanunu, nizamı ve Türk'ün rapt -ı zaptı değil, "sevkitabii" (N. Hakkı'ya göre hayvansal) , yani kendi içgüdüsü, kendi yaşam biçimi -doğa felsefesine uygun kısmen anarşik- hakim olmuştur.

Osmanlı Dersim'e sefer edipte, zafer eyleyemeyince, Dersim'den de asker almayı sağlamak suretiyle bu bögeye nüfuz etmeyi düşünmüş ve bunun için de Dersim reislerine nişan, rütbe ve hediye dağıtarak Dersimi nüfuzu altına almayı denemiştir. Örneğin İsmail Hakkı Paşave Erzurum Müşürü Samih Paşa Dersim reislerini Erzurum'a davet eder ve onlarla temas kurup Dersim'de hakimiyet kurmak ve o bölgede nüfuz sahibi olmak isterler, fakat sonuç alamazlar.

Tanzimat döneminde Dersim'i yöneten Hüseyin Bey'den (Zazaca: Çê Soşen Beg) memnun olmayan Osmanlı, Hüseyin Beyi Vidin'e sürgün eder. Hüseyin Bey'in yerine oğlu Ali Bey geçer. Ali Bey Osmanlı Devleti ile ılımlı bir politika sürdürür, fakat buna rağmen Osmanlı Devleti Dersim'in idaresinden memnun kalmaz: "...içeriye girip asayişi tesis edemiyen Osmanlı devleti ağaya mevki vererek halkı avucunun içinde tutacağını sanıyordu; maalesef ağa hükümete karşı halkı, halka karşı hükümeti ileri sürerek kendi menfaatini temin ve temasta olduğu adamları da itima ediyordu. Dersim umum müdürü Erzincan'da göz hapsi altında tutulurken, Dersim'in içinden yeni ve daha zorlu bir haydut başı türedi; Seyh Süleyman beş bin silahlı ile, ne Dersim umum müdürünü ve ne de Osmanlı idaresini dinliyordu." [N. Uluğ, age. S. 122, Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 2, Istanbul 1992, S. 159-160, bak M. Kalman, age, S. 60-61]

Dersim'de nüfuz yarışına giren Osmanlı sefer üstüne sefer, askeri işgal için siyasi ve askeri Müfetişler tarafından rapor üzerine rapor hazırlamaktadır. Bu raporlar Dersim'in bağımsız olduğu doğrultusundadır ve amaç Dersim'in bağımsızlığını kırmaktır: "1875 yılına kadarDersim'de bir yandan nüfuz yarışı olurken bir yandan da etrafta sarkıntılıklar devam ediyordu. Nihayet Ahmet Muhtar Paşa 1875'de apayrı bir yoldan Dersim'e nufuz denemesinde bulundu. İsmail Hakkı ve Samih Paşalar gibi o da Dersim reislerini Erzurum'a davet suretiyle bir toplantı yapmıştı. Bu davete Hozat ve civarında nüfuz sahibi Mansur Ağa ve Şeyh Süleyman gelmediler. Toplantıya katılanlar arasında Şah Hüseyin Beyzadelerden Hüseyin Bey ile Mazkirt Kaymakamı Gülabi bey de vardı. Toplandıda yapılan eski teklifleri Hüseyin Bey itirazla karşılamış, Gülabi Bey ise kabul ederek bazı taahhütler girişmişse de başaramamış ve neticede yeni türeyen reislerin nüfuzu ve ihtirasları sonucu öldürülmüştü." Ve neticede "Dersim de aile nüfuzunun kırılmasını önleyememişti" ve "Hozat cıvarının hakimi ve akideleri icabı Türklüğe ve hükümete düşman olan Mansur ağanın eline geçmesine engel olamamıştı.

Dersim bölgesindeki Dersimli kaymakamlar her ne kadar Babıali adına hükümet icra ettilerse de Dersimlilerin asker vermesini ve diğer tekalüfü ifa etmelerini sağlayamadılar. Özellikle merkezi Dersim'de 5000 kişilik küçük bir ordusu ile ve bölgesinde o zamana göre tahkim edilmş beş kaleciği ile duruma tamamen hakim ve Türklere düşman olan Şeyh Süleyman ailesinin muhitine ise hükümet müfuzu asla yanaşamadı." [Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, S. 160]

Dersim Osmanlının tüm çabalarına rağmen ona asker vermez. Dersim'den ordu isteyen Osmanlıya Dersim büyükleri şöyle cevap verir: "Biz ne kuvvet veririz, ne de destek veririz. Çünkü mecbur değiliz. ... Biz ülkemizi sultansız da koruyabiliriz." [M. Kalman, age., s. 66] VeDersim yokolmamak için kadını ve çocuğu ile birlike topyekün direnir. Diğer Dersimli aşiretlerin yardımına koşan Dersim'li Ermeni Mirakyanların başı Giron Osmalılara karşı yiğitçe döğüşür. Çatışmanın en şiddetli anında Osmanlı Atını ele geçir, çocuklara, "Çocuklar öyle de ölünür, böyle de. Belki kazanabiliriz, korkmayalım!" der ve çarpışma sonucu coşkularını şöyle dile getirirler:

"Kılıcımızı vurduk taşa,
Taş yarıldı baştan başa,
Nere kaçarsın Osman Paşa..." [Antranik, aktaran Sefi Cengiz, Kırmanclar, Kızılbaşlar ve Zazalar, Londra 1995, S. 100; M. Kalman, age., s. 67]

Yine Dersim'in Thujik Bava mıtıkasında Osmanlılarla savaşa giren bir Dersimli Seyit, Osmanlıyla olan şavaşını şöyle anlatır: "... Osmanlı ordusu yeniden Thujik'e saldırmaya başladı, biz de şiddetli bir karşı saldırıya geçtik. Topçu ateşleri doruklara yetişiyordu, ama etkili değildi. Bu son kavga 15 gün sürdü. Ne biz yenildik, ne onlar. Artık çatışma hızını yitirmişti. Ne zaman ki onlar ateşle bizi yenemeyeceklerini anlayınca Düzgün Dağı'nı kuşatmaya aldılar. Sanıyorlardı ki, bizleri aç ve susuz bırakarak teslim alacaklardı. Fakat bizim yiyeceğimiz, içeceğimiz, giyeceğimiz ve yatacağımız o kadar çoktu ki, yıllarca dayanabilirdik. Dış yardıma ihtiyaç duymayacak haldeydik. Çünkü Düzgün Baba'nın üzerindeki kaynak sular, otlaklar vs. vardı. Ve bunlarla bütün gereklerimizi karşılayabilir ve hayvanlarımızın sütü ve yünüyleonlarca yıl geçinebilirdik." [Antranik, aktaran M. Kalman, age., s. 68]

Dersimliler geçici yenilgiler yaşamış ise de, bir bütün olarak Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini geri püskürtmüş ve onun idare biçimini geçersiz kılmışlardır. [Bak M. Kalman, age., s. 70]

Yine Osmanlı hükümeti, Ermenilere karşı Dersim'den ordu alaylarını istemiştir; fakat Dersim bunu redetmiştir. Dersim, yalnız Osmanlının bu isteğini redetmekle kalmaz. Osmanlı ve Türk hışmına uğrayan Ermenileri korur. "Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni-Kürt İlişkileri" adlı eserin yazarı Ermeni Garo Sasuni bu konuda şöyle der: Dersimliler "Ermeni eylemcileriyle çok dostane ilişkiler içindeydi ve daha sonra Birinci Dünya savaşı esnasında birçok Ermeniyi kurtarmışlardır." [G. Sasuni, age., s. 121]

Garo Sasuni kitabının başka bir yerinde Ermenilerle ilgili Dersim hakkında şöyle der: "Örneğin Dersim Ermeni kurtaran ocaklardan biri olmuş ve bu sayede 20. 000 Ermeni hayatta kalabilmiş, bunlar sonraları Erzincan ve Erzurum yoluyla daha doğuya geçip kurtulabilmişlerdi." [G. Sasuni, age., s. 153]

Doğu cephesinde Ermenilere karşı müslüman halkı yanına almaya çaba sarfederek savaşan Kazım Karabekir, Kızılbaş Dersim'i yanına almayı başaramamıştır. O'nun bu konudaki raporları G. Sasuni'nin bilgilerini doğrulamaktadır:

"Yukarı Abbas Uşağı Aşireti Ruesasından Seyyid Rıza: Bu

adam Ruslara dehalet etmiş ve Rusların büyüklüğüne kani olmuş ve Hükümet-i İslamiye aleyhdar bir hınzırdır. Ermeniler ile muhaberesi, eşkiyalığı, edebsizliği ve nihayet tezviratı..." olmuştur. [Kazım Karabekir, Kürt Meselesi, İstanbul, 1994, s.83]

"Belit Uşağı Reisi Zeynel

Hemen mütareke zamanına kadar Ermeniler ile dostluğunu muhafaza etmiş ve haydut gibi en şerir Ermeni casusu bundan himaye görmüş..." [K. Karabekir, age., s. 82]

"Karaballı Aşireti Reisi Mehmed Ağa

Bu adam menfaatinin temini için oğlu ve akrabaları ile bir çok Ermenileri Erzincan'a firar ettirilmesine ve hatta 18. 1. 34 tarihinde derdest edilen Hamtur Boyacıyan namındaki Ermeni'yi dahi 16. 1. 34 tarihine dadar himaye ve Ruslarla gizliden gizliye muhabere..." etmiştir. [K. Karabekir, age., s. 84]

"Ferhad Uşağı Ruesasından Havşarlı Küçük Ağa

Erzincan'ın sukütuyla beraber İdare İbrahim Ağa refakatinde olarak Ruslar dehalet eden ve Ermenileri Rusya'ya firar ettiren bir hınzırdır." [K. Karabekir, age., s. 85]

"Karaballı (Karayallı) Aşireti Ruesasından Kanko zade Sevak Müdürü Mehmed Ali Ağa

Harput Ermenilerinin Koç Uşağı vasıtasıyla firarlarına başlıca sebep ve bu yüzden çok para kazanmış bir kimsedir." [K. Karabekir, age., s. 86]

Dersimlilerin bağrına bastıkları binlerce Ermeni arasında Soloman Tehleriyan da bulunmaktadır. Dersimli yaşlı bir kadın Erzincan katliamından yaralı olarak kurtulan S. Tehleriyan'ın yaralarını sarar, onu iki ay misafir eder. Ermenileri yanında barındırmanın suç ve cezasıölüm olduğundan, Dersimliler Tehlerian'nın ve Harput'ta katliamdan kaçan diğer iki Ermeniye İran'a gitmelerini önerirler ve bu konuda gereken yardımı sağlarlar. Tehleriyan İran'a gider. İran'da bir sene kaldıktan sonra katliamda sağ kalan akrabalarını görürüm umuduyla 1916'nın sonuna doğru Rus askerlerinin işgali altında olan Erzincan'a döner, fakat aile ve akraba efradından sağ kalan kimseyi bulamaz. Tehlerian buradan Tiflise gider ve orda iki sene kalır. Yine sağ kalan akrabalarını görme umuduyla 1919'un başlarında Tiflis'ten İstanbul'a gider. Tehlerian İstanbul'da kimseyi bulamayınca, İstanbul'dan Selanik'e ve Selanik'ten Sırbistan'a gider. Tekrar Selanik üzerinden 1920'nin başlarında Paris'e gider. Ermeni soykırımının psikolojik etkisiniden bir türlü kurtulamayan Tehlerian Paris'ten Berline giderve 15 Mart 1921 tarihinde Ermeni soykırımının Mimarı Talat Paşa'yı Berlin Charlottenburg, Hardenbergstraße 37'de öldürür. [Bak. Der Völkermord an den Armeniern vor Gericht, Tessa Hoffman, Göttingen, Wien, 1980]

Fatih Sultan Mehmet ve Kızılbaş düşmanı Yavuz Sultan Selim ile başlayan Dersim'e sefer ve istilalar Tanzimat ve Abdulhamid'in istibdat döneminde de devam eder. N Hakkı : "İşte bu Seyit Rıza'nın dedeleri hiç bir hükümet saygısı bilmeden Sultan Hamit devrine kadar geldiler", diyor. [N. Hakkım, Derebeyi ve Dersim, Ankara 1932, S. 45]

Komün kanunun hiç yeri olmadığı halde ilkönce Dersim'de tatbik sahası bulduğunu söyleyen Türkçü N. Hakkı, Dersim'in azdığını, yani yabancı boyunduruğu kabullenmediğini yazmaktadır: "1324 senesi ilkbaharında artık Dersim, bir istibdat sultanı için bile hazmedilemiyecek kadar azmıştır. Dersim, hiç bir şey dinlemiyordu. Bugün en akıllı ve uslu görünen Dersim başları, en önde Diyap Ağa olduğu halde ayaklanmışlar, Ovacık havalisinde bulunan Kıtaatı muhasara etmişlerdi. Asi Dersimlilere Seyit Rıza kumanda ediyordu. Garnizon kumandanı neden sonra bir neferi muhasara hattından kaçarak Kemah'a gönderebildi ve oradan Dördüncü Ordu Müşürünü haberdar etti. Dördüncü Ordu Müşürü, nihayet Abdülhamit'ten Dersim'i tedip iradesini alabildi. Hemen dört taraftan 17-18 tabur asker toplandı. Taburlar önce muhasarayı kaldırarak Ovacık garnizonunu kurtardılar. Hozatlı asiler, kamilen Munzur suyu tarafına atıldı, bir kısmı dağa iltica etti."

Her nekadar "asiler Munzur suyu tarafına atıldı" deniliyorsa da, "asi" olarak adlandırılan Dersimlilerin sırtlarını dağlarına çevirdikleri besbelli. N. Hakkı 17-18 tabur askerle bile bir sonuç alınamadığını itiraf etmektedir: "Tam o sırada, meşrutiyet ilan edildi. Ağalar şaşırdılar,(...) eşkiya mukavemetten vazgeçti." Kumandan: "Bizim vazifemiz tamam, bundan sonrası idarei mülkiyenindir. (...) Asker garnizona dönünce Dersim gene eski Dersim oldu. Harekat neticesiz kaldı, yapılan fedakarlıklar boşa gitti. Seyit Rıza bu hareketin de kahramanı idi." [N. Hakkı, age, S. 45-46]

Görüldüğü gibi Dersim, Osmanlı devlet otoritesine karşı - Kızılbaş soykırımcısı Yavuz'dan Abdulhamid'e kadar- direnir. O ne Osmanlı Devletin'in meşrutiyetine inanır , ne Abdulhammit'in merkezi istibdatına, ne de Jöntürklere boyun eğer.

Doğuda Emenilere, batıda Türklere ve güneyde Kürtlere komşu olan Dersim Osmanlıya karşı kendi Kızılbaş inanç ve tabiat-sever bir felsefe biçimi ile yarı-anarşik şekilde dış güçlere karşı bağımsız olarak yaşamını sürdürmeyi başarır. Fakat Cumhuriyet Türkiyesi Osmanlı Devleti'nin sürdürdüğü ve sonuçsuz kalan askeri seferlerini üstlenir ve Cumhuriyet için bir "hercümerc yuvası" ve bir "çıban" haline gelenDersim üzerine "kesin bir amaliye" yapmak şart olduğunu söyler. [İ. Beşilkçi, Tunceli Kanunu 1935 ve Dersim Jenosidi, İstanbul 1990, S. 25; Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, S. 165]

Ve ne yazık ki, Cumhuriyet Türkiyesi 1937-1938 Dersim direnişini kırar, otonom yaşamını noktalar ve Dersimi teslim alır. [Dersim'inbağımsız yaşadığı tezi için bak V. Timuroğlu, Ankara, 1991, s. 31-33]

Dersim "Türktür" tezi

Gerek Osmanlı mtasarrıfları gerekse genç Türkiye Cumuhriyeti'nin müfetişleri olsun Dersim hakkında tuttukları raporlarda Dersim'n genellikle Türk olduğunu belirtirler. Dersim Mutasarrıfı Arif Bey 1903 yılında İçişleri Bakanlığına yolladığı bir raporda Dersim sancağı "Türklerin pek eski barınağıdır" ve "Türklerden başka hiçbir nesil eserlerine ve anılarına ratlanamaz", der. [M. Kalman age. s. 81]

Naşit Hakkı: "Muhammet Araptı, Dersimli, Horasan'ın öz Türküdür" [N. Hakkı, age, S. 30]

Yine bir Dersimliye aslın nedir diye soran N. Uluğ, şu cevabı alır: "Ben nebileyim, aslım Dojikbabadan... Kureyşanlıyız. (...) Biz İmamCafer'in evladıyız." [N. Uluğ, age, S. 41]

Bir bütün olarak olmasa bile, Dersimli burda kimliğinin bir yüzünü anlatmaktadır.

Fakat Türkçü N. Uluğ, Dojik (Thujik) kelimesinin Tacik kelimesinin bir bozuntusu olduğunu yazmakta ve Tacik kelimesini Türklüğe bağlamaktadır. [N. Uluğ, age, S. 42]

Uluğ Orhon Abideleri'nin "Az" adlı bir ulusu Türk camiasının bir parçası olarak kaydettiğini söyler ve bu "Az" kelimesi tekrarlana-tekrarlana "Az-Az"dan "Zaza"ya dönmüş bir kelime olabilir, diye yazar. [N. Uluğ, age, S. 55]
Uluğ Bitlis beyi Şerf Han'ın "Şerefname"'sinde Zazaları Kürtlerden saymadığını berlirtir ve Dersimleri Zaza olduğunu söyler. Ve Zazaların mezheb bakımında ikiye ayrıldığını vurgular: "Şafi Zazalar bulundukları muhitin icabı olarak doğu komşularımızla daha fazla temas ettiklerinden dillerinde göç yollarından getirdikleri kelimeler daha barizdir. Daha fazla Lice, Palu ve Çapakçur bölgelerine serpili bulunan bu insanların ahlaki telakikilerinin iptidailiğine karşılık mezhebi taassupları kuvvetlidir; Hanefi mezhebinde onlara kafir derler. 24 yaşınakadar Türkçeden başka bir tek yabancı kelime bilmediğini bana söyliyen doğu illerimizde 1925 taassup isyanının reisi Şeyh Sait, dağlarda yaşıyan ve karanlıklar içinde kalan bu Zazalara dayanarak hükümete karşı yürümüştü.
Kızılbaş Zazalara gelince, bunların mezhep ayinleri Türkçedir. Ayinlerde Türkçe nesefleri dinlerler, kadın olsun erkek olsun ihtiyarları dilimizi iyi konuşurlar." [N. Uluğ, age, s. 58]
Türkçenin lehçesi onlar gördüğü Zazaca hakkında Uluğ söyle yazar: "Vokaller ekseriyetle değişir; sesleri kendi hançeresinin (gırtlak) , dilinin ve ağzının teşekkülüne uydurur. Bir yol üstü konuşmasında hatırımda kalan sözleri size dağlının lehçesini tanıtayım:
-Çorbayı ne ile içersin?
-Kosik ile..
-Çamaşırı nerede yıkarsın?
-Legan'da.
-Samanı ne ile getiririsin?
-Çuvale ile (sondaki e fazla)
-Çarsıdan ne alacaksın?
-Şekar.
-Aldıklarını ne ile taşıyacaksın?
-Begir ile, Ostor ile..
-Eşkiyalık eder misin?
-Haşa, ben böyle alçağıyo kabul etmem.. Ben hükümete düşmeni etmem. (yani düşmanlık)
-Bu basmaları kimin için aldın?
-Torn-ho için .. (Torunları için)
-Baban sağmı?
-Ahrete yolunu boyladı (T'den sonraki e fazladır)
-Geçenki kargaşalıkta nerde idin?
-O bozuk'ta ben köyden çıkmamisem.
-Bu yoksuzluğun sebebi ne?
-Sebebi açığo, ağalar, seyitler...
-Şimdi Cumhiriyet devri, neye onları dinliyorsunuz, ...
-Doğru ayıbo, ayıbo!
-Atatürk size hürriyetinizi bahşetti, ne korkuyorsunuz?
--Biliyoruz Atatürk bize Cumhuriyet bağış etti. ...
-Bu hayat ağır değilmi
-Ağıro, elbet ağıro... ama biz bisucuz...
-Burda oturmak şart değil a... Ovalara inin!...
-Burası kalık toprağı (dede toprağı), Piriklerimiz... Biz hayına etmedik, nacaro, burada temeliyo(yerleşik), buradan gitmeye güç nekene...
Gerçekten feleğin germ-ü -serdini (*) görmüş ve geçirmiş dersimli, sıcaklık yerine germo, soğugluk yerine serdo, göz yerine şim, yük yerine bar, güzellik yerine rındo da der: bu kelimeler yumuşak bir söylenişle Osmanlı şivesine girmiş olduğunu biliriz. [N. Uluğ, age, S. 56-57]

Doğu cephesinde Ermenilere karşı savaşan Kazım Karabekir Dersimlilerin Türk ve dillerinin Türkçe olduğunu iddia etmektedir: "Dersim ebradının lisanı umumiyetle "zaza" lisanı olup kürtçeye yakındır. Aşayirden bazıları ilk bahardan sonbahar ibtidasına kadar gecemişinolarak (gece kalcı olarak) yaylada ikamet eder. Ve kışın köylerine çekilirler. Dersimlilerin ecdadı Mavera-yı Türkistan'dır. Burada hicret etmiş Şeyh Hasan ve Seydanlı namında iki biraderden teessürle (Şeyh Hasanlı, Seydanlı) namında iki büyük kabile vucuda getirmişlerdir ki elyevm (bugün) mevcud aşayir behemehal bu iki kabileden birine mensubdur. Filâsl (kökende) Türk olan Dersimliler merur-i zamanlakendi adet ve milliyetlerini terk etmiş ve lisanlarını kaybetmişlerdir." [K. Karabekir, age., s. 87]

Dersimlilerin kulandığı dilin, yöresel Kırmancki olarak bilinen Zazaca'nın Türkçe olmadığı belli ve açıktır. Fakat bilimadamı olarak geçinen türkçü müfetişler ve istihbarat mensubları dilbilim adına Thujik Bava'yı Tacik kökünde arar, "'Az' kelimesi tekrarlana tekrarlana 'Zaza'" olmuştur, derler. Yine bu türkçü '"bilimadamları" na göre Zazaca "germ" kelimesinin kökü Moğolca'daki "kerm" kökünden geldigini iddia etmektedirler. "kerm" Moğolca'da kaplıca demekmiş. "serd" kelimesinin köküde Türk dillerinde "se" kelimesinden türediğini sanmaktadırlar. "'se'de su olduğu izahına lüzum yoktur", der N. Uluğ. [N. Uluğ, age, S. 57] Bilimsel olarak bunu tartışma konusu etmek bile gereksiz ve yersizdir. Çünkü "Resmi Türk Tarihi Tezi, artık aklı başında herkesin karşısında katıla katıla güldüğü bir soytarı durumundadır. Hiçbir bilimsel belge ve bulguya dayanmayan, içi boş, kof tezlerden oluşan bu tarih araştırmacılığı bugün artık iflah olmaz bir noktadadır." [Özgür Politika, 29.3.1996] Ayrıca, Zazaca ve Türkçe biribirinden farklı, ayrı dil guruplarına bağlı ve biribirinden bağımsız ayrı ayrı diller olduğu dilbilimcilerince bilinen bir gerçektir.
Bilimsel olmayan resmi teoriler 70 senelik türkçülük politikası ile birlikte iflaz etmiştir. Fakat unutmamak lazım ki, bilim adına yola çıkan bu tür ırkçı-türkçü görüşler Dersim'in 'germ' ve 'serd''inin Türkçe olduğunu söylemelerine, bu tezin Türk aydın ve entelektüel çevresinde etkisiz ve tesirsiz kalmadığını söylemek yanlış olmaz. Bunun da ötesinde, bu ve benzeri görüşler bir gelenek halini alma tehlikesini taşıyabilir. İşte tehlikeli olanda budur. Bu da şiddet sonucu yaratılan ırkçı-resmi tarihin sürekliliğini pekiştirir.

Dersim "Kürt" tür tezi?

Jöntürkler Abdulhamid'in istibdatına son vermek için Anadolu da yaşayan halklara özgürlük ve hürriyet vaadinde bulundular. Politik iktidarlarını pekiştirdikten sonra vaad ettikleri reform, eşitlik ve hürriyet düşüncelerini geri plana ittiler ve Pan-Türkizmi kendilerine ideoloji olarak seçtiler. Halkların özgürlük ve eşitlik mücadelesinden korkan Jöntürkler Abdulhamid despotizminin yaptığını aratmayacak katliamlar yaptılar. Jöntürklerin ileri gelen simalarından Talat Paşa övünerek söyle diyordu: "Ermeni sorununun hal etmek için Abdulhamit'in 30 sene içinde yapamadığını, ben daha fazlasıyla bir günde yaptım. [T. Hofmann, Hr., S. 68, 1985]
Jöntürklerin Birinci Dünya Savaşı'nda yenik düşmesi ile Pan-Türküzim idealindeki Büyük Türk İmparatorluğu gerceklesmez. Bunu anlayan Mustafa Kemal müslüman olan

www.arsivkurdi.org

Kürtleri yanlarına alarak, Doğuda Ermenilere karşı, batıda "gavur" Yunanlara karşı Misak-ı Milli sınırları dahilinde bir Türkiye için savaşır. Mustafa Kemal Türk milli devletini kurduktan sonra, Türk olmayan diğer halkları şiddete dayanan bir asimilasyon politikasına tabi tuttu. Asimilasiyona boyun eğmeyen halkları ya şidete başvurularak sürgün ettirir veya fiziki olarak yoketme planlarını uygulamaya hazırlanır. Yeni kurulan Cumhuriyet Türkiyesi Kırmanc/Zaza/Dımılilere (Zazalar) ve Kürtlere karşı asimilasiyonu şiddet yoluyla uygulamaya girişir. Cumhuriyet'in askeri şiddetine ve asimilasyona karşı Zazalar ve Kürtler direnirler. Türk devleti Şeyh Sait önderligindeki Zaza ayaklanmasından sonra, hala otonom statüsünü koruyan Dersim'e yönelir. Amaç Dersim'in otonom statüsünü kırmak ve Dersim'i askeri, siyasi ve kültürel olarak Türklüğe bağımlı kılmaktır.

Genç milli Türk Devleti Dersim'i bir çıban başı olarak görür ve Dersim'i işgal etmek için askeri olarak kuşatır. Dersim, kendi sosyal-kültürel, Kızılbaş inanç ve felsefesine ve kendi diline (Zazaca) yönelen Türk zulmüne karşı topyekün (istisnalar hariç) direnir, başkaldırır. Buna rağmen Dersim yenik düşer, coğrafyası askeri olarak işgal edilir ve insanları kültürel, sosyal ve yaşam biçimi olarak esir alınır.

Türkler sosyolojik, kültürel araştırma zahmetine katılmadan bilim adına Dersim'i tarihe Türk olarak tanıtmaya çalışmışlardır. Dersim'inTürk olmadığına kanaat getirmeyenler ise, Ankara'nın doğusunda yaşayan ve Türk olmayan herkesi Kürt olarak nitelemişlerdir.

Dersim, 1938 yenigisinden sonra siyasi ve kültürel olarak şidetle sarsılır, mevcut yapısı bir altüst olmayı yaşar. Asimilasyon Dersim'i birahtapot kolu gibi sarar. Milli bilinç ölü noktasına varır. Dersim'in kendine olan güveni sarsılır. Aşiret ve insanlar arasındaki ilişkiler bozulur, iyi ve dostane ilişkiler yerini güvensizlige bırakır. Bu hal 1960 lı yılllara kadar devam eder.

Yenilgiden sonra Dersim identitesi ve kültürel uyanışı sönük kalır. Bu durumun da sonucu olarak Dersimlilerin bir kısmı sol görüşleremeyil göstererek, Türk Solu'yla kader birliğine girer. Diğer bir kısmı da milli olarak uyanan ve bu uyanışı Türk Devleti'nin baskı ve inkarcı politikasına karşı yönelten Kürtlere katılır. Dersim Kızılbaş-Alevi sorunu dışında Kürtlerle aynı kaderi paylaşır, o da sömürgeleştirilir.Bu Kürtlerle ortak olan paydasıdır. Dersimli genç devrimci aydınlar Türk ve Kürt milli sol hareketlerine katılırken, kendi tarihlerini, sosyolojik toplum yapılarını, kendi insanının kültürel ve pisikolojik yapısını göz önüne almadan katıldılar. Bu onları Türk milliyetçiliğininve onun askeri şidetinden kurtulmak için -bilinçli veya bilinçsiz- kendi varlığından büyük fedekarlıklara itti. Bu durum Dersim identitesini daha da kirize soktu ve belli ideolojik görüşlere bağımlı kıldı. Dersim haklı olan Kürt mücadelesine omuz verdiğinden dolayı, onun kimliği ve identitesini ön plana çıkmış Kürt identitesine tabi tutumak yanlıştı. Bunun yanlış olduğunu gören Dersimli devrimci ve aydınlar Dersim'in dili ve kültürü, tarihi ve geleceği hakkında araştımalarını yoğunlaştırıp, hasıraltı edilmiş ve edilmek istenen öz identitelerine eğilmeye başladılar. Dersimli aydınlar bunu yaparken, kendi insanını, tarihini, inanç ve felsefi yaşam biçimini, dilini ve sosyal-kültürünü temel aldılar. Temel kendi öz insanı, dili, kültürü ve coğrafyası olunca, kirize saplanmış gibi görünen Dersim identitesi sorunu kimyasal artıklara kurban olmamış berak su gibi ortaya çıktı. Dersimliler kendi öz identitelerine yönelince, milliyetci eleştirilere maruz kaldılarve hala da kalmaktadırlar. Kürt sorununun tartışıldığı bir dönemde "bu nerden çıktı" diyen Kürt milliyetçileri az değildi, hala da öyledir.Birçok Kürt aydını ve milliyetçisi Dersim'in tarihte otonom yapısını, dilinin, dini inançlarının farklı olduğunu gözönüne almadan, "bizibölüyorlar", "devlet kışkırtmasıdır" diye kamuoyunu yanıtmaya çalıştılar ve hala da çalışmaktadırlar. Önceleri açıkça şöyle dediler: "Kurmançi (Kürtçe) ve Soranca'dan sonra Zazaca'nın da yazı ve edebiyat dili haline gelmesi önlenmelidir... Zaza folklor derlenebilir; ancak öykü, şiir, roman gibi edebi türlerden yazı yazılmamalı, özgün eser verilmemelidir. Bu iş sadece Kurmançi ve Soranca'ya bırakılmalı...." [Bak,Berhem sayı 3, Eylül 1992, sayfa 8]

Tarih tekarrür eder gibi oluyor. Kürt ve Zaza devrimcileri kendi dillerine, kültürlerine sahip çıktıklarında, inkarcı sövenist mahkeme heyetleri, Kürtleri ve Zazaları vatanı bömekle itham ediyorlardı. Kürt ve Zaza aydınları ve devrimcileri, "Türkiye hıyar değilki bölelim" cevabını veriyorlardı. Bu cevap Kırmanc-Zazalar için de geçerlidir. Belirtildiği gibi, sorun bölme sorunu değil, aksine kültürlerin ve halkların yan yana, eşit ve özgürce varlıklarını sürdürmesidir. Yani sorun özgürlük sorunudur.

Dersimliler artık kendi kimliklerini gizlemeye tahammül etmedikleri bir aşamaya girmişlerdir. Dersimlilerin bu aşamaya gelmesinde başta Dersimli yurtsever yazar, aydın ve Zazaca söyleyen ve konuşan sanatçılarımızın ve "Kızıl Yol", "Desmala Sure", "Ayre", "Piya", "Kormışkan", "Raştiye", "Waxt", "Berhem", "Ware" ve "Tija Sodıri" gibi Zazaca ve Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca çıkan dergilerin büyük faydası olmuştur.

Bu faaliyetler sayesinde inkarcılık ve asimilasiyon politikasının yarattığı sis perdesi aralanmıştır. Dersim öz kültürüne açılmak için kapalıtutulan kapıyı çoktan tıklatmıştır. Tarihi uzun bir inkarcılığa dayanan yalan tezlere karşı gerçeği ve doğruyu savunmak elbette zordur. Çünkü özgürlüğün olmadığı yerde statikoculuğu savunmak kolaydır. Tam da statikoculuğa karşı gelinmesi gerekirken, Kürt hareketlerinin çok önemli bir bölümü teorik olarak Türkiye'de hala geçerliliğini koruyan tekçi ve milliyetçi görüşleri benimsemişlerdir. Dolayısıyla kendileri dışında ki farklı etnik topluluklara ve kültürlere tahammül göstermemektedirler.

Buradaki eleştiri hedefim şahıs değil, tersine sahısların tekçi ve statikocu görüşleridir. Kendisinden farklı kimlik ve kültürlere tahammülgöstermeyen tekçi ve statukoculardan biri de Faik Bulut'tur. Faik Bulut Dersim dergisinin 1. sayısında Dersim meselesine yanlış temelde yaklaştığı ve bu yazımı keza Dersim dergisinde yayınlamayı düşündüğüm için Faik Bulut ve benzeri bir kaç sahıs, kısada olsa bahis konusu olacaktır. Faik Bulut Tunceli Kültür ve Dayanışma Derneği'nin yayınladığı Dersim dergisinin birinci sayısında "Dersim ve Dersimli Üzerine Notlar" makalesinde Dersimlilere adeta tarih dersi vermektedir. Faik Bulut bunu yaparken, bir müffetiş konumuna düştüğünüunutmaktadır. Çünkü o, ne pahasına olursa olsun, Dersim'i olduğu gibi değil, tersine kendi düşündüğü gibi göstermeye çalışmaktadır.Osmanlıya ve milliyetçi cumhuriyete başkaldıran, inkarcılığa ve statikoculuğa karşı direnen Dersim'e tarih dersi vermek yerine, Dersim'in kendisi, yani özü incelenirse daha dostça bir iş yapılmış olur. Türkçü müffetişler Dersim'in Türk olduğunu kanıtlamak için 'Thujik Bava''nın 'Taçik''ten geldiğini, 'Zaza''nın Türkçe olan 'Az' kelimesinden türediğini ve 'germ' ve 'serd''in ise Moğolca kökenden geldiğini iddia etmektedirler. Faik Bulut "...Zazaca (Dimili)'nın da Kürtçe'den apayrı bir dilmiş gibi gösterildiği yalanını mı

www.anarsivarsiv.org

çürütmeye kalksam!", diyor. [Dersim, sayı 1] Bu tamamen bir önyargıdır. Dersimlileri ve Dersim dilini ve kültürünü küçümsemedir. Neyi çürütmeye kalkıyor sayınBulut? Dersimliler gökten zembille yeni bir dil felan indirmediler. Asırlardan beri konuştukları bir dilleri vardır. Her dilde olduğu gibi,kendisine yakın ve kendisine uzak olan diller var. Bu anlamda Kürtçe, Zazaca, Farsca birbirne akraba dillerdir. Çürütmeye kalkmak istediği ne? Bu dilin yazı dili olmadığını ve olamıyacağını mı söylemek istiyor? Yoksa kendi dilini geliştirmek isteyen Dersimlilere 'neden Kürtçe'yi değil de Zazaca'yı geliştiriyorsunuz' demek mi istiyorsunuz? Anlaşılan lehçecilik postu altında bir dilin yok olmasından yana. Aynı lehçecilik altında Türk milliyetçileri de Kürtçe ve Zazaca'nın kaybolması için yoğun çaba harcadılar ve harcamaktadırlar. Fikirlerde açık olmak, Dersim'e dost olmak demektir. Dersim'e dost olan, Dersim'in diline ve kültürüne karşı çephe almaz, tersine onun gelişmesi için Dersimlilere omuz verir. Dersimlilerin haklı davasına omuz vermeye cesaret etmeyen, hiç olmazsa susmasını bilsin. Fakat sayın Faik Bulutlehçecilik tezi ile teorik olarak Dersime karşı direkt cephe almaktadır. Sayın Faik Bulut dilbilimcisi ya da dil uzmanı değildir. Zazaca bilmez, Zazaca hakkında dilbilimi kiriterlerine uygun bir çalışması yoktur; kaldı ki, Kürtçe'yi ne kadar bildiğini de bilmiyoruz. Buna rağmen Zazaca'nın dil olmadığını söylemektedir. Yani Dersimlilerin, Kırmanc-Zazaların, konuştukları dil önemsizdir, çünkü lehçedir. Asıl, has veöz dilleri vardır, o da Kürtçedir. Eğer söylemek istediği milliyetçi Türklerin "Kart u Kurt" tezinin bir başka varıyantı olan "Zaz u ZuzKurt" ise, çabası boşunadır. Kör milliyetçilik, farklı dil ve kültürlere tahammülsüzlük, tekçilik, inkarçılık ve diktatörlük iflas etmiştir. Bunun bariz örneği ve pratiği Türkiye de yaşanmaktadır. İkinci bir koldan tekrar milliyetçiliğe sarılmak, tarihi tekarrürden başka bir şey değildir.Böyle bir milliyetçiliğin genç olması haklı olduğu anlamına gelmez.

Öyle analaşılıyor ki, alışılagelmiş görüşleri savunmak, bilimsellikten, sosyolojik ve empirik araştırmalardan uzak tezleri ileri sürmek dahakolay bir yol oluyor. Maalesef demokratik ve özgürlükcü fikirleri özümleyememiş toplumların insanları daha ziyade kolay olan yolu tercih ediyorlar. Bu yol barışı değil, savaşı körükler. Çıkmaz bir yoldur. Farklı dil ve kültürlerin varlığını savunmak ve korumak bu çıkmaz yolun önünü açar. Türkler Kürtlerin Türk olduğunu yeteri kadar iddia ettiler. Halen iddia edenler çoktur. Kürtlerin Türklere benzer bir yolu izlemeleri gerekmiyor. Kırmanc-Zazaların Kürt olduğunu söylemek mecburiyetinde değildirler. Kürtlerin ille Türklere benzeme mecburiyeti de yoktur. Dostum Sait Çiya'nın dediği gibi, "ne yani, Türk ya da Kürtler dışında bu coğrafyada kimse yaşamıyor mu?" Bir halk dili, kültürü ve inanç biçimi ile varlığını dile getiriyorsa, bunun ardında hemen bir başka güçün varolduğunu sanmak alışılagelmiş tek tip ulusçuluğun, zayıflığın, tahammülsüzlüğün bir ifadesidir. Dersimlilerin, Türklerden veya Kürtlerden ayrı ve farklı olmalarının (ve bu farklıkları bugüne kadar taşımışlardır) Türklere ve de Kürtlere bir zararı olmadığı gibi, onları bölme diye bir sorunları da yoktur. Bölme diyebir sorunları olmadığı gibi, dar milli bir devlet kurma diye bir dertleri de yoktur. Dersimlilerin sorunu şudur: Sosyal yapılarına uygun, Zazaca konuşulan Kırmanc-Zaza coğrafyasında ayalet sistemine dayalı federatif bir sistemde Türkler ve Kürtlerle eşit bir şekilde özgürce yaşamak.

Faik Bulut aynı makalesinde devamen şöyle diyor: "... yapay bir Dersim-Alevi-Zaza milliyetçiliği yaratmak, şimdilik bilemediğimiz çıkarlar doğrultusunda hareket etmektir." [agy] Burda acaba "bilinmeyen" nedir? Dersimler açısından bilinmeyen bir tek şey vardır: O da Dersim'i hesaba katmadan yazılmak istenen çarpık tarihtir. Thujik Bava bilinmeden, anlaşılmadan, Thujik Bava'nın tarihi yazılmak isteniyor. Köktenci bir din çeperi ile çevrili Kızılbaş inanç ve felsefesini anlamadan, "alevicilik" yapılıyor, bu "geriçiliktir" deniliyor. Sorun tabulaştırılmak isteniyor. "Xızır", "Duzgın", "Khures", "Bımbarek", "Buyere", "Ana Fatma", "Jêle", "Gağani", "Xeylaşi", "Howtemal", "Pir", "Rayver", "İqrar" vb... daha nice Dersim'e has inanç, felsefe ve yaşam biçimi incelenmemiş ve hak ettiği yere oturtulmamıştır. Dersim, "Ya ThujikBava" der, "Taçik" diye kayda geçirilir. Dersim kendisine Kırmanc der, Kürt diye kayda geçirilir. Sahte tarihler süslenir, gerçekmiş gibi sunulur.

Faik Bulut gibi bazı Kürt milliyetcileri Dersim ve Dersimlileri -Kırmanc-Zazaları- illede Kürt ulusunun bir parcası olarak görmek isterler.Munzur Çem Deng dergisinde "Alevilik, Kurmanci, Kırmancki (Zazaki) ve Dersim üzerine kimi yanlış görüşler" başlıklı makalesinde şöyle der: "Sayıları çok az da olsa kimi kişiler, Kırmanckiyi (Zazaki-Dımılki) Kürtçenin bir lehçesi olarak kabul etmiyor ve bundan hareketle de onu konuşanların Kürt olmadıklarını ileri sürüyorlar. Yine buna bağlı olarak Kürt yurtsever hareketnine yönelik aşırı suçlamalara rastlanılıyor." [Deng, sayı 34, S. 8] Bu "suçlamalar"dan biri Seyit Rıza'nın torunu ile yapılan bir söyleşidir. Bu şöyleşide elbete Ermeni katliamına değinilmiştir ve bu konunun işlenmesi de çok önemlidir. Söyleşide Kürtlerin de Ermeni katliamında katkılarının olduğu söyleniyor. Kastedilen elbette başta Hamidiye Alayları ve Kürt egemenleridir. Bunların amacının Ermeni ve Süryanı topraklarını ve varlıklarını ele geçirmek ve özellikle Batı-Ermenistan'ı ilhak etmek olduğu biliniyor. Ama Hamidiye Alaylarının yanısıra müslüman şövenizmiyle galyana gelmiş sıradan müslüman Kürtlerin bu soykırıma ortak oldukları hiçte abartma değil. Ermeni-Kürt ilişkileri üzerine incelemde bulunan Garo Sasuni bu konuda şöyle der: "Kürtler gerici bir unsura dönüşüp, Tatarlara özgü bir ahlakın içine batarlarken, yavaş yavaş kendilerine özgü gururlarını ve alicenaplıklarını yitirerek, Ermeniler için hiç te dost olmayan bir kavim haline geldiler." [G. Sasuni, age., s. 118]

Yine Garo Sasuni'nın dediği gibi, Türkler Kürtleri Ermenilere karşı kullanmakla Ermenileri fiziki olarak yok etmek ve Kürtleri de milli bilinçlerinden mahrum bırakmak istiyorlardı.

Tarihte yapılan zulüm üzerinde konuşmak ve tartışmak, bir halka yapılan bir hakaret olarak algılanmamalıdır. Tersine, bu o halkı geçmişteki hatalara ve yanlış yönelimlere saplamasını önler. Tarihin tekarrür etmemesinde yardımcı olur. Tarihi hataları ile tartışmak, demokratik bir topluma aday olmanın belirtisi ve başlangıcıdır. Farklı halkların ve kültürlerin yanyana, barış içinde yaşamasını kolaylaştırır.

Elbette Ermeni olayında karar mekanizmasını ellinde tutan Osmanli Devleti'nin sorumlu üst kademesidir. Böylesi ciddi konularda yalnız bir avuç insanı veya soyut devleti sorumlu tutmak sorumluluktan kaçmak olur ve mesele soyutlaştırılır. Tarihi tartışmaktan kaçınmamak lazım.

Sivas olaylarında 37 Alevi ateşe verildi. Bu 37 Alevinin diri diri kül olmasını seyreden ve alkış tutan 10.000 köktenci, gerici Müslümanvardı. Burda yanız suçlu benzin döken ve çakmağı çakıp alevi tutuşturan değil, aksine seyirci kalan

www.kurdishstudies.org

devlet, yani devlet güvenlik güçleri vebu suçsuz insanların yanmasına alkış tutan bu 10.000 kişidir de. Bunun da ötesinde suçun kaynakları bu olayın vuku bulmasına tahamül gösteren toplumun inanç, kültür, felsefe, yaşam ve ruhi şekillenme biçimine kadar inmektedir.

Bundan ötürü Kürt yurtsever ve aydınları Türk milliyetçiliğine angaje olmuş Kürtlerden müteşekkül Hamidiye Alayları ve Ermenilere karşı zulmünden bahsedildiğinde gocunmalarına gerek yoktur.

Bir diğer konu da Seyit Rıza idama gidince "yaşasın Kürdistan" deyip demediğidir. Seyit Rıza'nın idamında yanında bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, Seyit Rızanın son sözlerini söyle aktarır: "Son sözünü sorduk. 'Kırk liram ve saatim var. Oğluma veriniz' dedi... Seyit Rıza'yı meydana çıkardık. Hava soğuktu ve etrafta kimseler yoktu. Ama Seyit Rıza meydan insan doluymuş gibi sesizliğe ve boşluğa hitap etti: 'Ewlade Kerbelayme. Bêxetayme. Aybo, zulumo, cinayeto' dedi". [Bak, Desmala Sure, sayı 2, sayfa, 20; Berhem, sayı 7, sayfa 9] Aynı dönemi yaşayan hala canlı şahitler vardır. Bunların söyledikleri de bu doğrultudadır. (Bu konu için Seyit Rıza'nın kızı Leyla ile Tija Sodiri dergisinde yayınlanan röportaja ve Dersim liderlerinin idama mahkum olduğu Elazığ'daki mahkemede şahsen bulunan Kuresu büyüklerinden Use Seyd'in yeğenini ile yapılan ve Tija Sodiri 'n ilerideki sayılarında çıkaçak röportaja bak.). Seyit Rıza Kürt milli kuruluş ve örgütlerine üye olmadığı gibi, onlarla örgütlü bir bağı da yoktur. Ayrıca o başka bir dava uğruna değil, işgale uğruyan otonom Dersim'in özgürlüğü için direndi. Bunun ötesinde polemiğe girmenin hiç bir yararı yoktur.

Munzur Çem yazısının başka bir yerinde, "Dersim'in Kürdistan'ın öteki yerlerinden öyle çokça farklı yanları yoktur. ... Üç aşağı-beş yukarı aynı dağ, dere, nehir ve yaylaları; aynı meşe ağaçlarını; kimi dıştan sıvalı, kimi çıplak taş duvarlı, bir yada iki katlı olan aynı evleri, aynı değirmenleri; aynı keklikleri, keçileri, inekleri, koyunları ve ağaçları, aynı türden bölünmüş tarlaları, aynı tür atları, eşekleri, katırları ...". [Deng, ags, s. 18] Burda bir anlaşmazlık söz konusu. Biribirine çok yakın olan Dersimlilerin ve Kürtlerin eşek ve katırları dışında tavukları da biribirine benzer, hatta ötüşleri biribirine çok yakındır. Fakat berlitmek gerekir ki, Latin Amerika'nın tavukları da Dersim'in tavuklarına benzer. Ve ötüşleri de aynıdır. Ben Çin'de de, eski Sovyetler de de bizim eşeklere benzer eşekler gördüm. Eşek denince, her insanın aklına gelen şekil aşağı-yukarı aynıdır. Yani dünyada eşek şekli evrenseldir. Elbette Dersim'in Ay'da veya Mars'ta olduğunu kimse iddia etmiyor.

Seyit Rıza'nın ve Şıx Mahmut Berzenci'nin giydiği elbise aynımış. Seyit Rıza'nın giydiği elbise (Dersim Müzesi olmadığı için bu konudabilgi eksikliğinin olduğunu belirtmek isterim) Şıx Mahmut Berzenci'ninkine benzemesi de çok doğaldır. Dillerinin biribirine yakın olmaları da doğaldır. Biri Ay'da, diğeri yerde yaşamıyor ya. Seyit Rıza'nın kendi özel tekstil fabrikası olmadığına göre, elbisesini Orient pazarının herhangi bir yerinde almıştır. Bu Şıx Mahmut Berzenci için de geçerlidir. Seyit Rıza'nın giydiği elbise İran elbisesine de benzeyebilr. Dili Fars diline de yakındır. O da kendisine çok uzak sayılmaz.

Burda eleştirilen yanlış görüş ve mantıktır. İlle birini diğerine bağımlı kılmak mantığı. İşte Munzur Çem'in Dersimliler için yapmak ve söylemek istediği gibi: "...bir ulusun bireyleri olduğumuz gerçeğini unutturmamalı." [Deng, ags. s. 20] Munzur Çem, "Kırmanclar (Zazalar) Kürt değil görüşünün bir ucu devlete dayanıyor." diyor. [Deng, ags. s. 31] Hemen belirtelim ki, Kırmanc-Zazalar, Kırmanc oldukları için devlete dayanıyorlarsa, Dersim bir bütün olarak devlete dayanıyor demektir. Çünkü Dersim halkı kendine Kırmanc, diline Kırmancki (Zazaca, Dımilice, Dersimce) demektedir. Türklere Tırk, Kürtlere Khurr (Kürt), diline ise Kırdaski (Kürtçe) demektedir. Kırmanc, Dersim'in orjinalliğine dayanmaktadır. Dolayısıyla ileri atılan iddia asılsızdır. Yalandır. İspata gerek yoktur. Dersim'in milliyetçiliğe, tekçiliğe ve askeri işgale karşı direndiğini yedi düğel çok iyi bilmektedir.

Dersim'in dirençini kırmak ve uluslararası itibarını zedelemek için, Osmanlı Sultası ve Türk milli devleti Dersime karşı hep şu iddiayı öne sürmüstü: Dersim direnişinde "yabancı parmağı" vardır ve "feodal-gerici" ayaklanmadır. Türk komunistleri, sosyalistleri ve aydınları da bu iddiaya katıldılar. İşte Munzur Çem'in ve Kürtlerin Kırmanc-Zazalara karşı benzer suçlamaları, Türklerin Kırmanc-Zazalara karşı ileri sürdükleri iddiadan farksızdır.

Munzur Çem, Dersimlilerin Kürt "ulusun bireyleri" olduğunu ispatlamak için Dersim'in dilini de değiştirmeye yeltenmektedir. Dersim kendi aşiretlerini kendi dillerinde şöyle adlandırır: Khuresu, Abasu, Demenu, Heyderu, Şıxmemedu vs. Fakat Munzur Çem bu söyleyiş biçimini Kürtçeye yakın bulmadığı için, Khuresu, Heyderu ve Sıxmemedu yerine "Kuresan, Heyderan ve Şıxmemedan" demeyi tercih etmektedir, çünkü sözçüğün arkasına "an" takısı takılırsa, Kürtçe'ye yakın olurmuş: "...yanê -an- guretene tênena nêjdiye formê Kurdiki yo urasto." [Munzur Çem, Taye Kılame Dersim", Stockholm, 1993, s. 7]

Dersimliler anadillerinde Dersim'e "Dêsım" ve Dersimliler'e "Dêsımızu" veya "Dêrsımızu" diyorlar. Fakat Munzur Çem için bu pek Kürtçeye yakın görülmemelidir ki, o "Dêsımızu" veya "Dêrsımız'u" yerine, Dersimlilere "Desimizan" diye hitab etmektedir. Kürtçeye daha yakınmış. [age, s. 17]

Dersim'in "Tunceli" olarak değiştirilmesi ile veya "Desimizu"'nun "Desimizan" olarak değiştirilmesi, gerçeği geçiçi olarak örtbas etmeye çalışsa bile, gerçeğin kendisini değiştiremez. Bunun da ötesinde, kelime oynu ile tarih yazmak, tarihi bozmaktır. Bunun örneğini Türk resmi tarihinde görmekteyiz.

Bu yaklaşımın sahibi yalnız F. Bulut ve M. Çem değildir. Aynı anlayışın yumuşak bir savunusunu M. Kalman yapıyor. "Belge ve tanıkları ile Dersim ve Direnişleri" adlı eserinde, M. Kalman Zaza-Kürt sorununu tartışmaya sunarken, hemen önyargılı görüşü ile tartışmanın önünü kesip, şöyle demektedir: "Acaba bu araştırmacılar (Zazaca üzerine araştırma yapan yabancılar Dr. H. C) kendi devletlerinin çıkarına mı Kürt-Zaza ayrımına gittiler, yoksa kendi ölçülerinde açıklık getirmeye mi çalıştılar? ... Elbetteki birçok sorunda da görüldüğü gibi 'yabancı parmağı' veya ajanlar ortalığı karıştırmak isteyebilirler." [M. Kalman, Belgelerle ve tanıkları ile Dersim direnişleri, Istanbul, 1995, s. 20]

"Yabancı parmağı" dan en çok bahseden resmi Türk tarihidir: Sılav halkları, Rum ve Ermeniler hak-hukukunu istediğinde, "yabancı parmağı"dır, der. Kürd direnir, hakkını ister, "yabancı parmağı"dır, der. Bu anlamda "bazıları kopya sever" yerinde bir laftır. [Bak Ware, sayı 9] Sormak lazım, şans eseri bir iki iyi niyetli Amerikalı araştırmacı Kızılderililere "medeniyet" adına yapılan vahşeti su yüzüne çıkarırsa, hangi "yabancı parmağı" burda cirit atmış olacak? Kimse kimseyi sormasın mı? Kimse kimseyi araştırmasın mı? İletişim çağında yaşıyoruz. Bu anlamda dünyanın küçüldüğünün farkında değiller mi yoksa? Keşke Kırmanc-

www.serxwebun.org

Zazaları inceleyen daha çok yabancı bilim insanı çıksın. Bu bizi hiç de rahatsız etmiyor.
Hele çok şükür kü, Türklerin başka halkları sevme diye bir derdi yoktur. Kaza eseri bir Türk Zaza dilini araştırmaya kalkarsa ve bu halkve dili kendi başına bir dildir, sonucuna varısa, vay Kırmanc-Zaza halkının haline!
Avrupa'nın, Amerika'nın germanistk, ingilistik, amerikanistik, sinologi, orientalistik v.b. kürsüleri mevcuttur. Frankfurt Üniversite'sinin orientalistik bölümünde iranistik dilleri çerçevesinde Zazaca grameri, kökü, eski Partça dili ile kıyaslama v.b. gibi konularda ders verilmektedir. Ama bu seminerin arkasında hangi ajan takımının olduğunu hala çıkaramadım. Kurdoloj kürsüsü olan Üniversiteler de vardır. Bu kürsülerin ajanları kim acaba? Bu korku ve şüphe pisikozu ile ne bilim yapılır, ne de bilim anlaşılır; bundan ancak kötü bir dedektif romanı çıkabilir. Dedektif metodunu bırakıp, Dersim gerçeğine bakmakta fayda vardır. Dersim'in gerçeği ise türküleri, dili , felsefesi, dini ve kültürüdür. Dersim'i en iyi şekilde ifade eden Dersim türküleridir. Dersim de dahil olmak üzere, tarihlerini kendileri yazmamış halkların tarihini en iyi şekilde sözlü türküleri anlatır. Dersim mücadelesini anlatan eski bir Dersim Türküsü şöyle der:

Setero, Setero
Buko İsmailê mı Setero
Natê ma kêmero
Dotê ma kêmero
İsmailê mı dest berze martini
panime hata ke ro ma dero
Bao!

Ordi amo natê çhemi dotê çhemi
Dame pêro, kıseme hêfê kami
Munzır phêl dano sade goni
Bıraê mı serva Dêsımi sero
Bao!

[Dersim Türküleri, Tayê Lawıkê Dêrsimi, derleyen H.Tornêcengi, S. 91]

Destan özet olarak şöyle der:
"El at şu Martinine İsmailciğim, gün kavga günüdür, babam! Ordu işgal eylemiş Munzur çayının iki yakasını. Kan akıyor Munzur dalgadalga. Vurun kardeşim vurun, bu kavga Dersim içindir, kardeşim; be hey babam!"

Dersim incelendiğinde, Dersim Türküleri istisnasız olarak Dersim'den ve Kırmanciye'den bahseder. Dersim ve Kırmanciye de Kürdistan değildir. Dersim'in tarihini bir destan gibi anlatan "Welat Welat" türküsü, Dersim'in inanç, felsefe, mücadele ve amaçlarını iyi bir şekilde dile getirmektedir: Türküde Türk ordusunun Dersim'i işgal ettiği ve Dersim'in ileri gelenleri Türk askerlerince yakalanıp ve idama götürüldüğü anlatılır. İdama götürülen Dersim büyüklerinin inanç ve felsefi düşüncelerini ve ülkeleri olan Kırmanciye'ye (Dersim) olan sevgi ve bağlılıklarını Dersim'in büyük milli ve sosyal şairi Weliye Wusê Yimami türküde şöyle dile getirir:

Way de biye biye, lemın biye!
Alay ontê ma ser, tavuri berdê Borginiye ser
Seyd Wuşê' teslim biyo, kaleka Dêsımia osene rıjiye
Seyd Wuşê' berdo, nêberdo, kaleka Dêsımi uwe de şiye
Seyd Wuşê vano, Duzgı çına rê veng nêkeno!
Aşiri kotê tıfong, erzenê, way lemın, phoştia Asme u Jiaru ra

Sey Rıza vano, Sey Uşê, ma zerrê Haqi xori dazno,
Jiaru verê ho çarno hetê mara
Vano, zerrê mı terseno, yê mın u to nafa sıcımo, dara

Seyd Wuşê teslim biyo, qomo, kerdo duzê Şêğanki,
Yel-qom dorme de amo pêser,
Vano, "Bıra, ezo sonu, way lemın, xatır 've sıma!
Kotime mêrat vılê Sorpiani, mêrat vetan mara osa
Vetan şirino,
Hata roza merdene coru deste ison cıra nêbeno
Qemer Ağa vano, pirê mı, nêçe Sultan Süleymanê jê tu amê na dina ondêre, şiyê.
Endi mın u tu dest nêkuno,
Way lemın, mêrat rında Kırmanciye
Vişt u çor sati tamam nêbiye, nisanê idami kerd ma vera.
Vişt u çor sati tamam nêbiye, nisanê idami kerd ma vera.

Ağlerê ma, qomo, idam kerdê
Way lemın, zalım cendegu ma nêdano.
Çifte doxtori amê cendegunê ma kefs kenê;
Aqılê Seyd Wuşêni des u dı derecey aqılu ra gırano.

[Söyleyen: Bava Bedri]

"Vılê Sorpiani", Harput'a (Xarpêt) gidince yüksek bir tepedir. Bu tepeden İç Dersim rahatlıkla seyredilebilinen bir yerdir. Halk türkülerinde Dersim'in "Sultan Süleymanları" (liderleri) idama götürülürken, bu tepeden vatanları olan İç Dersim'i son bir defa gözetleme fırsatını bulabiliyorlar. Dersim şairi Welê Wuşênê Yimami şiirinde, Dersim büyüklerinini Kırmanciye' ye (Dersim'e) olan bağlılıklarını, duygularını ve sevgisini güzel bir Zazaca ile dile getiriliyor.

Yine Dersim'in (Kırmanciye) Kürdistan coğrafyası yanında farklı otonom bir coğrafya olduğunu analatan başka bir türkü de şöyledir: Khêkil adında bir Dersimli Kürdistan'ın Urfa şehrinde "askeri görevi" sırasında ölür. Kardeşi ölen Khêkil'i Dersim'e (Kırmanciye'ye) getirmek ister. Urfalılar cenazenin Dersim'e (Kırmanciye'ye) götürülmesinin hayli zahmetli olduğunu ve pahlıya mal olacağını anlatarak, cenaze sahibini ikna etmek isterler, fakat o ikna olmaz ve kardeşini Kırmanciye'ye götürür.
Dersim şairi Weliye Wuşênê Yimami'ya yine kulak verelim:

Way de biye de biye, bıra ğeribo biye
Têlê bıraê ğeribê mı amo postexanê mêrata Mamekiye
Yanê qomo, şine têlê bıraê ho guret, mı va bıraê mı yeno izne.
Têlê bıraê ho guret da wendene, kemer nêvino!
Qomo, dumanê sarê mıno.
Nia qomo, mı makina kompila kerde, Urfa sewtemale rê şiyo.
Qomo, mı ho dıma nia da, kêsê mı çino, ez bêkes, kêsê mı çino.
Ya qomo, mıno hire roji, hire sewi, ezo nê qomo, mıno hewnê çımu nêdiyo.
Ya, sofer ez ardo war, vake "bê war, naza hardê Urfa vêsaiyo."
Yanê, eve perskerdene, qomo, ezo şine pê dayra yüzbaşi de vejiyo.
Yanê, da pıro, yüzbaşi sandala sere ronişteo.
Va ke, "ala perskerê, o mordem yê kotio?"
Mı va, "na sawalu mıra ça perskena, ez yê na mêratê

www.arsivkurdi.org

Tuncêliyo."
Têlê bıraê mı Khêkili amey vi, vato, "bıraê mı eve lerze, nêvındo, bêro."
Nia da, yüzbaşı tavat cı nêkot, qomo, usto ra wertê dayra de fetelino.
Vake, "qalan baqiya ke esta, sıma weş bê, bıraê tu şindorê Suriya sewtemale de seyit biyo. "
Qomo, ezo sandalya sera perru, gınu ware
Mı nia da, yüzbaşı dest est mı, vano, "mıxenetêni meke!
Neçelerunê jê tu derdu wa u bıraiya çêrnçaiye diyo."
Ya, mı va, nê qomo, mı can kerdo ho feka, hiro roji, hire sewi tümenê Urfa vêsaiye de feteliyo.
Emrê berdena bıraê ho gureto, Urfa usta ra, sarê Urfa mırê duwacıyo.
Vano, "olumê Haqi koti ra rest, pêro hardo dewreso; nê bıraê ho naza we da,

tu bena, iqdidarê tu çino.
Mı va, "ez bıraê ho bonu, çıke mı sono va şêro, mıre sevev meve!
Ez bıraê ho bon welat, bıraê mı intizarê onderê Kırmanciyo.
Qomo, mıno xêyle saredez, qomo, Urfa sewtemale de diyo."
Yi emsalunê bıraê mı vake, "bıraê tu weşiya ho kerda, vake, bıraê mı 'ke yeno na memleket,
yanê, cendegê mı naza ra vezo, bero memleket,
ez axret u dinalıge de endi bıraê hora rajiyo."
Ya qomo, temel do pıro, qomo, ni qonanağê bıraê ho sereniya hode dardo we.
Tarıx u yazı erzeno cı, bıraê mı dırvetıno onderê Urfaê vêsaiyo.
Vano, "bıra meberve, qederê mı biyo tamam, cêncênia mıde qediyo."

[Söyleyen: Bava Bedri]

Görüldüğü gibi, kardeşi Khêkil'i almaya giden Dersimli Urfa'nın içinde bulunduğu coğrafyayı ayrı bir memleket, bölge olarak görmektedir. Urfalı Kürt komşularının ısrarına rağmen, Dersimli ille de kardeşi Khêkil'i vatanı olan Kırmanciye'ye, yani Dersim'e götürür. Dolayısıyla Dersim Urfay'ı Kırmanciye olarak görmüyor. Dersimlinin Kırmanciye'deki kastı tarihteki otonom Dersimdir. Böylece otonom Dersim'i Kürdistan dan ayırmaktadır.
Demek ki Dersim'e, Dersimlilere yeni kimlik aramak, onları yeniden etiketlendirmek tamamen tarihi hatadır. Zorlama ve ezbere bir çaba yerine, izi kaybettirilmek istenen Dersim'in tarihine bakmak, insanlarını ve otantik türkülerini dinlemek, Dersim'i tanmaya yeterli olacaktır.
Her halk gibi Kürtlerin de kendi halkını, dilini, kültürünü ve tarihlerini sevmeleri normaldir. Bu milliyçilik değil, insan olmanın ve insan haklarının gereğidir. Fakat bilimsel verilerden uzak Türk Resmi Tarih Tezini takip etmekle veya kopya etmekle kimse halkına ve gerçek tarihine hizmet edeceği umuduna kapılmasın. Böylesi bir tarih tarihi yazılmak istenen halka fayda değil zarar verir. Tarih subjektif istekler ve kör milliyetçilik doğrultusunda değil, varolan objektif gerçek ve bilimsel verilere dayandırılarak incelenmeli ve değerlendirilmelidir.
Kürt Tarih Tezinin savunucusu Cemşid Bender örnek olarak şöyle der: İlk kez Kürt halkı bitume maddesini eriterek içine kalker tozu ve arjil karıştırarak asfalta benzer bir madde imal etmiştir. ... Bu eriyik günümüzde de aradan üç bin iki yüz elli yıl geçmesine karşın kullanılmaktadır." ... Bender devamla, "İnsanlığı ilk kez mağara hayatından kurtaran emekleyen çocuğu ellerinden tutup yürüten, uygarca bir yasamın koşullarını tarihte ilk kez oluşturan Sümerler ve Kürt halkı olmuştur." [C. Bender, Kürt Tarihi ve Uygrlığı, İstanbul, 1991, S. 193-194]
Deniz Çelik, Gürdal Aksoy'un Resmi Kürt Tarihinin eleştirisini konu alan "Tarihi Yazılmayan Halk: Kürtler" adlı kitabını Yeni Politika okuyucularına tanıttı.
Yazar Gürdal Aksoy, Kürt Resmi Tarih Tezinin savunucuları ve araştırmacılarını eleştirirken şöyle demektedir: "Son derece yanlış, çarpık bir temel üzerinde yükselen bu araştırmalar Kemalist Türk Tezi'nin bir kopyası niteliğindedir. Çıkış olarak Kemalist Türk Tarih Tezi'ne "karşı" çıkmayı benimseyen bu anlayış , vardığı tespitler, tahliller sonucu Resmi Türk Tarih Tezi'nin mantığı ile işlemeye başlamış ve onların Türk tarihi için vardıkları sonuca bu kez Kürtler adına varmışlardır. Öyle ki, Çemşit Bender'in Selahaddin Mihotuli'nin, Tori'ninve Faik Bulut'un tarihi'ndeki Kürt sözcüklerinin yerine Türk yazarsanız bunları resmi Türk Tarih Tezi'nden ayırmanız bir hayli zorlaşacaktır. Kürt tarih yazıcılığı, kendini reddeden bir tarihin, Türk resmi tarih tezinin üvey çocuğudur ve haddinden çok babasına benzemektedir."
Yine yazarın bellirtiği gibi, Kürtlerin ihtiyaç duyduğu içi boş, kof, iflas etmiş bir resmi tarih tezi değil, aksine "...gerçekten bir tarihe, gerçekleri yansıtacak, abartıdan, ulus merkezcilikten uzak ve kendilerini de yargılayacak bir tarihe ihtiyaçları var." [Yeni Politika, ... 03. 1996]
Otoriter ve baskıcı bir devlete karşı Kürt halkının kendi tarihi varlığını savunması ve kendisini ipatlamaya çalışması doğal hakkıdır. Fakat bunu yaparken tarihi ve kendisini görmek istediği gibi değil, aksine olduğu gibi göstermelidir. Açıkca: Kürtler karşı geldikleri çarpık Resmi Türk Tarih Tezinden ve otoriter milli develet biçiminden dersler çıkarmalı ve böyle bir yapıya karşı sivil açık bir toplum biçimine yönelmelidirler. Şartlarını yaratmak zor bile olsa, barışı sağlamanın ve başka dil ve kültürden halklarla (Kırmanc/Zazalar, Süryaniler, Yezidiler vb.) yanyana eşitçe yaşamanın yolu budur.

Dersim ne Türk, ne de Kürt'tür;
Dersim otonom bir coğrafyadır.

Dersim sorununa, Dersim Kırmanc-Zaza dili ve kütürü üzerine ciddi çalışmaları ile tanınan araştırmacı Mustafa Düzgün'nün Tija Sodiri dergisinde Dersimli şair ve ozan Areyiz üzerine "Areyiz u hunerê xo" adlı güzel bir çalışmasıile başlamak isterim. Bu çalışmada, Mustafa Düzgün şair Areyiz'in Dersim yurtseverliğini, tarihe ve geleceğe bakışını incelemektedir.
Şairin bir dizesi şöyle der:
"Derde mı çıko, qey nênusnena, qelem?"
Şair burada, "derdim nedir, neden onu yazmıyorsun, be hey kalem", diye sormaktadır. Burda tarih sayfalarının eksik tutulduğunu kastetmektedir. Şair çok iyi bilmektedirki, kendi tarihi, dili ve kültürü eksik ve yanlış yazılmıştır. İşte şair bu eksikliğe ve yanlışlığa sitem etmektedir.
Ve şair devamla:
"Dırveta mırê coru nêbena melem"
"Yarama hiç olmuyorsun merhem", diyor. Ve yazılan, toplumasunulan tarihte, şair temsil edilmemektedir. Kendisi tarihte ve toplumda, politik ve kültürel olarak ifade edilmediğini görür. Kalem tutanlar, tarih sayfalarını yanlış süsle-

www.arsivkurdi.org

mişlerdir. Yine şairin dediği gibi, tarihin kalemi güçlüden yana tutulmuştur: "Xıravunu rê rında, çhêru de qarina." (Zalimlere iyisin, yiğitlere nefretsin). Kısaca "zülmün defteri eksik tutulmuştur". Ve zülmün defteri eksik tutulduğu içindir ki, mevcut yazılan tarih şairin kabuk bağlamış yarasına merhem olamıyor.

Şair devamla:

"Fermanu nusnena tıya, qelem
Zazau inkar kena tıya, qelem"

(Fermanları yazan sensin, be hey kalem/Zazaları inkar eden sensin, be hey kalem)

Şair burda, kalemin güçlüden, zalimden yana tavır takındığını ve nice ferman çıkardığını belirtmektedir. Zor ve zulümden yana olan kalem, hem ferman çıkarmaktadır, hem de fermana uğruyan Zazaları inkar etmektedir. Fakat buna rağmen, şair kalemi kırmayı değil, tersine kalemin, tarihi yerli yerine oturtmasını diler:

"Ez bese nêken to parçey keri qelem" (Seni parçalayamam, be hey kalem).

Aslında burda belirtilmek istenilen Dersim'in çokça tarif edildiği, fakat asıl anlatılanın Dersim'in kendisinin olmadığıdır. Herkes Dersim'i kendi milliyetçi çıkarları doğrultusunda açıklamaktadır. Böyle olunca, Dersim zaman zaman Türk ve bazende Kürt olarak tarihe sunulmuştur ve hala zorlama ile sunulmak istenmektedir.

Oysa 19. yüzyılda Dersim'e seyhat eden yabancı gözlemciler, Dersim'in Kızılbaş kimliğini ön planda olduğunu vurgulamatadırlar:

J. G. Taylor ve M. Seel gözlemlerinde Dersimlerden yer yer Kürt olarak bahsetmelerine rağmen, "Kızılbaşlar" terimini kullanır ve Dersimlilerin kendine has bir ırk olduğunu belirtirler (they are an independent race...). Ayrıca dillerinin Zazaca olduğunu ve bunun Kurmaci(Kürtçe) den farklı olduğunu, Kurmanci konuşan bir Kürt için anlaşılmaz olduğunu vurgulamaktadırlar. [Bak Desmala Sure, sayı 2]

Yine 20. yüzyılın başında Zaza bölgesine, Dicle ve Fırat nehirlerinin kuzey kesimine gidip araştırma yapan dilbilimci O. Mann ve daha sonra K. Hadank, Zaza dili, şimdiye kadar sanıldığı gibi, Kürt dilinin bir lehçesi değildir, demektedirler. O. Mann ve K. Hadank gibi birçok tarafsız bilim adamı, dilbilimci bu görüşü paylaşmaktadır: N. MacKenzie, A. Christensen, T.L. Todd. Ve bunların dışında FrankfurtÜniversitesinde orientalistik dalında Zaza dili ve grameri üzerini çalışmasıyla bilinen Prof. Dr. J. Gippert kuzey-batı İran dil gurubuna giren Zazaca'yı Kürtçe'den ayırmaktadır. Aynı şekilde Dersim Zazacasını akıcı bir şekilde konuşan dilbilimci Bayan M. Sandanato ve BayC. M. Jacobson Zazacanın ayrı bir dil olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu dilibilimci ve bilimadamları dışında, Zılfi Selcan uzun bir sürecin ürünü olan doktora çalışmasında Zaza dilinin Kürt dilinden gramer ve fonetiği ile tamamen ayrı bir dil olduğunu bilimsel kriterlerle göstermiştir. Bunların dışında Kürt tarihinde önemli sahsiyetler olarak kabul gören K. A. Bedirxaan, İhsan Nuri ve Kürtlein onurlu şairiCiğerxun aynı görüşü paylaşmaktadır.

Dilbilimciler ve meseleye objektiv bakan aydın ve bazı devrimci şahsiyetler dışında söylenenler, bilimsel olan bir gerçeği tersyüz edemez.

Burada eleştirilen Kürt özgürlük hareketi değil, tersine Türk milliyetçiliğinin resmi tekçi ve milliyetçi görüşlerinin Kürt hareketlerine yansımasıdır.

Kırmanc/Zazalar olarak Türk, Kürt, müslüman veya müslüman olmayan aydın, demokrat ve sosyalistlerden isteğimiz şudur: Tüm dil vekültürlerin eşit, özgür ve otonom olarak yaşaması için tüm sivil, demokratik kurum ve kuruluşların hareketlendirilmesi ve Kürt, Kırmanc/Zaza, Asur, Laz, Alevi, Yezidi, Hırıstiyan topluluklar vd. sorunların barışçıl çözümü için ciddi girişimlerde bulunulması. Bu tür girişimler, demokratik, sivil kurum ve kuruluşların güçlenmesini ve işlerliğini sağlar. Bunlar da demokratik, sivil toplumun ve kültürlerin eşit bazda yan yana yaşayabildiği federatif bir sistemin subjeleridir. Yani develet mekanizmasını Türk milliyetçi burjuvazisinden devralmak değil, devlet mekanizmasını ve onun baskıcı gücünü demokratik sivil kurumlar tarafından zayıflatmak ve bunun sonucu olarak devleti bu sivil kurumların denetimine sokmak. Böylece siyasal ve sosyal özgürlüklerle birlikte etnik ve kültürel hak ve hürriyetler de garanti altına alınmış olacaktır.

Eğer milliyetçiliği, statikoçuluğu, tekçiliği ve diğer halklara ve kültürlere hoşgörüsüzlüğü değil de, aksine kültürel özgürlüğü ve sosyal emasipasiyonu kednimize amaç edinirsek, insanın umutlarını hep birlikte özgürleşme sofrasına taşıyabiliriz. O zaman herkes kendi dilinde türküsünü söyleme, renginden çiçeğini dikme imkanına kavuşacaktır.

Türk Solu ve Dersim sorunu

Burda Türk Solu'ndan bahsettiğimde, yalnz Türk uyruklu solcuları kastetmiyorum. Mustafa Suphi, Sefik Hüsnü, Nazım Hikmet, İ. Bilen, Doğu Perinçek'in yanında Kürt, Ermeni, Arap ve Kırmanc-Zaza uyruklu solcuları bir bütün olarak kastediyorum. Hemen belirtmek gerekir ki, Türk solu Türk olmayan halk ve kültürlerin sorunlarına çiddi bir şekilde eğilmemiş, eğilmediği kadar da bu halklara yapılan zulüm ve haksızlık karşsında devrimci-demokratik bir tavır takınamamıştır. Bu Türk Solu'nun bir eksiği değil, aksine bir günahıdır.

Osmanlı döneminde Türk olmayan halkların bir kısmı Osmanlı idaresinden kopunca, işçi ve aydın kesim arasında tanınmış birçok değerli sosyalist simalar faaliyetlerini başka coğrafyalarda sürdürmeye başladılar.

19. yüzyılın sonunda Abdulhamid istibdatı Ermenileri katliamdan geçirince, bundan tabi ki Ermeni aydın ve sosyalistleri de payını aldı.

Cılız olamakla birlikte Türk Solu 1918-1919 ve 1923 cumhiriyetin kuruluşuna kadar sosyalist ve komünist adları altında partiler kurmuş, zaman zaman legal zaman zaman illegal olarak faaliyet göstermişti.

Türk olmayan azınlık halkların desteğini alarak Abdulhammid isdibdatını devirerek iktidara gelen Jöntürkler pan-türkizm ideallerine ulaşacakları umudu ile kendilerine engel olarak gördükleri gayri-müslüm Ermenileri ve Süryanileri kürtlerin de yardımıyla Anadolu ve Mezopotamya topraklarından sildiler.

Jöntürkerin amaçlarına ulaşamıyacağını gören Mustafa Kemal, büyük pan-türkizm ideali yerine, yenik düşmüş, zayıf Türk ordusunun gücü dahilinde çeğirdeğini Türklerin oluşturduğu ve sınırının mümkün olduğunca geniş tutulacağı büyük bir Anadolu'yu gerçekleştirmeyiöngörüyordu.

Mustafa Kemal bu idealini gerçekleştirmek için, öncelikle müslüman olan Kürtleri yannına almayı planladı. Dolayısıyla ilk kongresini Erzumda yaptı. Dersim bu kongreye katılmadı. Mustafa Kemal, Türk ve Kürt müslümanlara batıda "kahpe" Yunanları, doğuda "gavur" Ermenileri hedef gös-

www.serxwebun.org

teriyordu.
Mustafa Kemal savaştan yenik çıkmış Rusyası'ın İngiliz ve diğer batı ülkeleri ile olan çelişkisini görerek Lenin'le iyi ilişkilere girer. LeninMustafa Kemali ve onun milli hareketini destekler.
Mustafa Kemal Türkiye'deki Lenin yoldaşlarına amansız savaş açmasına rağmen, Türk Solu, istisnalar hariç, bir bütün olarak Türk Kurtuluş savaşı döneminde Mustafa Kemal'in milli hareketini destekler.
Türk olmayan halklar konusunda Jöntürklerden büyük farklılıklar göstermeyen Mustafa Kemal, müslüman halkı da yanına alarak Ermenilerin Anadolu topraklarından tamamen sökülüp atılamsı için büyük çaba harçar.
1917 Ekim Devrimi'nin başarıya ulaşması ile Komintern ve Soviyet iktidarı her ne kadar bağımsız proleter örgütlenmeden bahsetti iseler de, proleteryayı ve emekçi tabakayı Mustafa Kemal'in açtığı milli bayrağın güzergahına çağırdılar. Bunun da ötesinde Ermeni katliamında baş rolü oynayan Jöntürk ve Mustafa Kemal hareketine dahil milliyetçiler Doğu Halklarının Bakü Kongresi'ne davet edildiler. Bu milliyetçi akımın emperyalistler ile olan gizli ilişkileri ve Türk olmayan halkara karşı düşmanlığı gözardı edildi. Kominter ve genç Sovyet iktidarı milli devrimlerin proleter devrime dönüşeceğini umut ederek, küçük halkların çıkarlarını proleteryanın "büyük davasına" kurban etmeyi göze aldılar. Sovyetlerden etkilenen Türk solculari ve komünistleri Jöntürk milliyetçilerinin Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde Ermenilere karşı giriştikleri katliama karşı sesiz kaldılar. Mustafa Suphi, Şefik Hüsnü ve taraftarları Türk Milli Kurtuluşu yıllarında Ermenilere karşı Mustafa Kemal'i ve Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir cephesini suvunurlar. Mustafa Suphi Sovyet kamuoyunda itibarısarsılan Türk milliyetçi cephesinin propagandasını yapar ve Türklerin haklı olduğunu vurgular. Buna rağmen 17 Türk komünist liderikemalist milliyetçiler tarafından 1921 de Karadeniz de öldürülür. Yine de Ermeni sorunu İngiliz emperyalizminin bir kışkırtması olarakgörülür.
Şefik Hüsnü daha da sert bir şekilde Ermenilere karşı tavır takınır ve Ermenilerin doğrudan emperialistlerin hizmetinde olduklarını söyler. Ermenileri Japonlarla işbirliği yapan Çin'deki gerici, militarist güçlerle kıyaslar.
Türk komunisti Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Ekim Devrimi ile birlikte tüm Ermenilerin Sovyetlere göçünü önerir. Ve Sovyetlerin kapısını Ermenilere açması ile, Türkiye'nin bir bütün olarak Ermeni sorunundan kurtulmuş oluyordu. Dr. Hikmet Kıvılcımlı bu vesileden dolayıKemalistlerin Sovyetlerin elini öpmesini önerir. Çünkü Sovyetler Ermenileri Sovyet cografyasına kabul etmekle Türkiye'yi artık Ermenisorunundan kurtarmış olacaktır.
Güzel ve eleştirisel şiirleri ile tanınan komünist Türk şairi Nazım Hikmet bu konuyla ilgili yalnız iki dörtlük yazmıştır. Nazım Hikmet bu dörtlüğünde Ermeni katliamından yalnız Kürtleri sorumlu tutmuştur.
Büyük bir övgü ile yakın tarihte naşı Türkiye'ye getirilen Talat Paşa ve diğer Jöntürklerin bu konuda planlı ve programlı davrandıklarından bahsedilmiyor.
Ermeni techiri ve kırımından sonra mevcut Türkiye Cumhriyeti coğrayasında en büyük katliam ve soykırım Dersim de uygulanmıştır. Ermeni meselesi gibe Dersim meselesi de maalese Türkiye ve Türk komuoyuda hala tabu konulardır.
Türk Solu (bir bütün olarak, komunistler, sosyalistler, sol ögrenciler, sendikalar, öğretmenler ve sedikaları, kadın kuruluşları v. s.) 60'lıve 70'li yıllarda da kendi ulusal tarihinde vuku bulmuş insanlık dışı vahşetleri tartışmak ve bunlardan ders çıkarmak bir yana, kendi milliyetçi bujuvazisini "sol" ve "egaliter" olarak lanse etmeye devam etti. "Kişi özgürlüğü" ve "güleryüzlü bir sosyalizm"i Türkiye'de ilk olarak TİP savundu. "Köylülere toprak, herkese iş" talep ediyordu. İnsanların sosyalizm için değil, sosyalizmin insanlar için olmsını savunuyordu. Açık ve insana önem veren programı ile emekçi kesimin sempatisini kazandı. Bu olumlu yönüne karşılık, TİP kemalizmi ezilen, baskı altında olan halkların umudu ve kurtarıcısı olarak gösterdi. 1961 askeri cuntası ve anayasasına sempati ile baktı. Programının amacı ihmal edilmiş sorunların çözümü olmasına rağmen etnik sorunlar için somut bir öneri sunmamıştır.
M. A. Aybar J. P. Sartre'nin başkanlık ettiği Russell Mahkemesinin heyetine üyedir. Sartre Amerikan'nın Vietnama saldırısını katliam ve soykırımı olarak kınar. Sartre bununla birlikte Türklerin Birinçi Dünya Savaşı yıllarında Ermenilere yaptıklarını katliam ve soykırım olarak kınar ve metin olarak tüzüğe geçirmek ister. TİP'in genel başkanı Mehmet Ali Aybar da, Amerika'nın Vietnama saldırısını bir katliam ve genosit olarak adlandırır, fakat Ermeni soykırımını kabul etmez ve metnin programdan çıkarılmasını savunur. [M. Ali Aybar, TİP Tarihi 1 ve 2, İstanbul, 1988]
Türk solunun sivri simalarından Doğu Perinçek sosyalizminden ziyade, kemalizmi kendine ve partisine rehber alır ve ezilenlerin umuduve kurtarıcısı olarak tanıtır. Kemalizmi emperlalist güçlere karşı meşale olarak görür. Doğu Perinçek Kürt ve diğer azılık düşmanı diktarör Saddam Hüseyin'i, yalnız Amerika'ya karşı geldiği için, M. Kemal gibi antiemperyalist olarak değerlendirmektedir. [Bak "Yüzyıl , sayı 14, 1994]
Yine Türk solu için önemli bir şahsiyet olan Mihri Belli Ermeni katliamını reddeder ve emperyalist savaşın bir neticesi olarak görür. M.Belli'ye göre emperyalistler kedi çıkarları için savaşmışlardır ve şavaş neticesinde Türkler ve Ermeniler de bu savaşta ölmüştür. M. Belli, Kırmanc/Zaza ve Kürt ayaklanmaları ve direnişlerini feodal ve gerici olarak tanımlar. Bu direnişlerin veya hareketlerin başarıya ulaşmaları dengeyi emperyalimin lehine değiştirecektir.
M. Belli'nin önderlik ettiği "Milli Demokratik Devrim" (MDD) hareketinin teorik temeli Kemalizm ve Stalinizme dayanıyordu. Türkiye emperyalizmin denetiminde olduğu için olası devrimin milli olması gerekirdi. Dolayısıyla M. Belli tüm ulusal güçlerin birliğini savunuyordu. M. Belli'ye göre bu devrimin aktörü asker ve sivil katmanlardan oluşan bir cunta olmalıdır. [Bak, M. Salah, Türk Solunun Gelişmesi ve Perspektifleri, Türkiye: Devlet ve Toplum, 1987 Frankfurt]
M. Belli'nin Türk askerine olan sevgi ve güveni Türk askerinin Kıbrıs'ı işgali sırasında dagörülmektedir. M. Belli Türk askerinin Kıbrıs'ı işgal etmesini bir demokrasi hareketi olarak görmektedir. Türk askerinin Kıbrıs'a girmesinin Yunanistan'daki demokrasi sürecini hızlandıracağına inanır, Belli. [Bak, A. Kalfa, Türk Solu: Dünü, Bugünü, Stockholm, 1986]
Türk işçi kuruluşları ve sendikaları, asker ve polis baskısına maruz kalmalarına rağmen, Türk ordusunu eleştirmekten kaçınmış, tersineövgüler sunmuş ve askeri darbeleri kemalizme geri dönüş olarak selamlamışlardır. Türk-İş 1960 askeri darbesini övmüştür ve bu dönemi Türk işçi hareketinin altın çağı olarak değerlendirmektedir. 1967 de kurulan DİSK, Türk-İş gibi, 1971 askeri darbesini ve 1980 cuntasını

www.AtaSivil.org

övmüştür. DİSK 1971 darbesinde Türk ordusundan yana olduğunu vurgular ve 1980'de ise tüm sendika yöneticilerini cuntanın çağrısına uyarak, cuntaya teslim olmalarını salıkverir. [Bak, H. Çaglayan, Türkiye'de İşçi ve Milli Hareketler, 1994, s. 289-90]

Türk Komunistleri ve solculari görüldüği gibi yalnız Ermeni sorununda değil, Kırmanc/Zaza ve Kürt sorununda da benzer milliyetçi tavrıtakınır: 1921 Koçgiri- Dış Dersim, 1925 Şeyh Sait Zaza, 1929-1930 Ağrı Kürt ayaklanmasında ve 1938 Türk işgaline karşı Dersim direnişide Kemalist cephe desteklenir. etnik ve kültürel hakları için direnen, ülkelerini işgalini önlemeye çalışan (Dersimliler) bu halkların mücadelesi bir dış gücün -İngilizlerin- kışkırtması olarak görülür ve bastırılması için Türk milliyetçi hareketi desteklenir.

Türk komunistlerinin kendi milliyetçi burjuvazisine kuyruk olması ile yanlız Türk olmayan halkların etnik ve kültürel hakları ayaklar altına alınmadı. Türk sosyal hareketinin bağımsız gelişmesini önlendi ve dolayısıyla Türk emekçilerinin sosyal hakları Türk milliyetçiliğineemanet edildi. Komünistlerin, sosyalistlerin ve işçi kuruluşlarının bu taktigi Türkiye'de fanatik milliyetçiliğin palazlamasında önemli bir rol oynadı. Türk milliyetçiliği ordusuyla birlikte artık ciddi bir muhalefet tanımaz konuma yükselmişti.

Gerek 70'li yılların ve gerekse 1980 cuntası sonrası Türk Solu olsun, Türkiye'de yaşayan Türk olamayan halklar hakkında olumlu somut bir öneri veya programı olmamıştır. Türk milliyetçiliğinden kopan radikal Stalinci Türk Solu ise, kadın sorununda olduğu gibi Kırmanc/Zaza ve Kürt sorununun çözümünü Türk devrimine bağımlı kılıyorldu. Alevi, Yezidi, Süryani sorunun ise hiç sözüü edilmedi.

Türk solu 70'li yıllarda kendi milli, kültürel ve sosyal sorunlarına eğilen Kürt solunu milliyetçilikle ve bölüçülükle suçladı. Kürt solunuve milli karekterli Kürt harketlerini küçümseyip azarlıyorlardı. Kürt solu ve milli hareketleri bağımsız örgıtlenmeleri ile kendilerini ve Kürt halkının varlığını kabul ettirebildiler.

Kendini yenileyemeyen, zaafı ve yenilgilerini göremeyen bir kısım Türk solculari, hiç geçmişini gözden geçirmeden, kendini hiçmi hiç eleştiriye layık görmeden zayıflıklarını örtbas etmek için Kürt milli örgütlerinin kuryruğu olmayı yeğlemişlerdir. Samimi olmayan ve bozukplak gibi senelerden beri aynı teli çalan bu kesim, Kürdü bilmeden, tanımadan "Kürt dostu" veya Kürten çok "Kürtçü" olamaya çalışıyor.Kürt dilini bilmeden, Kürt "dilbilimcisi" oluyor. Kültürünü bilmeden, "kültürbilmci" kesiliyor. Kırmanc-Zaza'dan bahsediliyor, "hepsi Kürt". Zazaca dili bahis konusu, "bir lehçe". Kırmanc/Zaza halkının özgürlügü, yani Türk ve Kürtlerle eşitçe, dil ve kütürlerinde özgürce yan yana ve birlikte yaşama hakkıdan bahsedildiginde, "aman bölük-pörçük etmiyelim." Bu solculuk adına yapılan statikoculuktur. ÇünküTürk Solunun statikoculuğu tarihidir ve içselleşmiştir. Cumhuriyet geleneği ile birlikte yükselmiştir. Hep güçlüden yana tavır takınmıştır. Çünkü zora tapınır.Bugün de, zorui görünce, Türk olmayan halklar arasında örgütsel olarak güçlü olan Kürtler ise, daha mazlum olan Kırmaç/Zaza halkına karşı tarvı takınır, Türk Solu.

Türk Solu Türk milliyetçiliğine kuyruk olmakla Kürt sorununun önemini, Türk bujuvazisi gibi, hafife aldı ve demokratik bir çözüm önerisini redetmekle, sorunu çözümsüzlüğe zorladı. En azında bu çözümsüzlüğe ortak oldu. Şimdi Türk Solu bu çözümsüzlüğün günahınıKürt milliyetçiliğine yaranmakla bertaraf etmeye çalışmaktadır. Bu ne Kürt, ne de Türk halkının kurtuluş/emasipasiyon hareketine fayda verir.

Ne garibtir ki Türk Solu Türk burjuvazisinin çizdiği katı kuralların sınırını aşamamıştır. Örneğin 70'li yıllarda gelişen Kürt hareketi karşısında Türk bujuvazisine benzer tavırlar aldı. Bu hareketin kedilerini böldüğünü ve dolayısı ile emperyalizmin işine yaradığını söyleyen tavırlar takınıldı. Yani Türk milli statikoçuluğu aşılmadı. Şimdi ise kendi etnik ve kültürel değerlerini sahiplenen bir Kırmanc-Zaza (Dımıli) halkı sözkonusudur. Türk devleti ve siyasetçileri bir ağızdan hepsinden ya Kürt veya DağTürkleri diye söz etmiştir. İşte daha düne kadar Türk olmayan halklar konusunda Türk bujuvazisiyle nispeten aynı dili konuşan Türk Solu bugün bilir bilmez bu halkın varlığından, dilinden, kültüründen bahsetmekten korkmaktadır. Çünkü sol, statikoçu geleneği aşamamıştır. Kürt hareketi kendi öz gücü ve dayatma sonucu varlığını kabullendirdi. Türk solu geçmişinin bir özeleştirisini yapmadan tekrar statükocu bir yöntemle sözlü olarak Kürt hareketinin en güçlüsünün yanında yer alama görünümünü sunmaktadır. Eğer Türk Solu mevcut devlet yapısını bir azınlık sol adına ele geçirmeyi ve mevcut milli devlet geleneğinin sürdürülmesini değil de, özgürlük ve barış tohumlarının filizlenmesinin taraftarı ise, Türkiye'de mevcut Türk olmayan halkların hak ve hukuklarının garanti altına alıması konusunda çaba harcaması gerekir. Bu Türkiye'de özgürlüğün temel taşı olaçaktır. İşte o zaman fanatik milliyetçilik çirkef etkinliğini yitirir ve özgürlük, barış ve tölerans toplum arasında yer edinir ve milliyetçilik sosyal emansipasiyona/özgürlük hareketine dönüştürülebilinir. Türk Solu doğruların yanında bağımsız bir güç olarak kitlesel örgütlenmelidir. Ancak bağımsız, geniş kitlesel tabanlı sivil bir sosyal hareket Türkiye'de milliyetçiliği frenleyebilir. Türk demokrat solunun görevi böyle bir haraketi oluşturmak olmalıdır. Yoksa Türk ordusu ve PKK arasında bir ayrım yaparak, bir tarafı davasında haklı göstermesi sorunun çözümü için kafi gelmemektedir. Türk Solu sosyalizm ile eşdeğer gördüğü Stalinizmi ve Leninist tipi örgütleme biçimini terk edip, Türkiye'nin her köşesinde, her alanında aktif bir şekilde Kürt ve Kırmanc/Zaza sorununun demokratik ve barışçıl çözümü için, barış ve özgürlük hareketinin güçlenmesi için mücadele etmelidir:

Kısaca, Türkiye'nin yüzyıllık sorunları küçük gurupların avantgartçılık mantığı ile çözülecek sorunlar değil. Geri püskürtülmesi gereken savaş kışkırtıçılığını üstlenen milliyetçi faşist kurum ve kuruluşlardır. Türkiye cılız olan sivil örgütlenmeye muhtaçtır. Türk milliyetçiliği ve devletinden bağımsız yayın organları, sendikalar, insan hakları dernekleri, enstitüler, kadın kuruluşları, Alevi, Yezidi kültürüne mensup dernekler, entellektüel aydın hareketi vb. kurumların oluşmasına ve bunların barışçıl demokratik bir kanalda biraraya gelmesine gerksinim vardır. Oluşması gerekli böyle bir muhalefete Kürt, Kırmanc/Zaza ve benzeri diğer hareketlerle iyi iletişim sağlanması çözülmemiş tabu sorunların çözülmesine doğru ilk adımların atılmasında kilit bir rol oynar. Böyle bir durumda Türkiye'de demokratik, özgür bir toplumun önündeki engellerin aşılma süreci başlamış sayılabilir. □

Ap Zeynelê Qeremani Mainz de veciya, lawıki vati

Phoncseme, roca 21ê paiza wertêna 99i de Zeynelê Qeremani suka Mainzi, Almanya de, diarê „Veroz"i de veciya, lawıkê maê weşi ardi ra zoni.
Hozan Mikail Aslano ke ebe gurenaisanê xuyê muziki be eserê xuyo peyên "Agêrais" nasbiyaiyo, Ap Zeynel Kölni ra ardi bi uca.
Ez ke şiyane „Veroz", Zeyneli be lacê tornê Sey Rızay, Rüstemi sobete kerdêne. Ap Zeynel ki zê Rüstem Polati Xozati rao.
Zeynelo Qeremanio ke ma gurenaisê bırau Metin-Kemal Kahramani „Yaslilar Dersim Türküleri Söylüyor" (çaê berbena; ez be bırınım) ra nas kenime, ebe vengê xuyo gur u zıxm u wes dest kerd thamurê xuyê Kırmanciye, ma ebe lawıkanê Dêsımi esqıli kerdime, arasnayme ra, ma welatê cêri ra tey berdime Dêsım. Qeseykerdena Ap Zeynelia Zazakiye zaf xasa. Zeynelê Qeremani Kırdaski ki zaneno. Ma rê ebe Zazaki, Kırdaski u jü ki Tırki kılami vati. İsan jü mekteb de nêşikino hunde zonu zerre ra, ebe thamê zoni bımuso, qesey bıkero.
Kokımin u pêrsaniya Api ver, gegane kuxais gına ra cı, reê ki aras (mabên) da cı. Çıqa ke o vengê xo ra, decê gula xo ver ki gerreci bi, sewda xo oda ro hewl biye hira.
Adeto ke mordem mıletê Anadoliye de raştê cı beno, taê de ma zenatkari rınd gos nêdanê, xo xo de mobete kenê ke nêsonê ser, veng pey de ki yeno verêniye, pêskarê mıleti beno. Beno ki eke sair pıro gıno, gos nêdino, qelbê xo şikino. Hama Ap Zeyneli ebe kamılina xo raa xo ra jüqane lawıki vati.
Lawıkê ke Zeynelê Qeremani vati, taê ni biy: *Hewa Heyderi, Melem Tıya, Çaê Berbena, Ez Be Bırınım*, u iyê binê wesê ke pê namanê dine nêzanon.
Meymananê hewlu ra bira Mikail u waa Merivane ki uca gos da. Sureo ke mabên da cı, i ki dawetê meclısi kerdi, day naskerdene. Mikail u Merivanê ke ebe gurenaisanê xuyê hewl u kifaitu zaninê, xo da naskerdene, çıtur zonê ma musay, zonê ma sero çı eserê ilmkiy ardê meydan, vati. Mıleti zaf hurmete musnê ra inu.
A. B.
***

6 Şubat 2000, Mainz'de Metin-Kemal Kahraman konseri verildi

Pazar günü, 6 Şubat 2000 tarihinde Almanya'nın Mainz kentinde Haus der Jugend'de Metin-Kemal Kahraman ve eşlik eden Dore arkadaş (keman), ayrıca Ahmet Aslan konser verdi.
Saat 16.00'ya doğru başlayan geceyi, bu etkinliği düzenleyen sanatçı Mikail Aslan'nın amcasının oğlu Ahmet Aslan gitarıyla başlattı. Enstrumental girişinden sonra *„Yakma Beni, Yandırma Beni"* parçasına geçen Ahmet Aslan'ın sesi dikkat çekiciydi. Parçayı söyledikten sonra programını bitirmek isterken, tekrar alkışla sahneye çağrıldı. Bu kez, *Yaşlılar Dersim Türküleri Söylüyor* albümünden tanıdığımız Yusuf Amca (Usıvê Zurneci)'nin *„Wererê Bonê Piyê Tüyo"* adlı Zazaca parçayla, türkünün hoş içeriğinden ötürü dinleyicileri eğlendirip sahneden ayrıldı.
Akabinde, sunucu olan Kamer Söylemez, Metin-Kemal Kahraman kardeşleri Dore ile birlikte sahneye davet etti. Enstrümental girişe ağırlıkla Dersim'de çekilen dia şovu eşlik etti. Önce kendi albümlerinden parçalar sunulduktan sonra ara verildi. Moladan sonra tıkabasa dolu olan salonda otantik Dersim türküleri ve deyişler söylendi. Zazaca ve Türkçe'nin yanısıra Kürtçe söylenen bir Mazgirt Türküsü de pek beğenildi. Sahneye tekrar çağrılan Kahraman ekibi, geceye „Mihriban" parçasıyla son verdiler.
***

Frankfurt'ta Ermeni (Rum, Süryani, Yezidi) ve Dersim Soykırımı üzerine Panel

Frankfurt'ta Türkiyeli Gençler Birliği derneği, 12 Aralık 1999 Pazar günü, Ermeni ve Dersim Soykırımı üzerine panel düzenledi. Panelde, Dersim-Zaza Kültür Derneği Rhein-Main'ın başkanı Dr. Hüseyin Çağlayan ve Soykırım Karşıtları Derneğinden (SKD) Ali Ertem yer aldı.
Panele, daha güzel bir dünya için ölen ve öldürülenlerin anısına saygıduruşuyla başlandı. ABD ve Almanya sömürüsüyle T.C.'nin soykırım inakrı eleştirilerek konuşmayı Dersim Kültür Derneği başkanı Dr. Hüseyin Çağlayan devraldı. Çağlyan, Türkiyeli Gençler Birliğine sol örgüt olarak böyle bir panelin düzenledikleri için teşekkürünü ileterek başladı. Yetmişbin-yüzbin arası insanın öldürülmesiyle sonuçlanan Dersim 37-38 katliamının gerek kamuoyu gerekse sol örgütleri tarafınca yeterince işlenilmediği eksikliğini dile getirdi. Dersim 37-38'in bir ulusal isyan değil de, halkın katliama karşı bir direniş olduğunu söyleyen Dr. Çağlayan, Dersim'de erkek-kadın-kız, çoluk-çocuk, yaşlı-genç ayırd edilmeksizin katledilmesi, T.C.'nin güya bir ayaklanmayı bastırdığı değil de, uyguladığı ve devlet güçleri tarafınca belgelere rastlanmasına rağmen inkar ettiği bir jenosidin kanıtı olduğunu ve bu soykırımın 1930'larda planlandığını dile getirdi. Söylediklerine dair kaynak sunan Çağlayan, Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar olan gelişmeler hakkında tarihçe sundu ve 1921 Koçgiri Direnişine, 1925 Şeyh Sait Zaza-İsyanına değinerek Dersim katliamına geçti. Katliamdan ayrıntılar vererek bu konuda yazılmış olan birkaç kitap ve dergi tanıtarak sözünü bitirdi.

Konuşma sırasını alan Ali Ertem (SKD) Ermeni katliam üzerine bir tarihçe sundu. Tanzimat'tan dolayı ulusal bilinçlenmeye adım atılmasında Ermeniler'in de yer aldığını belirten Erdem, sanat, edebiyatla uğraşan halkların daha erken ulusal bilince vardığınından ötürü Ermeniler'in Kürtler'den önce ulusal bilince vardığını belirtti.
Anadolu'da tek-uluslu bir topluluk yaratmak için çok-kültürlü Anadolu'nun yapısını inkar etmekten ve katliamdan geçmesi gerekti. 1909'daki şeriatçı provokasyondan ötürü 30.000 insanın katledildiğini söyleyen Ali Ertem, Osmanlı ve Jön Türkler'in riyakarlığını dile getirdi. Ermeni halkının önce genç, okumuş kesimi ve papazları katledilerek savunma mekanizmasını dumura uğratmıştır. Halkların gönlünü fethetmenin, işlenen bu insanlık suçunun itirafından ve nesilden nesile hadisenin aktarılmasından geçtiğini söyleyen Ertem, Ermeni katliamı olarak bilinen vaka sadece Ermeniler'in değil, Süryani, Yezidi ve Rum halklarının katliamını da içerdiğini belirtti. Anadolu'nun 12 milyon nüfusuyla o zaman 2,5 milyon insan katledilmiştir. Bu soykırımın inkar edilmesi, Soykırım Karşıtları Derneğinin kuruluş sebebi olduğu söylendi.
Sonrasında dinleyiciler, ilgiyle izledikleri panelin sunucularına sorular ve eleştiriler yöneltti.
A.B.
***

www.dersimkurdi.org

VENG U VAC - KISA HABERLER - KURZNACHRICHTEN

Metin & Kemal Kahramani ra jü Albumê do newe.

Hurdımêna bıray hata 1984 zobina koma de guriay. Dıma ki albumê xo "Deniz Koydum Adını" 1993 de, "Renklerde Yaşamak" 1995 de, "Yaşlılar Dersim Türküleri Söylüyor" 1997 de veti. Nıka ki albumo newe "Ferfecir" veto.

Ferfecir de gıraniye da be lawıkanê enstrumentala be süara. Çıqa ke süara vacê ki, album mordemi rê gıran nêno. Qese u sewda xo mordemi rê weş yena. *(resm: qayt ke pelge 6)*

Adresa Metin-Kemal Kahramania interneti:

http://members.xoom.com/mkk2000

"Aus den Bergen"

Anatolischer Liederabend mit Musik aus Dersim
Metin & Kemal Kahraman und Gastmusiker

Das Konzert "Aus den Bergen" hat einen authentischen Einblick in die traditionelle und zeitgenössische Musik Dersims (Ostanatolien) vermittelt.

Die Musiker und Komponisten Metin & Kemal Kahraman machen eine Musik, deren Quelle in den Kulturen, der Mythologie und Musik Anatoliens liegt. Ihr Repertoir besteht sowohl aus eigenen Kompositionen mit Liedtexten auf Zaza und Türkisch, als auch aus traditionellen Liedern ihrer Heimat Dersim. Die Kahramans spielen Gitarre und die anatolischen Saiteninstrumente Saz und Cura. Begleitet wurden sie von Serdar Keskin (Bassgitarre) und Dorothea Marien (Geige). Im ersten Teil des Konzerts spielten Metin & Kemal Kahraman zunächst Stücke ihres letzten Soloalbums "Ferfecir", wobei Dias aus ihrer Heimatregion gezeigt wurden. Anschliessend trugen die älteren Saz-Sp Zeynel Kahraman und Yusuf Yıldız, die aus Dersim zu Gast in Berlin waren, traditionelle Lieder vor. Zuletzt spielten Ercan Kahraman (Klarinette) und Deniz Yıldırım (Pauke/Davul) aus Hozat/Dersim traditionelle Tanzmusik.

***

Yeni Evrensel, 11 Temmuz 1999: Farklı türlerde dört Zazaca kitap

Teknolojik gelişmeler ile birlikte yaşam tarzının değişmesi, dogal olarak da kelimelerin ölmesi, yeni koşullarla birlikte ortaya yeni kelimelerin çıkması, tüm dillerde meydana gelen olağan gelişmelerdir. Ancak, teknolojik gelişmeler farklı bir dil ile halka ulaştırıldığında, zamanla ana dilde, bunu karşılayacak yeni kelimelere ihtiyaç duyulmaz olur ve ana dil yok olup gider. Yıllardır uygulanan asimilasyon politikaları yüzünden, halk arasında konusulan, süreç içerisinde özellikle Türkçe'den etkilenen, hatta konuşma dilinde bile birçok Türkçe kelimenin kullanıldığı Zazaca'yı yazı dili olarak öğrenmeye bir basamak oluşturacak bir kitap yayınladı Tij Yayınları.

C. M. Jacobson'un yazdığı kitap, "Zazaca Okuma ve Yazma El Kitabı", adını taşıyor. Zazaca'yı akıcı bir şekilde konuştuğu halde, okuyup yazamayanlar için yazılmış bir eser niteliği taşıyan kitapta, iki ayrı bölümden oluşuyor. Zazaca'yı kuzey ağzı ve güney ağzı olmak üzere iki ayrı bölümde inceleyen ve çoğunlukla günlük yaşantıdan örneklerle besleyen kitapta, "ğ, x, ü, û" gibi kimi harflerin kullanımı da, bazı tartışmaları beraberinde getireceğe benziyor. Kuzey ağzında, kimi sesleri tanımlamak için kullanılan "ğ, ü" harfleri, güney ağzında ise, "x, û" harfleriyle gösteriliyor. Bu da, her ara ses için yeni bir harfin üretilip üretilemeyeceği tartışmalarını gündeme taşıyacak gibi görünüyor.

Tij Yayınları, bunun dışında, Zazaca'nın kullanıldığı üç kitabı da okuyuculara sundu. Maksim Gorki'nin "Ekmeğimi Kazanırken" adlı romanı, "Karkerê Noni" adıyla, Kemal Akay tarafından Zazaca'ya çevrilmiş. Yok olmakla karşı karşıya olan bir dile, dünya klasiklerinin yayınlanması ile karşı koymak da, doğru bir seçim olarak çıkıyor karşımıza. Maksim Gorki'nin birçok dile çevrilmiş olan eserini, Zazaca okumak, farklı tatları duyuracaktır mutlaka.

"Ebe Yaraniye Kewtime Rae-Yarimle Düştüm Yola" (doğrusu: şakayla düştük yola, *Ware*) adlı kitap, Xal Çelker tarafından yapılan bir derlemeden oluşuyor. "Hêket u Meselê Welati-Ülkenin Yaşanmış Mizahi Öyküleri" altbaşlığı ile sunulan kitapta, fıkraların mizahiliği ile, trajedinin keskinliğini bir arada bulmak mümkün. Çogunlukla Dersim yöresinde yaşanmis olan olayları yansıtan eserde, hem insanların bilinci ve bilinçsizliğinin birlikteliğini de bulmak mümkün. Kitaptan yapacağımız küçük bir öykü, bu konuda ipucu vermeye yetercektir: "Komutan, köye gelir. Köylüleri meydanan toplar ve sorar: 'Bu köyde terörist, merörist var mi?' Yaşlı bir adam, cevap verir: 'Komutan Bey. Bizim köyde terörist merörist yok. Çayın yukarısında Partizan, çayın aşağısında ise Halkın Kurtuluşu var."

Hawar Tornêcengi'nin "Rozê Yena-Gün Gelir" adlı şiir kitabı da, Tij Yayınları'ndan çıkmış olan son kitap. Şiir dili ve imge anlamında Zazaca'yı incelemek isteyenlerin basvuracaklari bir eser olarak değerlendirilebilecek kitap, hem yöre insanlarının yaşantılarını gözlemleyen, hem toplumsal olayların şair üzerinde uyandırdığı etkiyi örnekleyen şiirlerden oluşuyor. "Ma Çı Adıri Di", "Halepçe", "Azadiye", "Khal u Kokımê Ma" adlı şiirler, söz konusu yönelimlerin gözlemlenebileceği ürünler. □

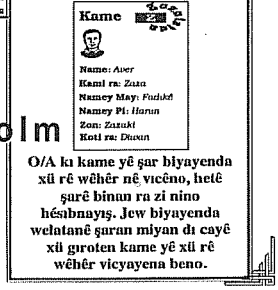
Zaza-Press veciya !!

ZAZA press

adresa waştene:

Zaza-Press
Box 4014
S-12804 Stockholm

ZazaPress@hotmail.com

O/A kı kame yê şar biyayenda xü rê wêhêr nê vıcêno, hetê şarê binan ra zi nino hésabnayış. Jew biyayenda welatanê şaran miyan dı cayê xü gıroten kame yê xü rê wêhêr vicyayena beno.

Dersim Cemaati Köln II. başkanı İbrahim Battefeld'in "Dersim Günü '99"da yaptığı konuşma

Değerli Misafirler!

Hepinizi Dêrsım Cemaati adına selamlıyorum. Hoş geldiniz!

Köln Dêrsım Cemaatı olarak her yıl Dêrsım kültüründen örnekler sunan, tarihini anlatan etkinlikler düzenliyoruz. Bugün düzenlediğimiz Dêrsım Gününde, şarkı, ağıt ve destanlarımızla, folklorumuzla gurbette yaşayan Dêrsımlilere, dostlarımıza, kültürümüzden, tarihimizden bir parça sunuyoruz.

Dêrsım ve Dêrsımliler Osmanlı ve T.C . tarihi boyunca kapalı bir kutu ve bilinmeyen bir denklem olarak kaldı. Etrafı çevrildi, hep çıban olarak gösterildi, tedip, tenkil ve techir planları hazırlandı, saldırı ve katliamlara maruz kaldı. Çünkü Dersim, Osman ve Mervangillerin egemenliğini kabul etmedi, müslümanlaştırma politikasını şiddetle reddetti. Halkımız önce Anadolu'nun içlerine, batısına sürgüne gönderildi, sonra özellikle de son 15 yılda neredeyse dünyanın dört bir yanına sürüldü. 1938 katliamından sonra, 1994 de köylerimiz yeniden yakıldı, Dêrsım köylüleri sürgüne mecbur bırakıldı. Kalanlarında gitmesi ve Dêrsım'in yeniden insansızlaştırılması için, askeri operasyonlara, baskı ve işkenceye, ekonomik ambargo da ilave edildi. Böylece kendi kendi ülkemizde, kendi erettiğimiz ekmeği, yağı, peyniri ve öteki ihtiyaç maddelerini devletin izni olmadan kullanmamız yasaklandı. Temel gida meddeleri, giyim-kuşam gibi gereksinimler kameye bağlandı. Kısacası ülkemiz hapishaneye, halkımız savaş esirleri haline getirildi.

Son yıllara kadar hakkımızda hep başkaları konuştu. Bize isim buldular, bize tarih yazdılar, bizi tarif ettiler. Nasıl istiyorlarsa öyle görmek istediler. Dêrsim'in asıl ve gerçek kimliğini saklamaya çalıştıkları gibi, inancını, kültürünü, dilini yok etmeye çalıştılar. Dêrsım Cemaatları Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve Türkiye'de bu olumsuz koşullara karşı direnmek, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya dilimizi, kültürümüzü yaşatmak, halkımız arasında iletişim kurmak, halkımızı beraber yaşadığı halklara ve dünyaya tanıtmak için kuruldu.

Yeni bir yüzyılın eşiğindeyiz. Dünya çehresini değiştiriyor. Uzun yıllardır çözülmeyen sorunlar, çözüm sürecine girdiler. İrland, Filistin, Bask Ülkesi, Doğu Timor sorunu önemli ölçüde çözüldü. Çatışma savaşların yerinin, barış ve diyalog aldı. Taraflar kendilerine pahalıya malolan şidet ortamına son verip, sorunlarını konuşarak, anlaşarak çözmek istiyorlar. Bazı olumsuz eğilimlere rağmen, dünya
çapında bu eğilim güçleniyor. Çünkü savaş kandır, zulümdür, acıdır, sürgündür,
kısacası, insanın bozulması ve yozlaşmasıdır.

Peki, Türkiye'de ne oluyor? Türkiye ters yolda yürümekde inat ediyor. Halkları, inançları inkar eden, demokrasiyi red eden, tek dil-tek din-tek-milet tek-bayrak ideoloji üzerine kurulu sistemi şiddetle korumak istiyor. Herkese Türkçe'yi, Sunni İslam'ı, Kemalizm'i mecbur kılıyor.

Elbette bu böyle gitmez. Türkiye bu yapısını uzun süre koruyamaz. Sistem ya yumuşayıp dönüşecektir. Yada kırılacaktır. Nitekim Türk rejiminin geleneksel destekçisi ABD de, yumuşaması ve dönüşmesi konusunda Türkiye'ye telkinde bulunmaktadır. Zaten Kürtler, Aleviler, zayıf olmakla beraber Türk Sol muhalefeti de bu surece içerden itiraz ediyorlar. Bu mücadele hepimizi umutlandırıyor.

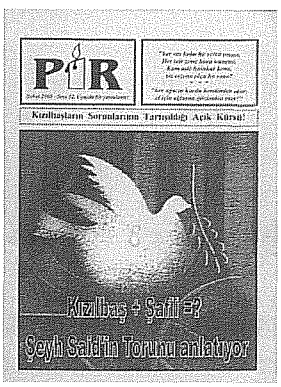
Ne yazık ki halkımız ve kültürümüz hala daha yalnızca devlet tarafından değil, Kürt hareketinin ve Sol muhalafetin büyük çoğunluğu tarafından da yok sayılıyor. Türkiye' de Kürtçe başta olmak üzere öteki dillere özgürlük isteniyor. Anadolu ve Mezopotamya mozaiktir, deniyor. Ama Dêrsım'in de dili
olan Zazaca yok sayılıyor. Alevilik tartışılıyor, Dêrsım İnancı inkar edilerek, Türkçü Bektaşicilik içinde eritilmek isteniyor. Burada, Almanya'da Kürtçe bazı Eyaletlerde eğitim dili olarak Zazaca yok sayıldı. Hatta, "Zazaca'yı Kürtçe'nin lehçesi" olarak gören gerici anlayışın sonucu olarak, çocuklarımızın Kürtçe eğitim almaları öneriliyor. Yani Zaza dili ortadan kaldırılmaya çalışılıyor.

Bu sonuçta bizim de katkımız vardır. Başkası gelip bizim haklarımız için mücadele etmez. Kendi sorunlarımıza, kendimiz sahip çıkmalıyız. Dilimiz, kültürümüz inkar edilirken, halkımız sürgündeyken, topraklarımız savaş alanına çevrilmişken, Türklerin ya da Kürtlerin kurtarıcısı kesilmek beyhude bir çabadır.

Bir Dêrsım atasözünde dile getirildiği gibi yağmur yağdığında "kerpicin taş duvara ağlaması"dır. Son 30 yılda Türk Solunun ve Kürt hareketinin mücadelesine, Dersim gençliği, Dêrsım aydınları büyük katkılarda bulundular, başını çekip, önderlik ettiler. Dêrsım 80 Cuntası'na karşı, neredeyse tek başına direndi. Kürt Özgürlük hareketine de demokrasi ve sosyalizm mücadelesine de güç verdi. Cezaevleri Dêrsımli gençlere mekan haline getirildi. Herkes bize borçludur, ama bizim kimseye borcumuz yoktur, kimse de bizden daha fazla bir şey yapmış değildir.

Sorunlara çözüm bulmanın ilk koşulu, kişini ya da toplumun kendini tanımasından geçer. Hastalık tanınmadan, tedavi edilemez. Bizde öncelikle sorunlarımızı bilince çıkarmalıyız. Dêrsım ve Dêrsımliler ne durumdalar?

Dilimiz Zazaca ve kültürümüz Dêrsım İnancı yok olmanın eşiğinde bulunuyor. Çocukalrımız dilimizi konuşmuyorlar. Yeni nesil Dêrsım İnancını tanımıyor. Dilimiz yasaklı, basınyayında, öğretimde kullanılamıyor. T.C. köyleri-mizin büyük çoğunluğunu yakıp-yıkarak boşalttı. Ormanlarımızı yaktılar. Ziyaretlerimizi, Duzgın Baba'yı, Munzur Baba'yı, Sultan Baba'yı, Çewres-Osporê-Qelxerun'u ziyaret etmemizi engelliyorlar. Yaylaya çıkmayı dahi yasaklayıp, yiyeceği karneye bağladılar. Dêrsım'in incisi olan Munzur Vadisi'in önce ormanları yakılarak, şimdi de 10 üzerinde baraj yapılarak doğal yapısı bozuluyor. İnsanlarımız büyük şehirlerde per-perişan durumdalar.

Hepimiz bunları biliyor, yaşıyo-

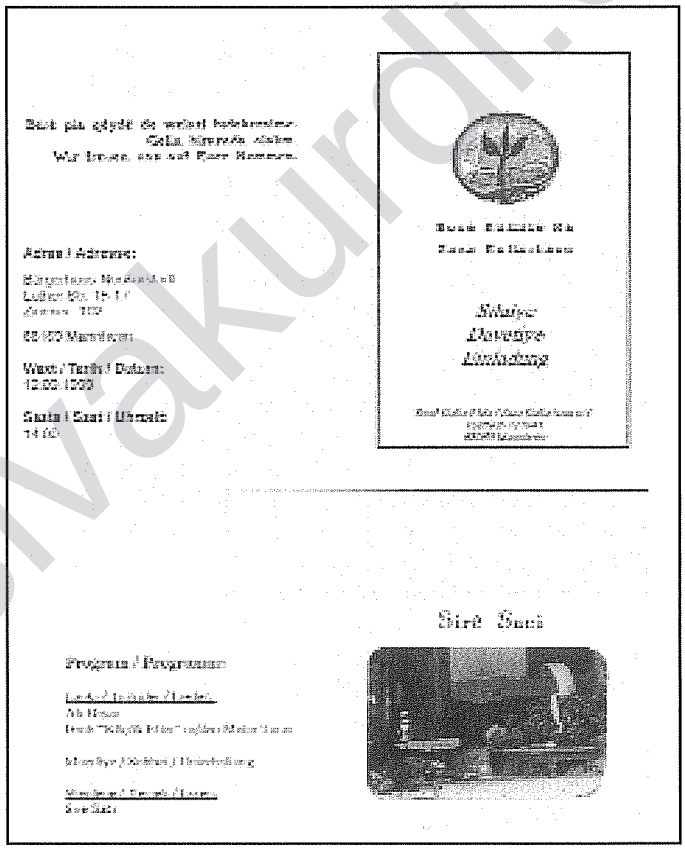
www.dersimmuseum.org

ruz. Dêrsım 1514 yılından bu yana önce Osmanlının. sonra onun mirasçısı TC. nin saldırı hedefi haline geldi. Halkımız 1938'e kadar bu saldırılara direndi. TC. 38 katliamı ile Dêrsım'in kaderini değiştirdi. 70 bin insanımızı katletti. Ülkemizi "yasak Bölge" ilan etti. Dilimize ve inancımıza karşı topyekün saldırı başlattı.
Yine aynı ortamda yaşıyoruz. 38 katliamı devam ediyor dersek, abartma değildir. 38'de halkımız kendini, dilini, kültürünü tanıyor ve saldırılara karşı direniyordu. Şimdi ise, gençlik ve yaşlı kuşak birbirine yabancılaşıyor. Asimilasyon toplumumuzu önemli ölçüde yaralamış, kendi özünden koparmıştır.

Bu koşullarda ne yapabiliriz?
Azimle kendi kimliğimize, kültürümüze, dilimize, doğamıza, toplumumuza sahip çıkmalı, birlik ve beraberliğimizi yeniden sarılamalıyız. Biz tam demokrasi ve gerçek özgürlük istemeliyiz. Dünyanın medeni demokrasilerinde olduğu gibi, bütün dillere özgürlük ve eşitliği, inançlar üzerindeki baskının son bulmasını, örgütlenme ve ifade özgürlüğü istemeliyiz. Demokrasi mücadelesi bunu gerektiriyor.
Dolambaçlı yollara başvurmadan, kendimizi inkar etmeden, başkalarının yedeği olmadan, değerlerimizi inkar etmeden demokratik istemlerimizi savunmalıyız. Bunlar halkımızın yaşamsal istekleridir.
Zazaca'ya ve tüm yasaklı dillere eşitlik ve özgürlük!
Dêrsım İnancı ve baskı altındaki öteki inançlara özgürlük!
1938 katliamı devlet tarafından kabul edilmeli, halkımızdan özür dilenerek verilen zararlar karşılanmalıdır.
Yakılan ve boşaltılan köyler yeniden onarılmalı, Zazalar, Kürtler, Asur-Süryaniler kendi topraklarına dönmelidir.
Anadolu bir mozaiktir. Bu topraklarda yaşayan Zazalar, Kürtler, Asur-Süryaniler ve öteki halklar demokratik temsilini sağlamalıdırlar.
Gerçek barışa ve demokrasiye giden yol burdan geçmektedir.

Dostlar!

Yurtdışında yaşayan Dersimlilere de önemli görevler düşüyor. Her şeyden önce bir araya gelmeli, kurumlarımızı güçlendirmeliyiz. Dêrsım Cemaatları federasyonlaşmalıdır. Dilimizde yayın yapan dergileri desteklemeli, Zazaca okumave yazmayı yaygınlaştırmalıyız. Avrupa'da olanaklarımız var. Zazaca'yı iletişim dili heline getirmeliyiz. Almanya'da anadilde eğitim hakkı yasal bir haktır. Bu hakkı bizde almalı, okullarda Zazaca eğitimi sağlamalıyız. Artık sorunları biliyoruz, çözüm için mücadele ediyoruz. Kendimizi tanımalı, kendimize güvenmeli, dostlarımızla birlikte, özgürlük ve demokrasi mücadelesinde yürümeliyiz. □

munzur
halkbilimi - etnoloji-antropoloji-edebiyat ocak- şubat- mart 2000/1
fiyatı: 1.500.000 TL. ISSN: 1302-4957

eMail: munzur@wanadoo.nl
Adresa Waştene: Haydar Kıllı -
PB 1265 - NL 3800 BG Amersfoort

www.tigrisvakurdi.org

Iranische Religionen und Iranische Sprachen

Aus: Brockhaus Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden, 19., völlig berarbeitete Auflage, 10. Band HERR-IS, F.A. Brockhaus Mannheim. S. 628-629

Iranische Religionen. Über die frühen Religionen der Iranier gibt es unterschiedl. Theorien, denn ihre Erforschung geht vorrangig von einem heterogenen Textkorpus, dem nicht vollstndig erhaltenen Avesta, von nicht einheitlichen religionswissenschaftl. Modellen und von Vergleichen mit der vedischen Religion aus. Enge Beziehungen zur letzteren müssen die frühen iranischen Religionen besessen haben. Erst durch die ›Gathas‹ des ZARATHUSTRA (wohl Mitte des 1. Jahrtsd. v. Chr.), des Reformators der i. R., lassen sich gewisse Vorstellungen der vorzoroastrischen i. R. gewinnen. ZARATHUSTRA brach mit der alten Gotterwelt der Iranier, welche die moderne Wissenschaft in drei Klassen (herrschaftl., krieger. und nährendes Prinzip) geordnet versteht, und setzte an ihre Stelle Ahura Masda, der sich über gute und schlechte Geister erhebt, welche sich streng dualistisch gegenberstehen.

Die Lehre von einem allmächtigen und allgebenden Gott Ahura Masda wurde zur religiösen Staatsdoktrin unter den Achaimeniden, wie die Inschriften von DAREIOS 1. (522-486 v. Chr.) zeigen. Ihrer zentralisierten Staatsauffassung entsprach eine Zentralisierung der Götterwelt: Das Überirdische (Amescha spentas) war Ahura Masda, das Irdische dem pers. ›König der Konige‹ zugeordnet.

Aber selbst in der Zeit des DAREIOS konnte sich diese ›monotheist.‹ Vorstellung nicht durchsetzen, wie Opfertäfelchen aus dem Palast dieses Großkönigs zeigen, auf denen Gaben des Hofes an eine Vielzahl von Göttern, auch nichtiranische, verzeichnet sind; und schon unter den Nachfolgern des DAREIOS begegnen auf königl. Inschriften neben Ahura Masda aus vorzarathustr. Zeit der Lichtgott Mithras und die Fruchtbarkeitsgöttin Anahita. Die Vermischung der ›reinen‹ Lehre des ZARATHUSTRA mit älteren Schichten der i. R. charakterisieren auch das ›heilige‹ Buch der Zoroastrier, das vielfach berarbeitete Avesta.

Noch in nachachaimenid. Zeit kam Ahura Masda im Pantheon der Iranier eine bedeutende Rolle zu, und nach den religiös toleranten und vom Hellenismus beeinflußten Parthern entstand unter den Sassaniden im 3. Jh. n. Chr. eine zoroastr. Reichskirche, der es mehr an Orthopraxie als an Orthodoxie gelegen zu haben scheint. Gegen diese Reichskirche, deren Lehren nur schwer rekonstruierbar sind, wandte sich der Gründer einer weiteren Religion iran. Ursprungs, Mani, der mit seiner vom iran. Dualismus tief geprägten synkretist. Lehre das Erbe aller Religionsstifter vor sich antreten wollte und Anhanger weit über Iran hinaus fand.

Als eine Bewegung innerhalb des Manichaismus, oder zumindest von ihm stark geprägt, wird die sich auf den wissenschaftlich schwer nachweisbaren MAZDAK zurückgeführte Lehre betrachtet, von der wir nur durch spätere muslim. Autoren erfahren, Autoren, die Angehörige der Religion waren, der sich seit dem 8.Jh. n. Chr. mehr und mehr Iranier zuwandten und die seit dem 16.Jh. im Gewand der Schiiten die iran. Form des Islam wurde.

iranische Sprachen, die in Iran und z. T. in Nachbarländern gesprochenen indogerman. Sprachen, die als Sprachgruppe mit den indoar. Sprachen nächstverwandt sind. Vom *Altiranischen* sind nur zwei Sprachen gut belegt: das in zwei Entwicklungsstufen vorliegende (Gathisch-, Jung-)**Avestische**, die Sprache des Avesta, das wohl urspr. nördlich von Afghanistan heimisch war, und das **Altpersische** der sudiran. Provinz Pars (Persis), erhalten auf Inschriften der Achamenidenkönige (6. bis 4. Jh. v. Chr.) in einer dafür geschaffenen Keil Schrift. Als Amtssprache aber wurde im Achaimenidenreich die aramäische Sprache verwendet. Von anderen Schriftlosen altiran. Sprachen wie **Medisch** und **Skythisch (Sarmatisch)** sind nur einzelne Wörter und Namen indirekt durch Nachbarsprachen belegt.

Das *Mitteliranische* ist durch Lautänderungen und den fortschreitenden Verfall der grammat. Endungen gekennzeichnet und aus sechs Hauptsprachen bekannt. Vier von ihnen verwendeten versch., aus der ehem. amtlichen aramäischen Schrift entwickelte Alphabete (u.a. Pehlewischrift): vom Westmitteliranischen **Mittelpersisch (Pehlewi)** aus Pars, die amtl. Sprache der Sassaniden, erhalten in Inschriften, Münzlegenden, Papyri und Handschriften manichäischer und zoroastr. (Pehlewi)Literatur (3.-9. Jh.) und **Parthisch** aus NO-Iran, erhalten auf Ostraka, sassanid. Inschriften und manichäischen Handschriften (1.Jh. v.Chr.-9.Jh. n.Chr.); vom Ostmitteliranischen aus Zentralasien **Sog(h)disch**, aus Inschriften, Münzen, Dokumenten und Handschriften manichäischer, christi. und buddhist. Literatur (3.-9.Jh.), und **Charismisch (Chorismisch, Chwaresmisch)**, vorislamisch von Ossarieninschriften bekannt; letzteres wurde nach der Islamisierung bis ins 14. Jh. in arab. Schrift geschrieben. **Sakisch** ist aus Dokumenten und buddhist. Literatur (7.-10.Jh.) aus Hotan in W-Sinkiang (**Hotanesisch, Hotan-Sakisch**) und in einem archaischeren Dialekt aus dem nördlicheren Tumschuk bekannt. Beide Formen verwenden eine Abart der ind. Brahmischrift. **Baktrisch**, die Sprache von Baktrien in N-Afghanistan unter den Kushanherrschern und ihren Nachfolgern, ist in wenigen Inschriften und Dokumenten in weiterentwickelten Formen des griech. Alphabets belegt.

Vom *Neuiranischen* sind aus älterer Zeit nur das **Neupersische (Farsi)** mit einer reichen und vielfältigen Literatur (seit dem 9. Jh.), das **Kurdische** und das ostiran. **Paschto** (beide seit dem 17.Jh.) überliefert, in einer erweiterten arab. Schrift. Neupersisch wird in ganz Iran und, in einer archaischen Aussprache, in Afghanistan (wo es heute Dari genannt wird) und vereinzelt in Pakistan gesprochen. Als **Tadschikisch** wird ein in der Sowjetrepublik Tadschikistan gesprochener, in der Grammatik vom Turkischen geprägter Dialekt bezeichnet, der sich seit der Oktoberrevolution von 1917 zu einer in erweiterter kyrill. Schrift geschriebenen Literatursprache entwickel hat. Innerhalb Irans und Afghanistans werden versch. Mundarten des Neupersischen gesprochen, aber auch eine große Zahl von meist ungeschriebenen nichtpers. Dialekten von mannigfaltiger Struktur. Dem Persischen am nächsten stehen die südl. **Farsdialekte** (der Prov. Fars), die der Luren (**Luri, Bachtiyari**) im W und das **Tatische** (im Sowjet. Aserbaidschan und Dagestan). Daneben bestehen eine Gruppe kleinerer zentraliran. Dialekte und verschiedene nordwestl. und kasp. Mundarten, darunter **Talyschi, Semnani, Gilaki, Mazandarani, Gurani** und (in O-Anatolien) **Zaza**. Eine urspr. nordwestliche Sprache, die im MA. durch Emigration ihrer Sprecher nach SO-Iran und Pakistan gelangte, ist das **Belutschi** (in zwei Hauptdialekten). Zu der nordostiran. Gruppe gehoren außer Paschto (mit seinen Hauptgruppen **Paschto** und **Pachto**) folgende Sprachen: die in den Bergtalern isolierten Pamirdialekte, die dem Sakischen nahestehen, u. a. das **Wachi** (im afghan. Wachan), **Ischkaschmi, Mundschi** und (im Sowjet. Pamir Gebiet) die **Schughnigruppe** sowie **Yazgulami**; in einem Seitental des Serawschan in Tadschikistan ein sprachl. Relikt des Sogdischen, das **Jaghnobi**; weit von anderen iran. Sprachen getrennt im zentralen Kaukasus wird das in mehreren Dialekten (**Iron, Digoron, Tualisch**) erhaltene **Ossetisch** gesprochen. Sudostiran. Reliktsprachen sind das **Paratschi** und **Ormuri** in Dörfern jeweils nördlich und südlich von Kabul, letzteres auch im pakistan. S-Waziristan (North West Frontier Province). □

Hb. der Orientalistik, hg. von B. SPULER, Abt. 1, Bd. 4, 1: Iranistik, Linguistik, bearb. v. K. HOFFMANN u.a. (Leiden 1958; Nachdr. ebd. 1967); 1. M. ORANSKU: Les langues iraniennes (Paris 1977).

www.sis-vakuum.org

LAUF DER MILITÄRISCHEN EREIGNISSE AN DER KAUKASUSFRONT

Band IV.

Quelle: Schreiben von Trapzunta, "Die Dersimer" veröffentlicht im Jahre 1863; "spb. Wendomostjax"

TSCHAPACHDSHUR UND DERSIM

Übersetzung aus dem Altrussischen: E. Petrov

Gesammelt von: Tornê Mirzê Silê Hemi İsmail (Ismail Kiliç)

Unter Bezugnahme auf offizielle Mitteilungen des Stabs der kaukasischen Armee kann der Schluß gefaßt werden, daß das Waldgebiet des bekannten Dersim von unseren Truppen schon umzingelt ist. Die linke Flanke der kaukasischen Heere hat bereits die Bezirke Ognut und Kindsha erobert.

Dschapahdschur (Bingöl) und Ornut gehören dem Bitlis-Wilajet an und liegen in der fruchtbarsten Ebene des linken Nebenflusses von Euphrat. Diese Ebene wird mit dem Flachland Palu und Harpuga durch den Paß Takim verbunden.

Von Dschapahdschura bis Harput ist die Entfernung 3 Taqe lang d.h. 90-100 Werst. Einziges ernsthaftes Hindernis auf dem Wege nach Harput ist der Paß, von dem die harputische Ebene zu sehen ist sowie auch der dadurch fließende Arazani (der linke Nebenfluß des Euphrats).

Bei Dschapahdschur endet die Gegend, die von den gamidischen Kurden besiedelt ist und beginnt ein fruchtbares Gebiet, besiedelt von Armeniern und dem Stamm Sasa (Zaza). Sasa - das ist ein alter armenischer Stamm, der zum Islam bekehrt wurde und dessen Dorf- und Familiennamen bis heute noch armenisch sind.

Der Stamm Sasa in dem Wissen, daß seine Vorfahren Armenier sind, raubte und mordete die benachbarten Armenier auf Verordnung der türkischen Regierung. Übrigens, vor 15-20 Jahren wehrte der Herrscher dieses Gebietes, der Armenier Sergei Gigo, junger Armenier und den Stamm Sasa anführend, erfolgreich die Raubüberfälle der Kurden des Erzurum- und Bitlis-Wilajets ab Im benachbarten Kigi Gebiet spielte dieselbe Rolle Mkrich (Mixre) Effendi Hoschmatljan zusammen mit seinen Brüdern.

In den Gebieten Dschapachdschur, Kigi und Palu ist es der Regierung nicht gelungen, diese bekannten armenischen Familien zu vernichten.

Zentrum von Dshapachdshur ist die Stadt Tschawlik (Çewlik), um die sich bis zu 25 armenische Dörfer befanden.

Früher war Tschawlik die Residenz des Bischofs, doch verhältnismäßig unlängst wurde die Dschapahdschur-Diözese von der Diözese Palu getrennt und der Bitlis-Diözese angeschlossen.

Ausgehend davon, daß die Jesiden und Armenier in diesen Gebiet immer in freundschaftlichen Beziehungen gestanden haben, kann man hoffen, daß in Dersim, dessen Eroberung von der russischen Armee jeden Tag zu erwarten ist, viele Armenier am Leben geblieben sind.

DIE DERSIMER KURDEN[1] (Schreiben von Trapezunta)[2].
Unlängst ist hier die Nachricht über die Anerkennung der Dersimer Kurden von den Behörden des Sultans eingetroffen. Das Ereignis hat eine Bedeutung nicht allein für den Arserum (Erzurum)-Paschalak.

Zunächst einige Worte über Dersim und seine Einwohner.
Sandschak Dersim befindet sich im Harputischen Müteschariflik (Gouvernement) und ist in 7 Bezirken (Kaza) gegliedert, nämlich: Chosat (Xozat) oder Dersim (Dêsım), Aufenthaltsort des Kaimekam, Masgird (Mazgerd), Kuseldschan (Pılemoriye); Owadschik (Vacuğe), Kemmach (Kemax), Gerschanis und Kurutschai (Kuruçay).

Die Flüsse Murat und Firat bilden die natürliche Grenze des Sandshak; diese fließen bei Kesban-Maadska zusammen und bilden ein Dreieck, das unter den Einheimischen unter dem Namen Dersima bekannt ist, obwohl die Gegenden um die nördliche Mündung zu anderen Sandschak gehören, und die von dem dersimer Kaimekam abhängigen Bezirke Gerschanis und Kurutschei (Kuruçay) liegen außerhalb dieses Dreiecks.

Dersim erstreckt sich auf eine Fläche von 200 Quadratmeilen (322 km²) und wird von Gebirgserhöhungen von 10- bis 11 000 Fuß über dem Meeresspiegel durchquert.

Ein Teil der Berge ist mit dichten Wäldern, vorwiegend Eichenwälder, bedeckt und der andere Teil sind kahle steile Felsen. Fruchtbares Land gibt es sehr wenig. Nur in einem Bezirk, in Owadschik, gibt es eine kleine fruchtbare Ebene, die etwa 7 000 Fuß (2 134 m) über dem Meeresspiegel liegt. Die Gebirgsbäche im Norden fließen in den Firat, und im Süden münden diese in Murad in den Fluß Musurtschai (Muzurçay). Während der Schneeschmelze übertreten all diese Bäche ihre natürlichen Grenzen. Diese Fülle an Gebirgswasser ist die Stütze für die Viehzucht (vorwiegend Schafe und Ziegen). Die Hauptguelle der Existenz der Einheimischen. An dem Nordhang des Gebirges gibt es einige Salzquellen, in manchen davon finden man Kupfer und sogar Silber.

Überhaupt dieses Land ist wenig bekannt, kaum ein europäischer Reisender hat es besucht, ausgenommen der englische Konsul in Arserum (Erzurum) Daniel, der im vergangenen Jahr viele Teile des Kurdistans bereist hatte. Auch in der alten Geschichte spricht man wenig über dieses Land; als es zu dem Armenischen Kaiserreich angehört hatte. Davon zeugen die Namen von vielen Orten, Ruinen und zwei armenische Klöster. Reste der damaligen Bevölkerung

[1] Die Rede ist hier von der alevitischen Zaza-Bevölkerung, die fälschlicherweise zu den Kurden gerechnet wurden. Ware

[2] Der Auszug von diesem Schreiben wurde in ,,Spb. Wedomostjax" 1863 veröffentlicht, aber das Interesse für die in diesem Schreiben enthaltenen Angaben, für deren Exaktheit sich I.I. Beresin verbürgt, verpflichtet uns, diesem interessanten Artikel einen gebührenden Platz in "Sapiski Georg Obst" einzuräumen

www.arsivkurdi.org

haben sich in einigen Tausenden Armeniern erhalten, die unter den Kurden in absoluter Abhängigkeit von diesen leben. Es besteht keine Möglichkeit mit Exaktheit feststellen zu können, wann genau, in welcher Epoche die Kurden in diesen Gebieten erschien sind, doch man muß annehmen, daß dies zur Zeit des Verfalls des Armenischen Kaiserreichs geschehen ist. Die Kurden, die in Dersim leben, unterscheiden sich von den übrigen Kurden an der Sprache und Region. Ihre Sprache – SASA (ZAZA), ist nur ein Dialekt von KURDMANSCHI, doch so anders, daß Kurden, die Kurdmanschi sprechen, die Kurden nicht verstehen, die SASA sprechen.

Man kann nichts mit Sicherheit über die Religion der dersimer Kurden sagen. Die Türken nennen sie KISILBASCH (Rothäuptige), doch Kisilbaschi nennen sie überhaupt alle Schiiten und vorwiegend die Persier. Einige nehmen an, daß die dersimer Kurden der Sekte ALl-ALLAH angehören, d.h. denjenigen Schiiten, die den bekannten Propheten Ali, den Schwiegersohn von Muhammed, als Gott verehren. Das ist eine Sekte, die unter den Persidischen Kurden gut vertreten ist. Die dersimer Kurden haben überhaupt kein geschriebenes Gesetz, haben überhaupt nichts desgleichen, was wir Einstimmigkeit in den geistigen Beziehungen nennen. Einige von diesen versammeln sich im Zimmer und verneigen sich vor der Holztreppe, andere - vor der aufgehenden Sonne, von der Eiche, dem Schwarzbaum, tragen Holzstückchen mit, vor denen sie beten. Sie haben auch geistliche Hirten, doch nicht alle, und daher wird dieses Amt in einigen Familien fast vererbt. Diese Geistlichen reisen durch das Land, belehren das Volk, schließen Ehen und versammeln sich zum Gebet in Zimmern mit Kamin, in dem das Feuer brennt. Einige Kurden haben sogar den Brauch, zweimal im Jahr zu fasten, d.h. sie enthalten sich dem Fleischverzehr. Es gibt sogar einige heiligen Orten, die sie besuchen, darunter auch armenische Klöster. Die Verehrung der christlichen Welt und der heiligen Orten finden wir übrigens auch bei den Rechtgläubigen; so z.B. in Trapezunt verehrt der Moslem nicht den Hlg. Dimitrius (den sie Kamma nennen) oder den H1. Georgij. Viele armenische und griechische Klöster haben christliche und moslernische Namen: so z.B. das Kloster Hl. Oganes in der Nähe von Bayburt heißt bei den Türken Hussein esda. Die Kurden, die um das höchste Gebirge in Dersim, das Duschik (Dujik) Dag, leben, verehren einen Duschik Baba, den ihre Einbildungskraft als einen Mann auf schneeweißem Roß noch auf dem Gipfel schildert, der in den Händen den Krieg und die Pest hält. Sein Schwan und seine Mähne sind mit Henna gefärbt; Henna tragen sich alle reichen und armen Petsier auf, bei den Türken wird sie wenig verwendet. Aus diesem Grund sind die Kurden, die Duschik Baba verehren, unter dem Namen DUSCHIK-KURDEN bekannt. Diese Kurden, die unter Türken leben, fühlen sich als Moslems. Allenfalls ist die moslmische Religion sehr geachtet und es besteht kein Zweifel, daß nur die türkische Macht unter diesen halbwilden Völkern verbreitet sein wird, wenn diese echte Moslems werden.

140 000 Personen gehören den dersimer Kurden an und sie sind in 5 Geschlechter gegliedert:

1. Dersimli (Dêsmu)
2. Balabanli (Balabanu)
3.Tscharikli (Çareku)
4.Schaich Hasanli (Şıx Heseno)
5. Kureyschli (Khurêsu),

die sich ihrerseits weiterhin stark untergliedern.

Ausgehend von der Eigenart des Laben leben die Einwohner in kleinen Dörfern. Diese werden von Agas verwaltet, manchen von ihnen untersteht ein und andere - mehrere Dörfer. Die Agas verhalten sich der Bevölkerung gegenüber so wie Großlandbesitzer gegenüber den Bauern, ungeachtet dessen, ob letztere Kurden oder Armenier sind. Die Armenier haben einige Kirchen und Priester.

Die Kleidung der ärmsten und somit des größten Teils der Kurden besteht aus grobem Wollstoff und aus Filz, die sie selber anfertigen. Sie wohnen in Hütten, oft in Felsenhöhlen zusammen mit ihren Herden; im Sommer wohnen sie in Zelten aus Filz.
Sie ernähren sich mit Gerstenbrot, Milch und Käse; die ärmsten von ihnen essen Eichel. Aber trotz alledem finden man in der Hütte auch des aller ärmsten immer eine gute Waffe.

Die Agas kleiden sich besser und leben in verhältnismäßig besseren Wohnungen, eingerichtet zum Teil mit Wandteppich und Schals und führen ein ganz einfaches, patriarchalisches Leben. Die meiste Zeit sind die Agas miteinander verfeindet und diese Feinseligkeiten werden zwischen den Geschlechtern ausgetragen und von den Gesetzen der Blutrache ernährt. Doch sobald sich der gemeinsame Feind -die Türken- zeigt, legen sich alle innere Kämpfe ein, und alle Kurden kämpfen gegen den gemeinsamen Feind.

Kommunikationsschwierigkeiten gehören zu den Gründen dafür, daß niemand von den Agas Einfluß auf die übrigen ausüben kann; übrigens besondere Macht genießt Aga SCHAH-HUSSEIN-OGLU (Sa Uşên Beg), der Vorgesetzter der Sippe ALLAWERS-HUSCHAK (im Gebiet Kuseldschan/Pülümür) von dem Geschlecht Tscharikli (Çareku), das fast das Ganze ihm unterstellt dieser Aga kann ca. tausende bewaffnete Kurden aufstellen.

Die Produkte des Landes sind Schafe, Ziegen, rehe, Wolle, Butter, Käse, Nüsse, kurdische Wandteppiche (in geringen Mengen) und mit diesen wird gehandelt; die grobe Manufaktur und die einfachen Hausgeräte bilden den Hauptanteil an den Einkünften.

Die Kurden haben niemals irgend jemanden als ihren Herrscher anerkannt; wenn irgendein Eroberer ihnen Zwangsabgaben auferlegt hatte, flüchteten sie wie ihre Gleichsippigen in die undurchdringliche Gebirge und entkamen dort ihrer Unterwerfung der türkischen Administration. Vor zwanzig Jahren waren sie absolut unabhängig und für unwesentliche Abgaben an die türkische Regierung rächten sie sich mit Raubüberfällen auf Karawane und beraubten die in der Nähe liegenden türkischen Dörfer. Unter ihnen litten vor allem die angrenzenden Dörfer an Erepigan und Kuha insbesondere die fruchtbare KASA Terdschan (Têrcan), seit eh und je bekannt als besonders fruchtbar. Folge dieser Raubüberfälle war die, daß diese Gebiete zur Gänze entvölkert wurden, ganze Dörfer wurden von ihren Einwohnern verlassen, große Teile des Fruchtbaren Bodens blieb unbearbeitet. Vor allem begann die moslemische Bevölkerung auszusiedeln; die übrigen Einwohner, waren mit ihrer unzufrieden, weil der TANSIMAT[3] es ihnen gestattet, sich nur auf unnütze Verteidigung zu beschränken und die Kurden beraubten sie ungestraft; in vergangenen Zeiten fanden sie letzten Endes eine Möglichkeit, sich an ihre Peiniger durch Eindringen in ihre Grenzen zu rächen.

Nach dem Beispiel der moslemischen Bevölkerung verließen ihre Wohnungen auch die armenischen Familien.

Diese Umstände zwangen letzten Endes die türkische Regierung auf die Kurden ihr Augenmerk zu lenken und insbesondere als diese die Aufstellung von Rekruten verweigerten. Alle, der Anzahl wenigen Expeditionen hatten nur einen vorübergehenden Erfolg; letzten Endes hatte der MUSCHIR (Oberbefehlshaber) Reschid-pascha den Befehl erhalten, mit 15 000 starkem Heer in Dersim einzudringen und das Land zu unterwerfen. Ungeachtet der verschiede-

[3] Tanzimat: die 1839 durch einen Erlaß des Sultans Abdülmecit eingeleitete pol. Reform (bes. f. Minderheiten).

www.alsiyakbil.org

nen natürlichen Hindernissen durchquerte das türkische Heer das Land in allen Richtungen und bezwangen die Kurden. Das war in den Jahren 1850-51. Die kurdischen Agas, sich dessen bewußt geworden, daß sie nicht dem türkischen Heer standhalten werden können, daß sie ihre Herde, die Hauptquelle ihrer Existenz, verlieren können, beschlossen sich zu unterwerfen. Dabei wurden einige Hunderte von Kurden in die Armee eingezogen, viele Agas nach Konstantinopel schickt und von hier aus in verschiedenen Burgen in Rumelien (Rumeli-Hisari). Das Land wurde gebändigt und das Heer verließ es, indem nur unbedeutende Garnison in einigen Grenzpunkten, vor allem auf dem Wege von Ersingan nach Harput (Xarpêt/Elazığ) blieben. Diese Städte, bedeutende Ballungsorte, haben je 30 000 Einwohner und liegen von einander in einer Entfernung von 32 Stunden auf direktem Wege durch das kurdische Land, doch dieser Weg ist für den Handel und die Reisenden unzugänglich, und die Karawanen haben eine Umweg - Egin - Kemach, der 56 Stunden dauert, zu gehen.

Die hergestellte Ordnung, wie man annehmen konnte, konnte sich nicht lange halten; dazu kam noch der Ostkrieg und gleich zu Beginn dieses Krieges erhielten viele Kurden die Genehmgung, von der Verbannung zurückzukehren, andere entkamen einfach aus den Gefängnissen. Da alle Kräfte in eine andere Richtung gelenkt waren, so wurde Dersim in Ruhe gelassen, und die türkischen örtlichen Behörden schränkten sich in ihren Beziehungen zu den Kurden in Versprechungen ein, die nur zu eine Überheblichkeit der Kurden führten. Demzufolge wurden die Garnisons abgezogen, und die Kurden begannen ihr altes Leben zu führen - das räuberische. Von Zeit zu Zeit wurden zu ihnen Expeditionen entsandt, die nur Schaden zufügten, da diese nur mit vorübergehenden Erfolgen die Kurden in ihre Schranken wiesen.

Die harputischen Gubernatoren, in dessen Gebieten sich der dersimische Sandschak befindet, und die arserumischen Gubernatoren, deren Paschalak-Bevölkerung vor allem unter den Kurden zu leiden hatte, sowie auch der Muschir der anatolischen Armee unterrichteten regelmäßig die Hauptstadt über alle Vorkommnisse in Dersim und beschlossen die Kurden zu unterwerfen und im Extremfall die einsatzbereit stehende Armee einzusetzen. Wie gewöhnlich standen die kurdischen Anführer in Feindschaft gegeneinander, und es gelang der örtlichen Verwaltungsmacht mit Versprechungen über Hilfe einige von diesen auf ihre Seite zu ziehen. Die Folgen waren die gewöhnlichen, die Kurden nahmen dies in Anspruch, doch schlugen die Entrichtung der Abgaben ab unter dem Vorwand, daß die feindlichen Kurden ihnen viele Verheerungen zugefügt hätten. Der größte Teil ihrer Anführer stand in offenem Kampf, obwohl die Agas bei jeder Gelegenheit den Gubernatoren versicherten, daß der Sultan keine treuere Untertanen als die Kurden hätte. Von Zeit zu Zeit entrichteten sie unbedeutende Abgaben und vermieden es sorgfältig, vor den Hauptvertretern der örtlichen Verwaltung zu erscheinen. Nur in Extremfällen entschieden sie sich, persönlich vor dem Gubernator zu erscheinen und zwar mit Empfehlungen. Selbstverständlich hielten beide Seiten an ihre Versprechungen, doch es gab keine weitere Ergebnisse außer dieses persönliche Treffen.

Schah-Hussein-Oglu, dessen Kurden sorgfältig Kontributionen vor den Bezirken Kuhi und Terdschan nahmen, beabsichtigte überhaupt nicht vor dem Muschir oder Gubernator zu erscheinen, ungeachtet jeglicher Versprechungen, zumal er auch Anlaß hatte, den Türken nicht zu glauben.

Noch während der ersten Expedition von Reschid-Pascha wurde er nach Konstantinopel geschickt und von dort aus nach Vidin verbannt, von wo es ihm gelang, zu fliehen. Ausgehend von den damaligen Umständen wurde er nicht nur von der türkischen Regierung nicht verfolgt, sondern aus politischen Gründen wurde er zum Mudir (Gebietsverwalter) im Gebiete Kuseldschan ernannt, in der sich auch sein eigenes Land befand. Zu dieser Zeit stand in der Umgebung von Erzingan eine ägyptische Division und ihr Befehlshaber beschloß, den kurdischen Raubüberfällen ein Ende zu setzen und den damaligen Mudir Schah-Hussein-Oglu unschädlich zu machen. Zu diesem Zweck lud er ihn zu sich unter dem Vorwand einer Beratung für eine Expedition gegen andere Kurden ein. Die Funktion des Mudirs verpflichtete Schah-Hussein-Oglu zur Gehorsamkeit und er erschien im türkischen Lager in Begleitung von einigen hunderten bewaffneten Leuten.

Die Kurden kamen ins Lager und gegen Abend wurden sie entwaffnet und gefangen genommen. Sehr bald verstand Schah-Hussein-Oglu worum es geht und ungeachtet dessen, daß er von der Wache umzingelt war, gelang es ihm, sich aufs Pferd zu werfen und das liebe Pferd verriet seinen Herrn nicht und trug ihn davon, und die Heimatfelsen machten jegliche Verfolgungen unmöglich. Von hier aus übermittelte er mit der Hilfe von Verwandten Briefe, in denen er schwört, daß seine Leute nichts mit den Räubern, die Umgebungen plündern, zu tun haben. Doch das Räubertum ging fort und sogar oft mit Blutvergießen. In den letzten zwei Jahren entschlossen sich die Einwohner von Terdschan und vor allem die Armenier, ihre Wohnungen zu verlassen und aus dem Land zu ziehen, wo ihr Leben in ständiger Gefahr war. In Arserum übersiedelten hunderte solcher Familien; die örtliche Verwaltung versuchte mit allen Mitteln, mit Bitten und Versprechungen, die zu überzeugen, zurückzukehren. Doch trotz alledem machten sich viele auf dem Wege nach Kars, um in der Nähe von Rußland zu sein, wo sie, wenn die Möglichkeit bestünde, immer zu ihren Gleichgläubigen zurückkehren konnten.

Dies veranlaßte die örtliche Verwaltung, ihre Wachsamkeit an der Grenze zu verschärfen; einerseits schickte die türkische Regierung Feisa (Fevzi)-Pascha (der Ungar Kolmann, Verteidiger von Karsa) eine Postenkette zu bilden, und andererseits verordnete sie der örtlichen Verwaltung, Dersim zu bändigen. Diese lud die kurdischen Anführer ein, in Arserum zu erscheinen, was sie auch taten mit Ausnahme von Schah-Hussein-Oglu. Die Agas wurden mit besonderen Ehrungen empfangen und reichlich beschenkt. Ihnen wurde befohlen, alle ihre Versprechungen zu erfüllen und auf Schah-Hussein-Oglu achtzugeben. Den Muschir und den Gubernator über seine geringsten Vorhaben auch zu informieren. Im Ergebnis dessen, beschloß Schah-Hussein-Oglu, seinen Sohn nach Arserum zu schicken, der auch ausgezeichnet empfangen wurde und dem seine vergangenen Räubertaten unter der Verpflichtung vergeben wurden, daß der für die Raubüberfalle seines Stammes sich zu verantworten haben wird, nicht allein die alten sondern auch die künftigen Abgaben zu entrichten hat und sich rekrutieren lassen muß.

Somit erkannte Dersim die türkische Macht über sich an. Man kann nicht sagen, daß die Kurden ihr Versprechen einhalten werden. In der jetzigen Zeit zwingt sie nichts, die gegebenen Versprechen zu brechen; der Winter macht Raubüberfälle unmöglich, der Winter hält auch die Abgabeneinnehmer auf; die Rekrutierung ist im vergangenen Jahr abgeschlossen, was bedeutet, daß auch die rekrutierten Kurden ruhig sind. Im Herbst wird sich wahrscheinlich alles anders entwickeln, doch z.Z. ist Dersim ruhig und versprochen, ruhig zu bleiben. Die Bändigung seines kurdischen Stammes zeigt trotzdem den Einfluß der Türkei und soll überhaupt auf alle Kurden, die etwa 3.000.000 sind, bezogen werden. □

15. Januar 1863

Dersa Zonê Ma - XI
Zazaki für Anfänger - XI

Nustoğe: Rozşêne

Bılbılê ğeribiye[1]

Nachtigallen der Fremde

Bılbıli guretê pê, rusnê ğeribiye.
Mız de theyr u thuri feteliyê,
cêrê ra, rew amê dewe.

Sie fingen die Nachtigallen, schickten sie in die ferne Fremde. Mühsam wanderten sie im Nebel, kamen früh ins Dorf zurück.

Dewızu cıra pers kerdo:
"Sıma ça amay?"

Die Dörfler fragten:
"Warum seid Ihr schon zurück?"

Bılbıli: "Ğeribiye de perrê ma şikiay."

Die Nachtigallen: "In der Fremde brach uns der Flügel."

Dewıji: "Çıra?"

Die Dörfler verwundert: "Weshalb?"

Bılbıli: "Uza çê ma çino."

Nachtigallen: "Dort haben wir kein Zuhause."

Perrê ra, amê bostanê dewe -
Vay ver haleni mız-mıhal biyê.
Perray ra kakıta kou ser, şi -
Lızgê şiliye lerznaiso, qutnaiso.

Sie flogen in den Dorfgarten -
ihre Neste weggeweht.
Sie flogen auf die Felsen -
die Regeneile donnerder Schauer.

Dewıji:
"Nu tezelê sımao, endi gerre mekerê!"

Die Dörfler sagten:
"Dies ist euer Schicksal, klagt nicht!"

İnu nıkliya xo darde 'ra we:
"Halen! Halen! Halenê Ma!"

Sie hoben ihre Schnäbel:
"Nest! Nest! Unser Nest!"

Dewıji ebe ters:
"Endi beso, endi mewanê!"

Die Dörfler schroff:
"Genug des Klagegesangs!"

Bılbıli:
"We-lat! We-lat! We-latê Ma!"

Die Nachtigallen:
"Hei-mat! Hei-mat! Unsere Hei-mat!"

Torge u vora şiae - Gulane amê.

Hagel und schwarzer Schnee - kam Mai.

Tae merdê, tae mendê, tae dırbetın, tae newe leyrê.

Manche tot, manche lebend, manche verwundet, manche neugeboren.

Tek u teyna u neçar
dewe ser wanenê.

Vereinzelt und hilflos
singen sie über dem Dorf.

[1] Aus: Kemal Astare. 1991. Hazar Dengızê Zerrê Mıde / Tausend Wogen im Herzen. Apec-Tryck & F'örlag. Stockholm.

www.arsivakurdi.org

II. Qesê Newey / Neue Wörter

bılbıl	*die Nachtigall*	şiliye	*der Regen*
ğeribiye	*die Fremde*	lerznais	*das Beben*
mız	*der Nebel*	qutnais	*das Gackern*
theyr u thur	*allerlei Vögel*	tezel	*das Schicksal*
dewız	*der Dörfler*	nıkliye	*der Schnabel*
perre	*der Flügel*	ters	*die Angst/die Furcht*
bostan	*der Garten*	welat	*die Heimat*
va	*der Wind*	torge	*der Hagel*
halen	*das Nest*	vore	*der Schnee*
kakıte	*der Gipfel*	Gulane	*der Monat Mai*
lızge	*der Zweig/der Ast*	leyr/leyre	*das Junge (eines Tiers)*

rew	*früh*
dırbetın	*verwundet*
şia	*schwarz*
tek u teyna	*ganz allein, vereinzelt, einsam*
neçar	*hilflos*

Masdar/Infinitiv		**Koka waxtê veri / Vergangenheitsstamm**
pê-guretene	*fangen*	guret- pê
Rusnaene	*schicken*	rusna-
feteliyaene (intransitiv)	*wandern*	feteliya-
ra-cêraene (intransitiv)	*zurückkehren*	cêra- ra
amaene (intransitiv)	*kommen*	ama-
pers-kerdene	*fragen*	pers kerd-
şikiyaene (intransitiv)	*zerbrechen*	şikiya-
ra-perraene (intransitiv)	*weg fliegen*	perra- ra
biyaene (intransitiv)	*werden, sein*	bi-
şiyaene (intransitiv)	*gehen*	şi-
era-we-dardene	*hoch heben*	dard- 'ra we
wendene	*singen, lesen*	wend-
merdene	*sterben*	merd-
mendene	*bleiben*	mend-

III. Çıturi vajime? / Aussprache

Buchstabe	**Phonetisches Zeichen**	**Beispiel**	**Deutsch**	**Aussprache**
x	[χ]	xape	das Halfter	wie ***ch*** in Bach
ğ	[ʁ]	ğezna	der Schatz, der Tresor	genau wie ***ch*** in Bach, aber stimmhaft

www.arsivakurdi.org

IV. Die Vergangenheit in Zazaki

Wie wir in der Lektion V gesehen haben, hat das Verbum in Zazaki drei Stämme - einen Präsensstamm, einen Präteritalstamm, und einen Konjunktivstamm - woraus verschiedene Formen gebildet werden.

In der Lektion V haben wir die Infinitivformen einiger Verben und deren Konjugation im Präsens gelernt. In dieser Lektion werden wir einen Blick auf zwei Tempora der Vergangenheit werfen—auf die einfache Vergangenheit (Präteritum) und auf das Perfekt. Nur intransitive Verben (Verben, die kein direktes Objekt haben) werden in dieser Lektion berücksichtigt. Die Transitiva werden in der nächsten Lektion behandelt.

Der Präteritalstamm dient als Basis für die Tempora der Vergangenheit. Um das Präteritum oder Perfekt eines Verbums zu bilden, muss man den Präteritalstamm ableiten können. Da der Präteritalstamm in dem Infinitiv enthalten ist, kann man den Präteritalstamm am einfachsten von dem Infinitiv ableiten. Durch das Weglassen der ***-ene*** Endung des Infinitivs gelang man an den Präteritalstamm. Der Präteritalstamm kann mit einem Konsonant oder mit einem Vokal auslauten.
Zum Beispiel:

	Infinitiv		**Präteritalstamm**
bleiben	mendene	mend-ene	mend-
weinen	bervaene	berva-ene	berva-

Präteritum

Die folgenden Endungen werden dem Präteritalstamm zugefügt, um die einfache Vergangenheit zu bilden.

Konsonantisch auslautende Stämme

mendene 'bleiben'

	Stamm	**Endung**		
ez	mend-	une	Ez çê de mendune.	*Ich blieb zu Hause.*
tı	mend-	a	Tı çê de menda.	*Du bliebst zu Hause.*
o	mend-	—	O çê de mend.	*Er blieb zu Hause.*
a	mend-	e	A çê de mende.	*Sie blieb zu Hause.*
ma	mend-	ime	Ma çê de mendime.	*Wir blieben zu Hause.*
sıma	mend-	i	Sıma çê de mendi.	*Ihr bliebt zu Hause.*
i	mend-	i	İ çê de mendi.	*Sie blieben zu Hause.*

Vokalisch auslautende Stämme

Beim Zufügen der Präteritalendungen an vokalisch auslautende Stämme findet man einige Veränderungen. Im folgenden Beispiel, fällt der Vokalauslaut **a-** des Verbalstammes beim Zufügen der Endungen **-une** und **-a** weg. Der auslautende Vokal des Stammes zusammen mit der Endung **-e** der dritten Person Singular, feminin hat den Vokal **-ê** zur Folge. Das Zufügen der Pluralendungen an den Stamm hat den Diphthong **-ay** zur Folge.

www.arsivakurdi.org

bervaene 'weinen'

	Stamm		Endung				
ez	berva-	+	une	=	bervune	Ez bervune.	*Ich weinte.*
tı	berva-	+	a	=	berva	Tı berva.	*Du weintest.*
o	berva-	+	—	=	berva	O berva.	*Er weinte.*
a	berva-	+	e	=	bervê	A bervê.	*Sie weinte.*
ma	berva-	+	ime	=	bervayme	Ma bervayme.	*Wir weinten.*
sıma	berva-	+	i	=	bervay	Sıma bervay.	*Ihr weintet.*
i	berva-	+	i	=	bervay	İ bervay.	*Sie weinten.*

Perfekt

Die Bildung des Perfekts erfolgt durch das Hinzufügen der Kopula des Präsens an den Präteritalstamm. Ein Vergleich der Formen des Perfekts mit denen des Präteritums zeigt, dass es nur in den dritten Personen einen formalen Unterschied gibt. Vergleiche die Präteritalform ***O mend*** mit der Perfektform ***O mendo***, zum Beispiel.

	Stamm	Kopula		
ez	mend-	une	Ez mendune.	*Ich bin geblieben.*
tı	mend-	a	Tı menda.	*Du bist geblieben.*
o	mend-	o	O mendo.	*Er ist geblieben.*
a	mend-	a	A menda.	*Sie ist geblieben.*
ma	mend-	ime	Ma mendime.	*Wir sind geblieben.*
sıma	mend-	ê	Sıma mendê.	*Ihr seid geblieben.*

	Stamm		Kopula				
ez	berva-	+	une	=	bervune	Ez bervune.	*Ich habe geweint.*
tı	berva-	+	a	=	berva	Tı berva.	*Du hast geweint.*
o	berva-	+	o	=	bervo	O bervo.	*Er hat geweint.*
a	berva-	+	a	=	berva	A berva.	*Sie hat geweint.*
ma	berva-	+	ime	=	bervayme	Ma bervayme.	*Wir haben geweint.*
sıma	berva-	+	ê	=	bervê	Sıma bervê.	*Ihr habt geweint.*
i	berva-	+	ê	=	bervê	İ bervê.	*Sie haben geweint.*

Zwei unregelmäßige Verben:

şiyaene "gehen" und **biyaene** "werden, sein"

	Präteritum			Perfekt	
ez	şine	bine		şine	bine
tı	şiya	biya		şiya	biya
o	şi	bi		şiyo	biyo
a	şiye	biye		şiya	biya
ma	şime	bime		şime	bime
sıma	şi	bi		şiyê	biyê
i	şi	bi		şiyê	biyê

www.arsivakurdi.org

Gebrauch des Präteritums und des Perfekts

Das Präteritum und das Perfekt sind beide Tempora der Vergangenheit. Das Präteritum wird gebraucht, um den völligen Abschluss einer Handlung auszudrücken. Das Perfekt bezeichnet eine Handlung, die noch in der Gegenwart weiter wirkt. Noch dazu wird das Perfekt verwendet um auszudrücken, dass der Sprecher etwas vermutet, es also nicht selbst gesehen oder erlebt hat.

Zum Beispiel die Perfekt Form ***O bervo*** kann bedeuten, "Er hat geweint (ich weiß, ich vermute, weil ich das Resultat (rote Augen) noch sehe)" oder "Er hat geweint (so wurde es mir erzählt; ich habe nicht gesehen, dass er weinte.)". Den Unterscheid in der Bedeutung muss man aus dem Kontext erschließen.

Zusätzlich zu den neuen Vokabeln stehen hier einige intransitiven Verben:

	Infinitiv	**Präteritalstamm**
Angst haben	tersaene	tersa-
weglaufen	remaene	rema-
(um-)drehen	çarnaene	çarna-
lernen	musaene	musa-
gekocht werden	pêsaene	pêsa-
halten, stehen bleiben	vınetene	vınet-
aufstehen	ra-ustene	ust- ra
sich setzen	ro-nişstene	nişt- ro
schlafen	ra-kotene	kot- ra

V. Nıka dora tuya! / Jetzt bist du dran!

A. Gib die Form der einfachen Vergangenheit an.

1. Lazê mı, Wuşê, hire asmi Alamanya de _____.
(mendene)

2. Tı sate çondine de _____ çê?
(amaene)

3. Bılbıl _____ kou ser.
(ra-perraene)

4. Bılbıli _____ kou ser.
(ra-perraene)

5. Ma _____ , _____Estemol.
(ra-cêraene) (amaene)

6. Zerzele (Erdbeben) de xeyli mordemi _____.
(merdene)

7. Sıma thoa _____ çarşi de _____?
(şiyaene) (feteliyaene)

8. Ez heşi ra _____.
(tersaene)

9. Ewro Adıl hem rew _____, hem ki rew _____.
(ra-ustene) (ra-kotene)

www.arsivakurdi.org

10. Bojiyê çêna mı _____.
(şikiyaene)

B. Gib die Form des Perfekts für die Sätze in Übung A an.

1. _____ 6. _____

2. _____ 7. _____

3. _____ 8. _____

4. _____ 9. _____

5. _____ 10. _____

C. Bestimme die Form der unterstrichenen Verben des Gedichts. Erkläre warum das Präteritum oder das Perfekt verwendet wurde.

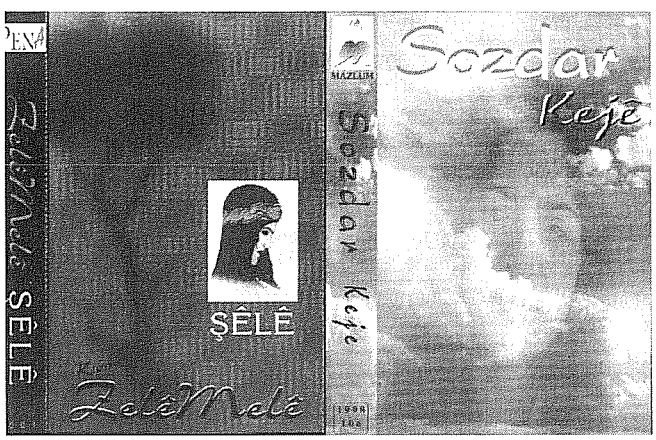
1. feteliyê
2. cerê ra
3. amê
4. amay
5. perrê ra
6. amê
7. perray ra
8. şi

Ciavi / Antworten

A.
1. mend
2. ama
3. perra ra
4. perray ra
5. cêrayme ra amayme, ameyme
6. merdi
7. şi feteliyay
8. tersune
9. ust ra kot ra
10. şikiya

B.
1. mendo
2. ama
3. perro ra
4. perrê ra
5. cêrayme ra amayme, ameyme
6. merdê
7. şiyê feteliyê
8. tersune
9. usto ra koto ra
10. şikiyo

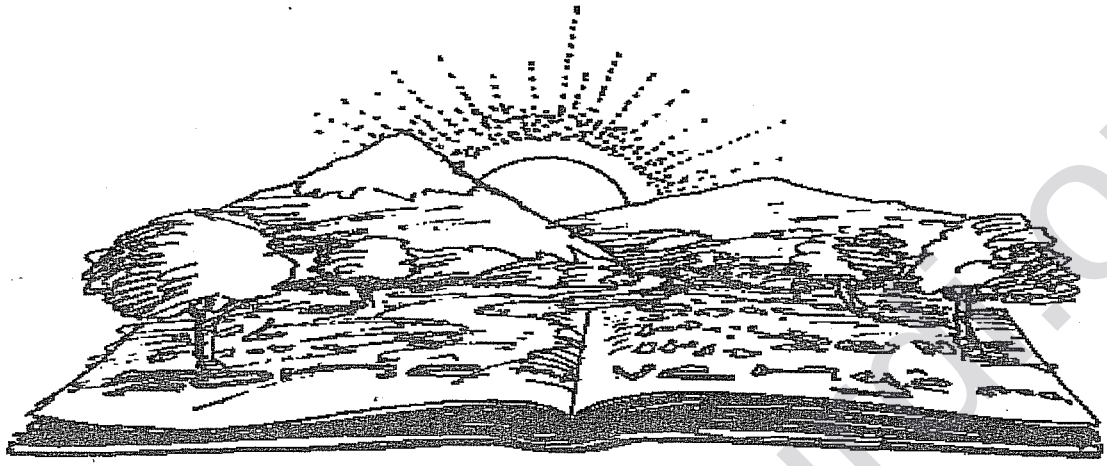
<u>Zazaki de dı kaseti ebe qeydê jazz-rocki vıraziyê:</u>
1. ZeleMele: Şêle
2. Sozdar: Kejê

www.arsivakurdi.org

Ware

Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dımılı-Kırmanc-Zaza
Zaza Dili ve Kültürü Dergisi
Zeitschrift der Zaza-Sprache und Kultur

Redaksiyon * Redaktion:

Asmeno Bêwayir (asmen@nikocity.de)
Hesenê Reqasa (hesen73@yahoo.de)
X. Çelker (suredar@aol.com)
H. Tornêcengi (tijaSodiri@t-online.de)
Mehmet Doğan (m.dogan@otelo-online.de)

Cematê Ağmey * Yayın Kurulu * Freie MitarbeiterInnen:

Alican, Daimi, Gagan Çar, H. Akbaba, H. Mergarıji, Hesen Uşên, Hesenê Dılavi, Kemê Xece, Mursao Areiz, Fidane, M. Çapan, Metê Xece, Musa, Mıstefaê Mızuri, Munzır Comerd, Sait Çiya, Şervan, Uşên Laşêr, Usxanê Cemali

Adresa Nustene * Yazısma Adresi * Kontaktadresse

Ware

Postfach 1369
D-72258 Baiersbronn
eMail: warezaza@hotmail.com
http://members.xoom.com/zazaki

Hesabê Panga * Banka Hesabı * Bankverbindung

H. Dursun
Konto Nr.: 608141
BLZ.: 545 500 10
Stadtsparkasse Ludwigshafen

Layout / rêzkerdene:
Asmeno Bêwayir

© *Ware*

* Autoren, Übersetzer und alle Mitarbeiter erhalten kein Honorar.
* Namentlich gekennzeichnete Beiträge geben nicht unbedingt die Meinung der Redaktion wieder.
* Die Redaktion behält sich vor, zugesandte Beiträge zu kürzen, zu verschieben bzw. auch nicht abzudrucken.
* Alle Artikel dürfen mit Genehmigung der Redaktion und Einsendung eines Belegexemplars nachgedruckt werden.

Amor Nr. 13: 10.- DM

ISSN: 0946-4573

www.arsivakurdi.org

EZU EZU EZU

Ezu ezu ezu, domano bilmezu
Ezu ezu ezu, cayilo bilmezu

Venga Bari-Talay de -roê mı, roê mı-
Yazlanê mın u to têver vezo

Mı adır u kıle kero -damay-damay-
Zerê cüanıka jê to erzo

Xuya xıravine -roa mı-
Hetê mara cêncênia to vera berzo

Kume têver u têvırare,
Lew keme-mavênê hurdi cızu

Qıdaê to bijêri -roê mı-
Qeydu ma sero vano, Sılemanê mino Qızo

Sarr vano Mılızo,
Nêzoneno zerno ngilizo, thomora xora Khurêsızo

Efkarê to sano mı,
Verê çısmunê mı duman u mızo

Qesê qulê na zamani gınenê mordemi,
Tıvana şimşêro thuzo.

***

Tı hewrıso cade be -zaranca mı-
Ez to dima ya bi

Tı hewrıso cade be -rındeka mı-
Ez to dima va bi

Amune ke lewê pani,
Zendê xo kuwa mı, nêzu qusir-qiyabetê mı çıva bi

Mı ke derdê xo kheleka kafıri verde qesey bıkerdêne,
Khêla kafıri derdunê ma verde nıka rıjiay vi

Gozaga şêmêne serê cızuna ra xelesne,
Çor roji cêncêni menda, xorê pê rındênia to sa bi

Peyniye de mıle berjinê mın u tode niseno ro,
Dêm dano perrunê serê kıtavi.

***

Berjinê mın u tode nanê ro -roa mı-
Qalivê savun u topê kuras ra

Kuras kılm maneno,
Peyê beden u çolika soa zoniu ra

Mın u to cênê benê -roa mı-
Textê misoni sero meredneneê têvera

Mıle sono sereniya ma, yeno bıneniye,
Lopıko ke kenê wertê qoru ra, anê kenê dormê lew u pırn'-kunê mara.

Hevê çolike kınenê,
ma benê tede danê têvero, tever ra

Xêro vıren de Heqo-Tala reseno,
Pola mı cêno dano to sero, yê to keno mı bın ra

Vano, "axir no mêrdo cüamerdo, na ki hermeta"
Wele kenê ra mın u to ser, xêrê xorê mırdosu ra

Kam ke yeno sono, vano, "xojivê canê to bo!
Binê na hardê şiay de, çı saltaneto tı tedera.

***

Vaze, vaze, vaze -roê mı, roê mı-,
Goni kenu sewda tora

To adır verdo zerê mı, -zerra mı-
Çênê ezo nêmendu pêra

Amu ke lewê pani,
Zendê kuwa mı kinarê ra

Mı teseliya xo ke cıra gurete,
Uşira xo gurete xorê vêjune çê ra

Vake, "dı goyili kê têver de vêjinê
Fızıl ı dı zerru dayma keno cêra"

Çênê Heq ke biyo Heqê mın u to,
Roza usari, sewa payiji, ma vırare fimê pêra.

***

Bonê piyê tuyo -melema mı-,
Verde sona viyala çewte

Tekıt u amune ke -roê m, roê mı-
Rında mina roniştiya soji verde

Gurete ke lewê panine,
Dela vısturiye vejiye het de

Zalime zendê xo kuwa mı,
Teseliya mı 've hard u asmen kote

Mı hên zona ke kardi nêro zerê mı,
Çuta velıkunê mı pa pote

Mı va, "çênê dela mıxenete!"
Vake, "lao, ronişten u raustena ma têhet de sari kerda tomete"

Sosına xora herêdine,
Bine rastı, mı dıme ra biye derge

Vake, "korraniye dela to bijêro,
Tıya heredan sona, esmu marê beno qısawete.

Heq u Tala mırodê ma bıkero,
Na derdi made nê'rê ondêra axrete."

Vatoğ: Sayir Sılemano Qız
Arêker: Hawar Tornêcengi

www.kurdishstudies.org